

TOBIDER

ISSN 2587-2591

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 8 / Issue: 2

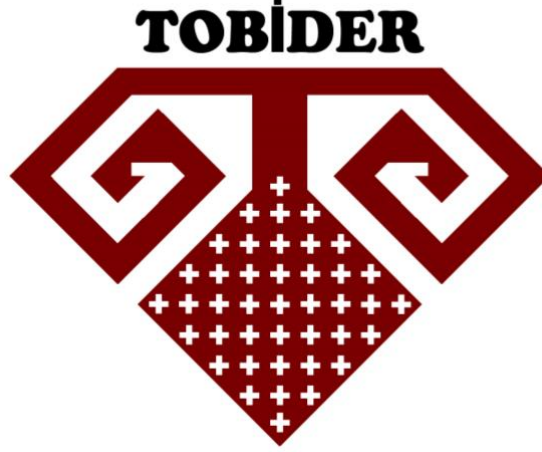
Cilt: 8 / Sayı: 2

2024

ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ACADEMIC JOURNAL

Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (TOBİDER), yılda dört defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

TOBİDER Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları yayıncıya aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. TOBİDER; MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Türk Eğitim İndeksi, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor ve Asosindeks tarafından taranmaktadır.

International Journal of Social Sciences (TOBİDER) is an international peer-reviewed journal published four times a year.

All responsibility for the language, scientific and legal aspects of all articles published in TOBİDER Journal belongs to the authors, and the publishing rights belong to the publisher. It cannot be partially or completely printed or reproduced in any way without the written permission of the publisher. The Editorial Board is free to publish or not to publish the articles submitted to the journal. TOBİDER is indexed by MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Turkish Education Index, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor and Asosindex.

ISSN/e-ISSN: 2587-2591

Volume 8/2 2024

Baş Editör / Chief Editor

Asst. Prof. Dr. Sadık HACI - Ankara University

Editörler / Editor

Assoc. Prof. Dr. Hakan Emre ZİYAGİL - Niğde Ömer Halisdemir University

Dr. Veysel ÇOLAKER - Pamukkale University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Maja Jakimovska TOSİC - Institute of Macedonian Literature

Prof. Dr. Mariola MIKOŁAJCZAK - Adam Mickiewicz University, Poznan

Prof. Dr. Binyamin BİRKAN - Biruni University

Prof. Dr. Marinela MLADENOVA - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Nurie MURATOVA - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Malika AİMAGAMBETOVA - Kazakh National University "After Al-Farabi"

Assoc. Prof. Dr. Çiçek ƏFƏNDİYEVA - Azerbaijan National Academy of Sciences

Assoc. Prof. Dr. Mert KOZAN - Ankara University

Assoc. Prof. Dr. Melike ÜZÜM - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Milena ANGELOVA - South-West University "Neofit Rilski"

Asst. Prof. Dr. Bora GÖKTAŞ - Bayburt University

Asst. Prof. Dr. Vahdet ÖZKOÇAK - Hitit University

Asst. Prof. Dr. Mehmet Zeki ILGAR - Biruni University

Asst. Prof. Dr. Ayşe Tuba CEYHUN DUMAN- Biruni University

Asst. Prof. Dr. Süreyya ECE - Şırnak University

Asst. Prof. Dr. Zafer CEYLAN - Karamanoğlu Mehmetbey University

Asst. Prof. Dr. Sonnur AKTAY - Anadolu University

Asst. Prof. Dr. BİLGE GÖKTER GENÇER - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Emine SONAL - Yaşar University

Asst. Prof. Dr. Fırat ERİKLİ - Mersin University

Assist. Prof. Dr. Işıl Aydın ÖZKAN - Sinop University

Dr. Antony HOYTE-WEST - Independent Researcher - United Kingdom

Dr. Şekip AKTAY - Giresun University

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 8/2 June 2024

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

İletişim/Contact Info

E-mail: dacki007@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumsalbilimler>

(ISSN: 2587-2591)

İÇİNDEKİLER

Burak KOLOT

Sovyetlerden Federasyona: Rus Dış politika konseptinin oluşumu ve Rusya'nın Yeni Dünya Düzenine Adaptasyonu..... 1-19

İlhan KARASUBAŞI

Natalia Ginzburg'un Bütün Dünlerimiz ve Aile Sözlüğü İsimli Eserlerinde Ailenin İşlenişi 20-32

Merve ARAS & Perihan YALÇIN

Albert Camus'un "Düşüş" Adlı Eserinin Türkçeye Çevirilerinin Toury'nin Erek Odaklı Kuramı ve Nida'nın Eşdeğerliği Bağlamında İncelenmesi 33-47

Mert Mahir GÖZ & Ahmet İŞLER

2000 Sonrası Dönemde Türkiye İle İsrail İlişkilerinde "Beş Derin" Kriz 48-70

Neshen ISAEVA GYUNESH

Eşek Dikenlerinden Taç – Keder ve Affetme Hikayesi: Tematik ve Stilistik Analiz 71-83

Elif KOCAKAPLAN & Murat ZENGİN

Ahlatşâh Seyfettin Begtimur ve İstiklâl Teşebbüsü 84-98

Senka İVOSEVIC İPEK

Sırpça ve Türkçe Ünlü Dizgeleri 99-127

Mehmet Akif ÖZDAL

Teknoloji ile Sanatın Kesişiminde Çağdaş Dönüşümler ve Yaratıcı Süreçler Üzerine Bir İnceleme 128-140

Elif ATICI TEKTAŞ

Kolektif Belleğin Dijital Ortama Aktarılması Sürecine Bir Yaklaşım..... 141-156

Ferhat ŞİMŞEK

Osmanlıdan Günümüze Müzik Politikaları Ekseninde MEB 2018 Ortaöğretim Müzik Öğretim Programlarındaki Türk Müziği Konu ve Kazanım Sayılarının Değerlendirilmesi 157-191

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 8/2 June 2024

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

Kadınların Spora Katılımında Öncü Bir Şahsiyet: Türk Eskrim Tarihinde Halet Çambel
.....192-222

Ayşe İLDEN

Kitap İnceleme: Korhan Kaya'nın İndra: Tanrı ve Kral Kitabı223-226

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 8/2 June 2024

CONTENTS

Burak KOLOT

From the Soviets to the Federation: The Formation of Russian Foreign Policy Concept and Russia's Adaptation to the New World Order 1-19

İlhan KARASUBAŞI

The Process of Family in the Two Works Named All Our Yesterdays and Family Sayings of Natalia Ginzburg 20-32

Merve ARAS & Perihan YALÇIN

Analysing the Translations of Albert Camus's "The Fall" Into Turkish in the Context of Toury's Target-Oriented Theory and the Nida's Equivalence 33-47

Mert Mahir GÖZ & Ahmet İŞLER

“The Five Profound Crises” in Turkey-Israel Relations in the Post-2000 Period..... 48-70

Neshen ISAEVA GYUNESH

Корона от магарешки бодили – един разказ за болката и опрощението: тематичен и стилистичен анализ

Crown of Donkey Thistles – A Story About Pain and Forgiveness: Thematic and Stylistic Analysis 71-83

Elif KOCAKAPLAN & Murat ZENGİN

Ahlatşâh Seyfeddin Begtimur and the Independence Attempt 84-98

Senka İVOSEVIC İPEK

Serbian and Turkish Vowel Systems..... 99-127

Mehmet Akif ÖZDAL

A Study on Contemporary Transformations and Creative Processes at the Intersection of Technology and Art..... 128-140

Elif ATICI TEKTAŞ

An Approach to the Process of Transferring Collective Memory to Digital Media 141-156

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 8/2 June 2024

Ferhat ŞİMŞEK

Assessment of Turkish Music Topic and Achievement Numbers in the Ministry of National Education 2018 Secondary Education Music Teaching Programs in the Context of Music Policies From the Ottoman Empire to the Present Day..... 157-191

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

A Pioneer Figure in Women's Participation in Sports: Halet ambel in the History of Turkish Fencing 192-222

Ayşe İLDEN

Book Review: Korhan Kaya's Book "Indra: God And King" 223-226

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.1>

Volume 8/2

2024 p. 1-19

SOVYETLERDEN FEDERASYONA: RUS DIŞ POLİTİKA KONSEPTİNİN OLUŞUMU VE RUSYA'NIN YENİ DÜNYA DÜZENİNE ADAPTASYONU

FROM THE SOVIETS TO THE FEDERATION: THE FORMATION OF RUSSIAN FOREIGN POLICY CONCEPT AND RUSSIA'S ADAPTATION TO THE NEW WORLD ORDER

Burak KOLOT*

ÖZ

Rusya'nın günümüz dünyasındaki durumunun bütünsel ve kabul edilebilir bir genel resminin oluşturulması, Rusya ile ABD/Batı ülkelerinin etkileşimlerinin kalıplarının tanımlanması ve diğer devletlerin Rusya'nın yeni çağdaki özel konumunu ve rolünü tanıması ya da tanımaması oldukça zor bir ödevidir. Bu kompleks, tükenmek bilmeyen bir bilimsel ve politik tartışmanın kaynağı olarak halen gündemdeki yerini korumaktadır. Bu çerçevede Sovyetlerden Federasyona geçişte ortaya çıkan krizlerle mücadele konusunda Rus yetkililerin gösterdikleri reaksiyon her kesimden araştırmacının ilgisini çekmektedir. Özellikle yönetimin biçiminin değişmesi ve alışlagelmiş Sovyet dış politikasındaki agresifliğin yerini kısmen de olsa belirli bir dönem liberal görüşlerin alması 1990lar özelinde Rus dış politika dinamiklerini önemli kılmaktadır. Bu türden herhangi bir değişim/girişim ya ana önemli olayları basitçe sınıflandırmak ve (kaçınılmaz olarak öznel) değerlendirmelerde "iyi-kötü" ya da "Rusya için karlı-karsız" bir ölçeğin eklenmesiyle tanımlamak hataya sebebiyet verebilir. "Yeni Rusya'nın" dış politikası, B. Yeltsin ve yakın çevresinin başlattığı büyük ölçekli ve çelişkili sosyo-ekonomik ve politik reformların yürütülmesi koşullarında nesnel olarak arka planda yer aldı. Genel anlayış ABD/Batı ile iyi ilişkilerin kurulması sorunların çözümünün anahtarı olarak düşünüldüğü yönünde oldu. Bu fikir özellikle Yugoslavya'ya yapılan saldırılar sonrası radikal bir şekilde değişti ve Rusya'yı yeni dünya düzenindeki pozisyonunu sorgulamaya itti. Özellikle "büyük güç" algısını koruma düşüncesi ile dış politikasını oluşturan Rusya, "yeni dünya düzenine" adaptasyon sürecinde çeşitli sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Bu açıdan bakıldığında bizim düşüncemiz, ortaya çıkan bu radikal değişikliğin sebeplerini ortaya koymak ve doğru analizler yapmaktır.

Bu makalede Sovyetlerden Federasyona geçişte yeni Rusya'nın oluşturmaya çalıştığı dış politika konseptinin genel hatlarını, uluslararası örgütlerde "büyük güç" algısını koruma çabaları ve ABD önderliğinde ortaya çıkan "Yeni Dünya Düzenine"

* Dr., Araştırmacı, E-mail: burakkolot@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5216-2704, Trabzon, Türkiye.

adaptasyon sürecinde uluslararası konjonktürde nasıl bir reaksiyon gösterdiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Rus Dış Politikası, Yeni Dünya Düzeni, Büyük Güç Algısı, Uluslararası Örgütlere Katılım.*

ABSTRACT

Creating a holistic and acceptable overall picture of Russia's position in the modern world, identifying patterns of interaction between Russia and the United States/Western countries, as well as recognition or non-recognition by other states of Russia's special position and role in the new era is quite a difficult task. This complex continues to maintain its place on the agenda as a source of endless scientific and political debate. In this context, the reactions of Russian officials to the crises that emerged during the transition from the Soviets to the Federation attract the interest of researchers from all fields. The dynamics of Russian foreign policy were especially important in the 1990s, when the form of government changed and the aggressiveness in the usual Soviet foreign policy was partially replaced by liberal views of a certain period. Any such change/initiative, or simply classifying major events and adding (inevitably subjective) evaluations on a scale of "good-bad" or "profitable-unprofitable for Russia" can lead to errors. The foreign policy of the "New Russia" objectively took a back seat under the conditions of large-scale and contradictory socio-economic and political reforms initiated by B. Yeltsin and his close associates. The general understanding was that establishing good relations with the US/West is considered the key to solving problems. This idea changed radically, especially after the attacks on Yugoslavia, which made Russia doubt its position in the new world order. Russia, which built its foreign policy, in particular, with the idea of preserving the perception of a "great power," had to face various problems in the process of adapting to the "new world order." From this point of view, our idea is to identify the causes of this radical change that has occurred and to conduct a proper analysis.

This article attempts to outline the general contours of the foreign policy concept that the "New Russia" tried to form during the transition from the Soviet Union to the Federation, efforts to preserve the perception of the "great power" in international organizations and how it reacted to the international conjuncture in the process of adapting to the "New World Order" emerging under the leadership of the United States.

Keywords: *Russian Foreign Policy, The New World Order, The Perception Of Great Power, Participation in International Organizations.*

Giriş

SSCB'nin kurucu cumhuriyetlerinin daha fazla özerklik ve hatta bağımsızlık arzusu, Doğu Avrupa devletlerinin aslında Doğu blokundan ayrılmaya başladıkları zamanda kendini gösterdi. Ağustos 1989'da amacı Letonya, Litvanya ve Estonya'nın egemenliğini yeniden tesis etmek olan Baltık Yolu barışçıl eylemi tüm Baltık cumhuriyetlerinde gerçekleşti. Eylemde Tallinn, Riga ve Vilnius'u birbirine bağlayan üç ülkenin

topraklarında 600 km'den uzun bir insan zinciri ortaya çıktı. Özellikle katılımcılar “Molotov–Ribbentrop Paktını (Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı)” protesto ettiler. Pek çok vatandaş Sovyet öncesi zamanları hatırlamış ve ülkelerinin komünistlerin egemen olduğu bir imparatorluğa dahil edilmesine hala kızgınlık duymaktaydı. Bu nedenle, Baltık cumhuriyetlerinin 1990 yazında Moskova ile bağlarını fiilen koparan ilk cumhuriyetlerin olması şaşırtıcı değildir (Paterson vs, 2005, s.469). Doğal olarak aynı zamanda Rusya’da da değişiklikler meydana geliyordu: Boris Yeltsin, Haziran 1991’deki cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandı. Bu durum alışlagelmiş olan Sovyet yönetim sistemi için çok büyük farklılıklar içeriyordu.

Aralık 1991’de Bağımsız Devletler Topluluğunun kurulmasının ardından Yeltsin, Rusya’nın SSCB’ye karşı verasetini ilan etti, bu da SSCB’nin hak ve yükümlülüklerinin Rusya Federasyonu’na geçişi anlamına geliyordu (Diplomatichesky Vestnik, 1992, s.13). Sonuç olarak Rusya, tüm uluslararası kuruluşlara üyeliğini sürdürdü ve aynı zamanda SSCB’nin borcunun önemli bir bölümünü (%61,34) ödeme yükümlülüğünü üstlendi (Dogovor o pravopreyemstve, 4/1991). Bu parçalanma (SSCB’nin dağılması) bölgesel anlamda birçok soruna yol açtı. Bununla birlikte, meydana gelen çatışmaların boyutu, nükleer silahların geleceği sorununu gündeme getirdi.

Süreci bu noktaya getiren sebepler tabii ki çeşitlilik göstermekteydi. Örneğin Mihail Gorbaçov’un iç reformları Doğu Avrupa’daki devrimlerden önce başlamıştı. Sovyetler Birliği’nde hissedilen değişim ihtiyacını karşılamak için yeni reformlar hazırlandı. Sovyet ekonomisini yavaş yavaş serbest piyasa güçlerine açan “Perestroyka”¹ (*Рус: Перестройка. Tur: Yeniden Yapılanma*) reformları dış politika ihtiyaçlarıyla bağlantılıydı. Afganistan İç Savaşı’na (1979-1989) katılım o kadar pahalıydı ki iç dönüşümler gerekliydi (Gorbachev, 2008). Ancak Baltık cumhuriyetlerindeki olayların yenilenme çerçevesinde de sembolik bir önemi vardı ve bu Sovyetler Birliği’ndeki durumu etkiliyordu. Reformların bir kısmı ifade özgürlüğünü korumaya odaklandı, ancak Gorbaçov bunun daha ciddi sonuçlara yol açacağını düşünmemiş olabilirdi. Demokratikleşme başka bir reform kategorisiydi, ancak bu girişim yalnızca komünist partinin gücünü korumak amacı ile değerlendiriliyordu (McCornick, 2010, s.162). Dolayısı ile bu girişim SSCB’deki derin krizin katalizörü oldu. Son olarak dış politikadaki “yeni düşünce”, Gorbaçov’un reform paketinin ayrılmaz bir parçasıydı. İşin sonunda ise “eski sistemin kırıldığı” anlaşıldığından ötürü Gorbaçov’un reformları faaliyete geçirilme durumuna dahi getirilemedi (Snow, 2004, s.114). Sonuç olarak uluslararası ölçekte daha önce varılan anlaşmaların uygulanması ve Moskova’nın genel dış politika faaliyetleri, SSCB ekonomisinin krizi ve ülkede yürütülen sosyo-ekonomik reformların karışık sonuçlarıyla durum içinden çıkılmaz bir hale geldi. Ayrıca 1990’larda Rusya, çeşitli uluslararası finans kuruluşlarından (IMF, BRD vb.) ve birçok gelişmiş ülkeden mali yardım aldı.

¹ Perestroyka- SSCB’de 1980’li yıllardan itibaren gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi sistemi yeniden yapılandırma ve reform hareketleri.

SSCB'den Rusya'ya: Dış politika kavramının güncellenmesi

Aslında SSCB'nin dağılmasından önce bile, Aralık 1989'da, bu muazzam siyasi değişikliklere karşılık gelen bir doktrin geliştirmek için çaba sarf edilmişti. Gelişimi sıfırdan başlamadı, o zamanlar mevcut olan konsepte dayanıyordu. Ancak, politikacıların ve halkın siyasetle ilgili zihniyetini değiştirmek zordu (Bogaturov, 2007). Aslında bu durum Rus tarihi açısından yeni değildi. Rusya Federasyonu'nun dış politika doktrinlerinde bu kadar sık yapılan değişiklikler, ülkenin uluslararası konjonktürde ortaya çıkan yeni değişimlere hızlıca bir yanıt verme zorunluluğunun bir göstergesiydi (Panov vd, 2017, s.23; Neymark, 2020; Segunin, 2016, s.136). Bu nedenle Rusya Federasyonu'nun dış politikası kavramının oluşumu, bir bütün hâlinde uluslararası ilişkileri etkileyen kilit olaylara bağlı olarak aslında belirli bir süreç içerisinde zaten gerçekleşmektedir (Bobrov, 2021, s.4). Ayrıca göz ardı edilmemesi gereken bir diğer faktör de Dışişleri Bakanlığı'nın politikasıdır. Örneğin, Yevgeniy Primakov döneminde Rusya'nın dış politikası, seleflerinin seyrine kıyasla farklı bir şekle büründü. Sergey Lavrov'un görüşü bunu açıkça gösteriyor: "Primakov, modern Rusya'nın dış politika doktrininin kilit hükümlerinin yazarıdır ve neredeyse yirmi yıldır zaman testinden güvenle geçmiş ve alaka düzeyini korumuştur. Gelecekte de böyle kalacağına inanıyorum. Her şeyden önce, bu, ülkenin bağımsız dış politika rotasıdır. Rusya, birbirlerinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak, diğer herhangi bir devlet veya ülke grubuyla eşit, karşılıklı yarar sağlayan bir temelde iş birliğine açıktır. Bugün herkes tarafından kabul edilen bu varsayımlar, dış politika kavramının bir revizyonundan diğerine geçişler Rusya içinde önem arz etmekte ve takip edilmektedir. Bu durum Rusya açısından her zaman böyle değildi" (Lavrov, 2016, s.36-37.).

Gorbaçov döneminde karakteristik özellikler ve fikirler açısından dış politikanın yeniden oluşturulması sorunu önceki dönemlerden farklı değildi. Dünyadaki değişiklikler, yaşamın ve faaliyetin her alanında Rusya'nın gelişim dinamiklerini derinden etkiledi. Ülkenin dış politika seyrine alaycı bir şekilde "Frank Sinatra Doktrini"² deniyordu. SSCB Bilimler Akademisi ABD ve Kanada Enstitüsü Müdürü G. Arbatov, her iki süper gücü de yakın ilişkiler kurdukları diğer ülkelerin daha özgürce nefes almasına izin verecek bir dış politika, dolayısı ile politikada demokratikleşmeye ihtiyaçlarının olduğunu altını çizdi. Ona göre Sovyet liderleri "yaşamın militarizasyonunu tersine çevirebilselerdi", o zaman önemli ve anlamlı iç reformların gerçekleştirilmesi için ideal koşullar oluşabilirdi (Arbatov, 2003, s.30). Yapılmaya çalışılan reformlar sadece olumlu sonuçlara yol açmadı, çünkü sonuçları birçok yönden insanların hayatını zorlaştırdı ve sonunda eşitsizliğin, yoksulluğun, yolsuzluğun ve suçun artmasına neden oldu. Bazı uzmanlara göre devlet kontrolündeki ekonomik reformların bile başarılı olması pek olası değil, çünkü baskı altında gerçekleştirilen reformlarla piyasa ekonomisine geçiş hedefine ulaşmak zordu (Remington, 2004, s.3-6).

² Sinatra Doktrini, Sovyetler Birliği tarafından 1989 sonbaharında resmen kabul edilen ve Doğu Avrupa ile SSCB'ye bağımlı diğer ülkeleri etki alanlarında ne pahasına olursa olsun tutmayı reddetmesiyle karakterize edilen dış politika algısı için alay niteliğinde bir isimdir. Gorbachev i «Doktrina Sinatry» // Kommersant. Aprel' 2021) URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4769700>

Sovyetler Birliği'ndeki kurumsal değişikliklerin ve çeşitli cumhuriyetlerdeki faaliyetlerin birleşimi, Gorbaçov'un iktidar kaybına ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açtı. Mart 1990'da, geleneksel siyasi kurumlar üzerinde güç kazanan ve Komünist Parti'nin bir parçası haline gelen yeni bir yönetim sistemi olan "başkanlık yönetimi" siyasi yapılanma olarak ortaya çıktı. Birlik cumhuriyetleri daha sonra kendi bölgesel başkanlıklarını oluşturmak için paralel bir süreç başlattılar. Rusya'nın yeni başkanı seçimle iş başına getirme kararı önemliydi ve Haziran 1991'deki seçimlerin ardından B. Yeltsin bu görevi devraldı. Birkaç ay önce, nisan ayında Gorbaçov, federal bir varlığı sürdürmeye yönelik son girişim olan on beş cumhuriyetten dokuzu ile yeni bir birlik antlaşması hazırlama sürecini başlatmıştı. Bu, cumhuriyetlerin bağımsızlığının yerine genişletilmiş özerklik öneren ademi merkeziyetçilik girişimiydi (Remington, 2004, s.3-6). Keza cumhuriyetlerin bağımsızlık istekleri karşısında Gorbaçov'un bu girişimi yanıtsız kalmıştı.

Yapısal ancak yeni Rusya'nın yönetim kademesindeki kurumları incelediğimizde karşımıza çıkan sonuç; yeni başkanlık sistemi ile eski Sovyet kurumlarının yeniden yapılandırılmasının hangi yöne evrileceği ve aynı zamanda cumhuriyetlerle çalışma ilişkilerinin nasıl bir politik düzlem üzerinde şekilleneceği idi. Mart 1990'da Gorbaçov'un SSCB cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile Haziran 1991'de Yeltsin'in Rusya Federasyonu cumhurbaşkanlığına seçilmesi arasında önemli bir fark vardı: Gorbaçov, SSCB Halk Temsilcileri Kongresi tarafından liderlik görevine seçilirken Yeltsin, sandık başına gelen vatandaşların oylarının yaklaşık %60'ını alarak cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandı. Böylece Yeltsin, Gorbaçov'un aksine halk oylamasıyla seçildi (Huskey, 1999, s.25). Cumhurbaşkanlığının makamı, kendisine önemli yetkiler veren yeni anayasada açıkça tanımlandı. Cumhurbaşkanı başbakanı atayabilir, silahlı kuvvetlerin başkomutanı olarak görev yapabilir ve gerekirse Duma'yı feshedebilirdi. Cumhurbaşkanı ayrıca Rusya Federasyonu ile onu oluşturan cumhuriyetler arasındaki anlaşmazlıkları çözme yetkisine de sahipti. Ayrıca, federal yasalara veya uluslararası yükümlülöklere aykırıysa cumhuriyet liderlerinin eylemlerini iptal edebilir ve son olarak cumhurbaşkanı hem sıkıyönetim hem de olağanüstü hâl ilan edebilirdi. Cumhurbaşkanlığı gücünün artırılması, Rus tarihine ve kültürüne dayanan ideolojik bir dış politika doktrininin yaratılması için de ön koşulları yarattı.

Sovyetler Birliği'nin liderliği, sonunda merkezi Müttefik otoritenin devrilmesine ve SSCB'nin dağılmasına yol açan Ağustos darbesinden büyük ölçüde etkilendi (Huskey, 1999, s.24). Daha sonra 1993'te B. Yeltsin, cumhurbaşkanlığı yetkilerini kullanarak ülkedeki anayasal krizin sonucu olan yasama organına (1993'teki «Ekim Darbesi») bir saldırı düzenledi. Bunun sonucunda cumhurbaşkanlığı yetkilerinin sınırları sorunu gündeme geldi. 12 Aralık 1993'te referandumla onaylanan yeni Rusya anayasası, Rusya Devlet Başkanı'na çatışma sırasında yürürlükte olandan daha geniş yetkiler verdi (Huskey, 1999, s.34). 23.04.1993 tarihinde B. Yeltsin, Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev'in de hazırlayıcılarından biri olduğu "Rusya Federasyonu'nun dış politika kavramının Temel Hükümleri" (Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii,

1993) belgesini onayladı. Bu belge, dış politika konseptini oluşturma döneminde bir tür “anıt” hâline geldi (Bobrov, 2021, s.25).

Ocak 1992’de (Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, 1992), Yeltsin’in BM Güvenlik Konseyi toplantısında yaptığı konuşmada, iki ülke arasında yapılacak müzakereler ile Amerikan Stratejik Savunma Girişimi projesini yeniden düzenlemeyi, onu uluslararası düzeye getirmeyi ve hem yeryüzünde hem de uzay faaliyetlerinde evrensel bir güvenlik sistemi oluşturmak için Rus savunma sanayisini geliştirmelerini teklif etti. Ayrıca Yeltsin, dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan potansiyel tehditlere hızlı bir şekilde yanıt vermeyi mümkün kılacak bir dizi hızlı müdahale önlemi oluşturulmasını önerdi.³ Aslında tüm bu öneriler Rusya’nın gelecekteki dış politika anlayışının ön girişimleriydi.

Daha önce Yeltsin, BM Genel Sekreteri Boutros-Gali’ye Rusya’daki stratejik ve nükleer silahların azaltılmasına ilişkin temel hükümleri özetleyen özel bir mesaj göndermişti. İki hafta sonra Dışişleri Bakanı A.Kozyrev, Cenevre Silahsızlanma Konferansı’nda Yeltsin’in mesajda yer alan önerilerini daha ayrıntılı olarak açıkladı.

Nihayet Şubat 1992’de, Rusya Federasyonu Yüksek Sovyeti (*Рус: Верховный Совет РСФСР, Eng: Verkhovnyy Sovet RSFSR*) tarafından geliştirilen ve büyük ölçüde Başkan Yeltsin’in önerileriyle örtüşen yeni bir Rusya dış politika kavramı sunuldu. Başlıca hükümleri ABD, AB’nin yanı sıra Çin, Hindistan ve Japonya ile yapıcı diyaloga yönelmek, dış politika konularında askerî gücün hâkimiyetinden uzaklaşmak, rekabetçi bir ekonominin yaratılması vb. oluşturuyordu.

Bu noktada, cumhurbaşkanı seçilen Yeltsin ile Sovyet dönemi politikacıları arasındaki farklar belirginleşiyordu. Bu durum aynı zamanda Rus devlet yapısında bir tür fikir çatışmasına da işaret ediyordu. Sovyet siyasi anlayışına göre Yüksek Sovyet kavramı Balkan ülkeleri, Orta Avrupa ülkeleri, Asya ve Afrika ile etkileşime odaklandı. BDT’de yeni Rusya’nın odak noktasındaydı. Öte yandan Yeltsin dönemi siyasetine ABD ve AB ile daha yakın ilişkiler ve demokratik reformlarla “Rusya’yı dünyaya açma” fikri hâkim oldu (Batuyk, 2008, s.68). Bu süreç, Yeltsin ve çevresi, ABD ve AB ile ilişkilerde uygulamaya

³ S. Lavrov, bir dış politika kavramı oluşturmanın ne kadar önemli olduğunu vurguluyor: “Dünyada ulusal gelenek tarafından belirlenen farklı uygulamalar var. Amerika Birleşik Devletleri’nde Truman, Nixon, Monroe’nun resmiyete dökülmüş doktrinleri vardır. Amerikalılar, Brezhnev doktrininin var olduğuna inanıyorlardı. Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa’ya ve dünyanın diğer bölgelerindeki sosyalist ülkelere yönelik politikasını bu şekilde nitelendirdiler. Ancak, yalnızca hedeflerimizi belgeleyerek pekiştirerek, sloganı belirli bir strateji, politika kategorisine çevirebiliriz. Örneğin, BDT’deki ortaklarımızla güvenli bir ortamda yaşamak, iyi ilişkiler kurmak istediğimizi söylüyoruz. Ancak bu sloganı uygulamak için ekonomi, savunma işbirliği veya terörle mücadelede işbirliği olsun, her yönde düşünceli bir stratejiye ihtiyaç vardır. Bunu basitçe akılda çizmek imkansızdır. Bu, ortaklarımızla kararlaştırılan planlar, programlar, anlaşmalar vb. gerektirir. Modern diplomasi dünyasında, dünyanın herhangi bir yerinde olup bitenlere her dakika tepki vermek gerekir. Bunu, açıkça bilinçli bir politika temelinde, Rus liderliğinde toplu olarak geliştirilen ve cumhurbaşkanı tarafından onaylanan kararlar doğrultusunda yaparsanız, sorumlu ve hızlı bir şekilde yanıt verebilirsiniz. Ulusal fikir birliğini yansıtan bu tür doğrulanmış, üzerinde anlaşmaya varılmış, referans noktaları yoksa, tepki vermek imkansızdır, bu tamamen doğaçlama olacaktır. Bu nedenle, konsepti stratejik planlara ve belgelere yerleştirme ihtiyacı hakkında söylenenleri hala onaylıyorum”. Bkz.: Iz interv’yu S.V. Lavrova, Vremya novostey 18 maya 2004 r.

başladıkları politikaların istenen ölçüde uygulanmayacağını anlayana kadar devam etti (Primakov, 1999, s.179).

Rusya'nın tek kutuplu dünyaya adaptasyonu: Ana dış politika fikirleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesine eşlik eden kafa karışıklığının ortasında ABD ve Rusya, kökenleri 1970'lerin başlarına dayanan nükleer silahların kontrolü konusunda belirli bir diplomatik ilerleme kaydetmişti. 1989'da Başkan Bush, amacının hızla değişen Sovyetler Birliği'ni Milletler Topluluğuna entegre etmek olduğunu belirtti. Bekleyen önemli işlerden biri, her iki tarafın nükleer kapasitesini sınırlamaya çalışan Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması'nın (START) yeniden ele alınmasıydı. Bu nedenle Haziran 1990'da iki lider, bu küresel konuyu görüşmek üzere Washington'daki bir zirvede bir araya geldi. Aslında bu anlaşmanın imzalanması sürecinde ABD ile Sovyetler Birliği arasında neredeyse hiçbir iletişim ve koordinasyon yoktu. Bu açıdan değerlendirildiğinde iki ülke arasında yapılacak olan her anlaşma yeni bir döneme girildiğini kanıtlıyordu. Bu çerçevede yapılan START-1 anlaşması, kısa ve orta menzilli füzelerin savunma ve saldırı kategorileriyle ilgili olan START rejimi kapsamında şimdiye kadar kaydedilen durgun ilişkiler döneminde bir ilerleme olarak görülecekti. Konvansiyonel, nükleer olmayan silahlara getirilen kısıtlamalar da tartışmanın çok önemli bir parçasıydı. Sonuçlardan biri, 1990 sonunda Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması'nın (CFE Antlaşması) imzalanmasıydı. Bu, her iki tarafın da 1987 anlaşmasında ortadan kaldırmaya söz verdikleri geleneksel askerî silahları geri çekip imha etmesi gerektiği anlamına geliyordu. Temmuz 1991'de Bush ve Gorbaçov tekrar bir araya gelerek ayrıntıları ve START sürecini sonuçlandırmayı kabul etti (McCornick, 2010, s.166). Bu anlaşma START-1 olarak tanındı ve sonuç olarak her iki taraf da uzun menzilli füzelerdeki savaş başlıklarının sayısını 10.000'den 6.500'e düşürmeyi kabul etti (Papp vd, 2005, s.198). 1991'in sonunda SSCB'nin çöküşünden sonra Yeltsin, Gorbaçov'un çizgisine devam etti ve Temmuz 1992'de Washington'da Başkan George H.W. Bush ile görüştü (Gosudarstvennyy vizit Prezidenta RF B.N. Yel'tsina v SSHA, 1992). Her şeyden önce Ocak 1992'de, ABD'deki Rusya Federasyonu Büyükelçiliği, Rusya'nın nükleer silahlara sahip bir devlet olarak 01.07.1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine ilişkin antlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmeye devam ettiğine dair bir belge yayınladı (AVPRF, F.192, O.82, P.527, D.1, 1992). İki devlet daha sonra amacı savaş başlığı ve silah sayısında daha da azalma olan START-2'nin temelini attı (U.S: Department of State Dispatch. Vol. 3. June 22. 1992. P. 493). 29 Ocak 1992'de B. Yeltsin, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'ya yaptığı ziyaretlerin ardından yaptığı açıklamada, Rusya'nın silahları kısıtlama ve azaltma politikası hakkında ayrıntılı bilgi verdi. Özellikle nükleer silahların azaltılması için uluslararası bir örgüt kurma fikrini dile getirdi (Zayavleniye Prezidenta Rossiyskoy Federatsii B.N. Yel'tsina, 1992). Yaklaşık dört ay sonra ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir bildiriye, Rusya'nın Kazakistan'da bulunan tüm stratejik silahları yedi yıl içinde ortadan kaldırdığı da bildirildi. Rus liderliği, bu girişimlerin Lizbon'da Rusya Federasyonu, ABD, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın bir parçası olarak START-1

Anlaşmasının onaylanmasına yol açacağını umuyordu (AVPRF, F.192, O.82, P.527, D.1, 1992). Başkan Bush Ocak 1993'te görevden ayrıldığında, bu anlaşma üzerindeki çalışmalar tamamlanmıştı (McCornick, 2010, s.172).

Nükleer silah anlaşmalarındaki, konvansiyonel silah anlaşmalarındaki ve Almanya'nın birleşmesindeki ilerleme, Sovyetler Birliği/Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri ile entegre ve paralel yollarda çalışabileceğini göstermiştir. Bu topluluk temelleri, Amerikan tarafında "Yeni Dünya Düzeni", diğer tarafta Sovyet patlaması gibi vizyonların neden olduğu gerilim ve belirsizliği azaltmaya yardımcı oldu.

Rusya'nın özellikle ABD ile olan ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan yeni politika yapısı ve dünya siyasetine entegre olma girişimleri Rusya açısından yeni dinamiklerin ve değişikliklerin ortaya çıkmasına imkân sağladı. BDT'nin kurulmasına ilişkin anlaşmanın onaylanmasının ardından Başkan Yeltsin, 1991 yılında tüm Sovyet kurumlarını yeni kurulan Federasyonun bir parçası haline getirdi. Bu değişim Dışişleri bakanlıklarında da görüldü. Bundan sonra SSCB'nin tüm büyükelçilikleri, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Rusya Federasyonu'nun büyükelçilikleri oldu (AVPRF, F.192, O.81, P.517, D.1, 1991). 1992 yılının başında Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi AGİT katılımını sürdürmeye devam ediyordu. Ayrıca 1975 Helsinki Yasasına ve Avrupa'daki diğer güvenlik anlaşmalarına bağlılık onaylandı ve Rusya'nın bu anlaşmaların hükümlerine uygun hareket edeceği de ayrıca belirtildi (AVPRF, F.192, O.82, P.527, D.1, 1992).

02.01.1992 tarihinde Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri, yasal olarak Soğuk Savaş'ın sona erdiğini belirten Camp David Deklarasyonu'nu imzaladılar. Oldukça genelleştirilmiş bu belgede, güçlerin artık rakip olmadıkları, dostluk ve ortaklık temelinde ilişkiler kuracakları belirtildi (Shaklaina, 2002, s.442). Altı ay sonra, 17.06.1992'de Washington'da, iki ülkenin liderleri tarafından ekonomi ve küresel güvenlik alanlarında ikili iş birliğini karakterize eden Rus-Amerikan Ortaklığı ve Dostluk Şartı imzalandı (Shaklaina, 2002, s.443).

Rusya'nın dış politikasının oluşumu ve Sovyet sonrası dönemde uluslararası siyasete uyumun birkaç ana yönü vardır. Bu yönlerden ilki, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Rusya'nın dünya siyasetindeki rolü sorunudur. Buna göre BM'nin üstünlük ilkesi konusundaki tutumunu sürdürme girişimi, bu fikrin temel amacını ortaya koymaktadır. İkinci husus, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine karşı çıkması ve bu amaca ulaşmak için dünya siyasetinde çok kutupluluğu nasıl destekleyeceği meselesidir.

Rusya'nın "Büyük Güç" Statüsü

1990'larda ve 2000'lerde Rus dış politika söyleminin en belirgin bileşeni, Rusya'nın büyük güç statüsüne yapılan vurguydu. 1990'ların başından itibaren liberal yönelimli zamanlarda bile Rusya, büyük bir güç olduğu ve dış aktörlerin buna göre davranması gerektiği konusunda ısrar etti.

1990’larda Rusya’nın büyük güç olarak statüsünü belirleyen ve diğer devletlerce bu statünün sorgulanmasına sebep olan bazı faktörler vardı. Bunların başında SSCB’nin çöküşü, devletin sınırlarının XVII. yüzyılın sınırlarına indirilmesi, ekonomik kriz, sosyal sorunlar, çevresel felaketler (Rywkin, 2008, s13), artan yolsuzluk, suç oranının yükselmesi ve toprak kayıpları nedeniyle enerji kaynaklarının kaybı gibi sebepler sayılabilir. Tarihsel deneyimlere dayanarak Rus politikacılar, Rusya’nın XIX. yüzyılda, özellikle Balkanlar’da Slav müttefiklerini, 1917 ile 1990 yılları arasında komünistleri ve Rus devletinin dışında yaşayan Rusları korumasında görüldüğü gibi sınırların korunmasının ve bölgesel hedeflere ulaşılmasının ancak küresel siyasete aktif katılımı mümkün olabileceğine inanıyorlardı (Tsygankov, 2010, s.44). Rusya’nın büyük güç statüsü, XV. yüzyılda Bizans’ın çöküşü ve “Doğu Hristiyanlığının merkezi” haline gelmesiyle kazanıldı. Sonraki dönemde Osmanlı İmparatorluğu’na karşı büyük bir mücadele başladı (Tsygankov, 2010, s.44). XX. yüzyıla gelindiğinde Batılı devletler Ruslara karşı çıktı ve mücadele Sovyetler döneminde de devam etti. Soğuk Savaş’tan sonra Ruslar, kendilerini büyük güç statüsünü koruyan etki alanlarının dışında buldu ve bunun sonucunda ekonomik küreselleşmedeki düşmanlarına meydan okumak zorunda kaldı (Tsygankov, 2010, s.44). Öyleyse yeni Rusya için “büyük güç” söyleminin özü neydi?

Bu “büyük güç” söylemindeki ana argümanlar, Rusya’nın birçok büyük uluslararası kuruluşta istikrarlı konumuydu. BM Güvenlik Konseyi, AGİT, Avrupa Konseyi ve 1997’den beri üyesi olduğu G8’e üyelik (bağlayıcı kararlar alınmamasına rağmen bu örgüte üye olmak bir tür prestijdi) Rus karar vericiler için Rusya’yı büyük güç olarak tanımlanmada önemliydi (Oldberg, 2010). Ayrıca Rusya, Avrupa bağlamında Baltık Devletleri Konseyi, Arktik Konseyi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği gibi bölgesel kuruluşlara ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve Şangay İşbirliği Teşkilatı (SCO) gibi bazı Asya kuruluşlarına katılmakta, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı’nda gözlemci olarak pozisyonunu korumaktaydı (Oldberg, 2010). Buna ek olarak Rusya, Sovyet sonrası alandaki etkisini genişletmeye de çalışıyordu. Rusya; Beyaz Rusya, Ermenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ı içeren Toplu Güvenlik Antlaşması Örgütü çerçevesinde bu bölgedeki ortaklarla ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Örgütün görevleri toplu savunmaya, terörizme, ayrılıkçılığa ve organize suçlara karşı mücadele etmek olarak belirlendi (Oldberg, 2010). Ancak bunlara rağmen Sovyet sonrası bölgelerle her türlü bağı güçlendirmek amacıyla Rusya’nın, Brüksel’in Sovyet sonrası alanda, örneğin Moldova’da ortak barışı koruma birimlerinin konuşlandırılması önerilerini reddederek AB ile iş birliği yapma konusunda isteksizlik gösterdiği de hatırlanmalıdır (Tsygankov, s.387).

Ana uluslararası ve bölgesel kuruluşlara üyeliğine ek olarak Rusya’ya nükleer potansiyeli de ağırlık veriyordu. Rusya’nın nükleer bir güç olarak statüsüne yapılan vurgu, ABD ile eşitliği sağlamayı ve hiçbir nükleer aktörün üstün olmadığı bir ilişkiler sistemi oluşturarak nükleer silah kullanma tehdidini ortadan kaldırmayı amaçlıyordu (Kislyakov, 2012). Devlet Duma Savunma Komitesi başkanı Vladimir Komoedov’un 2013-2015

yıllarında nükleer silahlara yapılan devlet harcamalarının 100 milyar rubleyi aşacağına dair açıklamasına bakarsak Rusya'nın büyük bir güç olarak kalması için nükleer potansiyelin önemi daha da belirginleşmekteydi (Kislyakov, 2012).

Genel olarak değerlendirildiğinde ise Rusya'nın büyük bir güç olarak statüsünü oluşturan yukarıdaki bileşenlerin kapsamlı olmadığı ve Rusya'nın iç ve dış politika düşüncesine derinlemesine bir şekilde yerleştirildiği kabul edilmelidir. Viyana Üniversitesi'nden Anatoly Reshetnikov'un iddia ettiği gibi "... hem 1955 hem de 1999'da "büyük güç" fikri ... gerçekten de popüler söylem düzeyinde kök salmıştı", "... Rusya'nın büyük gücünün statüsü için açık bir söylemsel talep vardı ve bu statüyü kaybetmenin alternatifi halk için düşünülemezdi. Büyük güç statüsü kaçınılmaz olarak uluslararası tanınma eşlik ediyordu" (Reshetnijov, 2011, s.154). Bu bağlamda, Rusya'nın büyük güç olarak statüsünün restorasyonu ve sürdürülmesi hem yurtiçinde hem de yurtdışında birleştirici işlevi olan uzun vadeli bir iç ve dış politika teması olarak işlev görmekteydi (Rywwin, s.14).

Rusya için uluslararası krizlerde BM'in önemi

Genel olarak Rusya'nın Soğuk Savaş'ın sonuna doğru asıl endişesi, Sovyetlerden yeni Rus devletine geçiş sırasında BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimî koltuğunu korumaktı. Rus politikacıların 1991'den sonra BM'nin merkezi rolüne odaklanmasının nedeni, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyesi olarak hâlâ büyük güç olduğunu belirtmenin bir yolunu bulmaya odaklanmasıydı (Panagiouto, 2011, s.196). Gorbaçov döneminde Rusya'nın daimî üyesi olduğu Güvenlik Konseyi'ne olan güven, Yeltsin'in başkanlığı sırasında da devam etti.

Rusya'nın BM'de oylama veya herhangi bir müzakere olmaksızın koltuğunu elinde tutması, SSCB'nin halefi olarak görülüp görülmeyeceğine dair tartışmaların başlamasına da sebebiyet verdi (Panagiouto, 2011, s.196). Moskova Devlet Üniversitesi tarih profesörlerinden R. Setov, 1990'larda Rusya'nın uluslararası ilişkiler sistemindeki yerini ve rolünü şu şekilde özetlemişti: "İdeolojik anlamda yeni Rusya, Sovyetler Birliği'nin bir uzantısı değildir ve tıpkı Sovyetler gibi ABD/Batı Avrupa'ya karşı değildir. Aksine, yeni Rusya, SSCB'nin uluslararası yasal yükümlülüklerini, temel borçlarını ve hem iç hem de dış politikasında ortaya çıkan sorunları "miras" alan yeni bir devlettir. Bu belki de gelecekte zayıflamasına yol açacaktır. Bu koşullar göz önüne alındığında, Rusya'nın Sovyetler Birliği'ninkiyle karşılaştırılabilir uluslararası siyasi rolünü yeniden kazanma arzusu beklenemez." (Setov, 2010, s.303).

Her halükârda BM, o zamanlar Rusya için diğer büyük güçlere eşit görüldüğü tek yerdi (D'Anieri, 2002, s.115). Bu nedenle, B. Yeltsin'in BM Güvenlik Konseyini "modern dünyanın siyasi Olimposu" olarak değerlendirmesi kimseyi şaşırtmadı. Hatta bu tutum Bosna'daki ve ardından Kosova'daki savaş sırasında kendini gösterdi ki Yeltsin için her iki saldırıda da siyaset önemli rol oynaması gereken yer BM idi (Panagiouto, 2011, s.205). Varlığının ilk yıllarında Rusya (yeni bir devlet olarak), BM'nin Bosna'daki çatışmaya yaklaşımına uygun olarak hareket etti ve bu, gerekli görülmesi halinde

müdahale seçeneğini dışarıda bırakmadı. Ayrıca Rusya, Yugoslavya'nın BM'den dışlanması konusunda veto yetkisini de kullanmadı. Elbette bu durum, Rus yönetiminin o dönemde ülkenin dış politikası üzerindeki olumsuz etkisinin bir örneği olarak tanımlanabilir (Setov, 2010, s.304).

Ancak ne Yeltsin'in özellikle ABD/Batı Avrupa devletlerine karşı liberal davranışları ne de Rusya'nın uluslararası organizasyonlara duyduğu güven Doğu Avrupa topraklarında ortaya çıkan çatışmalara engel olmaya yetmişti. Bu sebeple Rusya daha sert bir dış politikaya yöneldi ve BM'de Bosna'ya yönelik yaptırımların kaldırılması yönündeki önerilere karşı çıkmaya başladı. Bu girişim Rusya'nın Sırp yanlısı duruşuyla aynı zamana denk gelen bir yaklaşım olarak görüldü. Bosna ihtilafı sırasında Rusya'nın BM'ye karşı ana iddiası, karar alma sürecinde Rusya'ya danışılmaması ve aynı zamanda ona eşit bir ortak olarak muamele edilmemesiydi (Setov, 2010, s.304). Rusya'nın daha sonra, özellikle dış müdahale açısından BM'nin rolü konusundaki tutumu, 1998 yılında Rusya'nın BM daimî temsilcisi Sergey Lavrov tarafından ifade edildi: "Etkili ve operasyonel bir Güvenlik Konseyi olmasaydı, çatışmanın çözümü süreci, en iyi ihtimalle bölgesel çabaların ve en kötü ihtimalle, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin oynadığı merkezi koordinasyon rolü olmaksızın tek taraflı eylemlerin münhasır alanı haline gelecekti." (United Nations General Assembly. Official Records, 1998, s.206).

Lavrov'un bu açıklamasını kısa süre sonra Kosova'daki olaylar izledi ve Rusya'nın BM'yi diplomasininin ve devam eden uluslararası müzakerelerin merkezinde tutmasıyla ilgili endişelerini yineledi. Ayrıca NATO'nun Güvenlik Konseyi'nin kararı olmadan Yugoslavya'yı bombalama kararı, yetkilileri Rusya'nın güvenliği için daha tehlikeli sonuçlara yol açabileceğine ikna etti. Rusya'daki ana korku şuydu: NATO, BM yaptırım olmaksızın Kosova'ya müdahale edebiliyorsa neden Çeçenya'ya da müdahale etmesin? (D'Anieri, 2002, s.115)

BM'nin merkezi rolü ilkesi, eski Yugoslavya'daki savaşlar da dahil olmak üzere Rusya'nın dış politika rotasının tek özelliği değildi. Bu konuda bir başka örnek Rusya'nın tıpkı BM'nin önemi konusuna vurgu yaptığı gibi AGİT'in de önerilerini dile getirmeye, Bosna ve Kosova'daki sorunlara çözüm bulmaya çalıştığı bir diğer önemli uluslararası platform olarak önemini ortaya koymaya çalışmasıydı. Ancak BM örneğinde olduğu gibi AGİT'e gösterilen ilgi de Rusya'ya beklenen sonucu getirmedi.

NATO'nun genişleme politikasına karşı Rusya

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra NATO'nun genişlemesinin arkasındaki hedefler çeşitliydi. Bunun Doğu ve Orta Avrupa'da demokrasinin yayılmasına katkıda bulunacağına, Doğu ile Batı arasındaki bölünmeyi sona erdireceğine, Avrupa-Atlantik güvenlik topluluğunu daha önce açık alanlara genişleteceğine, olası Rus genişlemesine karşı caydırıcı olacağına ve Rusya'ya karşı dengenin korunmasına yardımcı olacağına inanılıyordu (Shearman, 2000, s. 304). Kosova'daki operasyonla aynı zamana denk gelen NATO'nun ilk genişlemesi 1999'da gerçekleşti, bu da Rusya'nın Batı karşıtı duygularını ve şüphelerini artırdı. Bu, Rusya'nın küresel güvenlikle ilgili konularda eşit bir ortak

olarak görülmediği anlamına geliyordu. Dolayısı ile de Rusya bu pozisyonundan memnun değildi (Batuyk, 2020, s.4).

1990'ların ilk yarısında Rusya, Batı'nın Yugoslavya'ya karşı göstermiş olduğu girişimlerini destekledi: Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna–Hersek'in bağımsızlığını tanıdı (Diplomatičeskiy vestnik, 1993. S.17–18), barış güçlerini çatışma bölgesine gönderdi, Belgrad'a yönelik yaptırımları (Adamishin, 2013) ve Yugoslavya Mahkemesi'nin kurulmasını da destekledi⁴, Bosna'daki çatışmayı çözmek için Owen-Vance planı gibi çeşitli planları onayladı (Diplomatičeskiy vestnik. 1993, S. 66). Bununla birlikte, Rusya-NATO İttifakındaki karşılıklı anlayış eksikliği ve NATO'nun Bosnalı Sırlara karşı 1995'teki Kararlı Güç Operasyonu (Operation Deliberate Force) Rusya'yı 1990'ların ikinci yarısındaki dış politika algısını gözden geçirmeye zorladı. Bununla birlikte Rusya'nın Avrupalı müttefiklerle olan ilişkileri de zarar görüyordu. Çünkü Rus yetkililer, Avrupalılar ABD'nin NATO aracılığı ile Doğu Avrupa'da başlatmış oldukları saldırılara karşı sessiz kalıyor ve gelecekte ortaya çıkabilecek sorunların sorumluluğundan kaçtıklarını belirtiyordu. Rus bilimler akademisi üyesi V. Batuyk, çalışmasında Avrupalıların askerî çerçevede NATO'ya daha da bağlanması hakkında şunları aktardı: “Sonuç olarak, 1999'da Kosova çevresindeki olayların gösterdiği gibi, Washington'un Avrupalı müttefikleri, NATO'nun sorumluluk alanı dışında operasyonlar için gerekli olan yüksek profilli askeri birlikleri uygun malzeme, savaş desteği ve silahlarla seferber etmede önemli zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Örneğin, Batı Avrupalılar, Kosova'da barışı koruma operasyonu yürütmek için 30 bin asker bulmaya ihtiyaç duyduklarında ciddi sorunlar yaşadılar (Bu sayının Batı Avrupa ülkelerinin toplam silahlı kuvvetlerinin %2'den az olmasına rağmen). Sonuç olarak, Avrupalıların 1990'larda ve 2000'lerin başında Amerikalılara askeri-teknik bağımlılığı, Batı Avrupalı seçkinlerin Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra umduğu gibi azalmadı, aksine arttı.” (Batuyk, s.9).

Rus bakış açısına göre NATO'nun genişlemesi, Almanya'nın yeniden birleşmesinin yolunu açan 1990 anlaşmasının içeriğini ve ruhunu ihlal ediyordu. Daha önce NATO'nun Eski Doğu Almanya topraklarına doğru genişlemeyeceği konusunda fikir birliğine varılmıştı (D'Anieri, 2002, s.113). Bu ve müteakip genişleme dalgası, Batı'nın varılan fikir birliğine uymaya mecbur hissetmediğini gösterdi. Rus yetkililerin, Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve Rusya'nın artık düşman olmadığı göz önüne alındığında, NATO'nun neden genişlemeye çalıştığını açıklanamaz bulmaları da aynı derecede önemlidir.

NATO'nun genişlemesi Rusya'yı daha fazla izole etse de en azından 1997'de NATO ile Rusya arasında imzalanan anlaşma, Rusya'ya veto yetkisi olmadan da NATO'nun karar alma sürecinde söz hakkı verdi (Shearman, s.309). NATO'nun genişlemeye başladığı ve

⁴ “Maalesef Yugoslav liderliği, Yugoslavya'nın kaçınılmaz hale gelen çöküş sürecine gerektiği gibi yanıt verecek gücü bulamadı. Sonuç olarak, Yugoslav Halk Ordusunun kuvvetleri birçok cumhuriyette kullanıldı. Bu trajedi, örneğin Rusyan'ın eski Birliğin Silahlı Kuvvetlerini Belarus'a karşı kullanması durumunda yaşanacaklara benziyor...”. Vystupleniye A.V. Kozyreva // Diplomatičeskiy vestnik. M., 1992. № 13–14. S. 38-41.

90ların sonuna tekabül eden bu dönemi bir Rus-Amerikan işbirliği dönemi izledi. Ancak iki ülke arasındaki anlaşmalar yaptırım gücü olmayan bir formdaydı ve radikal değişiklikler içermiyordu (Buckley, 2002, s.36). Zaten “veto hakkı verilmesi” konusunda Rus yetkililerin de bir beklentisi yoktu. Hemen hepsi aynı amaca yönelik olarak sadece “oy kullanma hakkını” elde eden fikir birliği kararlarının alınmasını savundular ve NATO ile en azından resmi bir anlaşma çerçevesinde eşitlik konusunda ısrar ettiler (Buckley, 2002, s.36).

Geniş bir perspektifte, NATO'nun genişlemesiyle ilgili daha fazla sorun bekleniyordu. Birincisi, genişlemenin Rusya'da demokrasiyi baltalayabileceğine inanılıyordu; ikincisi, yarım asırlık Soğuk Savaş'tan sonra XXI. yüzyılın Doğu ile Batı arasında bir ayrım çizgisi oluşturabilirdi; Üçüncüsü, hepsi zayıf ve bağımlı devletler olan birçok üyeyi aynı anda kabul etmesi nedeniyle ittifakın mevcut otoritesini baltalayabilir; dördüncüsü, Rusya'da Batı karşıtlığı duygularını kışkırtabilir ve beşincisi, NATO genişlemesi, Rus siyasi seçkinlerini ilişkileri güçlendirme olasılıklarını araştırmak için Çin'e yönelmeye zorlayabilirdi (Shearman, s.311).

Rusya'nın uluslararası ilişkilerde “Çok kutupluluk” fikirleri

Çok kutuplulukla ilgili tartışmalar 1990'larda ortaya çıktı ve özünde Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin dayattığı tek kutuplu bir dünyadan çok kutuplu bir dünyaya geçiş sürecine liderlik etmesi gerektiği fikri yatıyordu. Avrasya Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi uzmanlarından Geoffrey Mankoff'a göre çok kutupluluk basitçe “büyük güçler arasında, XIX. yüzyıl Avrupa Konserine veya Franklin Roosevelt'in “Dört Polis Memurunun” idealize edilmiş bir versiyonuna benzeyen bir tür konser anlaşması” anlamına geliyordu (Mankoff, 2009, s.15). 1990'larda Rus siyasi söylemine giren bu terim, 2000'lerde Rusya'nın ana dış politika doktrinlerinden birinde daha sık kullanılmaya başlandı.

Çok kutupluluk, hiçbir öznenin uluslararası siyasete ve ekonomiye hâkim olmadığı, uluslararası politika ve ekonomideki düzeni belirleyecek şekilde hareket etmediği bir durumu ifade eder. Rusya'nın çok kutupluluk politikasına karşı süreç içerisinde ABD'nin dünyadaki askerî ve siyasi hâkimiyeti artmış olsa da Brezilya, Hindistan, Çin ve AB gibi yeni aktörler uluslararası sistem içerisinde kendi görüşleriyle dünya sahnesinde daha etkin olmaya başladılar. Bu durum aynı zamanda Rusya'nın dünya siyasetinde haklı olduğunu da kanıtlamaktadır (Jurado, s.6). İlk olarak, Putin tarafından başlatılan bağımsız bir dış politika izleyerek Rusya, çok kutuplu dünya düzeninde kutuplardan biri olma yolunda uzun bir yol kat etti. Rusya'daki ilk liberal dönemde bile özerk hareket etme arzusu olmasına rağmen BM Güvenlik Konseyi'ne üyelikte olduğu gibi dünya siyasetinin baskın konuları arasına dahil olma hedefi çok önemliydi. Aynısı, özellikle askerî seçkinlerden Putin'in ABD ve NATO ile kapsamlı iş birliğine yönelik sert eleştirilerin yaşandığı 11 Eylül'den sonraki kısa Rus-Amerikan işbirliği dönemi için de söylenebilir. Çok kutupluluğun teşviki, Soğuk Savaş'tan sonra ve hatta ABD ile kısa süreli yakın

işbirliği dönemlerinde bile Rus dış politikasının temel direklerinden biriydi ve öyle olmaya devam ediyor.

İkincisi ise Rusya yalnızca çok kutupluluğun kritik önemini vurgulamakla kalmadı, aynı zamanda ABD ve diğer Batılı aktörlerin lider olduğu yapılara entegre olmanın gerekli olduğunu da düşündü. Başka bir deyişle Rusya'nın çok kutuplu söylemi, NATO ile bağları ve AB ile stratejik ortaklığı ile kanıtlandığı gibi Batı ile entegrasyonu dışlamadı (Makayrchev, 2011, s.16). Son olarak Rusya'nın çok kutuplu söylemi, dünya düzeninin ana aktörlerinin üstünlüğünü resmîleştiren bir yer olarak Birleşmiş Milletlerin merkezî rolü konusundaki söylemiyle yakından bağlantılıdır. Bugün, Güvenlik Konseyi'ne Üye Devletlerin sayısına nükleer silahlara, siyasi ve askerî güçlere sahip yeni devletler eklenmiştir. Böylece uluslararası arenada yeni bir güç dengesi oluşturulmuştur (Mankoff, s.16).

Moskova'nın çok kutupluluğa sürekli vurgu yapması, bunun Rus dış politikasının temel ve uzun vadeli ilkelerinden biri olduğunu iddia etmeyi mümkün kılmaktadır. Ve Rusya'nın arzuladığı çok kutuplu dünyanın mevcut uluslararası düzenin istikrarını ne ölçüde sağlayacağı açıklığa kavuşturulmaya devam etmektedir.

Sonuç

Rusya, Sovyetlerden Federasyona geçiş sürecinde gerçekleştirmiş olduğu radikal değişikliklere rağmen küresel güç dengesindeki konumunu yeniden kurmaya odaklandı. 1991'de Sovyetlerin çöküşü doğal olarak Rusya'ya çok şey kaybettirdi. 90'larda Rusya'daki durum, II. Katerina'dan bu yana Rusya'nın politik arenada yükselen çizgisine pek uymuyordu.

Yeni politik düzene adaptasyon sürecinde Rusya'nın çeşitli adımlar zaten beklenen bir durumdu. Yeltsin'in BDT gibi siyasi oluşumlar aracılığıyla eski Sovyet cumhuriyetleriyle bazı bağlar kurması ve Rusya'nın bölgedeki ve dünyadaki konumunu güçlendirmek için Batılı müttefikler ile yeni anlaşmalar yapması gerekiyordu. Bu çerçevede Rusya Federasyonu Başkanı Yeltsin'in imzası ile 23 Nisan 1993 tarihli kararname uyarınca "Rusya Federasyonu dış politikası kavramının temel hükümleri" oluşturuldu. Resmi olmayan adıyla "1993 Dış Politika Konsepti", Başkanın politik fikrinin yanında Dışişleri Bakanı olarak atadığı Andrei Kozyrev'in de ideolojisi hakkında araştırmacılara geniş bir fikirsel perspektif veriyordu. Oluşturulan bu yeni konseptte temel amaç Rusya'yı Batılı müttefikler ile olabildiğince yakınlaştırmak ve ABD öncülüğün kurulan Yeni Dünya Düzenine adaptasyonunu hızlıca sağlamaktı. Ancak bipolar dünya düzeninin çöküşünden sonra Batı'ya yaklaşmanın sözde olumlu sonuçları hakkındaki beklenti nispeten kısa ömürlü oldu. Yüzyılın gün batımında ne küreselleşme sürecinin ne de Soğuk Savaş'ın eski rakipleri olan ülkelerle işbirliğinin gelişmesinin, Rusya'nın acil sorunlarını kendi başlarına çözmede hiçbir şekilde yardımcı olamayacağı ön görülebiliyordu.

Yeni oluşan düzende Rusya başta "büyük güç" pozisyonunu koruma ve bu çerçevede uluslararası organizasyonların hem bölgesel hem de küresel krizlerde karar alma gücünü arttırma yoluna gitmişti. Rusya özellikle Doğu Avrupa'da ortaya çıkan Yugoslavya

sorununa karşı ABD'nin izlemiş olduğu askeri politikalara karşı BM'nin önemini hemen her platformda öne çıkarmaya çalıştı. Amacı hem “büyük güç” algısını korumak hem de NATO'nun genişleme politikasına karşı bir set çekmekti. Ancak hem ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar hem de 90ların ilk yarısında Batılı müttefikler ile kurulmaya çalışılan ancak herhangi bir sonuç alınamayan dış politika hamleleri Rusya'nın siyasi arenadaki hareket alanını kısıtlıyordu. Bu sürecin bir sonucu olarak Rusya Çin ile ilişkilere ağırlık vermeye başlıyor ve federasyona geçiş sürecinde kısmen de olsa göstermiş oldukları liberal fikirlerden uzaklaşıp dış politika da daha agresif bir yapıya dönüşüyordu.

Bu çerçevede ele alındığı zaman 1990larda (Sovyetlerden Federasyona geçişte) Rusya'nın genel politik durumunu şu şekilde özetleyebiliriz:

İdeolojik anlamda ve uluslararası politik etkileşimler genelinde bakıldığında “Yeni Rusya” SSCB'nin doğrudan “varisi” değildir ve dünya ölçeğinin potansiyel siyasi ve ideolojik çatışmasında ABD ve Batı Avrupa'ya karşı çıkmamıştır. Aksine, bu “Yeni Rusya”, SSCB'den uluslararası yasal yükümlülüklerini, temel borçlarını ve genel olarak hem iç hem de dış politikada çok sayıda sorunu “miras” almıştır; bu koşulların kompleksi, Rusya Federasyonu'nun bir devlet olarak (dünya siyaseti katılım anlamında) uzun süreli zayıflamasına neden olmuştur.

Gerçekten devasa iç sorunları çözme ihtiyacı, Sovyetler Birliği'nin dünya sahnesindeki konum ve politikasıyla kıyaslanabilecek aktivizme yer bırakmayacak; Rusya uzun zamandır dünya çapında ilişkilerde nispeten pasif bir güç gibi davranmaya zorlanacak; yani, iç sorunların yükü tarafından zayıflatılmış ve sözde reformlara maddi yardım şeklinde Batı'ya olan bağımlılığın yeni ilişkileriyle bağlantılı bir ülke olarak dış politikayı yürütmek zorunda kalacaktır. Bu koşullar göz önüne alındığında, 1990larda Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin rolüyle kıyaslanabilecek uluslararası politik rolünü yeniden kazanma arzusunu beklemek pek mümkün değildi.

Dünya sahnesinde zayıflamış ve nispeten pasif olan Rusya, Batı'nın açık bir rakibi değildi; öngörülebilir gelecekte, küresel ölçekte ABD'nin uzun vadeli hegemonyası (veya konsolide bir “Avrupa-Atlantik” uygarlığının) kurulmasında büyük bir engel teşkil etmiyordu. Böyle bir hegemonyanın kurulması sürecinde Rusya'ya karşı açıktan ya da gizliden bir hoşnutsuzluğun olası belirtileri “ikinci dereceden” bir faktör olarak dikkate alınmalıdır.

Rusya, XXI. yüzyılın ilk on yılında bile, Batı'da inandıkları gibi, dünya meselelerinde ABD için potansiyel ve kabaca eşit bir rakip olarak görülmemekteydi. Buna örnek olarak nükleer güç statüsü ve BM Güvenlik Konseyi'ne kalıcı üyelik artık Amerika'yla “eşit” bir konuşma için yeterli sebep olarak kabul edilmediği verilebilir. T. Riess'in de belirttiği gibi, “Başkan Boris Yeltsin, NATO ve ABD'ye karşı olası nükleer silah kullanma tehdidini dile getirdiğinde kimse onu ciddiye almadı. Böyle bir tehdidin dile getirilmesi soğuk savaş yıllarında hayal bile edilemiyordu. Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki “tek kutuplu” bir dünya inşa etme fikrinin popüleritesinin zirvesinde, Rusya'nın konumu,

inamıldığı gibi, böyle bir dünya düzeni modelinin oluşturulmasında birçok engelden sadece biri olabilir.

KAYNAKÇA

Arşiv kaynakları/Uluslararası Anlaşmalar/Resmi Evraklar

Arkhiv vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). F.192. O. 81. P. 517. D. 1. Iskh. 89. Ot 26.12.1991. S. 27–28. «O pereimenovanii posol'stva SSSR v posol'stvo RF».

AVP RF. F. 192. O. 82. P. 527. D. 1. Iskh. 8. Ot 30.01.1992.

Diplomaticheskiy vestnik. M., 1992. 15 yanvarya.

Dogovor o pravopreyemstve v otnoshenii gosudarstvennogo dolga i aktivov Soyuzu SSR ot 4 dekabrya 1991 g. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901777444>

Kontseptsii vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii 1992 goda // Vneshnyaya politika i bezopasnost' sovremennoy Rossii (1991–1998). Khrestomatiya v dvukh tomakh. T. 2. Dokumenty / Sost. T.A. Shakleina. M., MONF. 1999.

Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii 1993 g./ Vneshnyaya politika i bezopasnost' sovremennoy Rossii. 1991–2002. Khrestomatiya v 4-kh tomakh / Red.-sost. T.A. Shakleina. T. IV. Dokumenty. M., MGIMO(U) MID RF. Rossiyskaya assotsiatsiya mezhdunarodnykh issledovaniy. ANO «INO-Tsentr (Informatsiya. Nauka. Obrazovaniye)». 2002.

Khartiya rossiysko-amerikanskogo partnerstva i druzhby // Vneshnyaya politika i bezopasnost' sovremennoy Rossii. 1991–2002. Khrestomatiya v 4-kh t. / Sost. T.A. Shakleina. T. IV. M. 2002.

Gosudarstvennyy vizit Prezidenta RF B.N. Yel'tsina v SSHA 16–18 iyulya 1992 g.: Sbornik dokumentov. M., Mezhdunarodnyye otnosheniya. 1992.

U.S: Department of State Dispatch. Vol. 3. June 22. 1992. P. 493; Baker J.A. with DeFrank T.M. The Politics of Diplomacy: Revolution, War and Peace 1989–1992. New York. 1995.

Zayavleniye Prezidenta Rossiyskoy Federatsii B.N. Yel'tsina po voprosam sokrashcheniya i ogranicheniya vooruzheniy (29.01.1992) // Diplomaticheskiy vestnik. M., 4–5, 29 Fevralya–15 marta 1992.

emp-Devidskaya deklaratsiya Prezidenta Busha-starshego i Prezidenta B.N. Yel'tsina o novykh otnosheniyakh // Vneshnyaya politika i bezopasnost' sovremennoy Rossii. 1991–2002. Khrestomatiya v 4-kh t. / Sost. T.A. Shakleina. T. IV. M. 2002.

United Nations General Assembly. Official Records. Fifty-third Session. 63rd Plenary Meeting. A/53/PV.63. 19 Nov 1998.

Vizit A.V. Kozyreva v respubliki byvshey SFRYU (18–20 i 24–27 maya) // Diplomaticheskiy vestnik. M., №12. 30 iyunya.

Vystupleniye A.V. Kozyreva // Diplomaticheskiy vestnik. M., 1992. № 13–14.

- Brifing 1 iyunya 1993 g. (provodil S.V. Yastrzhembskiy) // Diplomaticheskii vestnik. M., 1993. № 13–14.
- Vystupleniye Prezidenta RF B.N. Yel'tsina na spetsial'nom torzhestvennom zasedanii GA po sluchayu 50-letiya OON// Diplomaticheskii vestnik. M., 1995. № 11.
- Zayavleniye Soveta Federatsii Federal'nogo Sobraniya Rossiyskoy Federatsii o rasshirenii NATO na Vostok, 25 oktyabrya 1995 g./ Diplomaticheskii vestnik. M., 1995. № 12.
- Zayavleniya MID RF 31 avgusta, 5 sentyabrya, 12 sentyabrya 1995 g. // Diplomaticheskii vestnik. M., 1995. № 10.
- Brifing 5 fevralya 1993 g. (provodil S.V. Yastrzhembskiy) // Diplomaticheskii vestnik. M., 1993. № 5–6.
- K realizatsii Deytonskikh soglasheniy // Diplomaticheskii vestnik. M., 1996. № 1.

Araştırma Eserleri

- Adamishin A.L. Yugoslavskaya prelyudiya // Rossiya v global'noy politike. 2013. 31 avgusta – URL: <https://globalaffairs.ru/number/Yugoslavskaya-prelyudiya-19203>
- Arbatov A. The Transformation of Russia's Military Doctrine in the after-math of Kosovo and Chechnya // Russia between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century. Gabriel Gorodetsky (ed). – London: Frank Cass, 2003. - pp. 27–31.
- Batyuk V.I. Trudnoye partnerstvo. Dvustoronniye rezhimy i instituty v rossiysko-amerikanskikh otnosheniyakh posle okonchaniya «Kholodnoy voyny» / RAN. In-t SSHA i Kanady. – M.: Prometey, 2008. - 212 s.
- Batyuk V.I. NATO i Rossiyskaya Federatsiya: Evolyutsiya vzaimootnosheniy // Vestnik MGU. – Ser. 25: Mezhdunarodnyye otnosheniya i mirovaya politika. – 2020. – № 1. – S. 3–31.
- Bobrov A.K. Kontseptual'nyye osnovy vneshney politiki Rossii: Monografiya / A.K. Bobrov. – M.: Aspekt Press, 2021. 222 s.
- Bogaturov A. Tri pokoleniya vneshnepoliticheskikh doktrin Rossii // Mezhdunarodnyye protsessy. 2007. URL: <http://www.intertrends.ru/thirteen/005.htm>
- Buckley M. Russian Foreign Policy and Its Critics // European Security. – Vol. 11. – № 4. – 2002. - pp. 29–46.
- D'Anieri P. Russian Foreign Policy: Continuity, Revolution and the Search for Status. Ryan K. Beasley et al. (eds.). Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior. – Washington: CQ Press, 2002. - pp. 95–120.
- Dvorkin V. Kratkiye kommentarii k prekrashcheniyu deystviy programmy Nanna–Lugara// Moskovskiy tsentr Karnegi. 2015. 6 fevralya. URL: <https://carnegie.ru/2015/02/06/ru-pub58994>
- Dvorkin V.Z. Yadernoye sderzhivaniye: vzglyad v budushcheye // Pro et Contra. –1998. – T. 3. – № 4
- Gorbachev M. Russia Never Wanted a War // New York Times. 20 August 2008.

- Gorbachev i «Doktrina Sinatry» // Kommersant. Aprel'. 2021. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4769700>
- Huskey E. Presidential Power in Russia. Armonk. – New York. 1999. - 250 p.
- Iz interv'yu S.V. Lavrova, Vremya novostey 18 maya 2004 g.
- Jurado E. Russia's Role in a Multipolar World: Between Change and Stability // Foresight.
- Kislyakov A. Russia to Overhaul Its Nuclear Missile Shield // Russia Beyond the Headlines. – Nov 2012. – URL: <https://www.rbth.com/articles/2012/11/01/russia-to-overhaul-its-nuclear-missile-shield-19657.html>
- Kortunov S.V. Kontrol' za vooruzheniyami i interesy Rossii. – M.: Moskovskiy obshchestvennyy nauchnyy fond, 1997. - 214 s.
- Lavrov S.V. Politicheskii tyazheloves // Nash Primakov / IMEMO RAN. Pod red. N.I. Ivanovoy. – M.: Magistr, 2016. - S. 33–44.
- Makayrchev A. Russia in a Multipolar World: Role Identities and 'Cognitive Maps' // Revista CIDOB. D'afers Internationals. – № 96. – 2011. – URL: https://www.cidob.org/en/articulos/revista_cidob_d_afers_internacionals/96/russia_in_a_multipolar_world_role_identities_and_cognitive_maps.
- McCornick J. American Foreign Policy and Process. United States: Wadsworth/Cengage Learning. 2010. - 630 p.
- Mankoff J. Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics. – Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2009. - 372 p.
- Neymark M.A. Evolyutsiya vneshnepoliticheskoy strategii Rossii. – M.: Prospekt, 2020. - 319 s.
- Oldberg I. Russia's Great Power Strategy Under Putin and Medvedev // Occasional UI Papers. Swedish Institute of International Affairs. – № 1. – 2010. - pp. 1–23.
- Panagiouto R.A. The Centrality of the United Nations in Russian Foreign Policy // Journal of Communist Studies and Transition Politics. – Vol. 27. – № 2. – 2011. - pp. 195–216.
- Papp D., Loch K.J. and Endicott J. American Foreign Policy: History, Politics and Policy. – New York: Pearson/Longman, 2005. - 560 p.
- Paterson T. G., Clifford J.G., Maddock S.J., Kisatsky D., Hagan K.J. American Foreign Relations. Vol. 2. A History since 1985. Sixth Edition. Boston. Houghton Mifflin Company. 2005.
- Panov A.N. Kontseptual'nyye osnovy vneshney politiki /A.N.Panov // Vneshnyaya politika Rossii. 1991–2016: [kollektivnaya monografiya/ T.A. Shakleina, A.N. Panov, A.S. Bulatov i dr.; otv. red. Ye.M. Kozhokin, A.L. Chechevshnikov]; pod obshch. red. i s predisl. akad. A.V. Torkunova; MGIMO (un-t) MID RF. M., MGIMO-universitet. 2017.
- Primakov Ye.M. Mezhdunarodnyye otnosheniya nakanune KHKHI veka: Problemy, perspektivy // Mezhdunarodnaya zhizn'. – M. – 1996. – № 10. - S. 3–13.
- Remington T. Politics in Russia. New York. Pearson/Longman. 2004.

- Reshetnikov A. Great projects' Politics in Russia: History's Hardly Victorious End // *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. – Vol. 19. – № 2. – 2011. - pp. 151–175.
- Rywkin M. Russia: In Quest of Superpower Status // *American Foreign Policy Interests*. – Vol. 30. – № 1. – 2008. - pp. 13–21.
- Sergunin A. *Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice (Soviet and Post-Soviet Politics and Society)*. Ibidem Press. Stuttgart 2016. - 220 p.
- Setov R.A. *Sovremennyy miroporyadok i gosudarstvennyye interesy Rossii. Terminy, teorii, prognozy*. M., 2010. 367 s.
- Shearman P. Russia and NATO Enlargement: The Case Against. Mike Bowker and Cameron Ross (eds.). *Russia After the Cold War*. Harlow. – London: Longman, 2000. - pp. 299–318.
- Snow Donald M. *National Security for a New Era: Globalization and Geopolitics*. – New York: Pearson/Longman, 2004. - 420 p.
- Tsygankov A.P. Finding a Civilizational Idea: 'West', 'Eurasia' and 'Euro-East' in Russia's Foreign Policy // *Geopolitics*. – Vol. 12. – № 3. – 2007. - pp. 375–399.
- Tsygankov A.P. Russia's Power and Alliances in the 21st Century // *Politics*. – Vol. 30. – № 1. – 2010. - pp. 43–51.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.2>

Volume 8/2

2024 p. 20-32

NATALIA GINZBURG'UN BÜTÜN DÜNLERİMİZ VE AİLE SÖZLÜĞÜ İSİMLİ ESERLERİNDE AİLENİN İŞLENİŞİ

THE PROCESS OF FAMILY IN THE TWO WORKS NAMED ALL OUR YESTERDAYS AND FAMILY SAYINGS OF NATALIA GINZBURG

İlhan KARASUBAŞI*

ÖZ

Çalışmada Natalia Ginzburg'un Bütün Dünlerimiz ve Aile Sözlüğü adlı iki romanında aile ve ailenin temel eğilimleri ele alınmıştır. Ginzburg, İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'da yaşayan Yahudi bir ailenin çocuğuydu. 14 Temmuz 1916'da doğdu ve 7 Ekim 1991'de öldü. Ginzburg çoğunlukla aile ilişkileri hakkında yazdı. Ayrıca Faşist İtalya dönemindeki politikayla da ilgiliydi. Temelde romanlar ve kısa öyküler yazdı. Bütün Dünlerimiz adlı roman, babanın erken yaşta öldüğü bir ailenin dağılmasını konu alır. Öte yandan Aile Deyişleri adlı roman, Mussolini'nin Faşist İtalya'sında anne ve babanın yaşadığı Yahudi bir Aileyi ele alır. İkinci aile Yahudi kimlikleri nedeniyle zorluklarla karşı karşıya kalsa da buna karşı daha istikrarlı bir performans sergilediler. Bunun sebebinin anne ve babanın hayatta olması ve aileyi bir araya toplamaları çabasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada aile bireyleri arası ilişkiler, ebeveynlerin rolleri ve önemleri araştırılmaktadır. Bununla birlikte bir kadın yazar olarak Natalia Ginzburg'un olaylara yaklaşımları da ele alınmıştır. konjonktürde nasıl bir reaksiyon gösterdiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ginzburg, Bütün Dünlerimiz, Aile Sözlüğü, Aile.*

ABSTRACT

In the study, family and its basic tendencies were discussed in Natalia Ginzburg's two novels, All Our Yesterdays and Family Sayings. Ginzburg was the child of a Jewish family living in Italy during World War II. She was born on July 14, 1916 and died on October 7, 1991. Ginzburg wrote mostly about family relationships in her works. It was also concerned with politics during the time of Fascist Italy. She wrote mainly novels and short stories. The novel All Our Yesterdays is about the

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İtalyan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: ksubasi@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0053-1202, Ankara, Türkiye.

dissolution of a family where the father dies at an early age. On the other hand, the novel *Family Sayings* deals with a Jewish Family where the mother and father live in Mussolini's Fascist Italy. Although the second family faced difficulties due to their Jewish identity, they performed more consistently. The reason for this is that the mother and father survive and they try to hold the family together. In the study, the relationships between family members, the roles and importance of parents are investigated. In addition, Natalia Ginzburg's approaches to events as a female writer are also discussed.

Keywords: *Ginzburg, All Our Yesterdays, Family Sayings, Family.*

GİRİŞ

Ginzburg, İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'da yaşamış olan Yahudi bir ailenin kızıdır. 14 Temmuz 1916 tarihinde doğmuş ve 7 Ekim 1991 tarihinde vefat etmiştir. Aile ilişkileri üzerine eserler vermeye çalışan Ginzburg, Faşist dönem İtalyası'nda siyaset ile de ilgilenmiştir. Temelde hikâyeler ve kısa öyküler kaleme almıştır. Bu çalışmalarını ile Strega Ödülü ve Bagutta Ödülü sahibi olmuştur. Çalışmalarının önemli bir kısmının Fransızca ve İngilizce dillerine çevrildiği ve İngiltere ve ABD'de beğeni ile takip edildiği görülmektedir. Bilhassa 1930'lu yıllarda aktivist kimliği ile ön plana çıkan Ginzburg'un İtalya Komünist Parti'ye üye olduğu ve 1983 yılında da bağımsız siyasetçi olarak Parlamento'ya seçildiği görülmektedir. Yazar, 1938 yılında Leone Ginzburg ile evlenmiş ve Carlo, Andrea ve Alessandra isiminde üç çocuğu olmuştur. Ginzburg'un yaşadığı dönem büyük buhranların, özgür düşünceye set çeken baskıcı bir rejimin altında ezilen, ya da küllerinden yeniden doğarak tarihe yön veren şahsiyetlerin ve sanatçıların ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu bağlamda Ginzburg'un yapıtları dönemin yaşanmışlıklarını ve tanıklığı melankolik biçimde acıyla yoğurularak aktarıldığı sayfalardır (Coburn, 2007: 755-756).

Eşinin faşizm karşıtı eylemleri dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya içinde sürgün hayatı yaşamak zorunda kaldığı görülmektedir. Ginzburg ve çocukları da bu süre zarfında (1941-1943) eşi ile birlikte vakit geçirmeyi tercih etmiştir. Gizli bir şekilde Roma'ya giderek burada Faşizm karşıtı yayımlar yapmaya devam etmişler ve bunun neticesinde Leone Ginzburg hapse atılmış ve gördüğü işkenceler neticesinde vefat etmiştir. Yazarın eserlerinde Yahudilere yapılan baskı ve zulüm üzerine eğildiği anlaşılmaktadır. Ancak yazar verdiği bir demeçte: "Artık bir roman yazarken ne amaçla ya da kime yönelik yazdığımı sorgulamıyorum. Böylesi sorular artık zihnimi meşgul etmiyor. Ancak ilk zamanlar neden ve kim için yazdığımı yönelik çeşitli kaygılar taşıyordum. Öyle ki sokakta yürürken adeta bir sorun yumağı olduğumu düşünüyordum."¹

¹ <https://www.lindiceonline.com/letterature/narratori-italiani/speciale-natalia-ginzburg-per-chi-scriviamo/> (24.04.2024, 13.35).

Ginzburg ilk yapıtı olan "Kente giden yol" u 1942 yılında Assandra Tornimparte takma adıyla yayımlar. Söz konusu yapıt 1945 yılında, bu sefer, kendi adıyla, okuyucuyla buluşur.

Ginzburg eşinin ölümünden sonra (1944) önce Roma'da Einaudi Yayınevi'nde memur olarak çalışır sonra ailesinin geri kalan fertleri ile bir araya gelebilmek amacıyla Torino kentinde bulunan Einaudi Yayınevi için çalışmaya devam eder. Burada savaş sonrası İtalyası'nın ön plana çıkan yazarların yapıtları yayımlanmıştır. Bunlar arasında Carlo Levi, Primo Levi, Cesare Pavese ve Italo Calvino gibi yazarların yapıtları yer almaktadır. Aynı zamanda burada "Böyle oldu" (è stato così, 1947) başlıklı ikinci yapıtını yayımlar.

1950'lerin başlangıcında, Ginzburg, Roma'ya taşınmış ve Gabriele Baldini ile evlenmiştir. Edebiyat kariyerinin en verimli dönemi de buradadır. Sonraki 20 yıl boyunca, Ginzburg en çok kabul gören eserlerini kaleme almıştır. Ginzburg ve eşi Baldini Roma'nın şehrin kültürel yaşamında derin bir şekilde adapte olmayı başarmış ve entelektüel cemiyet ile yakın bağlar kurmuşlardır. Bunlar arasında Alberto Moravia, Elsa Morante ve Dacia Mariani gibi yazarlar dikkat çekmektedir. Ancak yazarın ikinci eşi Roma da bulunan Fontana Meydanında yapılan ayaklanma esnasında öldürülür (1983) ve sonrasında yazar İtalya Komünist Partisine katılarak sol görüşün savunucularından olur. Ginzburg, Roma'da bulunduğu dönemde en çok tanınan "Bütün Dünlerimiz" (*Tutti i nostri ieri, 1952*) ve "Aile Sözlüğü" (*Lessico familiare, 1963*) yapıtlarını kaleme almıştır. Aynı süreçte yayımlanan yapıtlarında, nefret ve fikir ayrılıklarından bölünmüş, sıklıkla zor ilişkilere sahip sayısız insan grubunun hikâyelerini anlatmaktadır (Karail ve Bedin, 2017: 77).

1. ESERLERDE BABA FİGÜRÜ VE AİLEYE ETKİSİ

1.1. Edebiyatta Baba Figürü

Modern edebiyatta baba figürü, önemli bir çatışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Baba, çocukların toplum ile bütünleşmesi bakımından önemli bir bütünleştirici rol oynamaktadır. Freud'un geliştirdiği psikanaliz çalışmaları da babanın özellikle erkek çocukların olgunlaşması bakımından önemli bir görev ifa ettiğini ortaya koymaktadır (Weissberg, 2022: 37). Freud tarafından kendi teorisini inşa etmesi için bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Ona göre insanın yaşamındaki ilk sorunu baba-anne-çocuk üçgeninde kendisinin nerede konumlandığını ortaya koyabilmesidir. Erkek çocuğu babasını bir yabancı olarak hisseder; annesi ve kendisi arasında bulunmaktadır ve buna karşın en yakın kan ilişkisi olan diğer bir kimsedir. Yine de yabancı biri ile annesi arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır. Bu nedenle erkek çocuğu annesini bu "yabancıdan" korumak için savaşmak durumundadır (Rondini, 2003: 405). Çocuk ve anne arasındaki bu ilişki, çocuğun kendi yaşamsal devamlılığını sağlamak ve bazı hayati ihtiyaçlarının yerine getirmek için mücadele etmek yönünde evrilir. Dış dünya rahatsız edici bir şekilde ilk yılın sonunda annesi ile çocuk arasında girdiğinde, çocuk da annesinin yalnızca ona ait olmadığını anlar. Böylece erkek ve kız kardeşleri konunun esas

durumunu yeniden düzenlemek için yolundan çekilmelerini ümit eder. Bu durum onda duygusal bir düşmanlık duygusu peydah ettirir. Bu bağlamda erkek çocuğun babasına karşı duyduğu bu duygusal düşmanlık ise daha yoğundur (Valori, 1989: 189-190). Erkek ondan nefret eder ve bir rakip olarak görür. Buna karşın aynı zamanda onu sever ve ona hayranlık besler; onun yardımına güvenir; onun gücüne ve kudretine inanır; gelecekte onun gibi olmaktan daha başka bir beklentisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla erkek çocuk açısından bu olağanüstü bir sorun olarak ortaya çıkar (Freud, 1963: 27 vd). Baba tüm otoritenin kaynağıdır. Arzu babaya yönelir. Babanın kudreti, çocuğun baş edebileceğinin üzerindedir. Dolayısıyla çocuk kademeli olarak annesine olan sevgisinden feragat etmek zorunda kalır ve babası ile kendisini özdeşleştirmeye başlar. Bu özdeşleştirme, zamanı geldiğinde kendisinin de bu güce sahip olabileceğine olan anlayışın gelişmesi ile mümkün olur. Freud için özellikle çocukluğun 3. ila 6. yaşlarında bu gerçekleşir (Wright, 1984: 14). Bilinç dışı olarak erkek çocuk böylece başarılı bir şekilde erkeklığe adım atmış olur. Annesine duyduğu bu güçlü şehvet hissi ve babasına karşı duyduğu düşmanlık ve negatif hisler Oedipus kompleksinin karakteristik yapıları olarak ifade edilmektedir (Adalgisa, 1993: 864-880). Kız çocukları annelerinden çok babalarına karşı yoğun bir bağlılık duymaktadır. Böylece kız çocukları kendi Oedipus komplekslerini yaşamaktadır. Buna Elektra kompleksi adı verilmektedir (Leonard, 2013: 63-83). Erkek çocuklarının kompleksi, daha farklı bir şekilde ilerler zira onların karşı cins ebeveyne, anneye, karşı duydukları sevgi devamlılık arz etmektedir. Eagleton bu bağlamda çocuğun önceki dönemlerde yalnızca anarşik, sadist, saldırgan, ben merkezli ve haz arayan bir yapıda olmadığını enstest ön yüklemeye içinde olduğunu ifade eder (Eagleton, 1983: 154).

Erkek çocuğu kendi toplumunun erkeksi tahayyülleri ve uygulamaları içinde büyür. Eğer ki erkek Oedipus kompleksini aşmayı başaramaz ise bu durumda erkek çocuğu kendi annesinden aldığı hazzı başka kadınlardan alamamaya başlar. Bu durum onu ya beklenmedik davranışlara iter ya da travmatik bir hissiyata sevk eder. Dolayısıyla çocukluk dönemini başarıyla aşabilmesi ve toplumun etkin bir üyesi olabilmesi için Oedipus kompleksini aşabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çocukların sadece aileleriyle değil kendi yaşlılarıyla zaman geçirmeleri önem arz etmektedir. (Freud, 1991: 380).

1.2. Bütün Dünlerimiz İsimli Eserde Babanın Ölümü ve Ailenin Dağılması

“Bütün Dünlerimiz” isimli yapıtta baba figürü sert ve otoriter bir figürdür. Anne dördüncü çocuğun doğumu sonrasında vefat etmiş, tüm aile babanın ve babaannenin yardımcısı olan Bayan Maria’nın bakım ve gözetimine kalmıştır. Babanın ailesine yönelik otoriterliği ile tanınması, aile üyelerinin sosyalleşmesini engellediği gibi babaya olan bakış açılarını da ortaya koymaktadır: “Üzgün olduğu zamanlar çok iyi bir insan olurdu. (...) Artık üzüntüsü geçtiğinde, kimseden hiçbir şey için özür dilemez, yeniden anı kitabını düşündüğü sırada, elindeki sopayla gülleri didiklerdi. (...) Babanın tek bir arkadaşı yoktu. Zaman zaman kötü ve kötümser bir tavırla şehirde dolaşmaya çıkar, gelip geçenleri izlemek, bir zamanlar çok iyi tanıdığı kişilere görünüp, onlara hâlâ hayatta olduğunu göstermek üzere şehir merkezinde bir kahveye otururdu.” (Ginzburg, 2020: 14).

Freud'un psikanaliz kuramından hareketle, evin büyük erkek çocuğu, Ippolito, topluma karışabilmek için babanın yardımına ihtiyaç duyarken babanın kendisi asosyal bir bireydir ve çocukların toplum ile olan irtibatını keser. Çocuklar sürekli babaya hizmet etmek zorunda kalır. Bu nedenle çocukların sosyalleşebilmek için babadan kurtulmaya ihtiyaçları olduğu kanısı hâkimdir: "Bu yüzden Ippolito sabırla benim ölmemi beklemek zorunda" diyordu baba, kim bilir belki de Ippolito çok geçmeden ölmesini istiyordu babasının, köpeğiyle şehirde dolaşabilmek için tek hayali buydu belki de." (Ginzburg, 2020: 18)

Öyle ki baba, kısa süre içerisinde hastalanır ve ölür. Evin büyük kızı, Concettina, bu durum karşısında ağlar. Zira kız çocuğu babaya ilgi duyar. Fakat erkek çocuğu olarak Ippolito için aynısı söz konusu değildir. Zira Ippolito, sessiz ve hareketsiz ayakta durur. O hep beyaz ve kupkuru yüzüyle bu elim hadiseye tepki vermez. Zira otorite figürü olarak korkması gereken bir kimse artık yoktur. Özellikle Ippolito, onun daktilosunu kullanmak ve ona yüksek sesle kitap okumak zorundadır. Ölümünden kısa bir süre sonra evin küçük kızı Anna hariç tüm evlatlar, kahkahalar atarak hayatlarına geri döner (Ginzburg, 2020: 25-31). Ancak bilmedikleri bir şey vardır ki baba onları topluma karıştırmadan, özgür bireyler haline getirmeden ölmüştür. Aile dostları Cenzo Rena, Anna için şu tahlili yapar ki bu tahlil tüm çocuklar için geçerlidir: "Cenzo Rena, Anna'ya o güne dek bir böcek gibi yaşamış olduğunu söyledi. Asılı durduğu yapraktan öte bir şey bilmeyen bir böcek" (Ginzburg, 2020: 161).

Babanın ölümü aile üzerinde onulmaz bir hasar bırakır. Bu hasar, toplumla bütünleşmeyi başaramamış bir ailenin ortaya çıkmasıdır. Örneğin Ippolito, babadan kurtulma rahatlığıyla serbestleşir; fakat kendisini bilmediği bir alana, politikaya kaptırır (Goldensohn: 96-129). Küçük bir şehirde, içinde yaşadığı toplumu tanımadan politika yaptığını düşünür. Fakat ailesini bütünüyle boşlar; umursamaz. Hem evin sorumluluğu üzerindedir hem de topluma karışmadan babasını kaybetmenin yükünü taşıyamaz. Ippolito'nun tek umursadığı ise Vişnelik'ten sahiplendiği bir köpektir. Küçüklüğünden itibaren bu köpeği yanından ayırmaz. Bir gün, kimsenin nedenini bilemediği bir şekilde, bankın birinde intihar eder (Ginzburg, 2020: 143).

Evin büyük kızı, Concettina, belki bir daha evlenemeyeceği düşüncesiyle Faşist biri ile evlenir. Ippolito bunu görür ama mani olmaz. Emanuelle bunu şöyle değerlendirir: "Zavallı Concettina, ne yazık ne yazık,"" diyordu. Sonra bu evliliği önlemek üzere hiçbir şey yapmadığı için Ippolito'ya sövüp duruyordu. Ippolito, işleri akışına bırakıyordu, işleri hep akışına bırakıyordu, aslında hiç kimseyi umursamıyordu, aslında sinsinin tekiydi." (Ginzburg, 2020: 85).

Bu başıboşluk durumu aileyi korumasız bırakır. Küçük kız Anna, biraz büyüdüğünde komşuları Giума ile birlikte gezer. Aileden kimsenin umrunda değildir. Kimse Anna ile ilgilenmez. Birileri gelip Giума ile arkadaşlık etmemesini söylesin ister fakat kimse gelip ona bir şey söylemez. Eve dönüp dönmediğine dahi bakmak için kimse onun yanına

gelmemektedir (Ginzburg, 2020: 121). Anna da bu ilgisizlik karşısında, kendisine tek ilgi gösteren kişi olan Giума'nın kendisini terk etmesinden korkar. Kendisini onun karşısında güçsüz hisseder. Ona hak veremez. Bu nedenle Giума bir kavga bahanesi bulur da artık onunla konuşmaz diye çok korkar. Bu yüzden sürekli Giума'yı haklı bulmaya çalışır. Anna ise bu ilişki neticesinde, henüz genç yaşında hamile kalır ve bu durumu kimseye söyleyemez. Ancak aile dostları, Cenzo Rena'ya, durumu açar. Cenzo Rena da kızı ve çocuğu kurtarmak adına onunla evlenir (Ginzburg, 2020: 99-110-121).

“Aile Sözlüğü” isimli eserdeki baba da tıpkı *Bütün Dinlerimiz* isimli eserde olduğu gibi otoriter bir figürdür. Sürekli kızar; çocuklarını azarlar. Henüz romanın başlangıcında baba şu şekilde tanıtılmaktadır: “Babamın evinde, çocukken, sofrada ben ya da ağabeylerim bardağı devirecek ya da elimizden bir bıçak düşürecek olsak, babamın sesi yükselirdi: ‘Terbiyesizlik etmeyin!’

Ekmeyi salçaya batıracak olsak, bağırırdı: ‘Tabakları yalamayın! Pislik yapmayın! İğrenç olmayın!’ (Ginzburg, 2019: 7).

Aynı şekilde, babanın sevdiği şeyleri, dağda yürümek gibi, yapmayan çocuklar, baba tarafından “salam”, “zenci”, “korkak” olarak nitelendirilmektedir. Baba, özellikle anneye karşı muhalif bir tutum sergilemekten hoşlanır. Örneğin annenin yemek yemesine karışır, “Çok yeme! Miden ağrıyacak!” der (Ginzburg, 2019: 34).

Yazarın anlatımına göre evde babanın kızmasından büyük bir endişe duyulur. Bu durum aile bireylerini gerer. Zira babanın öfkesi ansızın ortaya çıkar (Curiel: 346-348). Bulunamayan bir çift ayakkabı, kitabın birinin yerinin değiştirilmesi, bir ampulün patlaması, yemek saatinde hafif bir gecikme ya da fazla pişmiş bir yemek babada bir öfkeye neden olur (Ginzburg, 2019: 42). Babanın öfkesinin genelde çocuklarını terbiye etmek ve onları muhafaza etmeye yöneldiği görülmektedir. Bilhassa kız çocuklarına karşı korumacıdır. Büyük kızının, Paola'nın, izinsiz bir stüdyoya gitmesine kızar: “Ne halt etmeye gitmiş Paola, Casorati'nin stüdyosuna, ne işi varmış orada?” diye sorar. Anlatıcı da bu durumu “Babam her zaman bizim, ‘başımızın derde girmesinden’ ve ne idüğü belirsiz bir sevda tuzağına düşmemizden korkardı ve her yerde namusumuz için bir tehlike görürdü.” diyerek izah eder (Ginzburg, 2019: 63). Fakat Paola, babasına tamamen zıt erkeklerle görüşür; onlarla gezintiye çıkar. Baba bu durumu öğrenip ona kızar ve bunu yasaklar fakat Paola'nın bu yasaklara aldırmaz etmemesi dikkate değer bir ayrıntıdır. Paola yıllarca “yasaklı” erkekle görüşür ve sonra alakasız bir sebeple ondan ayrılır (Ginzburg, 2019: 71).

Bu örnek babanın katı tutumunun esasen çocuklarına olan fakat açıktan gösteremediği alakasından olduğunu ortaya koyar. Bu durum çocuklar tarafından da fark edildiğinden zamanla babanın öfkesinin suni olduğuna dair bir inancın yerleşmiş olması olağandır. Zira çocukların en ufak bir sorunları baba için büyük bir dert olur. Bu durumda, çocuklarına bir şey belli etmez ancak her akşam anneye dert yanar. Çocukların dersleri başarısız olduğunda geceleri uyanır, “Ne yapacak acaba şu Gino? Ne yapacak acaba şu

Mario?" der (Ginzburg, 2019: 72-73). Ancak bu durumda erkek çocuklarına özel bir önem atfettiği görülmektedir (Hughes, 1992: 157-167). Zira kız çocuklarının akademik başarısızlıkları onu üzmez. Ona göre kızların başarısız olmaları sorun değildir zira evlenirler! (Ginzburg, 2019: 72). Benzer şekilde baba, çocuklarının evliliklerinden de endişe eder ve onların mutlu olmalarını ister. Öyle ki kimseyi onlara eş olarak yakıştıramaz. Yazarın ifadesiyle: "Babam ne zaman içimizden biri ona evlenmek üzere olduğunu bildirirse, seçilen kişi kim olursa olsun, korkunç bir öfkeye kapılmıştır zaten. Bir bahane bulurdu her zaman. Ya seçtiğimiz kişinin sağlık durumunun iyi olmadığını söylerdi; ya parası olmadığını; ya da fazla parası olduğunu. Her defasında da babam, evlenmemizi yasaklamıştı; hiçbir sonuca varamadı gerçi, çünkü hepimiz gene de evlendir" (Ginzburg, 2018: 80).

Baba açısından özellikle kızlarının evlenmesi önemli bir dönüşümü beraberinde getirir. Zira kız çocukları evlendikleri andan itibaren başka bir aileye mensup olmaktadır; yuvadan uçmaktadır. O nedenle kızlarına karşı farklı bir tutum sergilemeye başlar. Örneğin küçük kızı evlendiğinde artık ona eşinin soyadıyla hitap eder: "Kızım Ginzburg" (Ginzburg, 2019: 144). Örneğin kızı Paola evlendikten sonra saçlarını keser fakat baba kızsız da bir şey diyemez. Eleştireceği hususları da artık yüzlerine söylemez. Çocuk bakımı konusunda görüşlerini doğrudan kızına söylemez. Annesine söyler: "Çocuğu kemik veremi yapacak bunlar!" diye bağırdı anneme. "Güneşe tutmuyorlar! Söyle onlara güneşe tutsunlar!" (Ginzburg, 2019: 92)

Diğer yandan bu durum evin büyük oğlu, Mario, ile baba arasında bir ayrışmanın da ortaya çıkmasına neden olur. Mario, yalnızca babası ile tartışmak için onun aksi yönde görüşler savunur. Baba sosyalist olduğu için Mussolini'yi savunur; babasını çileden çıkarır (Wallis Wilde-Menozi, 1994: 115-130). Mario babasının kendisini, dağa yürüyüşe götürmek gibi, belirli şeyler yapmaya zorlamasından ve henüz ergin olmadığından bu emirlere itaat etmek zorunda olmasından büyük bir üzüntü duyar ve bunu öfkesine yansıtır. Kardeşi Alberto ile büyük kavgalar eder. Bazen de nesnelere hıncını alır. Fakat büyüdükçe babasına karşı kinlenir. Henüz genç yaşında, sofrada babası ona az da olsa kızdı diye eline aldığı ekmek bıçağı ile elini çizer ve elinden kanlar çıkar. Bu durum ansızın gerçekleşir ve anne ve babada panik ve korkuya sebebiyet verir (Ginzburg, 2019: 44). Evin büyük oğlu Mario, tıpkı Ippolito gibi bir hayvan severdir. O ise kedileri benimser. Her iki romanda da baba ile çatışan erkek evladın hayvanlara yönelmesi ve sevgisini onlara yansıtmaya ilginç bir ortaklık ortaya koyar.

1.4. Aile Sözlüğü Eserinde Anne Figürü

Diğer yandan anne figürü, Lidia, kendi halinde bir kadındır; sürekli kendisine acır. Kendisinin talihsiz bir insan olduğundan yakınıdır. Elbette yapıtta bu noktada baba dışında kadın, dolayısıyla anne figürü de çocuklar üzerinde etkili olmaya başlayacaktır. Nitekim aile içi ilişkilerin önemi bu bağlamda ilişki bakımından önem kazanacaktır. Çocukların gelişimi üzerindeki anne etkisi de önem arz edecektir (Chodorow, 1978: 137-158). Bu

yakınlıkları oğullarının kavgasından, Alberto'nun çalışmamasından ya da hizmetçileri Natalina'nın huysuzluklarından ileri gelebilir. Anne arkadaşları ile gezmeyi çok sever. Genç kadınlarla arkadaşlığı tercih eder. Tek eğlencesi bu gezilerdir. Ayrıca terzilere kıyafet diktirmekten de hoşlanır. Ancak kendisi tembel bir insan olarak aktarılır ve çalışkan insanlara hem hayranlıklar duyar (Ginzburg, 2019: 49-54). Eserde anne figürünün çocukları üzerinde derin bir etkisinden bahsetmek güçtür. Kaldı ki anne de babanın himayesindedir. Baba, zaman zaman anneye dönük olarak, "Eşeksin sen" der ve ekler biliyorsun ki benim işlerim var. Sizler gibi boşa yitirilecek zamanım yok. Sonra da seninle, sana eşlik etmek için evlenmedim ki ben!" (Ginzburg, 2019: 66).

Anne, zamanla yalnız kalır; arkadaşlarından uzaklaşır. Fakat bu durum onu üzer. Arkadaş bulmak ve gezmek ister. Büyük kızı Paola ile bu hasretini dindirmek ister. Fakat Paola'nın kendi arkadaşlarıyla vakit geçirmesini kıskanır. Öyle ki anne can sıkıntısından hasta olmayı dahi arzu eder. Paola bu durumdan şikâyetini şu şekilde ifade eder: "Annemiz fazlasıyla genç bizim! Bense saçları aklaşmış, yaşlı, şişman bir annemiz olsun isterdim! Hep evde oturan, masa örtüleri işleyen bir anne. Adriano'nun annesi gibi. Çok yaşlı, ağırbaşlı bir anne bana öyle bir güven duygusu verirdi ki. Arkadaşlarımı böyle kıskanmayan bir anne. Onu görmeye geldiğimde hep burada olurdu, sakın, elinde işlemesi, siyahlar giyinmiş, bana yerinde öğütler verirdi!" (Ginzburg, 2019: 135- 208-210).

2. ESERLERDE DİN VE SİYASET OLGUSU

2.1. Bütün Dünlerimiz İsimli Eserde Dine Bakış

Edebiyat, pek çok yönleri ile dine yakın bir tutum sergiler; onu bir imge ve konu olarak tercih eder. Fakat edebiyat ve din arasındaki ilişkinin kolay ve doğrudan bir ilişki olduğu da söylenemez. Genetik olarak her ikisinin de aynı matrinden geldiği ifade edilmektedir. Toplumsal hayatın başlangıcında, tüm edebiyat dini kaynaklardan gelmekteydi (Freud, 1991: 135). Erken dinin belirli yönleri sözlü ya da yazılı formda olmasına bakılmaksızın edebiyat olarak kabul edilebilir ki bu yönleri merak ve sihir ile ilişkiliydi. Bugün ise seküler edebiyat nihai olarak kendisini dinden soyutlamayı başarmıştır. Fakat dinin kuluçkası içerisinde yetiştiği de inkâr edilemez. Gerçekten de erken toplumlarda din ve edebiyatı ayırmak pek mümkün değildir. Psikolojik olarak, edebiyat ve din karşılıklı olarak birbirini etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkar. Benzer şekilde, yaratıcılık, aydınlatma, ilham olma, eğlence, merak, trajedi, ikna gibi unsurlar her ikisinde de vardır ve her ikisi de insana huzur verir! (Bloomfield, 1971: 21). Diğer yandan modern dünya sekülerleşmektedir. Bu sekülerleşme insanların kurguyu ve hayal dünyasını dinden soyutlamaktadır. Bu durum Natalia Ginzburg'un incelenen eserlerinde de kendisini ortaya koymaktadır. Bu eserlerde din ve siyaset iç içe geçmiştir zira Faşist dönem içerisinde Yahudilerin hikâyesi önemli bir yer tutar. Bununla birlikte Ginzburg'un tanıklığı ve belleğindeki olaylarda yapıtlarında farklı kurgularla yer almaktadır.

Bütün Dünlerimiz isimli yapıtta aile geleneksel İtalyan ailesidir. Dolayısıyla Hristiyan'dırlar. Fakat baba figürü ateisttir. Bu durum ailenin de üzerine sirayet etmiş görünmektedir. Baba, dua edilmesine karşıdır ve bu durumla alay eder: "Bayan Maria dua eder, çocuklar etmezlerdi, çünkü babaları dua etmenin aptallık olduğu söylerdi hep, belki Tanrı vardı ama dua etmek gerekmezdi O'na, Tanrı'ydı ya olup biteni kendiliğinden bilirdi" (Ginzburg, 2020:9).

Bunun yanı sıra diğer yapıtlarında da Ginzburg aile yaşantısına, aile içindeki anlaşmazlıklara ve aile bireylerinin ölümüyle sonuçlanan kurgulara yer vermektedir. "Ancak Ginzburg yaşadığı duygu selini ve acısını eşinin ölümünden sonra birçok yapıtında işlemeyi tercih etmiştir. Ancak bu ve benzeri konular belli bir mesafede kalınarak yazar tarafından nesnel biçimde aktarılmıştır" (Yılmaz, 2003: 127).

Diğer yandan evin küçük kızı Anna, babanın ölümü sonrasında babasının bu durumunu eleştirir: "Şimdi babasının nerede olduğunu sordu kendi kendine. Cehenneme, arafa ve cennete inanıyordu, şimdi babasının arafta olması gerektiğini düşündü, ona kez onlara söylediği kötü sözlerden, hepsinden önemlisi tütün ve köpek yüzünden Ippolito'ya çektiydiklerinden dolayı pişmanlık duyması için" (Ginzburg, 2020: 27).

Benzer şekilde, Ippolito öldüğünde, Bayan Maria da bundan dolayı babayı suçlar. Ippolito'ya küçük yaşta dua etmeyi öğretselerdi intihar etmeyeceğini düşünür ve bunun için de babayı suçlar (Ginzburg, 2020: 145).

Dönemin pek çok yazarında görülen bellek kavramı Ginzburg'da herhangi bir amaca yönelik kullanılmamaktadır. Yazarın bilhassa *Aile Sözlüğü* başlıklı romanı bireysel belleğin; kolektif, tarihsel ve kültürel bellek türlerinin oluşumunda nasıl bir rol üstlendiğinin aktarıldığı eserler arasındadır (Karail Nazlıcan, 2017: 29). Nitekim yazar bellek ve kişisel anı gibi kavramları farklı kurgularla işlemiştir. Benzer şekilde çağdaşı Giorgio Bassani'nin de "belleği önemli bir unsur olarak kullanması gerek yazarın kişisel gerek sosyal çevresinde yaşadığı gelişmelerle doğrudan ilgilidir" (Yücesan, 2017: 104). Söz konusu durum II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında yazarlar üzerinde bıraktığı büyük etki ile doğrudan ilintilidir.

2.2. *Bütün Dünlerimiz* İsimli Eserde Faşizme Bakış

Bütün Dünlerimiz isimli eserde baba, Mussolini ve Faşizm karşıtıdır. Bu durum temelde babanın siyasete ilişkin bakış açısını da ortaya koymaktadır. Babanın mevcut devlet düzenine ilişkin olumlu bir görüşü bulunmamaktadır: "Baba güler, kralın ve Mussolini'nin kitabıyla ilgili hiçbir şey bilmediklerini düşünerek ellerini ovuştururdu. Adamın biri İtalya'nın küçük bir şehrinde onlarla ilgili müthiş şeyler yazıyordu. Baştan sona yaşamını anlatıyordu kitabında, kendisinin de katıldığı Caporetto geri çekilmesini, orada gördüğü olayların hepsini, sosyalistlerin mitinglerini, Roma'ya Yürüyüş'ü, bu küçük şehirde saf değiştiren kişileri, iyi görünüp, sonradan olmadık pisliklere bulaşan insanları, 'bütün çıplaklığıyla gerçekleri' yazıyordu" (Ginzburg, 2020: 13).

Ginzburg'un ikinci eşinin ölümüyle (1983) aktif biçimde siyasete atılmasının yansımalarını yapıtlarında görmek mümkündür.

Diğer yandan babanın Mussolini karşıtlığı çocuklar tarafından da benimsenir. Bilhassa büyük kardeş, Ippolito, arkadaşları Danilo ve Emanuelle ile birlikte gizli gizli Anti-Faşist girişimlerde bulunur, yasaklı yayınlar okurlar. Faşistleri devirmek istemektedirler. Baba, hep faşistleri alaşağı etmek gerektiğini ve devrim günü en önde kendisinin barikatlara çıkacağını söylemişti. Bunun, hayatının en güzel günü olacağından söz eder. Kendisi ölünce bu hayal, bir miras olarak Ippolito tarafından devralınır (Ginzburg, 2020: 40). Aynı şekilde Ippolito ve arkadaşları Almanya'dan nefret etmekte, Polonya ve diğer ülkelerde yaptıklarından eleştiriyi bahsetmektedir (Ginzburg, 2020: 80-81). Evin küçük kızı Anna da abisinden gördüğü kadarıyla devrime heveslenir. Ancak onun devrim olarak algıladığı şey belirsizdir. O yalnızca abisi ve arkadaşlarının heyecanına ortak olmak ister. Öyle ki devrimin adı geçince heyecanlanır. Fakat sonrasında, Cenzo Rena ile evlendikten sonra, Cenzo Rena ona, devrimi düşünüp düşünmediği sorar. Anna ise “çocuk uyuduğunda devrimi düşündüğünü” söyler. Çocuk uyanık olduğu zamanlar, yalnız çocuklara iyi gelecek şeyleri, güneşi temiz havayı, sütü ve tereyağlı ekmeği, kimsenin savaştığı uzun, sakin günleri düşünür. Fakat çocuk uyuyunca elinde silahla barikatlarda savaştığını düşünür (Ginzburg, 2020: 219). Bu aktarım, yazarın, savaşın suni olduğunu ve hayatın esas telaşının geçim olduğuna dair hatırlatması olması bakımından önemlidir.

Yahudiler her iki eserde de temel bir noktadadır. *Bütün Dünlerimiz* isimli eserde ana karakterler Yahudi değildir. Fakat Anna, Cenzo Rena ile evlendikten sonra onun yanına taşınır. Burada, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'den ve İtalya'nın çeşitli yerlerinden Yahudiler gönderilir (Romano, 1970: 24-37). Bu kimselerin şehirden dışarı çıkmalarına izin yoktur. Burada sürgün halledirler. Bu kimselerin kendileri için bir birikmişleri yoktur. Özellikle Cenzo Rena tarafından yakın bir arkadaşlık görür (Ginzburg, 2020: 178-179). Öyle ki Almanlar İtalya'ya girdiklerinde, Alman askerlerinden Yahudileri saklamak da yine halka düşer, Cenzo Rena Yahudileri kendi evinin bodrumunda saklar. Yakalanmaları sonucunda ise bir Alman askeri öldürülür ve suçu yine Cenzo Rena üstlenir ve idam edilir (Ginzburg, 2020: 303). Bu olgu esasen İtalya'da, Almanya'nın aksine, Yahudilere karşı olan olumsuz tutumun yalnızca politik bir tercih olduğunu fakat halk tarafından benimsenmediğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

2.3. Aile Sözlüğü İsimli Eserde Dine ve Faşizme Bakış

“Aile Sözlüğü” isimli eserde de, tıpkı *Bütün Dünlerimiz* romanında olduğu gibi, faşizm ve Mussolini eleştirel bir şekilde kaleme alınır. Baba figürü, sosyalisttir. Kaldı ki bir Yahudi olarak düşmanlaştırıldığı için Mussolini'den ve faşistlerden nefret eder. Fakültede çalışan baba, sokakta kara gömlekliler takımına rastlamış ise ya da Fakültede tanıdığı

bazı kimseler faşist olmuşlarsa bu durum onda büyük bir öfke uyandırır. Onlara “Maskaralar! Haydutlar! Maskara herifler!” diye hakaret eder (Ginzburg, 2019: 36).

Baba, Alberto'nun haylazlıklarından endişe eder. Fakat arkadaşlarının faşizm karşıtı olması onu gururlandırır. Bir arkadaşının henüz lisede, faşizm karşıtı broşürler dağıttığı için tutuklanmış olması ve bu nedenle Alberto'nun karakola çağrılarak sorgulanması baba tarafından övünülecek bir durum olarak belirir (Ginzburg, 2019: 75).

Baba, faşizme büyük bir düşmanlık besler. Zaman geçtikçe dostlarının bir kısmı faşizm yanlısı olur. Bu durum babanın nefretini kazanır. Bu nedenle anne ile baba, kendilerini İtalya'da yalnız hissetmeye başlar. Az sayıda arkadaşı kalmıştır. Carraralar, Mühendis Olivetti ve Salvatorelli gibi az sayıda arkadaşı ile dostluğunu sürdürür. Bu kişilerle bir arada bulunmak onun için temiz bir hava kaynağında soluk almak anlamına gelir. Benzer şekilde faşizm karşıtı eylemleri dolayısıyla hapis yatmış olan Vinciguerra, Bauer ve Rossi de baba tarafından saygı duyulan kimselerdir (Ginzburg, 2019: 100).

Baba, her ne kadar oğlu Mario ile anlaşamasa da, onun faşizm karşıtı eylemleri dolayısıyla polis tarafından aranması ve yurt dışına kaçması babayı mutlu eder; onunla gurur duyar. Fakat bu nedenle polis onu gözaltına alır; akabinde ise tutuklanır. Uzun süre cezaevinde kalır. Hapisten çıkmasından sonra ise oğlu Mario için endişelenir. Diğer yandan kendisiyle tartışmalarında ona faşist dediği için üzülür; oğlunun komplocu olduğunu öğrenmek onun için mutluluk kaynağıdır (Ginzburg, 2019: 116).

“Aile Sözlüğü” isimli eserde din olgusu Yahudilik üzerinden ilerler. Yahudi oldukları için İtalya içinde sürgün edilir aile. Fakat aile anlatısı içinde din önemli bir yer tutmaz. Bu bağlamda din bir etnisite görevi görür hikâyede. Bunu kıran tek olgu, oğul Mario'nun Fransa'ya kaçtıktan sonra, burada dine karşı mesafeli hale gelmesidir. Annesi tarafından kendisine anlatılan bir hikâyede, okulda din dersine girmek istemeyen bir çocuğun neden olarak “Meryem Ana'yı sevmiyorum” demesi çok hoşuna gider. Bu bağlamda da laikliği destekler (Ginzburg, 2019: 167-168). Bu noktada Ginzburg'un Yahudi olmasına karşın yaşamı boyunca laik bir tutum içinde bulunduğu yapıtlarına fazlasıyla yansımaktadır.

SONUÇ

Çalışmada Natalia Ginzburg'un “Bütün Dünlerimiz” ve “Aile Sözlüğü” adlı iki romanında aile ve ailenin temel eğilimleri ele alınmıştır. Ginzburg, İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'da yaşayan Yahudi bir ailenin çocuğuydu. 14 Temmuz 1916'da doğdu ve 7 Ekim 1991'de öldü. Ginzburg çoğunlukla aile ilişkileri hakkında yazdı. Ayrıca Faşist İtalya dönemindeki politikayla da ilgiliydi. Temelde romanlar ve kısa öyküler yazdı.

Bütün Dünlerimiz isimli romanda baba figürü otoriterdir. Aile üyelerinin topluma karışmalarına karşıdır ve kendi siyasi emelleri ile iştiğal eder. Buna karşın bu durum aile bireyleri bakımından kendi yaprağından uzağa gidemeyen birer böcek olma durumunu beraberinde getirir. Babanın erken yaşta ölmesi ile bu durum açığa çıkar. Abi Ippolito

ailenin durumunu umursamaz, anlamadığı bir iş olan politika ile uğraşır. Sevgisini bir köpeğe yönlendirir. Sonunda ise intihar eder. Abla Concettina ise bir an önce kendisini kurtarabilmek için geç kalmadan evlenme telaşına girer ve bir faşist ile evlenir. Küçük kız Anna açısından durum daha vahimdir. Anna ihmal edilmiş bir çocuktur. Bir erkeğe âşık olur; kendisi ile ilgilenen tek kişi bu çocuktur ve bu çocuk onu hamile bırakarak uzaklaşır. Dolayısıyla aile, kendilerini bir arada tutacak bir rehberleri, babaları, olmadığından savaşın da etkisiyle kısa süre içinde dağılır.

“Aile Sözlüğü” romanında da otoriter bir baba vardır. Fakat baba aynı zamanda aile üyelerinin sorunları ile ilgilenir. Anne ile birlikte onların eğitimleri, aileleri, gelecekleri ile ilgili sorunlar üzerine eğilir. Her ne kadar çocuklar ve baba arasında bir gerilim bulunmakta ise de bu iyi niyet aile üyeleri tarafından da hissedilir. Bu nedenle Yahudi olmaları ve İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz yapısı içerisinde olmalarına karşın aile bir arada kalmaya devam eder. Bunun temel nedeni açıkça anne ve babanın dirayetli tutumudur.

KAYNAKÇA

- Adalgisa, G. (1993). Natalia Ginzburg's 'La Madre': Exposing Patriarchy's Erasure of the Mother. *Modern Language Review*, 88 (4), 864-880.
- Bloomfield, M. W. (1971). Judaism and the Study of Literature. *A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 12 (2), 21-37.
- Chodorow, N. (1978). Mothering, Object-Relations, and the Female Oedipal Configuration. *Feminist Studies*, 4(1), 137-158.
- Coburn, M. (2007). Resistance-at-Risk: The Critique of Fascism and the Ethics of Writing in Natalia Ginzburg's *Lessico Famigliare*. *Italica*, 84 (4), 755-769.
- Curiel, R. (1963). Un'autobiografia senza protagonista. *La Rassegna Mensile di Israel*, 29 (7/8), 346-348.
- De Tommaso, P. (1963). Una Scrittrice «Geniale». *Belfagor*, 18 (3), 335-340.
- Di Nepi, P. (2010). L'Italia degli Ebrei Scrittori: Dall'Identità Precoce al Problema dell'Identità. *La Rassegna Mensile Di Israel*, 76(1/2), 299-322.
- Eagleton, T. (1983). *Literary Theory*. Minneapolis: Minnesota UP.
- Freud, S. (1963). *Psychoanalysis for Teachers and Parents* (B. Low, Trans.). Noston: Beacon Press.
- Freud, S. (1991). *The Interpretation of Dreams* (A. Richards, Ed.). London: Penguin.

- Ginzburg, N. (2019). *Aile Sözlüğü* (N. Öno, Trans). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Ginzburg, N. (2020). *Bütün Dünlerimiz* (K. Atakay, Trans.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Goldensohn, L. (1992). Natalia Ginzburg: The Days and Houses of her Art. *Salmagundi*, 96, 96–129.
- Hughes, H. S. (1992). The Families of Natalia Ginzburg. *Salmagundi*, 96, 157–167.
- Karail Nazlıcan, D.D. (2017, Ekim 4-6). *Bireysel Bellekten Kolektif Belleğe: Natalia Ginzburg'un Aile Sözlüğü Romanında Belleğin Anlatım Biçimleri* (Basılı bildiri özeti). 5. Uluslararası Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu, Sivas, Türkiye.
- Karail, D.D., Bedin, C. (2017). Natalia Ginzburg'un *Bütün Dünlerimiz* Romanında Kadın İmgeleri. O. Yamaner (Edt.), *Savaş Söylemlerinde Kadın İmgesi* (ss. 68-97). Yeni İnsan Yayınevi.
- Leonard, M. (2013). Freud and tragedy: Oedipus and the Gender of the Universal. *Classical Receptions Journal*, Volume 5, Issue 1, 63–83.
- Romano, G. (1970). The Jewish Novel in Italy. *European Judaism: A Journal for the New Europe*, 4 (2), 27–34.
- Rondini, A. (2003). Dalla Voce alla Parola: Competenze Culturali e di Lettura in «Lessico Familiare» di Natalia Ginzburg. *Italianistica: Rivista Di Letteratura Italiana*, 32 b(3), 401–416.
- Valori, P. (1989). Review of Psicanalisi e morale in Freud. *Gregorianum*, 70 (1), 189–190.
- Wallis W. ve Menozzi. (1994). Anchoring Natalia Ginzburg. *The Kenyon Review*, 16 (1), 115–130.
- Wright, E. (1984). *Psychoanalytic Criticism: Theory in Practice*. London: Methuen.
- Yılmaz, Z. (2003). Il motivo della morta nella narrativa Natalia Ginzburg. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (2), 125-131.
- Yücesan, B. (2017, Ekim 4-6). *Giorgio Bassani'de Belleğin Temel Unsurları* (Tam metin basılı bildiri). V. Uluslararası Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu, Sivas, Türkiye.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.3](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.3)

Volume 8/2

2024 p. 33-47

ALBERT CAMUS'UN "DÜŞÜŞ" ADLI ESERİNİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİLERİNİN TOURY'NİN EREK ODAKLI KURAMI VE NİDA'NIN EŞDEĞERLİĞİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

ANALYSING THE TRANSLATIONS OF ALBERT CAMUS'S "THE FALL" INTO TURKISH IN THE CONTEXT OF TOURY'S TARGET-ORIENTED THEORY AND THE NIDA'S EQUIVALENCE

Merve ARAS*
Perihan YALÇIN**

ÖZ

Bu çalışma, Albert Camus'un "Düşüş" adlı eserinin üç farklı Türkçe çevirisini, Gideon Toury'nin erek odaklı kuramı ve Eugene Nida'nın eşdeğerlik bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Çeviri sürecinin iletişimsel ve anlamsal boyutlarına odaklanan analiz, çevirmenlerin tercihlerini ve zorluklarını anlamak için teorik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Erek odaklı kuram, çevirmenin eserin iletişimsel amacını gözetirken; eşdeğerlik kavramı, anlamın doğru ve eksiksiz bir biçimde aktarılmasını hedeflemektedir. Çalışma, çeviri sürecinin dilbilgisel eşdeğerlikten daha derin anlam eşdeğerliğine nasıl ulaşabileceğini ve iletişimsel etkinliği nasıl koruyabileceğini analiz etmektedir. Analiz sonuçları, çeviri sürecinin karmaşıklığını vurgulayarak, çevirmenin kültür, iletişim faktörleri ve dilin etkileşimini dikkate alması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada çeviri tercihlerinin genellikle kabul edilebilir olduğu görülmüştür, ancak kültürel referanslar ve dil özelliklerinin kaybedilmeden korunması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Analizi, Erek Odaklı Kuram, Eşdeğerlik, Camus, "Düşüş".

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: 23811010003@gazi.edu.tr, ORCID: 0009-0003-8846-6429, Ankara, Türkiye.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: perihan@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3831-7508, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

This study comparatively examines three different Turkish translations of Albert Camus' "The Fall" within the framework of Gideon Toury's target-oriented theory and Eugene Nida's equivalence. The analysis, focusing on the communicative and semantic dimensions of the translation process, aims to provide a theoretical framework to understand translators' choices and challenges. While target-oriented theory considers the communicative purpose of the work, the theory of equivalence aims to ensure the accurate and complete transfer of meaning. The study analyzes how the translation process can achieve deeper semantic equivalence beyond grammatical equivalence and maintain communicative effectiveness. The results of the analysis highlight the complexity of the translation process, emphasizing the need for translators to consider culture, communication factors, and the interaction of language. The study contributes significantly to further research in translation and a deeper understanding of translation processes. It is observed that translation choices are generally acceptable, but it is emphasized that cultural references and language features should be preserved without being lost.

Keywords: *Translation Analysis, Target-Oriented Theory, Equivalence, Camus, "The Fall".*

GİRİŞ

Çeviri, farklı dillerde yazılmış eserlerin anlamının ve etkileşiminin korunması amacıyla gerçekleştirilen karmaşık bir süreçtir. Bu çalışmada, çeviri alanındaki temel teorilerden biri olan erek odaklı kuram ve eşdeğerlik kavramı bağlamında, Albert Camus'un "Düşüş" adlı eserinin üç farklı kişi tarafından yapılmış çevirilerinin analizi yapılmıştır. Bu analiz, çeviri sürecinin iletişimsel ve anlamsal boyutlarına odaklanarak, çevirmenlerin karşılaştığı zorlukları anlamak ve çözmek adına sağlam bir teorik çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Eserin çevirisindeki temel yaklaşımları incelendiğinde erek odaklı kuramın ve eşdeğerlik kavramının nasıl etkili olduğunu anlamak önemli bir konu haline gelmektedir. Erek odaklı kuram, çevirmenin eserin iletişimsel amacını gözetmesini ve okuyucuyla etkileşim kurmasını vurgularken, eşdeğerlik kavramı ise anlamın doğru ve eksiksiz bir biçimde aktarılmasını hedeflemektedir. Bu bakımdan bu çalışmada, Albert Camus'un "Düşüş" adlı eserinin üç farklı çevirisi erek odaklı kuram ve eşdeğerlik kavramı bağlamında değerlendirilerek; çevirmenlerin tercihleri ve yaşadıkları zorluklar incelenmiştir. Bu çerçevede, çevirinin dilbilgisel eşdeğerlikten daha derin anlam eşdeğerliğine nasıl ulaşabileceği ve iletişimsel etkinliği nasıl koruyabileceği analiz edilmiştir.

Gideon Toury'nin Erek (Hedef) Odaklı Kuramı

Gideon Toury'nin çeviri kuramları içinde öne çıkan ve çeviriyi hedef kültür okuyucusuna odaklayan bir perspektif sunan "betimleyici yaklaşım" olarak da bilinen "Erek Odaklı Yaklaşım Kuramı," çeviri sürecini anlamak ve değerlendirmek için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu kuramın temel prensiplerinden biri, çeviri sürecindeki odak noktasının çevirinin hedef kültür okuyucusu ve metni olduğu ile ilgilidir. Toury (1980), çevirmenin çeviriyi yaparken hedef kültürdeki okuyucuların dil ve kültür beklentilerini dikkate alması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çevirinin başarısı, çevirmenin hedef kültür okuyucusuyla kurduğu bağlam üzerinden ölçülmektedir.

Hedef kültür ve hedef okuyucu, Toury'nin kuramında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu kurama göre çevirmen, çeviri sürecini tamamlanmış bir ürün olarak görmeli ve bu ürünün hedef kültürde nasıl algılanacağını düşünmelidir (Toury, 1984, s. 78). Çeviri, sadece bir dil oyunu değil, aynı zamanda bir kültür aktarımıdır. Bu bakımdan Toury, çeviri sürecinin belirli normlar ve çerçeveler içinde gerçekleştiğini öne sürmektedir (Toury, 1980). Bu normlar, çevirmenin çeviri kararlarını ve stratejilerini etkilemektedir. Çeviri, bu normlara uygun olarak yapıldığında hedef kültürde daha etkili bir şekilde iletilir. Toury, *Betimleyici Çeviri Araştırmaları ve Ötesi* adlı eserinde normlar kuramını Öncül Normlar, Süreç Öncesi Çeviri Normları, Çeviri Süreci Normları olarak 3'e ayırarak sınıflandırmıştır. Öncül normlar, çevirmenin çeviriyi hangi dizgeye yakın yapacağı konusunda vereceği ön karardır. Süreç öncesi çeviri normları, çevirinin hangi dile, kültüre çevrileceği, aktarılacak metnin türleri, hangi yazarın hangi metnin seçileceği, çevirinin yazılı mı veya sözlü mü yapılacağı gibi konularda alınacak kararları; çeviri süreci normları ise çeviri süresince alınan tüm kararları içine alır (Zeytinkaya, 2016, s. 37).

Hedef (erek) odaklı çeviri kuramında, bu çalışmada ele alınan ve Toury'nin de öne attığı iki öncül kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar; "kabul edilebilirlik" ve "yeterlilik" kavramlarıdır. Yeterlilik kaynak metne sadıklık; kabul edilebilirlik ise hedef dilin ilke ve kurallarına uygunluk manasını taşımaktadır. Çeviri, kaynak metnin normlarına yakınsa "yeterli çeviri"; hedef dilin normlarına yakınsa "kabul edilebilir" çeviri olarak ifade edilmektedir (Öztürk, 2021, s. 956). Kuram aynı zamanda çevirinin kültürel bir eylem olduğunu da vurgular (Ece, 2013, s. 51). Bu bakımdan çeviri dilin ötesine geçerek kültürel bağlam içinde değerlendirilmelidir. Çevirmen, sadece dilin değil; aynı zamanda kültürün de bir taşıyıcısıdır.

Toplumsal bağlam, Toury'nin kuramında önemli bir yer tutar. Çeviri, toplumsal faktörlerle etkileşim içinde olduğu için bu faktörleri anlamak, çevirinin hedef kültürdeki etkisini değerlendirmek açısından önemlidir. Gideon Toury'nin Erek Odaklı Yaklaşım Kuramı, çeviriye yeni bir perspektif kazandıran ve çevirmenin odak noktasını hedef kültür okuyucusuna yönlendiren önemli bir çerçevedir (Zeytinkaya, 2016). Çeviri sürecinde kültür, dil, normlar ve toplumsal faktörlerin birleşimini ele alan bu kuram, çevirinin kompleks doğasını daha iyi anlamamıza da yardımcı olur.

Eugene A. Nida'nın Eşdeğerlik Kavramı

Eugene Albert Nida, çeviri kuramları içinde önemli bir yere sahip olan eşdeğerlik kavramı ile çeviri sürecine farklı bir perspektif getirmiştir. Bu kuram, dilin yanı sıra kültür ve iletişim bağlamında da çeviriyi ele alarak, çevirmenin eseri kaynak dilden hedef dile aktarırken nasıl bir yol izlemesi gerektiğini açıklamaktadır. Nida'nın eşdeğerlik kavramının temel ilkesi, çevirinin, kaynak dilde ifade edilen düşünce ve anlamın, hedef dilde de aynı düşünce ve anlamı ifade etmesi gerektiğidir (Karavin, 2016, s. 128). Bu gereklilik, çevirinin dilin yanı sıra kültürler arası iletişimi de başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bundan dolayıdır ki eşdeğerlik, dildeki kelime anlamının eşdeğerliği üzerine odaklanır (Karavin, 2016). Nida (1964) ve bir kelimenin sadece aynı anlamı ifade etmesi değil; aynı zamanda hedef kültürde aynı etkiyi uyandırması gerektiğini savunmaktadır. Çevirmen, hedef kültürün dil ve kültürünü anlamalı ve çevirisini bu bağlamda şekillendirmelidir.

Nida (1964, s. 112) farklı diller arasında birebir birbirini karşılayan eşdeğerliğin olmadığını belirtmektedir. Çeviri metni, kaynak metnin kelimesi kelimesine aynısı değil; yakın veya benzerini ifade etmektedir. Çeviri sürecinde çevirmenin çeviriye kendi yorumu katmaması imkansızdır. Nida'ya göre eşdeğerliğin biçim, biçem ve anlam bakımında da sağlanması gerekmektedir (Nida, 1964).

Nida, biçimsel eşdeğerlik ve devingen (dinamik) eşdeğerlik olmak üzere iki farklı eşdeğerlikten söz etmektedir (Karavin, 2016). Biçimsel eşdeğerlik, kaynak metnin doğrudan içeriği ve dilbilimsel yapısı ile ilgili olup; kaynak metindeki iletinin doğru ve eksiksiz bir şekilde erek dile en yakın eşdeğerliği ile aktarılmasını ifade eder (Konu, 2019, s. 500). Devingen eşdeğerlik ise metnin içeriğinden ziyade kaynak metnin okuru ile kaynak metin arasında kurulan ilişkinin aynısının erek metin okurları ve erek metin arasında da kurulması ile ilgilenmektedir (Cansız ve Seymen, 2022, s. 6). Çevirmenin erek metinde doğallığı bulup, erek kültür okurunun dilbilimsel ve kültürel bağlamlarına uyan bir uyarlama yapması gerekmektedir. Kaynak metni erek kültüre yakınlaştırarak alıcının kaynak metinde geçen iletini anlayabilmesi için kaynak dil kontekstindeki kültürel öğeleri anlaması sağlanmaktadır (Dindar, 2021, s. 1016). Çünkü devingen eşdeğerlik ile kaynak metnin verdiği mesajın birebirini erek kültür okurlarında da uyandırılması şarttır.

Nida ayrıca eşdeğerliliğin tam anlamıyla dil düzeyinde değil; aynı zamanda iletişimsel düzeyde de olması gerektiğini vurgular. Çeviri, yalnızca kelime dağarcığına değil, aynı zamanda o kültürdeki alışkanlıklar, normlar ve değerlere uygun bir şekilde yapılmalıdır (Yalçın, 2015, ss. 81-82). Bu kuram, özellikle dini metinlerin çevirisinde etkili olmuştur. Nida, kutsal metinlerin, sadece kelime anlamını değil, aynı zamanda bu metinlerin vurgu yaptığı mesajı ve ruhu doğru bir şekilde taşıması gerektiğini belirtmektedir (Nida, 1964). Sonuç olarak, Eugene A. Nida'nın eşdeğerlik kavramı, çeviri sürecinde dilin yanı sıra kültür ve iletişim faktörlerini de dikkate alan bir çerçeveye sunar. Çevirmenin anlamın kaynak kültürden hedef kültüre etkili bir şekilde aktarılmasını sağlamak için özenli bir denge kurması gerekliliği temel prensiptir (Aksoy, 2001, s. 4).

Yöntem

Veri toplama sürecinde kullanılan örnekleme yöntemleri, bir araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği üzerinde kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, seçilen örnekleme yöntemi, elde edilen verilerin genel popülasyona nasıl genellenebileceğini belirler. Bu çalışmada, veri toplama sürecindeki basit (tesadüfi) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Basit örnekleme yöntemi, toplum içindeki her bir üyenin eşit bir olasılıkla seçildiği bir örnekleme stratejisidir (Baltacı, 2018, s. 239). Bu yöntem, popülasyonun geneline dair genellemeler yapma potansiyeli taşır. Veri toplama sürecinin başlangıcında, rastgele seçilmiş örneklem birimleri belirlenir. Bu adım, her bir üyenin seçilme olasılığını eşit hale getirir ve örneklemin topluluğu temsil etme şansını artırır (Baltacı, 2018).

Basit örnekleme yönteminin birkaç avantajı vardır. İlk olarak, uygulanması oldukça kolaydır ve araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilir. Ayrıca, topluluğun geneline dair genellemeler yapma potansiyeli yüksektir. Veri toplama sürecinde rastgelelik, örneklemin içindeki çeşitliliği artırabilir. Ancak, basit örnekleme yöntemi bazı zorluklar ve sınırlamalar içerebilir. Özellikle

büyük toplumlarda zaman ve maliyet açısından zorluklar ortaya çıkabilir. Ayrıca, topluluğun homojen olduğu durumlarda, örneklemin genellemeleri sınırlanabilir (Baltacı, 2018, s. 240).

Çalışmanın bu kısmında, Albert Camus'un *Düşüş* romanındaki ifadelerin üç farklı Türkçe çevirisi, önce Toury'nin erek odaklı kuramı bağlamında çözümlenmektedir. Ardından bu ifadelerin çeviride eşdeğerlik çerçevesinde analizi amacıyla Nida'nın öne sürdüğü biçimsel ve dinamik eşdeğerlik kavramından hangisine uyduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Yapılan bu analiz, mevcut eserlerin içindeki örneklemlerden seçilmiş olup; yapılan yorumlar ve sonuçlar bu örnek cümleler ile sınırlandırılmıştır. Bu analizlerde;

KM: Kaynak Metni,

Ç1: 1 numaralı çeviri metnini,

Ç2: 2 numaralı çeviri metnini,

Ç3: 3 numaralı çeviri metnini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, 1 numaralı çeviri metninde Hüseyin Demirhan'ın Can yayınlarından 2023 yılında basılan 450. Baskısı (Demirhan, 2023); 2 numaralı çeviri metninde Yalçın Tura'nın Varlık Yayınları'ndan 1993 yılında basılan 1. Baskısı (Tura, 1993); 3 numaralı çeviri metninde ise Ferit Edgü'nün Ataç Kitabevi'nden 1961 yılında basılan ilk baskısı (Edgü, 1961) incelenmiştir. Bu baskıların ve basım yıllarındaki çevirilerin tercih edilmesinin sebebi çevirilerin iletişimsel ve kültürel boyutlarını yıllar içinde de yıllar içindeki değişimini analiz etmektir. Çevirinin gerçekleştiği tarihsel ve kültürel bağlamın, çeviri süreci ve sonucu etkileme olasılığı olduğundan dildeki değişiklikler, kültürel referansların evrimi, sosyal normların değişimi gibi faktörlerin çeviriye etkisi incelenmiştir.

ÖRNEK-1			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
Arrêtons-nous sur ces cimes. Vous comprenez maintenant ce que je voulais dire en parlant de viser plus haut (s. 13)	Bu yüce noktada duralım. Şimdi anlıyorsunuzdur gözümü yüseklerle dikmişim derken ne söylemek istediğimi. (s.22)	Bu yüksek noktalarda duralım. Şimdi anlıyorsunuzdur daha yüceyi amaçlamaktan söz ederken ne demek istediğimi. (s.20)	Duralım bu yüceliklerde. Daha yüseklerle nişan alıyorum derken ne demek istediğimi anlıyorsunuz şimdi. (s.13)

Erek Odaklı Kuram ve Nida'nın Eşdeğerlik Bağlamı Kapsamında Çevirilerin Analizi

KM'de geçen "viser plus haut" sözcük öbeği "yüksekleri amaçlamak" anlamına gelmektedir. Ç1'de çevirmen bulunduğu ortamdan, durumdan daha üstün bir yere varmak, ulaşmak istediği amaç anlamına gelen "gözünü yükseklerle dikmek" deyimini kullanarak erek metnin normlarına yakın bir çeviri seçip kabul edilebilir bir çeviri yapmıştır. Yine aynı şekilde hedef dil okurunun kültürüne uygun olması sebebiyle devingen (dinamik) eşdeğerliği de sağlamış olduğu söylenebilir. Ç2'de ise çevirmen birebir aynı manaya gelen "yüceyi amaçlamak" ifadesiyle KM'e sadık kalarak yeterli bir çeviri yapmıştır. Birebir olması sebebiyle de biçimsel eşdeğerlik ilkesine uymaktadır. Ç3'e bakıldığında ise çevirmen daha çok askeri bir tabir olan "nişan almak" deyimini kullanmıştır. Bu deyim bir hedefi vurmak için ateşli silahlara gerekli doğrultuyu vermek manasına gelmektedir. Çevirmen burada metafor yaparak cümleye okuma hazzı vermeye çalışmış olabilir. Bu bağlamda, hedef dil metnine sadık kalarak kabul edilebilir bir çeviriye; hedef dil okurunu hedef alarak çeviri yapması sebebiyle de devingen eşdeğerliğe uyduğunu söylenebilir.

ÖRNEK-2			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
N'était-ce pas cela, en effet, l'Éden, cher monsieur : la vie en prise directe ? (s. 14)	Gerçekten de cennet bu değil midir, aziz bayım, hayatla araya aracı koymadan yaşamak? (s.24)	Gerçekten de cennet bu değil miydi, aziz bayım: Doğrudan kavrayarak yaşamak? (s.22)	Kişinin doğrudan doğruya ele geçirdiği yaşantının ta kendisi değil mi bu cennet denilen sevgi? (s.15)

Eserin bu bölümünde avukat olan Clémence, sürekli tekrar eden bazı suçların kısa sürede ünlendiğini; fakat bu ünün de kısa sürdüğünü belirtmektedir. Çünkü suç, hep işlenen bir suç ve sürekli faili değişmektedir. Clémence bu kısa ünün suçlulara pahalıya patladığını; ama kendisi için ise avantaj olduğundan söz etmektedir. Kısa sürede ün kazanmak için suç işleyen insanları savunmanın daha az efor sarf ederek daha ekonomik olduğunu dile getirmektedir. Suçlular daha az bedel ödesin diye birtakım çabalar gösterdiğini; bu şekilde de onlara borcunu ödediğini varsaymaktadır. Suçlular bedel öderken, yargıçlar ceza verirken, kendisinin her türlü görevden ve yaptırımından uzak cennet gibi bir hayat yaşadığını dile getirmektedir.

KM'de de yer alan "la vie en prise directe" söz öbeği, metin de göz önüne alınarak, "doğrudan doğruya ele geçirilmiş hayat, aracısız alınmış, ele geçirilmiş hayat" olarak çevrilebilir. Ç1'de çevirmen bu söz öbeğini "hayatla araya aracı koymadan yaşamak" olarak çevirmiştir. Çevirmen erek metnin okurlarına, metni daha anlaşılır kılmak adına erek dilin normlarına yakın bir çeviri yapmıştır. Bu bağlamda, kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri yaptığı söylenebilir.

Ç2'ye bakıldığında 'doğrudan kavrayarak yaşamak' şeklinde çevrildiği görülmektedir. Km'de kavramak kelimesini karşılayan bir kelime bulunmamaktadır. Çevirmen hedef dil okurlarını göz önüne alarak bir nevi erek dil normlarına uygun bir çıkarımda bulunmuştur. Bu bağlamda, hedef dilin normlarına bağlı kaldığından kabul edilebilir bir çeviri ve dinamik eşdeğerliğe uygun bir

çeviri olduğu söylenebilir. Ç3'te ise çevirmen, aynı söz öbeğini kişinin “doğrudan doğruya ele geçirdiği yaşantı” olarak çevirmiştir. Çevirmenin KM'deki yapı ve metnin normlarına tam anlamıyla sadık kalarak yeterli çeviri gerçekleştirmiştir. Birebir çeviri yapıldığı göz önüne alındığında da biçimsel eşdeğerliğe uyduğu söylenebilir.

ÖRNEK-3			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
Ah! Celui-la parlait d'or!	Ah! Bunu söyleyen lafı gediğine oturtmuş!	Ah! Bu sözü söyleyen çok güzel söylemiş!	Ah! Söz değil, altın!

KM'de geçen “parler d'or” deyimini Fransızcada “*güzel söylemek, iyi söylemek*” anlamına gelmektedir. Ç1'de çevirmen bu deyimini kaynak metinde iyi analiz ederek erek metinde de benzer anlamda kullanılan ve bir lafı tam yerinde söylemek anlamına gelen “*lafı gediğine oturtmak*” deyimini ile çevirmeyi tercih etmiştir. Çevirmenin erek metnin ilke ve normlarına yakın, erek metin okuyucularının da rahatlıkla anlayabileceği bu ifade ile kabul edilebilir çeviri ve aynı zamanda devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri yapmış olduğu söylenebilir.

Ç2'de ise çevirmen kaynak dildeki içerik ele alındığında birebir çeviri yapmış, KM'e sadık kalarak da yeterli çeviri ve biçimsel eşdeğerlik örneğini sunmuştur. Ç3'e gelindiğinde ise çevirmenin “*söz değil, altın*” olarak çeviri yaptığı görülmektedir. Söylenen sözün doğruluğunu vurgulamak adına mecaz ifade tercih etmiştir. Çevirmen mecaz kullanarak hedef metin okurlarına anlatımı daha kuvvetli hale getirmek veya renklendirmek istemiş olabilir. Bu bağlamda, Km'nin normlarına uzak, tamamen hedef metnin normlarına yakın bir çeviri yaparak kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri gerçekleştirmiş olduğu söylenebilir.

ÖRNEK-4			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
Mais laissez-moi auparavant vous faire remarquer que ma concierge, qui s'était ruinée en crucifix, en beau chêne, et en poignées d'argent, pour mieux jouir de son émotion, s'est collée, un mois plus tard, avec un faud à belle voix . (s.18)	Ama önce şunu söylememe izin verin, duygularımın tadını daha iyi çıkarmak amacıyla tabutun haçı, kaliteli meşesi ve gümüş kulpları için büyük masrafa giren bizim kapıcı kadın, bundan bir ay sonra giyim kuşam budalası, güzel sesli bir hödük ile yaşamaya başladı. (s.30)	Ama önce şuna dikkatinizi çekmeme izin verin, heyecanının tadını daha iyi çıkarmak için tabutun haçı, güzel meşesi ve gümüş kulpları için büyük masraflara giren bizim kapıcı kadın, bundan bir ay sonra güzel sesli, giyim budalası bir herifle nikahsız yaşamaya başladı. (s.28)	Bırakın da daha önce kapıcı kadının heyecanlarından yeterince pay almak için harçlarla, güzel zincirlerle, gümüş kulplarla iflas edip, bir ay sonra da güzel sesli bir bıçkına tutulduğunu bildireyim size. (s.19-20)

KM'de geçen "faraud" kelimesi, "şıklık budalası, giyim kuşamına düşkün" manasına gelmektedir. Ç1'e bakıldığında "güzel sesli bir hödük" olarak çevrildiği görülmektedir. Hödük Türkçede "anlayışsı kıt, aptal" anlamlarına gelmektedir. Çevirmen söz konusu karakterin zalim, kaba ve kötü davranışlarından ötürü onun anlayışsız biri olduğuna vurgu yaparak, hedef metin okuyucularına anlamı daha güçlü kılmak adına böyle bir çeviriyi tercih etmiş olabilir. Çevirmen erek metne daha yakın bir çeviri tercih ederek kabul edilebilir bir çeviri yapmıştır. Bu bağlamda, devingen eşdeğerliğe de örnek sunmuştur.

Ç2'de ise "giyim budalası" bir herifle olarak çevrilmiştir. KM ile büyük ölçüde benzer anlama gelse de "herif" kelimesi ile erek metne özgü bir ekleme söz konusudur. Çevirmenin metnin anlamını güçlendirmeyi amaçlayıp aynı zamanda da bağdaşık olmasını sağlamak istemiş olabileceği düşünülmektedir. Çevirinin böylece erek metnin normlarına yakın bir çeviri olduğu varsayılarak kabul edilebilir çeviri ve biçimsel eşdeğerliğe örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Ç3'te ise, "güzel sesli bir bıçkın" olarak çevrildiği görülmektedir. Bıçkın, "hovarda, serseri, kabadayı" manalarına gelmektedir. Çevirmenin hedef metin okurlarına KM'de geçen şahsın karakterini vurgulamak adına böyle bir çeviriye başvurduğu düşünülebilir. Ç1 ve Ç2'de de olduğu gibi kabul edilebilir ve devingen eşdeğerlik örneğidir. Erek metinlerde geçen hödük, herif ve bıçkın ifadelerini KM'de karşılayan herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu üç erek metnin çevirisinde de yerleştirme söz konusudur. Çevirmenlerin üçü de erek metnin okurlarının yabancılaşma çekmeyeceği bu ifadeler ile çeviri yapmayı tercih etmişlerdir.

ÖRNEK-5			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
Vous avez remarqué qu'il y a des gens dont la religion consiste à pardonner toutes les offenses et qui les pardonnent en effet, mais ne les oublie jamais. (s.24)	Dikkat etmişsinizdir, inançlarının temeli her türlü hakareti bağışlamak olan insanlar vardır, gerçekten de bağışlarlar ama hiç unutmazlar. (s.39)	Dikkat etmişsinizdir, inancı tüm hakaretleri bağışlamak olan insanlar vardır, bu hareketleri bağışlarlar gerçi ama çok unutmazlar. (s.37)	Dinleri, tüm küçük düşürücü davranışları bağışlamayı buyuran kişiler gözünüze çarpmıştır, gerçekten de bağışlarlar evet ama hiçbir zaman unutmazlar. (s.27)

KM'de geçen "remarquer" fiilinin 3. anlamı "dikkat etmek" 'dikkate almak' manalarına gelmektedir (Saraç, 2017, s. 1917). Ç1'de çevirmen kelimesine çevirerek, dikkat etmek fiilini kullanmış ve KM'e sadık kalmıştır dolayısıyla yeterli çeviri yapmıştır. Kaynak metnin denkliliği de göz önüne alındığında biçimsel eşdeğerliğe de uyduğunu görmekteyiz. Ç2'de de Ç1'deki gibi birebir çevirinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Çevirmen Fransızca sözlük anlamındaki gibi kelimesine çeviri yöntemini kullanmıştır. Bu bağlamda yeterli ve biçimsel eşdeğerliğe uyan çeviri gerçekleştirmiştir.

Ç3'e gelindiğinde ise çevirmenin "remarquer" fiilini "göze çarpmak" fiili ile karşıladığı görülmektedir. Görünüşü, duruşu ile dikkati üzerine çekmek anlamına gelen "göze çarpmak" deyimini kullanılarak, erek metin okurları tarafından da benimsenmiş, kalıplaşmış bir deyim aracılığı ile çevirinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Çevirmen mecazi bir deyim kullanarak anlamı derinleştirerek daha çekici kılmayı amaçlamış olabilir. Bu bağlamda, erek metne özgü çeviri yaparak kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe örnek teşkil ettiği söylenebilir.

ÖRNEK-6			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
Cependant, les plaçant si haut , je les ai utilisées plus souvent que servies. (s.28)	Böyle yere göğe sığdıramamakla beraberi kadınlara hizmet etmekten ziyade onları kullanmışımdır.(s.44)	Yine de, böyle çok üstün yere koymakla , hizmet etmekten çok kullanmışımdır onları.(s.42)	Böylece onları yükseklere koyduktan sonra onlar hizmet edeceğime daha çok onları ben kullanmışımdır.(s.30)

KM'de geçen "*placer si haut*" ifadesi "*çok yükseğe yerleştirmek, yükseğe koymak, yerleştirmek*" manalarına gelmektedir. Ç1'de çevirmen bu ifadeyi çok önem vermek, nasıl davranacağını bilememek anlamlarına gelen "*yere göğe sığdıramamak*" deyimini ile ifade etmeyi tercih etmiştir. Tamamen erek metnin okurlarının anlayışına hitap eden ve erek metnin kültürünü yansıtan bir deyimdir. Çevirmen KM'deki bu ifadeyi çevirirken hedef dilde de aynı etkiyi yaratmaya çalışmış, hedef dilin okurlarına tanıdık ve içerikle daha bağlantılı bir ifade sunmayı hedeflemiş olabilir. Bu bağlamda kabul edilebilir ve devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri gerçekleştiği söylenebilir.

Ç2'ye gelindiğinde ise bu ifadenin "*üstün yere koymak*" olarak çevrildiğini görülmektedir. "*Haut*" kelimesi "*yüksek, yukarı, büyük, önemli, yüce, kabarık, tiz, üst, yukarı, tepe*" gibi anlamlara gelmektedir. Üstün yer ifadesi nitelik olarak daha yüksek, emsallerine göre yüksek seviyede olan anlamlarına gelmektedir. Çevirmen erek metnin okurlarına hitap eden bir çeviri yapmıştır. Erek metnin kültürüne has ifadeler kullanılarak, hem kabul edilebilir çeviri hem de devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri gerçekleştirmiştir. Ç3'te ise çevirmen "*yükseklere koymak*" fiili ile çeviri yapmayı tercih etmiştir. KM'de geçen "*placer si haut*" ifadesini birebir karşılamaktadır. Çevirmen KM'nin normlarına tamamen sadık kalarak yeterli çeviri ve biçimsel eşdeğerliğe uyan bir çeviri gerçekleştirmiştir.

ÖRNEK-7			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
J'avais alors gagné, et deux fois, puisque, outre le désir que j'avais d'elles, je satisfaisais l'amour que je me portais, en vérifiant chaque fois mes beaux pouvoirs. (s.30)	Böylece bir taşla iki kuş vurmuş oluyordum. (s.46)	O zaman ben kazanıyordum hem de iki kez. (s.45)	Böylece kazanıyordum, hem de iki kez. (s.33)

KM'de geçen "j'avais alors gagné; et deux fois" söz öbeğinin birebir çevirisi; "kazanıyordum, hem de iki kez" şeklindedir. Ç1'e bakıldığında "bir taşla iki kuş vurmak" deyimini ile çevirinin aktarımı söz konusudur. Çevirmen kaynak metinde geçen ifadenin tam manasını aktarabilmek adına deyim kullanarak anlamın karşılığını vermiştir. Çevirmenin erek metnin okurlarına mecazlı bir anlatım ile cümlenin manasını da okurlara bilgece aktarmaya çalışıp; metnin anlam derinliğini artırmak gayesiyle çeviriyi gerçekleştirmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu çeviri kabul edilebilir çeviri ve erek metnin toplumunun da kültürünü yansıtmaya itibariyle devingen eşdeğerliğe uygun bir çeviridir.

Ç2'ye gelindiğinde ise metnin birebir çevrildiği görülmektedir. Çevirmen kaynak metnin normlarına sadık kalarak yeterli çeviri yapmıştır. Bununla birlikte yapılan çeviri kaynak metindeki denkliği sağladığından biçimsel eşdeğerliğe de uymaktadır. Ç3'te ise Ç2'de olduğu gibi birebir çeviri söz konusudur. Bu bağlamda, yeterli çeviri ve biçimsel eşdeğerliğinde sağlandığı söylenebilir.

ÖRNEK-8			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
Ou sinon mon raisonnement se casserait le nez. (s.53)	Yoksa düşünme sistemim çökerdi. (s.77)	Yoksa düşünme gücüm güme giderdi. (s.75)	Yoksa tüm bu açıklamalarımın bir anlamı olmazdı. (s.58)

Kaynak metinde geçen “*se casserait le nez*” deyimini “*başarısızlığa uğramak ve kış üstüne oturmak*” manalarına gelmektedir. Ç1’de çevirmen işleyen bir şeylerin artık işlevini yerine getirememesi, çalışmaması anlamlarına gelen ve hedef kültürde de teknik bir terim olan “*sistemi çökmek*” fiilini kullanmıştır. Çevirmen mecazlı bir anlatım tercih ederek KM’deki idiomatik ifadeyi teknik bir ifade ile çevirerek; hedef dil okurları için orijinal metnin anlatmak istediği duyguyu ve niyeti korumayı amaçladığı veya net aktarmaya çalıştığı düşünülebilir. Bu kapsamda erek metin okuruna ve erek metnin normlarına yakın bir çeviri yapılarak kabul edilebilir bir çeviri elde edilmiştir. Aynı zamanda bu çeviri devingen eşdeğerliğin de bir örneğini teşkil etmektedir.

Ç2’ye bakıldığında ise “*güme gitmek*” deyimini ile çevirinin karşılandığı görülmektedir Güme gitmek, “*bir işe yaramamak, boşuna yok olmak*” anlamlarına gelmektedir. Kaynak metindeki anlamla birebir örtüşmese bile KM’de verilmek istenen ifadenin erek metinde anlamı karşılanmaktadır. Erek metnin okurlarının hafızasında başaramamak anlamlarına geldiği de düşünülecek olursa, çevirmenin kabul edilebilir bir çeviri ve devingen eşdeğerliğe uygun bir çeviri yaptığı görülmektedir.

Ç3’te ise çevirmen tamamen farklı bir çeviri yöntemi izlemiştir. Bu erek metinlerin içinde basım yılının en eski olan eserin Ç3 metni olduğu göz önüne alındığında , çevirmen erek metnin okuyucuların zihninde en kolay anlamıyla canlanacak bir çeviri yapmayı hedeflemiş olabilir. Erek metnin normlarına özgü çeviri yaptığından kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri ortaya koymuştur.

ÖRNEK-9			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
Parlons plutôt de ma courtoisie. Elle était célèbre et pourtant indiscutable.(s.12)	Daha çok nezaketimden söz edelim. Nezaketim ün salmıştı . Asla tartışma götürmezdi. (s.21)	Daha çok ,nezaketimden söz edelim. Bu nezaket ünlüydü ama tartışma götürmezdi yine de. (s.19)	Dilerseniz daha çok inceliğimden söz edelim. Dillerde dolaşırdı bu, su götürürlüğü de yoktu! (s.12)

KM’de yer alan “*était célèbre*” , “*ünlü olmak, tanınmış olmak*” manalarına gelmektedir. Ç1’de “*ün salmıştı*” olarak çevrilmiştir. Çevirmen ün salmak deyimini kullanarak hem çeviriye bir güç katmış; hem de erek metin okuyucularına daha yakın bir çeviri ortaya çıkarmayı hedeflemiş olabilir. Bu bakımdan çevirmen kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri gerçekleştirmiştir.

Ç2’de ise çevirmen bu söz öbeğini kaynak metinde geçen anlamıyla birebir örtüşecek şekilde çevirmiştir. Kaynak metnin normlarına sadık kaldığından yeterli bir çeviri, içerik olarak da kaynak metindeki fiili hedef dildeki denk ifadeye göre çevirdiği için de biçimsel eşdeğerliği sağladığını söylenebilir.

Ç3'e gelindiğinde ise çevirmen "her yerde bahsedilmek, kendisinden söz edilmek" manasına gelen "dillerde dolaşmak" deyimini kullanarak çeviriyi gerçekleştirmiştir. Çevirmen erek metinde yaygın kullanılan bir deyim tercih ederek erek metin okurlarına daha yerel, daha doğal bir ifade kazandırmayı hedeflemiş olabilir. KM'nin anlamını koruyarak aynı anlamı ve duyguyu erek metnin okuyucularına kendi kültürlerinde daha anlamlı, daha estetik olan bir söz öbeği ile sunmak istediği söylenebilir. Böylelikle erek metne bağlı kalarak kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri gerçekleştirmiştir.

ÖRNEK-10			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
donc, un bourgeois , à peu près! mais un bourgeois raffiné!	Öyleyse, aşağı yukarı bir burjuvasınız! Ama artırılmış, saf bir burjuva. (s.12)	Demek ki bir kent soylusunuz aşağı yukarı! Ama incelmış bir kentsoylu.(s.10)	Tamam ,aşağı yukarı bir kentli! Ama incelmış bir kentli.(s.6)

Kaynak metinde karşılaşılan "bourgeois" kelimesi Fransa'da köylü, işçi veya soylular sınıfına dahil olmadan, statü ve gücünü eğitimden, iş insanlığından ve zenginliğinden alan kentli insanlara söylenmektedir. Türk Dil Kurumu(TDK)'nda kelime karşılığı "kentsoyludur." Ç1'de çevirmenin belli bir döneme veya sosyal sınıfa ait olan bu ifadeyi koruyarak, kaynak metne sadık kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda, yeterli çeviri ve çevirinin biçimsel eşdeğerliğe uygun olduğu anlamı da çıkartılabilir.

Ç2'de çevirmen erek kültürü göz önünde bulundurarak direkt erek metindeki karşılığı olan "kentsoylu" kelimesini kullanarak ifadeyi yerelleştirmeyi ve terimi tanıdık hale getirmeyi tercih etmiştir. Çevirmen erek kültür okuyucularının daha kolay anlamasını sağlamak amacıyla bu kelimeyi kullandığı söylenebilir. Bu bağlamda çevirinin kabul edilebilir bir çeviri olduğu ve devingen eşdeğerliğe de uyduğu söylenebilir.

Ç3'te de yine erek metnin ilke ve normlarına uyan bir çeviri ile karşılaşılmaktadır. Kentli kelimesi "şehir hayatından olan, şehirde yaşayan" manalarına gelmektedir. Çevirmen, kaynak metindeki ifadeyi eksiksiz ve doğru bir şekilde hedef metne, erek metnin normlarıyla aktarmıştır. Bu çerçevede kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe uyan bir çeviri örneği görülmektedir.

ÖRNEK-11			
Kaynak Metin (Albert Camus)	Çeviri Metni-1 (Hüseyin Demirhan)	Çeviri Metni-2 (Yalçın Tura)	Çeviri Metni-3 (Ferit Edgü)
je m'étonne parfois de l'obstination que met notre taciturne ami à bouder les langues civilisées.(s.3)	Dilsiz dostumuzun uygar dillere burun kıvrma konusundaki inadına şaşıyorum zaman zaman.(s.9)	Bizim o suskun dostumuzun uygar dillere surat asmakta inat etmesine şaşıyorum zaman zaman. (s.7)	Bu pek konuşmayan dostumuzun uygar dillere olan küskünlüğünde inat etmesi arada bir şaşırtıyor beni.(s3)

KM'de yer alan “*bouder*” fiili Fransızca da “*somurtmak/surat asmak*” anlamlarına gelmektedir. Ç1'de çevirmen “*bouder*” fiilini “*burun kıvrma*” olarak çevirmiştir. Surat asmak deyimini genellikle hoşnutsuzluk, kırgınlık veya sinirlenme gibi duyguları ifade etmek için kullanılır ve bu duygular genellikle canlı varlıklar arasında, özellikle insanlar arasında ortaya çıkar. KM'de ise cansız bir varlığa ithafen kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple çevirmenin bu ifade yerine birini veya bir şeyi “*beğenmemek/küçümsemek*” anlamlarına gelen ‘*burun kıvrma*’ deyimini kullandığı söylenebilir. Çeviri bütününe bakıldığında da erek metindeki okuyucuların mantığına da oturacağı aşıkardır. Bu bağlamda, bu çevirinin erek metne yakınlığı sebebiyle kabul edilebilir bir çeviri olduğu ve hedef metnin kültürüne özgüllüğü ile de dinamik eşdeğerliğe uyduğu ifade edilebilir.

Ç2'ye bakıldığında, çevirmen kaynak metinden erek metne çeviri yaparken kaynak metnin normlarına sadık kalmayı tercih ederek birebir çeviri yapmıştır. Dolayısıyla çevirmen, yeterli çevirinin bir örneğini göstermiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Nida'nın biçimsel eşdeğerliğini de sağladığı ifade edilebilir. Ç3'e bakıldığında ise çevirmenin “*gücenme, dargınlık*” manalarına gelen “*küskünlük*” kelimesini kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Çevirmen “*surat asmak*” manasına gelen “*bouder*” fiilini erek metinde biçim olarak da değiştirip, isim olan küskünlük kelimesi ile karşılamıştır. Çevirmen mecaz yoluyla cansız olan bir kavrama insani duyguları veya tepkileri atfederek, erek metnin okurlarına KM'deki ifadeyi zenginleştirmek, vurgulamak veya anlamını daha iyi ifade edebilmek adına böyle bir çeviri tercih etmiş olabilir. Erek metinde de yaygın kullanılan bu kelimeyi tercih ederek kabul edilebilir çeviri ve devingen eşdeğerliğe de uyan bir çeviri gerçekleştirmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada erek odaklı kuram ve eşdeğerlik bağlamında Albert Camus'un “*Düşüş*” adlı eserinin üç farklı Türkçe çevirisinin analizi yapılmıştır. Gideon Toury'nin erek odaklı kuramı, çevirmenin eserin iletişimsel amacını ve hedef kültür okuyucusuyla etkileşimini ön planda tutarken; Eugene A. Nida'nın eşdeğerlik kavramı ise, dilin yanı sıra kültür ve iletişim faktörlerini dikkate alarak çeviri sürecine bir perspektif getirmektedir. Analizlerde, çevirmenlerin tercihleri, zorlukları ve başarıları üzerinde durulmuştur. Özellikle erek odaklı kuram bağlamında, çevirmenlerin hedef kültür okuyucusuyla kurduğu bağlamın ve iletişimsel etkinliğin önemi vurgulanmış; eşdeğerlik

kavramı çerçevesinde ise dilbilgisel eşdeğerlikten daha derin anlam eşdeğerliğine ulaşmanın ve kültürel bağlamı korumanın önemine değinilmiştir.

Örnekleme yöntemi olarak tercih edilen basit örnekleme, analizlerin genel geçerliliğini artırmaya katkı sağlamıştır. Çeviri sürecinin zamanla değişen normlarını ve kültürel bağlamını anlamak için seçilen çeviri metinlerinin farklı dönemlere ait olması, analizlerin derinliğini artırmıştır. Sonuçlar, çeviri sürecinin karmaşıklığını vurgulayarak, çevirmenin dilin yanı sıra kültür ve iletişim faktörlerini dikkate alması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çevirmenin eserin iletişimsel amacını gözetmesi, hedef kültür okuyucusuyla etkileşim kurması ve dilbilgisel eşdeğerlikten öte, anlamın derinliğine odaklanması, başarılı bir çeviri için önemlidir. Bu açıdan bu çalışma, çeviri alanında daha ileri araştırmaların ve çeviri süreçlerinin daha derinlemesine anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır.

Çevirilerde çevirmenlerin çoğunlukla kabul edilebilir çeviri tercih ettiği sonucuna varılmıştır. Hedef dilin normlarına yakın çeviri yapmak okuyucular açısından çevirinin daha iyi anlaşılmasını ve hedef dil ile daha iyi bağlantı kurulmasına yardımcı olabilir. Dahası, kaynak neyin ifade ettiği anlamı daha bütünsel bir şekilde koruyup aktarabilir. Ancak ister hedef metnin normlarına ister kaynak metnin normlarına yakın olsun, dikkat edilmesi gereken husus şudur ki kültürel referanslar ve dil özellikleri gibi unsurların ince nüansları, duygusal yoğunlukları olabildiğince kaybedilmeden çevirinin gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Çünkü orijinal ifadenin tam anlamı korunurken, kayıplar yaşanabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. (2001). Çeviride çevirmen seçimleri ışığında çeviri eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), Article 2.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), Article 1.
- Camus, A. (1961). *Düşüş* (F. Edgü, Çev.; 1. Baskı). Ataç Kitabevi.
- Camus, A. (1993). *Düşüş* (Y. Tura, Çev.; 1.Baskı). Varlık Yayınları. <https://1000kitap.com/kitap/dusus--131816>
- Camus, A. (2023). *Düşüş* (H. Demirhan, Çev.; 450. bs). Can Yayınları.
- Cansız, U., & Seymen, A. (2022). Masal Çevirisi ve Eşdeğerlik; Grimm Kardeşler'in Külkedisi Masalı ile Türkçe Çevirilerinin Karşılaştırmalı İncelemesi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), Article 1. <https://doi.org/10.47155/mamusbbd.1103601>
- Dindar, S. (2021). İletişim ve çeviri: Kitle iletişim kuramlarına çeviri açısından bir yaklaşım. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 1012-1026. <https://doi.org/10.29000/rumelide.949975>
- Ece, A. (2013). Erek-Odaklı Kuram, Skopos Kuramı ve Bağıntı Kuramı Bağlamında Çeviri Eğitimi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 26(26),

Article 26.

- Karavin, H. (2016). Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), Article 12.
- Konu, M. M. (2019). Çeviri edimine dilbilimsel açıdan uygulamalı bir yaklaşım. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 500-516. <https://doi.org/10.29000/rumelide.649339>
- Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Brill Archive.
- Öztürk, G. M. (2021). Gideon Toury'nin Erek Odaklı Çeviri Kuramı Kapsamında Orhan Hançerlioğlu'nun "Ali" Adlı Romanının Gürcüce Çevirisinin İncelenmesi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, Article 25. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1032545>
- Saraç, T. (2017). *Büyük Fransızca-türkçe Sözlük* (2.Baskı, s. 1492). Can Yayınları.
- Toury, G. (1980). *In search of a theory of translation*. Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.
- Toury, G. (1984). Translation, Literary Translation and Pseudotranslation. İçinde E. S. Shaffer (Ed.), *Comparative Criticism* (6th bs, ss. 73-85). Cambridge University Press.
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri Stratejileri Kuram ve Uygulama* (1. Baskı). Grafiker Yayınları.
- Yalçın, P. (2019). Gustave Flaubert'in "Trois Contes" (Üç Hikâye) Adlı Eserinin Çeviri Stratejileri ve İşlemleri Açısından İncelenmesi. *International Journal of Languages Education and Teaching*
- Zeytinkaya, D. (2016). Gideon Toury'nin Erek Odaklı Kuramı Işığında Bedrettin Tuncel'in İnsandan Kaçan Başlıklı Çevirisi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, Article 4. <https://doi.org/10.29000/rumelide.336457>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.4>

Volume 8/2

2024 p. 48-70

2000 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE İLE İSRAİL İLİŞKİLERİNDE “BEŞ DERİN” KRİZ

“THE FIVE PROFOUND CRISES” IN TURKEY-ISRAEL RELATIONS IN THE POST-2000 PERIOD

Mert Mahir GÖZ*

Ahmet İŞLER**

ÖZ

Türkiye ile İsrail ilişkileri karmaşık bir yapıda ilerlemiştir. 1948 yılında kurulan İsrail devletini tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri inişli çıkışlı bir seyirde devam etmiştir. Bazı dönemlerde askeri antlaşmaların, ticari iş birliklerinin yapıldığı iki ülke arasındaki ilişkiler bazı dönemlerde ise kopma noktasına gelmiştir. 1990'lı yıllara dek düşük bir profilde seyreden Türkiye ile İsrail ilişkileri, gelişen süreç içerisinde derinlik kazanmaya başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise iki ülke arasındaki ilişkiler, başta Filistin hususu olmak üzere gerginleşmeye başlamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), iktidarının ilk yıllarında gerek Avrupa ülkeleri gerek Ortadoğu ülkeleri ile müspet ilişkiler geliştirmiştir. Bu bağlamda İsrail devletiyle de ilişkiler geliştiren Ak Parti Hükümeti bununla birlikte Türkiye'nin her daim Filistin halkının yanında olduğunu söylemekten de geri durmamıştır. Nitekim İsrail ile Filistin arasında yaşanan uyuşmazlık ya da çatışma hallerinde, Filistin yanlısı bir tutum sergileyen Ak Parti iktidarı ile İsrail arasında derin krizler yaşanmıştır. Bu makalede betimleyici-analitik yöntemi kullanılarak, makro bir perspektiften 2000 sonrası dönemde Türkiye ile İsrail arasında yaşanan derin krizler açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca makale, iki ülke arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan krizlerin başat nedenlerini ve bu krizlerin gelecekte nasıl bir noktaya evrilebileceğini ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, İsrail, Filistin, Ak Parti, Kriz, Politika, Uyuşmazlık.*

*Öğr. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Güroymak Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, E-mail: mmmgoz@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2563-7126, Bitlis, Türkiye.

** Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: ahmet_isler@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9742-1260, Bitlis, Türkiye.

ABSTRACT

Relations between Turkey and Israel have followed a complex trajectory. Turkey, the first Muslim-majority country to recognize the state of Israel, which was established in 1948, has experienced fluctuating relations with Israel. At times, the two countries have engaged in military agreements and commercial collaborations, while at other times, their relations have reached the brink of severance. Until the 1990s, Turkey-Israel relations maintained a low profile but started to deepen over time. By the 2000s, however, relations began to strain, particularly due to the Palestinian issue. During its early years in power, the Justice and Development Party (AK Party) developed positive relations with both European and Middle Eastern countries. In this context, the AK Party government also developed relations with the state of Israel but consistently affirmed Turkey's support for the Palestinian people. Consequently, significant crises erupted between the AK Party government, which adopted a pro-Palestinian stance during disputes or conflicts between Israel and Palestine, and Israel itself. This article employs a descriptive-analytical method to explain, from a macro perspective, the profound crises experienced between Turkey and Israel in the post-2000 period. Additionally, the article aims to address the primary causes of these crises and explore how they might evolve in the future.

Keywords: *Turkey, Israel, Palestine, AK Party, Crisis, Politics, Dispute.*

1. GİRİŞ

Türkiye ile İsrail ilişkileri Türk dış politikasında her daim önemli bir yere haizdir. 1948 yılında kurulan İsrail devletini tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye'nin bilhassa Ortadoğu bölgesine yönelik politikasında önemli yer tutan İsrail ile olan ilişkiler dönemsel olarak değişiklik göstermiştir (Yılmaz, 2010; Eminoğlu, 2016). Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlayan iki ülke arasındaki ilişkiler, yapılan askeri ve ticari antlaşmalarla en yoğun dönemini geçirmiştir. İki ülke arasında yoğunlaşan bu ilişkiler, Soğuk Savaş süreci sonrasında da belli bir düzeyde devam etmiştir (Yeltin, 2021). Türkiye ile İsrail arasında artarak gelişen ilişkilere tepki gösteren Arap dünyası ise Türkiye'yi, İsrail'in Ortadoğu'daki hamisi olarak nitelendirmiştir. Ancak Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin konjonktür gereği olduğu ve 1995 yılında yakınlaşmaya başlayan Suriye ile Yunanistan'a karşı bir hamle olduğu dikkate alınmalıdır¹ (Tür, 2009). Nitekim 2000'li yıllarla birlikte değişen konjonktür ve iktidarlar bağlamında Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler önce gerilemeye daha sonra ise gerginleşmeye başlamıştır. 2000

¹ 1990'ların ortalarında Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşması elbette sadece pragmatik bir gereksinimin sonucu olarak değerlendirilemez. Zira bölgedeki jeopolitik dinamiklerin de etkisi altında olan Türkiye, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütüyle mücadele ederken, güney komşularının desteğini almakta zorlanmaktaydı. Özellikle Suriye'nin PKK'ya lojistik destek sağlaması ve Yunanistan ile askeri eğitim anlaşması imzalaması, Türkiye'nin kendini çevrelenmiş hissettirmesine yol açmaktaydı. Bu durumda, İsrail'le yakınlaşma Türkiye için bir denge unsuru olarak ortaya çıktı. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde, Batı'dan askeri teknoloji ve malzeme temin etmekte zorlanması da iki ülke arasındaki ilişkileri arttırmıştır. Nitekim İsrail ile yapılan iş birliği, Türkiye'nin bu açığı kapatmasına yardımcı olmuştur.

yılında Filistin’de başlayan el-Aksa intifadasına² sert bir şekilde karşılık veren A. Şaron yönetimindeki İsrail’e yönelik Türkiye’den tepki gelse de iki ülke arasındaki askeri ve ticari ilişkiler devam etmiştir. Öyle ki 2001 yılı sonunda Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret hacmi 1.3 milyar dolar gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır (Euro News, 2023a). Görüldüğü üzere özellikle Filistin özelinde anlaşmazlığa düşen Türkiye ile İsrail, buna rağmen ticari ve askeri iş birlikleri geliştirmeye devam etmiştir. Buradan hareketle Filistin ile İsrail arasında bir denge politikası izlediği görülen Türkiye’de, B. Ecevit liderliğindeki koalisyon hükümeti dağılmış ve erken seçime gidilmiştir.

Kasım 2002 erken seçimleri neticesinde tek başına iktidar olan Ak Parti, iktidarının ilk yıllarında Türkiye’nin, Filistin ile İsrail arasında yürütmekte olduğu denge politikasını devam ettirmiştir. Ancak Filistin’de devam eden el-Aksa intifadasına karşı İsrail devletinin uyguladığı insanlık dışı yaptırımlara sert tepki gösteren Ak Parti Hükümeti ile İsrail arasında ilk kriz patlak vermiştir. Bu süreçte Ak Parti Hükümeti’nin, Hamas (İslami Direniş Hareketi/ Harakat al-Muqawama al-İslamiya) ile yakın ilişki kurması, Türkiye ile İsrail arasındaki gerginliği derinleştirmiştir (Boran, 2020). Filistin konusunun haricinde Ortadoğu bölgesinde yaşanan diğer olaylar da Türkiye ile İsrail arasındaki gerginliğin artmasına neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD), Irak’a yönelik askeri müdahalesi sürecinde yaşanan 1 Mart 2003 tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce (TBMM) reddedilmesi bunların başında gelmektedir. Özetle 1990’lı yılların aksine 2000’li yıllarda gergin bir döneme giren Türkiye ile İsrail ilişkileri günümüze dek derin krizler yaşamaktadır. Dönemsel analiz yapılan bu çalışmada, iki ülke ilişkilerinde ortaya çıkan krizlerin başat nedenlerinin ve bu krizlerin gelecekte nasıl bir noktaya evrilebileceğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda betimleyici-analitik yöntemi kullanılarak makro bir perspektiften, 2000 sonrası dönemde Türkiye ile İsrail arasında yaşanan krizler, realist bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılmıştır.

2. TÜRKİYE İLE İSRAİL ARASINDA YAŞANAN SON DÖNEM KRİZLERİ

Ana hatlarıyla dört dönemde ele alınabilecek Türkiye ile İsrail ilişkileri; ilk olarak 1948 yılında kurulan İsrail devletinin Türkiye tarafından tanınması ile başlamıştır. Başta Arap ülkeleri tarafından tepki ile karşılanan bu tanıma kararının gerekçesi olarak İsrail’in Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olması gösterilmiştir (Şenel, 2014; Topçu, 2018). Bu dönemden 1990’lı yıllara dek inişli çıkışlı bir şekilde devam eden iki ülke ilişkileri, 1990’lı yıllarda ise yoğunlaşmıştır. Nitekim Türkiye ile İsrail ilişkilerinin altın yılları olarak ifade edilen bu dönemde iki ülke arasında karşılıklı resmi ziyaretlerin yanı sıra askeri ve ekonomik iş birlikleri yapılmıştır (Ersoy Ceylan, 2022). 1992 yılında Türkiye

² Filistin devletinin ve halkının bütünlüğünü bozmak amacıyla Filistinlileri kuşatma altındaki bölgelere ayırmayı amaçlayan İsrail’e karşı 28 Eylül 2000 tarihinde Filistin halkı tarafından başlatılan başkaldırı hareketidir. Dönemin İsrail Başbakanı A. Şaron’un, provokatif bir şekilde Mescid-i Aksa avlusunda dolaşması neticesinde fitili ateşlenen II. İntifada, kısa sürede Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ne yayılmıştır (AA, 2021; İHH, 2013).

tarafından bakanlık düzeyinde İsrail'e ziyaretler gerçekleştirilirken, 1993 yılında Cumhurbaşkanı T. Özal'ın vefatı dolayısıyla dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Ş. Peres [2007 yılında İsrail Cumhurbaşkanı olmuştur] cenaze töreninde ülkesini temsil etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 1993 Tarihçesi). 1994 yılına gelindiğinde ise İsrail Cumhurbaşkanı E. Weizman'ın Türkiye'yi ziyaretinden iki yıl sonra Cumhurbaşkanı S. Demirel, İsrail'e ziyaret gerçekleştirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Güncesi, 1999).

İki ülke arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretleşmelerin bir adım daha ötesine geçilerek askeri ve ticari anlaşmalar yapılmıştır. 1996 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı S. Demirel ile İsrail Devlet Başkanı E. Weizman tarafından imza edilen Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşması (AEİA), Serbest Ticaret Anlaşması (STA) ve Savunma Sanayide İş Birliği Anlaşması (SSİA) iki ülke arasındaki iş birliklerinden bazılarıdır (Kaya, 2010). Söz konusu iş birliklerinin gelişmesindeki itici güç, Ortadoğu bölgesinden gelen tehdit algısı ve güvenlik arayışı olmuştur (Tüysüzöğlü, 2014). Ayrıca bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK), İsrail Savunma Bakanlığı ve ordusu ile yakın ilişkiler kurması da iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasına neden olmuştur (Cohen ve Freilich, 2014). Dönemin Genelkurmay Başkanı İ. Hakkı Karadayı'nın yine bu dönemde İsrail'e ziyaret gerçekleştirmesi iki ülke ilişkilerinde bir ilk yaşanmasına neden olmuştur³ (Uzer, 2003). İki ülke arasında artan ilişkilerin bir sonucu olarak 1999 yılında ABD, Türkiye ve İsrail, Hayfa açıklarında "Güvenilir Denizkızı" kurtarma tatbikatı gerçekleştirmiştir (Hürriyet, 1998).

Dört dönemde ele aldığımız Türkiye ile İsrail ilişkilerinin dördüncü (son) dönemi ise 2000'li yıllarla birlikte başlamıştır. İki ülke arasında müspet ilişkilerin geliştirildiği 1990'lı yılların aksine 2000'li yılların henüz başında sorunlar yaşanmaya başlamıştır. İsrail'de iktidarın değişip, Filistin hususunda daha sert bir politika benimseyen A. Şaron hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte Filistin ile İsrail arasındaki uyuşmazlığın artması, doğrudan Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri de etkilemiştir (Özcan, 2005). İsrail'in, Filistin halkına yönelik sistematik bir şekilde yürüttüğü mezalim politikası karşısında sessiz kalmayan Türkiye'de, İsrail karşıtı çok sayıda nümayiş düzenlenmiştir. Ayrıca dönemin Başbakanı B. Ecevit, Türkiye'ye ziyarette bulunan İsrail Başbakanı A. Şaron'a "*Filistin ile İsrail arasındaki barış umudunun yitirilmesi halinde Türkiye ile*

³ İsrail'i resmi düzeyde ziyaret eden ilk Türk Genelkurmay Başkanı olan İ. Hakkı Karadayı ismi 28 Şubat 1997 post-modern darbesinin başat aktörlerinden biri olarak da bilinmektedir. Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle ilişkiler geliştiren N. Erbakan liderliğindeki Refah-Yol Hükümeti, özellikle Filistin davasına sahip çıkan bir tavır sergilemesinden dolayı İsrail ile birçok defa kriz yaşamıştır (Gürses, 2009). Öyle ki Refah Partili (RP) Ankara-Sincan Belediye Başkanı B. Yıldız'ın düzenlemiş olduğu "Kudüs Gecesi" programının ardından İsrail, Türkiye'ye yönelik sert açıklamalarda bulunmuştur. TSK ise Sincan sokaklarında tankları yürüterek, darbenin ayak seslerini duyurmuştur (Hürriyet, 2013). Elbette buradan TSK her daim İsrail yanlısı bir tutum sergilemiştir kanaati oluşmamalıdır. Zira başka bir cunta yönetimi olan K. Evren döneminde, Türkiye ile İsrail ilişkileri tarihinin en kötü dönemlerinden birini yaşamıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı K. Evren gerçekleştirmiş olduğu Arap ülkeleri ziyaretinde, İsrail'in Ortadoğu bölgesi adına en büyük sorun olduğunu ifade etmiştir (Altunışık, 2010). ABD ve İsrail'in, K. Evren'in bu açıklamalarına sert tepki göstermesi sonucu 26 Kasım 1980 tarihinde Türkiye ile İsrail diplomatik ilişkileri ikinci katiplik seviyesine kadar düşürülmüştür (Yılmaz, 2010).

İsrail ilişkilerinin de kötü yönde etkileneceği” ifadesinde bulunmuştur (Hürriyet, 2001). İsrail’in saldırılarına karşı direniş gösteren Filistin halkının II. İntifada’sını desteklediğini açıklayan ve hatta İsrail’in soykırım yaptığını ifade eden B. Ecevit hükümeti ile İsrail arasındaki ilişkiler iyice gerginleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Türkiye ile İsrail arasındaki ticari ve askeri iş birlikleri devam etmiştir. Öyle ki TSK envanterindeki yüz yetmiş adet M-60 tankının modernizasyonu için bir İsrail firmasıyla anlaşma sağlanmıştır (Tür, 2009). İsrail’in 2001 yılındaki Ankara Büyükelçisi D. Sultan’ın “*Siyaset, siyasettir. Ekonomi ise ekonomi*” (Milliyet, 2002) sözleri iki ülke arasındaki askeri ve ekonomik işbirliğinin devam edeceğine yönelik bir kanaati oluştursa da bir taraftan İsrail’in Filistin’e yönelik zalimane politikalarını artırarak devam ettirmesi diğer taraftan ise Türkiye’de iktidarın değişmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde derin krizlerin yaşanmasına neden olmuştur (Boran, 2020). Beş başlık altında topladığımız bu krizler; Dökme Kurşun Operasyonu, Davos “One Minute” Krizi, Alçak Koltuk Hadisesi, Mavi Marmara Krizi ve Palmer Raporu ile son olarak yaşanan El-Aksa Tufanı Operasyonu’dur.

2.1. Dökme Kurşun Operasyonu

Kasım 2002 erken seçimleri neticesinde tek başına iktidara gelen Ak Parti, ilk yıllarında Türkiye’nin İsrail ile Filistin arasında uygulamış olduğu denge politikasına devam etmeyi tercih etmiştir. Bu doğrultuda bir yandan Hamas lideri H. Meşal ile Türkiye’de görüşmeler⁴ gerçekleştiren Ak Partili yöneticiler diğer yandan İsrail’e ziyaret gerçekleştirip İsrail üretimi insansız hava araçları (Heron) için anlaşma imzalamıştır (Murinson, 2010). Hatta İsrail ile Suriye arasındaki uyuşmazlığın çözümü için arabulucu olan Ak Parti iktidarının çabası sayesinde 2008 yılında iki devlet arasında bir barış anlaşması imzalanmasının eşğine gelinmiştir (Pirinççi, 2023; Süer, 2012). Böylece bir yandan Ortadoğu’daki Arap devletleri ile ilişkiler geliştiren Ak Parti iktidarı diğer yandan İsrail ile mevcut ilişkilerin bozulmaması adına politika yürütmüştür. Ancak Kasım 2008’de İsrail ile Filistin arasındaki ateşkesin bozulması neticesinde arabuculuk faaliyetini sonlandıran Ak Parti Hükümeti, Filistin’e desteğini açık bir şekilde beyan etmiştir. 2008 yılının son günlerinde İsrail tarafından Filistin’e yönelik başlatılan hava saldırısı, Türkiye ile İsrail ilişkilerinde derin bir krize yol açmıştır. 2000 sonrası dönemde Türkiye ile İsrail ilişkilerinin ilk derin krizi olan ve İsrail tarafından “Dökme Kurşun Operasyonu” olarak ifade edilen bu saldırılarda yaklaşık iki bin sivil Filistin vatandaşı yaşamını yitirmiştir (AA, 2014). Ulusal güvenliğini tesis etmek amacıyla teröre karşı mücadele ettiğini ileri sürüp, başlatmış olduğu yeni mezalim sürecine meşruiyet kazandırmak isteyen İsrail’in asıl amacı ise Hamas’ın iktidardan uzaklaştırılması olmuştur (Bölme, 2009).

⁴ 2006 yılının ilk ayında yapılan seçimler sonucunda yönetime gelen Hamas siyasi büro şefi H. Meşal ile gayri resmi görüşmeler gerçekleştiren Ak Partili yöneticilere tepki gösteren dönemin İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü R. Gissin, Türkiye’nin Hamas’la görüşmesinin Türkiye ile İsrail ilişkilerine zarar vereceğini ifade etmiştir. “Biz Abdullah Öcalan ile görüşseydik, siz ne hissederdiniz?” sorusuyla tehditkar bir sitemde bulunan R. Gissin, terör örgütü olarak ilan ettiği Hamas ile Türkiye’nin görüşmesini kabul etmelerinin mümkün olmadığını dile getirmiştir (Şalom, 2006).

1967 Arap-İsrail savaşından sonra İsrail tarafından bölgeye düzenlenen en kapsamlı hareket olan Dökme Kurşun Operasyonu'nda, Gazze'ye yüz tondan fazla bomba bırakan İsrail'in hastanelere dahi saldırı düzenlemesi Türkiye'de büyük tepkiye yol açmıştır. Gerek siyasi elitlerce gerek Türkiye kamuoyu tarafından şiddetle kınanan İsrail ile olan ilişkiler gerileme boyutunu aşarak gerginleşmeye başlamıştır (Cohen ve Freilich, 2014). Hiçbir insani ve ahlaki değerle bağdaşmayacak şekilde Filistin halkına saldırıda bulunan İsrail'e karşı Türkiye'nin tepki göstermesinin diğer bir nedeni ise kendisine verilen sözün tutulmamış olmasıdır. Öyle ki operasyon sürecinde sivillere kesinlikle zarar verilmeyeceği ve herhangi bir insanlık dramının yaşanmayacağına dair Ak Partili yöneticilere taahhüt veren İsrail'in sözünde durmaması, Türkiye'ye karşı yapılan diplomatik bir saygısızlık olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin arabulucu olarak büyük çaba sarfettiği İsrail ile Suriye anlaşmazlığının çözüme kavuşturulamamasına ek olarak İsrail'in Filistin'e yönelik saldırıları sonrasında bölge barışı için boşa emek ve zaman sarfettiğini düşünen Ak Partili yöneticiler, İsrail'i bir terör devleti olarak nitelendirmeye başlamışlardır. Nitekim Başbakan R. Tayyip Erdoğan, 2009 yılının ilk haftasında Ortadoğu ülkelerine gerçekleştirdiği seri ziyaretlerinin arasına İsrail'i dahil etmemiştir (VOA, 2023a).

İsrail'in Filistin halkına yönelik başlatmış olduğu saldırılar sadece hükümet tarafından değil muhalefet partileri ve Türkiye kamuoyu tarafından da şiddetle kınanmıştır. Nitekim partisi farketmeksizin Türkiye-İsrail Parlamentolararası Dostluk Grubu üyeliğinden istifa eden tüm milletvekilleri, İsrail'e karşı topyekûn bir protesto örneği sergilemişlerdir. Hatta Ak Parti Hükümetini eleştiren Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) milletvekillerinden O. Vural, Hükümetin Türkiye'yi Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir parçası haline getirdiğini ifade edip bu yanlıştan bir an önce dönülmesi gerektiğini dile getirmiştir (Milliyet, 2014). Siyasi partilerin haricinde İsrail'e, Türkiye kamuoyundan da sert tepkiler gelmiştir. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının (STK) öncülüğünde İsrail karşıtı birçok protestonun düzenlendiği Türkiye'de, İnsani Yardım Vakfı (İHH), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) gibi sivil toplum örgütleri Filistin'e destek açıklamasında bulunmuşlardır (Bayraktar, 2015). Türkiye'den gelen bu tepkilere karşı kendisinin Gazze'ye yönelik operasyonunu, Türkiye'nin PKK ile mücadelesine benzetmeye çalışarak bir meşruiyet zemini arayan İsrail, Türkiye'nin Filistin ve İran'la iş birliği yapıp, Batı kampından hızla uzaklaştığını iddia etmiştir (The Jerusalem Post, 2009a).

Görüldüğü üzere Türkiye ile İsrail ilişkilerinde 2000 sonrası dönemin ilk derin krizi olan Dökme Kurşun Operasyonu'nu başlatan İsrail, her şeyden önce Ortadoğu'da istikrar ve barış isteyip istemediğini belli etmiştir. Bin bir çaba ile yürütülen müzakerelere rağmen önce Suriye daha sonra ise Filistin ile ateşkesi bitiren İsrail, bir yandan bölge barışına zarar verirken diğer yandan Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde kendisine rol biçtiği "arabulucu ve düzen kurucu aktör" imajını sekteye uğratmıştır. Bu bağlamda kendi ulusal menfaatleri ve işgalci politikaları bağlamında Türkiye dahil bölgedeki tüm ülkeleri karşısına alabileceğini gösteren İsrail, Ortadoğu'daki istikrarsızlığın artmasına sebep

olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin de artık bölgesel bir sorun, hatta terör devleti olarak nitelendirdiği İsrail ile ilişkiler art arda gelen derin krizlerle giderek bozulmuştur. Nitekim derin krizlerin ikincisi çok kısa bir süre sonra 2009 Davos Zirvesi'nde yaşanmıştır.

2.2. Davos “One Minute” Krizi

İsrail'in Filistin'e yönelik başlatmış olduğu Dökme Kurşun Operasyonu nedeniyle gerilen Türkiye ile İsrail ilişkileri, 2009 yılındaki Davos Ekonomik Forumu'nda yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Forumun konularından biri olan “Gazze: Ortadoğu'da Barış Modeli” panelinde konuşan Ş. Peres'in “*Hamas, çirkin bir diktatörlüktür. Bölgede barış ve güvenliği bozan Hamas'ın kendisidir. Siz her gün roketle vurulma tehlikesi yaşıyordunuz, ne yapardınız*” sözlerine tepki gösteren Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı R. Tayyip Erdoğan, “*Sesin çok yüksek çıkıyor. Benden yaşlısın. Biliyorum ki sesinin benden çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar çok yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum.*” şeklinde karşılık vermiştir (BBC, 2009a).

Panel moderatörü Wall Street Journal yazarı D. Ignatius'un, R. Tayyip Erdoğan ile Ş. Peres'e eşit konuşma süresi tanımaması gerekçesiyle moderatöre de tepki gösteren R. Tayyip Erdoğan'ın, “*Benim için bundan böyle Davos bitmiştir. Daha Davos'a gelmem. Siz konuşurmuyorsunuz. Yirmi beş dakika konuştu. On iki dakika konuştum. Olmaz*” sözleri tüm dünyada geniş yankı bulmuştur (Hürriyet, 2009). Tüm dünyanın gözü önünde yeni bir derin kriz yaşayan Türkiye ile İsrail ilişkileri kırılmanın eşiğine gelmiştir. Nitekim gerek Türkiye gerek İsrail medyasında geniş yer bulan bu olay neticesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin keskin bir düşüşe girdiği ifade edilmiştir (Tür, 2009). Olaydan bir gün sonra R. Tayyip Erdoğan ile Ş. Peres'in yeniden bir araya gelip görüşmesi, krizin kısa sürede sona ereceği kanaatini oluşturmuştur. Nitekim Ortaoğu'daki iki önemli müttefikinin yaşamış olduğu bu kriz karşısında taraf olmayan ABD, talihsiz bir olayın yaşandığını ancak iki devlet liderinin kriz sonrası görüşmelerinin iyiye işaret olduğunu belirtmiştir (Çakmak, 2012). Ancak İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı A. Mizrahi'nin “*Erdoğan, önce aynaya baksın*” sözlerine karşılık olarak Türkiye'nin İsrail'e nota vermesi krizi iyiden iyiye tırmandırmıştır (Şalom, 2009; CNN, 2009). Ayrıca İsrail'in, yaşanan bu krizle R. Tayyip Erdoğan'ın gerek partisi içerisinde gerek Türkiye seçmeni nezdinde iktidarını pekiştirme amacının olduğunu iddia etmesi (The Jerusalem Post, 2009b) krizi derinleştiren bir başka neden olmuştur⁵.

⁵ Gelişen süreçte İsrail'in bu iddialarının aksine Davos krizinin Ak Parti Hükümetine iç politikada önemli bir fayda sağlamadığı görülmüştür. Öyle ki krizden tam iki ay sonra yapılan 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde Ak Parti'nin oyu 2007 genel seçimlerine göre %10, 2004 yerel seçimlerine göre ise %2 gerilemiştir (YSK, 2009; Hürriyet 2023). Bununla birlikte dış politikada yükselen bir prestij elde eden R. Tayyip Erdoğan'ın bu çıkışı, kendisine özellikle Arap dünyasında hayli iyi niyet kazandırmıştır (Zürcher, 2020).

2000 sonrası dönemde, Türkiye ile İsrail arasındaki ikinci derin kriz olan Davos “One Minute” olayı, uluslararası düzeyde İsrail’e karşı yapılan en sert eylemlerden biri olarak tarihe geçmiştir. Özellikle dış politikada kartların yeniden dağıtılmasına zemin hazırlayan bu olayın ardından Ortadoğu ülkelerinin birçoğu Türkiye’yi bölgesel lider olarak görmeye başlamış, R. Tayyip Erdoğan ise kahraman ilan edilmiştir. Hatta Özdağ’a (2011) göre İran’ın Arap dünyasındaki hamilik konumu bu olayla birlikte el değiştirmiştir. Görüldüğü üzere Davos krizi, Türkiye’nin özellikle Arap coğrafyasında imajını yükseltirken, İsrail ile olan ilişkileri ise çıkmaza sokmuştur. Daha önceden planlanan ve katılımcılar arasında ABD, İsrail ve İtalya gibi ülkelerin olduğu “Anadolu Kartalı” tatbikatından İsrail’in çıkarılması, Türkiye ile İsrail arasındaki krizin giderek derinleşeceğini göstermiştir (BBC, 2009b). Nitekim iki ülke arasında yaşanan kriz nedeniyle İsrail Dışişleri Bakanlığı’na çağrılan Türkiye Tel Aviv Büyükelçisi O. Çelikkol’a karşı bilinçli bir şekilde yapılan “diplomatik nezaketsizlik” yeni bir derin krizin yaşanmasına neden olmuştur (Gündüz ve Arıkan, 2018). Siyasi tarih literatürüne “Alçak Koltuk Hadisesi” olarak geçen bu kriz neticesinde Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler sıfır noktasına inmiştir.

2.3. Alçak Koltuk Hadisesi

2009 yılında yaşanan Davos “One Minute” krizinin ardından Türkiye ile İsrail ilişkilerindeki bozulma sadece hükümetler nezdinde yaşanmamıştır. Türkiye kamuoyu ve medyası tarafından da sert tepkilerin gösterildiği İsrail, “çocuk katili” ve “terör devleti” gibi sıfatlarla anılmaya başlamıştır. Ayrıca reytingi yüksek olan “Kurtlar Vadisi Pusu” TV dizisi ve devlet televizyonu olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nda (TRT) yayınlanan “Ayrılık” adlı TV dizisinde İsrail aleyhine sahnelerin yayınlanması, Türkiye ile İsrail arasındaki krize siyaset ötesi bir hasiyet kazandırmıştır. Her iki dizinin İsrail karşıtı sahnelerinin ülke kamuoyunda beğeniyle izlenmesi nedeniyle durumun vahametini idrak eden İsrail yönetimi, 11 Ocak 2010 tarihinde konu ile ilgili olarak Türkiye Tel Aviv Büyükelçisi O. Çelikkol’u, İsrail Parlamentosu’na (Knesset) çağırmıştır (Sabah, 2010). Görünürde söz konusu dizi sahneleri için malumat almak isteyen İsrail yönetiminin asıl amacının Türkiye’ye basın aracılığıyla bir misilleme yapmak olduğu anlaşılmıştır. Öyle ki İsrail basınının da hazır bulunduğu görüşmede, İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı D. Ayalon’un oturduğu sandalyeden daha alçak bir sandalyeye oturtulan Türkiye Büyükelçisi O. Çelikkol nezdinde Türkiye, diplomatik olarak küçük düşürülmek istenmiştir. Tamamen bilinçli bir şekilde yapılan bu olay sonrasında D. Ayalon [2003 yılında yapmış olduğu açıklamada, İsrail’in bölgedeki en iyi dostunun Türkiye olduğunu ifade etmiştir] basın mensuplarına *“Bizim yüksek, Türkiye diplomatik temsilcisinin ise daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada sadece bizim bayrağımızın olduğuna ve gülümsemediğimize dikkatinizi çekerim”* (BBC, 2010) ifadesinde bulunmuştur.

İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı D. Ayalon tarafından yapılan bu diplomatik nezaketsizliğe karşı Türkiye’den gelen özür dilenmemesi halinde diplomatik ilişkilerin kesileceğine dair açıklamanın ardından resmi özür mektubunu Türkiye Tel Aviv Büyükelçiliğine sunan İsrail, geri adım atmak zorunda kalmıştır (İnat vd., 2017). İsrail’in

geri adım atmasında ülke içerisindeki tepkilerin de etkisi olmuştur. Zira koalisyon hükümeti ile yönetilen İsrail’de yönetimin bir kısmı, Türkiye’ye yapılan bu hareketin gereksiz ve yakışsız olduğunu belirterek, iki ülke arasındaki yaşanan bu krizlerin Türkiye’yi her geçen gün daha da Doğu’ya ittiğini vurgulamıştır (NTV, 2010). Türkiye’den ve İsrail muhalefetinden gelen tepkiler üzerine yaptığı hareketin sadece bir şaka olduğunu ve Türkiye Tel Aviv Büyükelçisini küçük düşürmek gibi bir amacının kesinlikle olmadığını ifade eden D. Ayalon, “*Knesset’teki odamın ne kadar dar ve alçak olduğunu bilerseniz beni anlarsınız*” (Milliyet, 2011) şeklinde devlet adamlığına yakışmayacak bir açıklamada daha bulunmuştur.

2000 sonrası dönemde Türkiye ile İsrail arasındaki üçüncü derin kriz olarak değerlendirilen Alçak Koltuk olayında Türkiye, rasyonel bir kriz yönetimi uygulayarak İsrail’e özür diletmiştir. Böylece uluslararası imajını daha da yükselten Türkiye, Ortadoğu’da önemli bir aktör olduğunu bir kez daha göstermiştir. Özellikle Arap ülkeleri nezdinde takdir edilen bir ülke konumuna gelen Türkiye’nin, İsrail ile olan ilişkileri ise aynı oranda bozulmaya devam etmiştir. Nitekim bu krizin sonrasında iki ülke arasındaki gerginliğin dozunu son derece arttıracak Mavi Marmara Krizi yaşanmıştır.

2.4. Mavi Marmara Krizi ve Palmer Raporu

2008 yılındaki Dökme Kurşun Operasyonu ile derin kriz sürecine giren Türkiye ve İsrail ilişkileri, 31 Mayıs 2010 tarihinde dibe vurmuştur. İsrail tarafından Gazze’ye uygulanan ablukayı delmek ve konuyla ilgili uluslararası kamuoyunda farkındalık oluşturmak amacıyla dünyanın pek çok bölgesinden Gazze’ye gitmek isteyen aktivistler, İsrail askerinin saldırısına uğramıştır⁶. Aralarında Türkiye bandıralı gemilerin de olduğu Özgürlük Filosu’na, İsrail kuvvetlerinin gerçekleştirmiş olduğu menfur saldırı neticesinde dokuz Türkiye vatandaşı ile bir Türk asıllı ABD vatandaşı hayatını yitirmiştir (SDE Analiz, 2011). İki ülke arasında ilk defa böyle bir olayın yaşanması nedeniyle tarihinin en kötü sürecini yaşayan Türkiye-İsrail diplomatik ilişkileri, tıpkı 1980 yılındaki gibi ikinci katiplik seviyesine düşürülmüştür (BBC, 2011). Ayrıca başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere uluslararası kurumları göreve davet eden Türkiye, İsrail tarafından yapılan bu katliamın, telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabileceğini tüm dünyaya ilan etmiştir. Nitekim yaşanan süreçle ilgili El Cezire televizyon kanalına açıklamalarda bulunan Başbakan R. Tayyip Erdoğan, “*Mavi Marmara olayı uluslararası hukuk kuralına uygun değildir. Aslında bu bir savaş nedenidir. Fakat biz Türkiye’nin büyüklüğüne yakışanı yaptık ve bunu sabırla karşıladık. Nihai noktayı şu anda kestirmek kolay değil. Attığımız adımlar bir başlangıçtır. Bu başlangıç adımlarını da bildiğiniz gibi beş maddede, beş başlıkta toplamış bulunuyoruz ve şu anda bu atılan adımlarla ne gibi*

⁶ İsrail’in, Gazze’yi adeta bir açık hava cezaevine dönüştürmeyi amaçladığı ablukayı delmek ve insanlığa, Filistin halkının sesini duyurmak amacıyla Türkiye başta olmak üzere Yunanistan, Birleşik Krallık, Kanada, Fransa, İrlanda, Almanya, İsveç, İtalya, Avusturya, Avustralya, Azerbaycan, Belçika, Çekya, Malezya, Fas, Tunus, Cezayir, Yemen Mısır gibi dünyanın birçok ülkesinden aktivistin katıldığı bu organizasyonda yaklaşık yirmi milletvekili, altmıştan fazla uluslararası basın mensubu, pek çok sanatçı ve Nobel Barış Ödüllü aktivistler yer almıştır (İHH, 2011; AA, 2022).

gelişmeler olacak; bunu önümüzdeki günlerde, haftalarda, belki aylarda göreceğiz. Fakat İsrail'in bugüne kadar yapmış olduğu uygulamaların, yanına kar kalmayacağını görmesi lazım, görecek” sözleriyle Türkiye'nin İsrail'e karşı yürütmekte olduğu uluslararası hukuk mücadelesini ifade etmiştir (CNN, 2011).

Tüm bu gelişmeler bağlamında Türkiye'nin talebi üzerine toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), ilk aşamada kınama haricinde herhangi bir resmi yaptırım kararı almamıştır. Ancak Türkiye ve uluslararası kamuoyundan yükselen tepkilerin de etkisiyle harekete geçmek durumunda kalan BMGK, olayın derinlemesine araştırılması için bir komisyonun ihdas edileceğini açıklamıştır (Aksar, 2012). 1989-1990 yılları arasında Yeni Zelanda başbakanlığını yapmış tecrübeli politikacı G. Palmer'in başkanlığını yürüttüğü komisyon, bir rapor hazırlayarak BM'ye sunmuştur⁷. 105 sayfalık raporun ana maddeleri şu şekildedir (ORSAM Raporu, 2011):

- 1) İsrail kolluk kuvvetleri, krizin sonlandırılması noktasında daha ılımlı hareket etme imkanına haiz olmasına rağmen gereksiz ve aşırı biçimde hareket etmiştir.
- 2) İsrail'in, Mavi Marmara gemisine yönelik gerçekleştirmiş olduğu saldırı neticesinde ölen sivillerin ailesine tazminat ödemesi gerekmektedir.
- 3) İsrail, Mavi Marmara gemisine gerçekleştirmiş olduğu saldırı nedeniyle pişman olduğuna dair bir açıklamada bulunmalıdır.

İlk bakışta tarafsız ve adil bir rapor olarak görünmesine rağmen aslında İsrail yanlısı bir şekilde hazırlanan rapor, siyasi bir niteliktedir. Nitekim Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan uzak olan Palmer Raporu'ndaki en dikkat çekici nokta ise İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukanın meşru kabul edilmesidir. Yani raporda İsrail'in, Mavi Marmara gemisine gerçekleştirdiği saldırı “meşru” olarak değerlendirilmiş, sadece saldırının ölçüsü “gereksiz” ve “aşırı” bulunmuştur. Bu nedenle İsrail'in, Türkiye'den özür dilemesi yerine yaşananlardan ötürü pişmanlığını ifade etmesi yeterli görülmüştür (Sever ve Gök, 2016). Siyasi bir nitelik taşıyan bu raporu tanımadığını ilan eden Türkiye ise İsrail'e yönelik sert tavrını daha da arttırmıştır. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı A. Davutoğlu, İsrail'e yönelik beş maddelik yaptırım paketi açıklayarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin bir daha eskisi gibi olmayacağına dair ilk sinyalleri vermiştir. Bu bağlamda Türkiye öncelikle İsrail ile olan ilişkilerin asgari düzeye indirildiğini belirtmiştir. Daha sonra Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de seyr-ü sefer serbestliği için gerekli önlemleri alacağı ilan edilmiştir⁸. Üçüncü olarak İsrail ile tüm askeri anlaşmaları askıya alan Türkiye,

⁷ Komisyon raporunun açıklanma tarihinin üç defa ertelenmesinin ardından sonucun henüz Türkiye makamlarınca öğrenilmeden 1 Eylül 2011 tarihli The New York Times gazetesinde yayınlanması, raporun güvenilirliğine başlangıçtan itibaren gölge düşürmüştür (Vatan, 2011). Nitekim Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan, Palmer Raporu'nun tam anlamıyla bir hayal kırıklığı olduğunu belirterek, bu raporun BM'nin tarafsızlığına büyük zarar verdiğini ifade etmiştir (TRT Haber, 2011).

⁸ Türkiye'nin İsrail'e kızgınlığı yalnızca özür meselesiyle ilgili olmamıştır. İsrail'in Güney Kıbrıs Hükümeti ile Kıbrıs'ın güneyinde gerçekleştirdiği doğal gaz sondaj işbirliğine de tepki gösteren Türkiye, adadaki uyuşmazlık çözülmedikçe ve deniz sınırları bir anlaşmayla belirlenmedikçe, Güney Kıbrıs'ın bu bölgeyi kendi münhasır ekonomik bölgesi olarak iddia etmesinin uluslararası hukuka uygun olmadığını ifade etmiştir (Kösebalaban, 2011).

İsrail’den temin edilmesi planlanan askeri teçhizat (güdümlü tanksavar füzeleri, ağır piyade muharebe araçları ve uçaksavar füze sistemleri) alımından da vazgeçmiştir. Dördüncü olarak, İsrail’in Gazze ablukasını tanımadığını ifade eden Türkiye, son olarak Mavi Marmara gemisi saldırısında zarar görenlerin hak arama mücadelesine sonuna kadar destek verileceğini açıklamıştır (Çakmak, 2011).

Türkiye’nin bu taleplerine karşılık özür dilemeyeceğini belirten İsrail yönetimi, bir de üzerine Türkiye’yi uluslararası deniz hukukuna uymamakla suçlamıştır. Bunun üzerine daha da bozulan iki ülke ilişkilerinin düzelmesi için ABD Başkanı B. Obama devreye girmiştir. Ortadoğu bölgesindeki iki önemli müttefiki olan Türkiye ile İsrail arasındaki derin krizin, ilişkileri tamamen koparmadan yumuşaması için arabuluculuk yapan ABD Başkanı B. Obama’nın girişimleri neticesinde 22 Mart 2013 tarihinde İsrail Başbakanı B. Netanyahu, mevkidaşı R. Tayyip Erdoğan’ı arayarak Mavi Marmara olayında yaşananlar için özür dilemiştir⁹ (BBC, 2013). B. Netanyahu’nun, olaydan üç yıl sonra gelen özrü ve İsrail’in tazminat ödemeyi kabul etmesiyle birlikte iki ülke ilişkileri normalleşme sürecine girse de İsrail’in ilk defa Türkiye vatandaşı olan kişileri öldürdüğü ve yine İsrail’in ilk defa bir ülkeden özür dilediği Mavi Marmara krizi, Türkiye ile İsrail ilişkilerinde kalıcı izler bırakmıştır. Nitekim New York’ta Yahudi diliyle yayınlanan Forward Gazetesi (2015), Türkiye ile İsrail arasındaki yakın ilişkilerin bittiğini ve İsrail’in Türkiye’de artık düşman olarak algılandığını yazmıştır.

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri kopma noktasına getiren Mavi Marmara krizinin aşılması ve iki ülke arasındaki ilişkilerin tedricen normalleşmesi altı yılı almıştır. 2016 yılından itibaren iki ülke, yeniden diyalog kurmaya başlamış ve yeni iş birlikleri tesis etmiştir (Almog ve Sever, 2017). Bununla birlikte Mavi Marmara krizinin Türkiye ile İsrail ilişkilerinde kalıcı izler bıraktığı bir gerçektir. Nitekim iki ülke arasında yeniden kurulan ilişkiler, özellikle Filistin hususundaki bir sorunda bozulma eğilimi göstermiştir. Örneğin 2018 tarihinde ABD Büyükelçiliği’nin Doğu Kudüs’e taşınması kararını protesto eden Filistinlilerin, İsrail askerlerince öldürülmesine sert tepki gösteren Türkiye Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan, İsrail’i soykırımla suçlamıştır. Bu olayın ardından Türkiye ile İsrail arasında ufak çaplı krizler olmakla birlikte 2023 yılının sonlarına dek derin bir kriz yaşanmamıştır. 7 Ekim 2023’te Hamas’ın İsrail’e yönelik gerçekleştirdiği El-Aksa Tufanı operasyonuna karşılık veren İsrail’in, Gazze’yi bombalaması sonucu binlerce Filistinli sivilin ölmesi ve bölgede aylardır süren bir insanlık dramının yaşanması Türkiye ile İsrail arasında yeni bir krizin doğmasına neden olmuştur.

⁹ İsrail’in “kesinlikle özür yok” açıklamasından üç yıl sonra Türkiye’den özür dilemesi ve bunun için ABD’nin arabulucu olarak devreye girmesinin nedeni, Arap Baharı sürecinde Ortadoğu’da İslamcı grupların güç ve konum kazanmasıdır. Bölgede kendisine düşman olan birçok ülke ve hareketin olduğunu bilen İsrail, Arap Baharı sürecinde Türkiye’yi de karşısına almak istememiştir. Bölgedeki ulusal menfaatleri açısından iki önemli müttefiki arasında arabuluculuk yapan ABD’nin bu çabası özellikle Suriye’deki iç savaş neticesinde değişen dinamiklere bağlanabilir. Ortadoğu’da oluşmaya başlayan yeni düzende, Türkiye ve İsrail arasında taraf olmak istemeyip, iki devleti de müttefiki olarak görmek isteyen ABD, iki ülke arasındaki sorunun çözülmesi yolunda önemli rol oynamıştır.

2.5. El-Aksa Tufanı Operasyonu

7 Ekim 2023 Cumartesi günü (Yahudi bayramı Simchat Torah ve Yom Kippur Savaşı'nın yıldönümünde) Hamas'ın silahlı kanadı İzzeddin el-Kassam Tugayları, üstün savunma teknolojisi nedeniyle "Demir Kubbe" olarak adlandırılan İsrail'e saldırı gerçekleştirmiştir (Kaşani, 2023). İsrail'de birçok yere eş zamanlı olarak operasyon gerçekleştiren İzzeddin el-Kassam Tugayları, pek çok İsrail askerini öldürmüş ve rehin almıştır¹⁰ (Mucuk vd., 2023). Aksa Tufanı olarak isimlendirilen bu saldırıları "İsrail'in 11 Eylül'ü" olarak değerlendiren İsrail yönetimi (Rudaw, 2023) ise krizi fırsata çevirir bir şekilde, yaşatacağı insanlık dramına meşru bir zemin hazırlamaya çalışmıştır¹¹. Bu doğrultuda çeşitli politikalar geliştiren Evanjelikler, Küreselleşmeciler ve Siyonistler (Erol, 2023) başta Gazze olmak üzere Filistin'e önce havadan daha sonra ise karadan saldırılar düzenleyerek masum sivil gözetmeksizin topyekûn bir soykırıma başlamıştır.

İsrail'in ne insanlığa ne de savaş ahlakına sığacak bir şekilde Filistin halkına yönelik gerçekleştirdiği saldırılar, aylardır süren bir insanlık trajedisine yol açmıştır. Tüm dünyanın gözü önünde sivil, kadın, yaşlı, bebek-çocuk gözetmeden katliam yapan İsrail, terör örgütü olarak ilan ettiği Hamas ile mücadele ettiğini ileri sürse de aslında bizzat kendisi bir terör devleti gibi hareket etmektedir. Zira dünyanın birçok ülkesinden protestoların yapıldığı İsrail'e, Türkiye'den de gerek siyasi düzeyde gerek toplumsal düzeyde tepki yağmaktadır.

Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edilen derin krizler nedeniyle uzun bir süredir gergin olan ve yeni yeni düzelmeye başlayan Türkiye ile İsrail ilişkileri, tam normalleşme sürecine girmişken Aksa Tufanı Operasyonu yaşanmıştır. Öyle ki 20 Eylül 2023 tarihinde BM Genel Kurulu toplantısı için ABD'de bulunan Türkiye Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan ile İsrail Başbakanı B. Netanyahu, iki ülke arasında siyasi ve ekonomik iş birlikleri tesis etmek adına yüz yüze görüşmüştür. Görüşmenin ana başlıklarından birini de Filistin ile İsrail ihtilafı oluşturmuştur (AA, 2023). Bu görüşmenin ardından R. Tayyip Erdoğan'ın "BM 78'inci Genel Kurul temaslarımız kapsamında İsrail Başbakanı B. Netanyahu ile bir görüşme gerçekleştirdik. İstişarelerimiz ülkemiz ve bölgemiz için hayırlara vesile olsun. Netanyahu Ekim-Kasım ayı gibi Türkiye'ye gelir. Daha sonra bizim de iade-i ziyaretimiz olacak" (Euro News, 2023b) sözleri Türkiye ile İsrail arasında

¹⁰ Hamas'ın yayınladığı "Aksa Tufanı'nı Neden Yaptık" isimli raporda, İsrail'in yıllardan beri uyguladığı Filistin davasını yok etme politikasına ve mezalimine karşı gerekli bir adım ve doğal bir tepki olarak değerlendirilen bu saldırılarda üç bin Filistinli direnişçi; insansız hava araçları, paramotor, yamaç paraşütleri, motosiklet ve sürat tekneleriyle İsrail'e sızmıştır (Independent, 2023; BBC, 2023a). Birçok İsrail askerinin öldürüldüğü ve rehin alındığı bu saldırılar, İsrail'in "sarsılmaz" güvenlik duvarının ve tüm dünyada etkin olan istihbarat ağının düşünüldüğü kadar güçlü olmadığını ortaya koymuştur. Zira İsrail'in bu süreçte verdiği can ve mal kaybından daha büyük kaybı, tüm dünyada oluşturduğu "muktedir ülke" algısının yok olma başlangıcıdır.

¹¹ Aksa Tufanı Operasyonu, B. Netanyahu yönetimi adına bir kriz olmakla birlikte önemli bir fırsat olarak da görülmüştür. Nitekim B. Netanyahu, bu operasyonu gerekçe göstererek baskıcı işgal politikalarına dayanak oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak bundan daha önemli olan, İsrail'de özellikle genç nesil arasında "kutsallığı" sorgulanmaya başlayan Siyonizm düşüncesine olan inancı yeniden canlandırmayı amaçlamış olmasıdır (Erol, 2023).

yeniden yakın ilişkilerin kurulacağına dair bir kanaat oluşturmuştur. Ancak iki ülke liderinin görüşmesinden sadece on yedi gün sonra gerçekleşen Aksa Tufanı Operasyonu nedeniyle karşılıklı ziyaretleşme programı iptal edilmiştir (Kaşani, 2023).

Aksa Tufanı Operasyonu’nun ilk günlerinde saldırıyı başlatan tarafın Hamas¹² olmasının da etkisiyle dengeli ve arabulucu bir politika izleyen Türkiye, yaşanan çatışmaların bir an önce sönümlenmesi adına girişimlerde bulunmuştur. Genel başkanlığını yürüttüğü Ak Parti’nin 4. Olağanüstü Büyük Kongre’sinde konuşan R. Tayyip Erdoğan, “İlk kiblemiz Mescid-i Aksa’nın tarihi ve dini statüsünü aşındırmaya yönelik her türlü girişimin her türlü işgalin karşısında durmaya devam edeceğiz. Türkiye olarak bu sabah İsrail’de meydana gelen hadiseler ışığında tüm tarafları itidalle hareket etmeye gerilimi daha da turmandırarak fevri adımlardan uzak durmaya çağırıyoruz” (VOA, 2023b) sözleriyle her iki ülkenin de daha fazla zarar görmeden sulh yoluna gitmesi gerektiği çağrısında bulunmuştur. Ancak İsrail’in ne Türkiye’den ne diğer ülkelerden ne de uluslararası örgütlerden gelen sağduyu mesajlarının hiçbirini dikkate almayıp, saldırılarının şiddetini günden güne arttırması Türkiye’nin konuyla ilgili tavrının değişmesine neden olmuştur. Öyle ki Ak Parti Meclis Grup Toplantısı’nda konuşan R. Tayyip Erdoğan, “Ey İsrail, sen bir örgüt olabilirsin çünkü Batı’nın sana borcu çok. Ama Türkiye’nin sana borcu yok. Batı Hamas’ı bir terör örgütü olarak görüyor. Hamas bir terör örgütü değil, topraklarını korumaya çalışan bir kurtuluş ve mücahitler grubudur” (İHA, 2023) sözleriyle Filistin halkına desteğini net bir biçimde ifade etmiştir¹³. R. Tayyip Erdoğan’ın bu sözlerinin kabul edilemez olduğunu belirten İsrail Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü L. Haiat ise “Türkiye Cumhurbaşkanı’nın terör örgütünü savunma girişimi ve kışkırtıcı sözleri bile tüm dünyanın gördüğü vahşeti ve kesin gerçeği değiştirmeyecektir: Hamas eşittir İŞİD” açıklamasında bulunmuştur. İsrail Kültür ve Spor Bakanı M. Zohar da buna paralel açıklamalarda bulunarak, “Erdoğan terörü destekliyor. Türkiye ile ilişkileri yeniden hesap etmenin zamanı geldi” (DW, 2023) sözleriyle Türkiye ile İsrail arasında yeni bir derin krizin fitilini ateşlemiştir.

Geçmişten günümüze Türkiye ile İsrail arasında yaşanan krizlerin neredeyse tümünün odak noktasını oluşturan Filistin halkının mücadelesinde yine Filistin’in yanında yer almayı tercih eden Türkiye, gerek siyaseten gerek toplumsal olarak İsrail’in yeni mezalim politikasına karşı çıkmıştır. Bu bağlamda İsrail ile ticari ve askeri anlaşmaları önce

¹² İlk saldırının Hamas’ın İzzeddin el-Kassam Tugayları tarafından gerçekleştirilmiş olması nedeniyle özellikle Batı tarafından eleştirilen hatta Türkiye ve bazı Arap ülkelerinde, Hamas’ın yapmış olduğu bu saldırı nedeniyle uluslararası kamuoyu desteğini kaybedeceğine yönelik bir kanaat oluşsa da Hamas, yayınlamış olduğu Aksa Tufanı’na ilişkin raporunda bu saldırıların neden yapıldığını ifade etmiştir. İsrail tarafından uygulanan ambargolar ve kuşatmalarla adeta açık cezaevine dönüştürülen Filistin’in günden güne işgal edildiğini belirten Hamas, “Direnssek de öldürüyorlar, direnmesek de öldürüyorlar” sözleriyle Filistin’in özgür kılınması adına başka bir yolun kalmadığına dikkat çekmiştir (AA, 2024).

¹³ R. Tayyip Erdoğan’ın bu sözleriyle hem İsrail’e hem de Batı’ya tepki göstermesinde, doksan ülke tarafından BMGK’ye sunulan Gazze’de ateşkes ilan edilmesi teklifinin ABD ve İngiltere tarafından veto edilmesi etkili olmuştur. Nitekim ABD’nin BM Daimi Temsilcisi R. Wood’un, ABD tarafından veto edilen Gazze’de acilen ateşkes ilan edilmesi teklifini “aceleci, dengesiz ve gerçeklikten uzak” olarak değerlendirmesi Türkiye başta olmak üzere pek çok ülke tarafından tepkiyle karşılanmıştır (DHA, 2023).

kısıtlayan daha sonra ise tamamen durduran Türkiye’de İsrail aleyhine birçok protesto ve kampanya düzenlenmiştir (Independent, 2024). Türkiye Ticaret Bakanlığı’nın İsrail’e yönelik önce elli dört ürün grubunun ihracatının durdurulması kararının ardından ticari ilişkilerin tamamen askıya alınması iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden gerilemesine yol açmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024). Ayrıca İsrail menşeli ürünlerin tüketilmemesi noktasında farkındalık oluşturan Türkiye toplumu; devlet kurum ve kuruluşlarının kantin ve yemekhanelerinde, misafirhane/konukevi ve otellerde, restaurantlarda ve marketlerde mümkün olduğunca İsrail menşeli ürünlerin satılmaması ve tüketilmemesi yönünde hareket etmektedir (TRT Haber, 2023). İsrail’in beşinci büyük ihracat ortağı olan Türkiye’nin (Toğa, 2023), İsrail’e yönelik uygulamış olduğu bu ticari yaptırımlar, Filistin’e verilen destek zaviyesinden son derece önem arz etmektedir. Nitekim New York Times Gazetesi, “*As Turkey Cuts Trade Ties, Israel’s Isolation Grows*” başlıklı haberinde Türkiye tarafından uygulanan bu yaptırımların İsrail’i bölgede giderek yalnızlaştırdığını ifade etmiştir (NY Times, 2024).

Ak Parti Hükümeti’nin ekonomik ve askeri iş birliğini durdurduğu İsrail’e karşı Türkiye kamuoyundan da tepki yükselmiştir. Öyle ki ülkenin her şehrinde düzenlenen İsrail karşıtı mitinglere üniversitelerden, iş çevrelerinden ve STK’lardan yoğun düzeyde katılım sağlanmaktadır. Ayrıca her Cuma namazı ibadetinin ardından Filistin için dua eden cemaatler, kararlı ve sistematik bir şekilde mitingler düzenlemektedir. Bu mitinglerle, Filistin halkının yanında olduğunu gösteren Türkiye toplumu, Filistin’e destek amacıyla birçok yardım organizasyonu da düzenlemektedir (İHH, 2023). Çoğu zaman politikacıların da katılım gösterdiği bu mitinglere Hamas’ın önde gelen yetkilileri de iştirak etmektedir. Söz konusu mitingler arasında en fazla ses getirenlerden biri, 28 Ekim 2023 tarihinde yapılan “Büyük Filistin Mitingi” olmuştur. Ak Parti İstanbul İl Başkanlığı’nca organize edilen ve yüz binlerce kişinin katılım sağladığı mitingde konuşma yapan Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan, “*Gazze’deki katliamın en büyük sorumlusu Batı’dır. İsrail, seni savaş suçlusunu olarak tüm dünyaya ilan edeceğiz*” ifadesinde bulunmuştur. Yoğun bir biçimde “Katil İsrail” ve “Kahrolsun İsrail” sloganlarının atıldığı mitinge; MHP Genel Başkanı D. Bahçeli, Yeniden Refah Partisi (YRP) Genel Başkanı F. Erbakan, Hür Dava Partisi (HÜDA-PAR) Genel Başkanı Z. Yapıcıoğlu, Büyük Birlik Partisi (BBP) Genel Başkanı M. Destici ve Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı Ö. Aksakal’ın yanı sıra birçok siyasetçi katılım göstermiştir. Sanat, akademi ve iş camiasından da yoğun katılımın olduğu mitingde söz alan sanatçı Yusuf İslam, “*Bir masum can katledilirse, bütün insanlık öldürülmüş sayılır. Ama şu anda Gazze’de yaşananlar soykırımdır*” sözleriyle İsrail’in yaşattığı zulüm karşısında insanlığın tek ses olması gerektiğini belirtmiştir (BBC, 2023b).

İsrail’i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasına rağmen geçmişten günümüze Filistin davasına sahip çıkan Türkiye, yine bir İsrail-Filistin çatışmasında Filistin’in yanında saf tutmuştur. Bu nedenle İsrail ile yeni bir kriz yaşamakta olan Türkiye, halihazırda geçirmekte olduğu ekonomik sıkıntılara rağmen İsrail ile ticareti durduracak noktaya gelmiştir. Bunun yanı sıra askeri iş birliklerinin de durdurulduğu İsrail’e karşı, devlet ve

toplum nezdinde yaptırımlar uygulanmaya çalışılmaktadır. İsrail ile ilişkilerin tam da normalleşmeye başladığı süreçte yaşanan Aksa Tufanı Operasyonu ve sonrasındaki gelişmeler nedeniyle yeni bir krize giren Türkiye ile İsrail ilişkileri, 2000 sonrası dönemde beşinci derin krizini yaşamaktadır. Bu kriz, iki ülke arasındaki diplomatik temasların askıya alınmasına ve büyükelçilerin geri çağırılmasına kadar varan ciddi adımlarla sonuçlanabilir. Zira Türkiye, uluslararası platformlarda Filistin’e desteğini artırarak İsrail’e karşı diplomatik baskıyı sürdürmekte kararlı görünmektedir. Ayrıca, Türkiye toplumu da İsrail mallarını boykot ederek Filistin’e olan desteklerini göstermeye devam etmektedir. Bu durum, Ortadoğu’da dengeleri değiştirebilecek bir gelişme olarak dikkat çekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın ana konusunu, 2000 sonrası dönemde Türkiye ile İsrail ilişkilerinde yaşanan krizler ve bu krizlerin derinleşmesindeki nedenler oluşturmaktadır. 1949 yılında başlayan Türkiye ile İsrail ilişkileri, üç çeyrek asrını tamamlamak üzeredir. 2000 yılına dek iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir sorun yaşanmadığı hatta müspet ilişkilerin geliştirildiği söylenebilir. 1980 döneminde iki ülke arasında ufak çaplı krizler yaşanmış olsa da 1990’lı yıllara gelindiğinde Türkiye ile İsrail ilişkileri altın dönemini yaşamıştır. Öyle ki bu dönemde özellikle askeri güvenlik temelli birçok iş birliği yürüten iki ülke, ortak müttefiki olan ABD’nin de etkisiyle yakın ilişkiler kurmuştur. 1990’lı yıllar boyunca sadece Refah-Yol Hükümeti döneminde (1996-1997) gerginleşen iki ülke ilişkileri, TSK tarafından gerçekleştirilen “post-modern” darbeye hükümetin düşürülmesinin ardından kaldığı yerden devam etmiştir¹⁴. 2000’li yıllara gelindiğinde ise iki ülke ilişkilerindeki uyum, yerini krizlere bırakmıştır. Türkiye ile İsrail arasında yaklaşık yirmi dört yıldır belli aralıklarla çıkan krizlerin ortak noktasını ise Filistin hususu oluşturmaktadır¹⁵.

2002 yılında iktidara gelen Ak Parti Hükümeti ile birlikte değişmeye başlayan güvenlik temelli Türk dış politikası, İsrail ile olan ilişkilerde de değişim yaşanmasına neden olmuştur. Uzun zaman boyunca ikinci planda tutulan Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin Ak

¹⁴ 28 Şubat post-modern darbesinin önemli aktörlerinden biri olan, dönemin TSK Genelkurmay 2. Başkanı Ç. Bir, 2002 yılında M. Sherman ile birlikte yazdığı Formula for Stability: Turkey Plus Israel (İstikrar İçin Formül: Türkiye Artı İsrail) adlı makalede N. Erbakan’ın başbakan olması sonucunda İsrail menfaatlerinin ve Türkiye ile İsrail ilişkilerinin selametinin tehlikeye girdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle post-modern darbe ile bu tehlikenin TSK tarafından savuşturulduğunu belirten Ç. Bir (2002), “Darbe ile İslamcı Erbakan’ı kontrol altında tutmasaydık, Türkiye ile İsrail ilişkileri büyük zarar görecekti” ifadesinde bulunmuştur.

¹⁵ Yazılı ve görsel basında, akademik çalışmalarda ve günlük konuşma dilinde, Filistin ile İsrail arasındaki anlaşmazlıkların ifade edilmesinde ve hatta Filistin’in haklı mücadelesinin dile getirilmesinde dahi kullanılan “Filistin Meselesi” ifadesine bu çalışmada özellikle yer verilmemiştir. Çünkü bu söylem, bölgede yaşanan sıkıntının yegane kaynağı Filistin’miş gibi bir algının oluşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle çalışma boyunca Filistin’le ilgili açıklama cümleleri; “Filistin konusu”, “Filistin hususu” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadelerden kast edilen ise Filistin’in İsrail’e karşı kendi öz topraklarında vermekte olduğu var olma mücadelesidir.

Parti döneminde yoğunlaşması ve Türkiye'nin bölgesel bir güç olma amacı doğrultusunda radikal değişime uğrayan İsrail ile ilişkiler önce gerilemeye daha sonra ise gerilmeye başlamıştır. Bu değişimin yaşanmasında tıpkı Türkiye'de olduğu gibi İsrail'de de değişen iktidarın etkisinden söz etmek mümkündür. Zira 2001 yılında iktidara gelen Likud Partisi Başkanı A. Şaron'un, Filistin'e yönelik uygulamaya koyduğu mezalim politikasının da Türkiye ile İsrail ilişkilerinin bozulmasına yol açtığı söylenebilir. İsrail tarafından Filistin halkının sistematik bir şekilde yok edilmek istenmesine tepki koyan Ak Parti iktidarının, Filistin'i İslamcı söylemlerle savunması ve zaman zaman İsrail'in politikalarını Siyonizm ile bağdaştırması iki ülke arasında krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca Ak Parti Hükümeti'nin, İsrail'in insani ve ahlaki değerlerle uymayan şiddet politikasını uluslararası topluma gösterebilme kapasitesinin daha yüksek olması da iki ülke arasındaki krizlerin 2000 öncesi döneme göre daha derin şekilde yaşanmasına yol açmaktadır.

2000 sonrası dönemde Türkiye ile İsrail ilişkilerinde 2008 yılına dek yaşanan ufak çaplı krizler nedeniyle gerileme yaşansa da ilişkiler devam etmiştir. Bununla birlikte 2008 yılında İsrail tarafından Filistin'e düzenlenen Dökme Kurşun Operasyonu'na, Türkiye'nin tepki göstermesiyle gerginleşmeye başlayan Türkiye ile İsrail ilişkileri, bu tarihten günümüze derin krizler yaşamaktadır. Dökme Kurşun Operasyonu'yla Gazze'de bir insanlık dramının yaşanmasına neden olan İsrail'e, 2009 yılındaki Davos Ekonomik Forumu'nda tepki gösteren Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın bu çıkışı sonrasında iki ülke arasındaki kriz derinleşmiştir. Davos krizinin İsrail açısından rövanşlı olan Alçak Koltuk Krizi, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da gererken, 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara Olayı ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir.

Gazze'ye yardım götürmek üzere yola çıkan sivillere müdahale eden İsrail askerlerinin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı dokuz kişiyi öldürmesi, iki ülke ilişkilerindeki en büyük kriz olarak değerlendirilmektedir. Olayla ilgili hazırlanan Palmer raporunun gerçeklikten uzak bir belge olması ve bu süreçte İsrail'in, devlet terbiyesine yakışmayacak eylemlerde bulunması hasebiyle tüm ilişkilerin kesildiği Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler, altı yıllık bir aradan sonra yeniden başlamıştır. 2016 yılında ABD Başkanı B. Obama'nın girişimleri neticesinde Mavi Marmara mağdurlarına tazminat ödemeyi ve Türkiye'den özür dilemeyi kabul eden İsrail ile ilişkiler yeniden başlamıştır. Yaklaşık altı yıl süren "sıfır ilişki" döneminin ardından yeniden başlayan iki ülke ilişkileri, 2018 yılında ABD Büyükelçiliği'nin Doğu Kudüs'e taşınması kararını protesto eden Filistinlilerin, İsrail askerlerince öldürülmesi nedeniyle yeni bir kriz yaşamıştır. Ancak önceki krizlerde olduğu gibi bu krizi de aşan Türkiye ile İsrail, siyasi ve ticari iş birliğine devam etmiştir. 2023 yılının sonlarına değin önemli bir krizin yaşanmadığı iki ülke arasında ilişkiler, Hamas'a bağlı İzzeddin el-Kasım Tuğayları'nın İsrail'e yönelik gerçekleştirdiği saldırılar neticesinde yeni bir kriz sürecine girmiştir. 7 Ekim 2023 Aksa Tufanı Operasyonu'na karşılık veren İsrail'in, gün geçtikçe artan saldırıları ve bu saldırıları hiçbir ahlaki değer gözetmeksizin gerçekleştirmesi tüm dünyada tepkiyle karşılanmaktadır. Tam anlamıyla bir terör devleti olarak hareket eden İsrail'in bu mezalimine tepki gösteren ülkelerden

birisi de Türkiye olmuştur. Gerek siyasi düzeyde gerek toplumsal düzeyde ciddi bir tepkinin yükseldiği Türkiye’de, İsrail’e karşı önemli yaptırım kararları alınmaktadır. Filistin’de yaşanan insanlık dramına sessiz kalmayan Türkiye, İsrail ile ilişkilerin tam da ivme kazandığı bu süreçte ilişkileri askıya almıştır. İsrail tarafından uygulanan bu soykırımın bir en evvel durması için ekonomik ve siyasi adımlar atan Türkiye, 2000 sonrası dönemde İsrail ile beşinci ciddi krizini yaşamaktadır.

Görüldüğü üzere karmaşık ve dönemselsel olarak keskin şekilde değişebilen Türkiye ile İsrail ilişkileri, özellikle 2000 sonrası dönemde beş derin kriz yaşamıştır. Genişlemeye dayalı işgalci politikasını başarıya erdirmek adına her yolu deneyen İsrail’in, dar anlamda Filistin geniş anlamda ise Ortadoğu adına istikrarsızlık ürettiği görülmektedir. Kendi ulusal çıkarları ve Siyonist düşüncesi doğrultusunda hareket eden İsrail, büyük ideası olan Arz-ı Mev’ud’a ulaşmak için ilk hedef olarak gördüğü Filistin’e karşı geçmişten günümüze sistematik bir şekilde saldırılar gerçekleştirmektedir. Bu saldırı dönemlerinin neredeyse tümünde Türkiye ile İsrail ilişkileri de krize girmiştir. Zaman içerisinde iki ülke, yaşadıkları krizlerin üstesinden gelip ilişkilere devam etse de her bir krizin iki ülke ilişkilerinde kalıcı izler bıraktığını söylemek mümkündür. 2023’ün son aylarında başlayıp günümüze değin devam eden son krizin ise İsrail’in Filistin’e yönelik saldırılarına devam etmesi halinde giderek derinleşmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- AA. (2014). İsrail’in üç büyük operasyonunda 1679 kişi öldü. 15.04.2024. www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-uc-buyuk-operasyonunda-1679-kisi-oldu/142698.
- AA. (2021). İsrail’e karşı 2000 yılında başlayan İkinci İntifada’nın üzerinden 21 yıl geçti, 12.04.2024. www.aa.com.tr/tr/dunya/israile-karsi-2000-yilinda-baslayan-ikinci-intifadanin-uzerinden-21-yil-gecti/2377014.
- AA. (2022). Mavi Marmara saldırısının 12’nci yılı nedeniyle Fatih’te yürüyüş yapıldı. 28.04.2024. www.aa.com.tr/tr/gundem/mavi-marmara-saldirisinin-12inci-yili-nedeniyle-fatih-te-yuruyus-yapildi/2602532.
- AA. (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail Başbakanı Netanyahu’yu kabul etti. 16.05.2024. www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-israil-basbakani-netanyahuyu-kabul-etti/2996348.
- AA. (2024). Hamas, “Aksa Tufanı”na ilişkin rapor yayımladı. 18.05.2024. www.aa.com.tr/tr/israil-filistin-catismasi/hamas-aksa-tufanina-iliskin-rapor-yayimladi/318.
- Aksar. Y. (2012). Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) raporu ve uluslararası hukuk. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33), 23-40.

- Almog O. & Sever, A. (2017). Hide and seek? Israeli–Turkish relations and the Baghdad Pact. *Middle Eastern Studies*, 53(4), 609-623.
- Altunışık. M. (2010). *Arap dünyasında Türkiye algısı* (1. baskı). TESEV Yayınları.
- Bayraktar. A. (2015). Türkiye'nin Ortadoğu politikasında sivil toplum kuruluşları: 1990'lar ve 2000'lere ilişkin bir değerlendirme (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BBC. (2009a). Davos'ta Gazze Gerginliği, 20.04.2024. www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/01/090129_erdogan_perez_davos.shtml.
- BBC. (2009b). İsrail'le Türkiye'nin tatbikat krizi. 22.04.2024. www.bbc.com/turkce/haberler/2009/10/091011_israil_drill.
- BBC. (2010). Türkiye'yle İsrail arasında koltuk krizi, 25.04.2024. www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel.
- BBC. (2011). Türkiye'den İsrail'e Mavi Marmara tepkisi. 27.04.2024. www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110902_turkey_israel.
- BBC. (2013). Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den özür diledi. 03.05.2024. www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur.
- BBC. (2023a). Hamas'ın İsrail savunma sistemini aşmak için kullandığı motorlu paraşütler hakkında ne biliniyor? 10.05.2024. www.bbc.com/turkce/articles/c03e6xklp92o.
- BBC. (2023b). Erdoğan: İsrail, biz de seni savaş suçlusunu olarak dünyaya ilan edeceğiz. 20.05.2024. www.bbc.com/turkce/articles/c2j9xr94jmro.
- Bir, Ç., & Sherman, M. (2002). Formula for stability: Turkey plus Israel. *Middle East Quarterly*, 4(9), 23-32.
- Boran, T. K. (2020). Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(44), 28-42.
- Bölme, S. M. (2009). Gazze'de katliam: Türkiye, Ortadoğu ve Filistin sorunu. *SETA Analiz*, (3), 1-18.
- Ceylan Ersoy, T. (2022). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem. 14.04.2024. www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-israil-iliskilerinde-yeni-donem/2711497.
- CNN. (2009). “Erdoğan önce aynaya baksın”, 22.04.2024. www.cnnturk.com/dunya/erdogan-once-aynaya-baksin.
- CNN. (2011). Erdoğan: “Mavi Marmara saldırı savaş nedeni”, 28.04.2024. www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-mavi-marmaraya-saldiri-savas-nedeni.

- Cohen, M. S., & Freilich, C. D. (2014). Breakdown and possible restart: Turkish–Israeli relations under the AKP. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(1), 1-18.
- Çakmak, H. (2012). One Minute krizi. In H. Çakmak (Ed.), *Türk dış politikasında 41 kriz 1924-2012* (ss. 317-322). Kripto Basım Yayım Dağıtım. Ankara.
- DHA. (2023). ABD’den veto kararıyla ilgili açıklama: Süreç aceleye getirildi, önerilerimiz reddedildi. 18.05.2024. www.dha.com.tr/dunya/abdden-veto-karariyla-iligili-aciklama-surec-aceleye-getirildi-onerilerimiz-reddedildi-2356933.
- DW. (2023). İsrail’den Erdoğan’ın Hamas açıklamasına İŞİD’li yanıt. 19.05.2024. www.dw.com/tr/87israilden-erdo%C4%9Fan%C4%B1n-hamas-67214990.
- Eminoğlu, A. (2016). Tarihsel süreçte Türkiye İsrail ilişkilerinin değişen yapısı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(15), 88-106.
- Erol, A. (2023). Evanjelicler, küreselleşmeciler, siyonistler bağlamında Gazze üzerine bir deneme. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6(5), 1104-1115.
- Euro News. (2023a). Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri ne durumda, ticaret hacmi AK Parti iktidarında nasıl değişti? 12.04.2024. www.tr.euronews.com/2023/10/11/turkiye-israil-ekonomik-iliskileri-ne-durumda-ticaret-hacmi-ak-parti-iktidarında-nasil-deg.
- Euro News. (2023b). Erdoğan: Netanyahu, ekim, kasım gibi Türkiye’ye gelir, sonra bizim de iadei ziyaretimiz olacak. 18.05.2024. www.tr.euronews.com/2023/09/26/erdogan-netanyahu-ekim-kasim-gibi-turkiyeye-gelir-sonra-bizim-de-iadei-ziyaretimiz-olacak.
- Forward. (2011). Turkey: No Normalization of Israel Ties Without End to Gaza Blockade, 05.05.2024. www.forward.com/news/breaking-news/328109/turkey-no-normalization-of-israel-ties-without-end-to-gaza-blockade/.
- Gündüz, U., & Arıkan, İ. (2018). Türk-İsrail krizlerinin Türk medyasında temsil örneklerinin Fairclough’ın söylem analizi ile okunması. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, 3(2), 151-174.
- Gürses, E. (2009). *Türk siyasal hayatında Milli Güvenlik Kurulu’nun yeri: 28 Şubat süreci örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hürriyet. (1998). Denizkızı Sağ salım. 14.04.2024. www.hurriyet.com.tr/gundem/denizkizi-sag-salim-39282630.
- Hürriyet. (2001). Şaron’un Türkiye ziyareti İsrail basının böldü, 14.04.2024. www.hurriyet.com.tr/gundem/saronun-turkiye-ziyareti-israil-basinin-boldu

38257430.

Hürriyet. (2009). Erdoğan: “Davos krizi planlı değildi”. 20.04.2024.
www.hurriyet.com.tr/dunya/erdogan-davos-krizi-planli-degildi-12799611.

Hürriyet. (2013). İşte Karadayı'nın ifadesinin tam metni. 15.04.2024.
www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-karadayinin-ifadesinin-tam-metni-22282093.

Hürriyet. (2023). 31 Mart 2004 Yerel Seçim Sonuçları, 23.04.2024.
www.secim.hurriyet.com.tr.

Independent. (2023). Hamas raporunun tam metni: “Aksa Tufanı'nı neden yaptık”.
12.05.2024. www.indyurk.com/node/692506/d%C3%BCnya/hamas-raporunun-
tam-metni-aksa-tufan%C4%B1n%C4%B1-neden-yapt%C4%B1k#google_vignette.

İHA. (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan İsrail'e Filistin tepkisi!, 19.05.2024.
www.iha.com.tr/haber-cumhurbaskani-erdogandan-israile-filistin-tepkisi-1184452.

İHH. (2011). Mavi Marmara. 27.04.2024. www.ihh.org.tr/mavi-marmara.

İHH. (2013). II. İntifada'nın başlangıcı. 12.04.2024. www.ihh.org.tr/haber/ii-intifadanin-
baslangici-28-eylul-2000-1884.

İHH. (2023). Tüm Türkiye Filistin İçin Ayakta! 20.05.2024, www.ihh.org.tr/haber/tum-
turkiye-filistin-icin-ayakta.

İnat, K. vd. (2017). AK Parti'nin 15 Yılı. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları
Vakfı (SETA) Yayınları, İstanbul.

Kaşani, V. (2023). Filistin İslami Direniş ve Aksa Tufanı, El-Mustafa Yayınları. 1. Baskı.
İstanbul.

Kaya, E. (2010). Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni dönem. *Bilge Strateji*, 2(2), 93-114.

Kösebalaban, H. (2011). Turkey and the New Middle East: Between Liberalism and
Realism. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 16(3), 93-114.

Milliyet. (2001). İsrail'e bir bakan, bir paşa. 15.04.2024.
www.milliyet.com.tr/siyaset/israil-e-bir-bakan-bir-pasa-5218918.

Milliyet. (2011). Koltuk krizi kasıtlı değildi büyükelçiye şaka yaptım. 26.04.2024.
www.milliyet.com.tr/dunya/koltuk-krizi-kasitli-degildi-buyukelciye-saka-yaptim-
1406077.

Milliyet. (2014). Bölücü senaryo meşrulaştırılıyor. 16.04.2024.
www.milliyet.com.tr/siyaset/bolucu-senaryo-mesrulastiriliyor-1905115.

Mucuk, H., Özdemir, H. ve Anık, M. A. (2023). El-Aksa Tufanı operasyonu ve
Türkiye'de kamuoyunun Filistin algısı. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları
Dergisi*, 3(2), 101-118.

- Murinson, A., Turkey’s Entente with Israel and Azerbaijan: State identity and Security in the Middle East and Caucasus, Londra ve New York: Routledge, 2010.
- NTV. (2010). Pentagon: Gazze yardımlarına ilişkin “alternatif rota” görüşmeleri devam ediyor. 26.04.2024. www.ntv.com.tr/dunya/pentagon-gazze-yardimlarina-iliskin-alternatif-rota-gorusemeleri-devam-ediyor,PI-6-YRUekquJFngnrZMCA.
- NY Times. (2024). As Turkey Cuts Trade Ties, Israel’s Isolation Grows. 20.05.2024. www.nytimes.com/2024/05/03/world/middleeast/turkey-israel-gaza-cease-fire.html.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Raporu. (2011). Gazze Sorunu: İsrail Ablukası, Uluslararası Hukuk, Palmer Raporu ve Türkiye’nin Yaklaşımı. Rapor No: 71. 28.04.2024. www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_71_tr.pdf.
- Özcan, G. (2005). TESEV Dış Politika Analiz Serisi 1: Türkiye ile İsrail İlişkilerinde Dönüşüm. İstanbul.
- Özdağ, Ü. (2011). “Ankara ile Tel Aviv Arasındaki Kriz Ne Kadar Gerçek”. 21.yy. Enstitüsü. 25(5), 21-30.
- Pirinççi, F. (2023). “Geçmişten Gelen Tecrübesiyle Türkiye Arabulucu Olacaktır”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları, 14.04.2024. www.setav.org/prof-dr-pirincci-gecmisten-gelen-tecrubesiyle-turkiye-arabulucu-olacaktır.
- Rudaw. (2023). İsrail’in 11 Eylül’ü: Hamas’ın Aksa Tufanı operasyonu. 05.05.2024. www.rudaw.net/turkish/kurdistan/101020231.
- Sabah. (2010). İsrail’den Türkiye’ye “alçak koltuk” ayıbı. 25.04.2024. www.sabah.com.tr/gundem/2010/01/13/israilden_turkiyeye_alcak_koltuk_ayibi.
- Sever, A., & Gök, G. O. (2016). The UN factor in the "regional power role" and the Turkish case in the 2000s. Cambridge Review of International Affairs, 1-36.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Analiz (2011), “Türkiye-İsrail İlişkileri”, Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, 1-60.
- Süer, B. (2012). “Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz”. Ortadoğu Etütleri, 3 (2), 217-254.
- Şalom. (2006). Hamas Heyeti’nden Ankara’ya Ziyaret. 16.04.2024. www.salom.com.tr/arsiv/haber/62652/hamas-heyetinden-ankaraya-ziyaret.
- Şalom. (2009). İsrail ile Gerilim. 22.04.2024. www.salom.com.tr/arsiv/haber/69913/israil-ile-gerilim.
- Şenel, B. (2014). İsrail Devleti’nin kuruluşunda Türkiye’nin İsrail’i tanıma süreci. *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 9(17), 157-178.

- T.C. Dışişleri Bakanlığı Güncesi. (1999). Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Yayın Dairesi Başkanlığı (ARYD). Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi. (1993). Dışişleri Bakanlığı Eğitim Merkezi (DBEM). Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2023). İsrail'e İhracat Kısıtlaması. 19.05.2024. www.ticaret.gov.tr/haberler/israile-ihracat-kisitlamasi.
- The Jerusalem Post. (2009a). Israel: Erdogan's words "unacceptable". 17.04.2024. www.jpost.com/israel/israel-erdogans-words-unacceptable.
- The Jerusalem Post. (2009b). The political Logic of Erdoğan's Attacks on Israel. The Turkish PM's vitriol is part of an effort to change the country's balance between mosque and state. 22.04.2024. www.jpost.com/middle-east/behind-closed-doors-turkey-looking-to-improve-relations-with-israel-794881.
- Toğa, O. (2023). İran Basınında Aksa Tufanı Operasyonu ve Türkiye. 1. Baskı. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) Yayınları. İstanbul.
- Topçu, İ. (2018). Türkiye-İsrail İlişkilerinin İlk Yılları (1948-1952). *History Studies*, 10(2), 161-175.
- TRT Haber. (2011). Erdoğan'dan tarihi iki talep. 02.05.2024. www.trthaber.com/haber/gundem/erdogandan-tarihi-iki-talep-10014.html.
- TRT Haber. (2023). İsrail menşeli ürünler için boykot kararı. 20.05.2024. www.trthaber.com/haber/guncel/israil-menseli-urunler-icin-boykot-karari-810236.html.
- Tür, Ö. (2009). "Turkey-Israel Relations: From Close Cooperation to Tension". *Ortadoğu Analiz*. 1(4), 22-29.
- Tüysüzoğlu, G. (2014). Değişen bölgesel denklemler ışığında Türkiye-İsrail ilişkilerinde işbirliğini tetikleyen unsurlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 588-609.
- Uzer, M. (2003). Filistin meselesi gölgesinde Türkiye-İsrail ilişkileri. *KOK Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 210-223.
- Vatan. (2011). İşte tartışılan Palmer Raporu. 01.05.2024. www.gazetevatan.com/gundem/iste-tartisilan-palmer-raporu-397544.
- VOA. (2023a). Erdoğan'ın "İsrail'e karşı sertleşen söylemi" İslami kesimde nasıl karşılık buldu? 15.04.2024. www.voaturkce.com/a/erdoganin-israile-karsi-sertlesen-soylemi-islami-kesimde-nasil-karsilik-buldu/7327235.html.
- VOA. (2023b). Her türlü işgalin karşısında durmaya devam edeceğiz. 16.05.2024. www.voaturkce.com/a/erdogandan-israil-ve-hamasa-itidal-cagrиси-her-turlu-ısgalin

karisinda-durmaya-devam-edecegiz/7300881.html.

Yeltin, H. (2021). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Son Dönem Krizleri: Türk Muhalefetinin ve Kamuoyunun Yaklaşımı. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 1-33.

Yılmaz, E. (2010). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri”. *Akademik Ortadoğu*. 4(2), 49-65.

YSK. (2009). 29 Mart 2009 mahalli idareler genel seçimleri. 23.04.2024. www.ysk.gov.tr/tr/29-mart-2009-mahalli-idareler-genel-secimleri/2820.

Zürcher E. J. (2020). Çev. Yasemin Saner. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. 4. Basım, İletişim Yayınları. İstanbul.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.5](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.5)

Volume 8/2

2024 p. 71-83

**КОРОНА ОТ МАГАРЕШКИ БОДИЛИ – ЕДИН РАЗКАЗ ЗА БОЛКАТА И
ОПРОЩЕНИЕТО: ТЕМАТИЧЕН И СТИЛИСТИЧЕН АНАЛИЗ**

**EŞEK DİKENLERİNDEN TAÇ – KEDER VE AFFETME HİKAYESİ: TEMATİK
VE STİLİSTİK ANALİZ**

**CROWN OF DONKEY THISTLES – A STORY ABOUT PAIN AND
FORGIVENESS: THEMATIC AND STYLISTIC ANALYSIS**

Нешен ИСАЕВА-ГЮНЕШ
Neshen ISAEVA GYUNESH*

РЕЗЮМЕ

Изтъкан с нишките на историческа памет и социална травма, предизвикана от асимилационните политики на комунистическа България, разказът **Корона от магарешки бодили** на Хасан Ефраимов, включен в сборника от разкази *Събирачът на Болка*, изкусно разработва универсални теми като душевна болка, човешко страдание, доброта и прошка. Разделен на две основни части – тематичен и стилистичен анализ, настоящето научно изследване подчертава успешното съчетание на наративна стратегия и тематична дълбочина в творбата на Хасан Ефраимов. Произведението придава особено значение на това колко важно е търсенето на прошка и душевен мир и колко комплексна е връзката между личната болка и колективната памет в контекста на исторически конфликти. От стилистична гледна точка, с богата символика и метафорика и майсторски използвайки езика, авторът създава емоционална наситеност на героите и техните преживявания. Проникващ в дълбините на човешката душа, **Корона от магарешки бодили** е разказ, който чрез разкриване на социални травми от заглушеното минало разтваря широко врати към дълбоко разбиране, душевен покой и опрощение.

Ключови думи: *Социална Травма, Прошка, Хасан Ефраимов, Принудително Изселване.*

* Преподавател в университет “Анкара Йълдъръм Беязът”, Е-майл: neshen_isaeva@abv.bg, ORCID: 0000-0002-8587-9653, Анкара, Турция.

ÖZ

Türk asıllı Bulgaristanlı yazar Hasan Efraimov'un **Eşek Dikenlerinden Taç**¹ adlı kısa hikayesi, komünist Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarının yarattığı sosyal travma ve tarihi hafızanın izlerini işler. **Keder Toplayıcısı**² adlı kısa hikaye koleksiyonunda yer alan eser, keder, karşılıksız iyilik ve affetme gibi evrensel temaları ustalıkla ele alır. Tematik ve stilistik analiz olmak üzere iki ana bölüme ayrılan bu edebi yorum, Hasan Efraimov'un eserindeki anlatım stratejisi ve tematik derinliği başarıyla birleştirir. Hikâye, affetme arayışının ve iç huzura ulaşmanın önemini, bireysel keder ile kolektif hafıza arasındaki derin ilişkiyi vurgulayarak işler. Stilistik olarak, dilin ustaca kullanımıyla, zengin semboller ve metaforlarla yazar, karakterlerin ve yaşananların duygusal yoğunluğunu ortaya koyar. İnsan ruhunun derinliklerine inen **Eşek Dikenlerinden Taç**, bastırılmış geçmişin sosyal travmalarını gün yüzüne çıkarır ve derin anlayış, huzur ve affetme yolundaki kapıları aralar.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Travma, Affetme, Hasan Efraimov, Zorunlu Göç.*

ABSTRACT

Interwoven with the threads of historical memory and social trauma caused by the assimilation policies of communist Bulgaria, Hasan Efraimov's short story **Crown of Donkey Thistles**¹ skilfully develops universal themes such as human suffering, kindness and forgiveness in his collection of short stories *The Collector of Pain*². Divided into two main parts- thematic and stylistic analysis- this research paper emphasises the unique combination of narrative strategy and thematic depth in Efraimov's work. The short story highlights the importance of seeking forgiveness and inner peace and stresses how complex the relationship between personal pain and collective memory is in the context of historical conflicts. From a stylistic perspective, with rich symbolism and metaphoric use of language, the author creates an emotional intensity in the characters and their experiences. Delving into the depths of the human soul, Hasan Efraimov's **Crown of Donkey Thistles** is a story that, by revealing the social traumas of a suppressed past, opens the doors of deep understanding and forgiveness.

Keywords: *Social Trauma, Forgiveness, Hasan Efraimov, Forced Migration.*

Въведение

Лично изкупление, социална несправедливост и любов към родното са теми, които Ефраимовият разказ **Корона от магарешки бодили** с красота развива майсторски в сборника за разкази **Събирачът на болка**. Настоящото изследване цели да постигне по-цялостно разбиране на произведението като анализира творбата в две взаимно допълващи се части – тематична и стилистична. Първата част се фокусира основно върху това как Ефраимов разгръща социалните теми чрез символика и мотиви. Тя основно анализира колективната травма и болка и техния път на преобразуване в прошка и разбирателство. Втората част изследва как авторът използва езиковите ресурси със стилистични и лингвистични техники, за да създаде емоционален и идейно богат текст. Този подход позволява дълбок и подробен

анализ на разказа и разкрива как литературата се превръща в художествен инструмент за разказване на история и отправяне на критика. **Корона от магарешки бодили** е художествен мост, който свързва литературното въображение с историческата реалност и предлага различен поглед върху болката на човешката душа, причинена от социалните и политически промени в България в последните десетилетия на двадесети век.

Част първа: Корона от Магарешки бодили: По следите на една социална травма

“Историческа истина беше, че се топя, че бързо вървя към тотално изчезване.”

Юмер Осман Ерендорук³

След разпадането на Османската империя, турците и всички други мюсюлмански общности на Балканите се превръщат в един голям проблем за управляващите власти. В стремежа си да изградят лична, различна и уникална национална идентичност, политиките на балканските държави се уповават на принципа на ‘разграничаване’ от всичко, което не се вписва в рамките на новосформиращите се представи за отделно и специфично ‘ние’. В размишленията си върху ‘злото’, направено на тези, които не са част от колективното ‘ние’, Румен Петров, в **Объркани в болката - социална травма и социална отговорност**, обръща внимание върху това как ‘злото’ бива оправдано въз основа на въображаемо ‘добро’ за нацията, и как с прехода от национални към патриотични идеи се разраства страхът от външна намеса в държавните политики (Петров, 142-146). Много често в процеса на изграждане на национална идентичност, съответните нации прибегват към диференциация, подсилена също така и от идеологията на ориентализма. Едуард Сайд в книгата си **Ориентализмът** детайлно разглежда и критикува причините за стереотипното възприятие на Запада към Изтока и посочва измисления характер на тази изкуствено създадена и толкова опасна дихотомия. Несигурността на новоотделените или новосъздадени държави след края на Османската империя, ефектите на патриотизма и активно подхранваните и преувеличавани социални различия между ‘ние’ и ‘те’ (другите, чуждите, опасните), играят водеща роля във активното формиране на проблема – ‘турци’. Съответно политиките за справянето със ‘създадения’ проблем не закъсняват. България, като една от страните на Балканския полуостров, в различни периоди от историята си след 1878 година, упражнява различни практики за разрешаване на въпроса с турците и другите мюсюлмански общности. Съвременният майстор на разказа Хасан Ефраимов в произведението си **Корона от магарешки бодили**, разгръща страниците на една страдаща душа, претърпяла унижението и болката по време на един от опитите да се заличи проблемът с турците в България чрез депортация. Художествената творба разкрива въздействието на асимилаторската политика на комунизма и насилственото изселване през 1989 година върху един български гражданин и етнически турчин, върху безимения учител по история от Делиормана. Настоящето научно изследване цели да анализира същността на травмата в разказа (в какво точно тя е изразена), да проследи значението и смисъла на прошката и нуждата от споделяне и разбиране.

Корона от магарешки бодили разкрива драмата на един народ чрез личната история на един от главните герои – учителя по история. Преди читателите да се срещнат с учителя и чуят неговата изповед, той е представен през очите на разказвача и неговия баща. “Заедно сме служили... Даскал е... Даскал по история. Душата му е пълна... Прелива... Скоро не съм срещал такъв нещастник” (Ефраимов, 162), споделя за своя връстник и приятел бащата. Честата употреба на многоточия в изказа му, заедно с казаното за душата на преподавателя, подсилва чувството за ‘недостатъчност’ на думите. Те не са в състояние да изразят мъката, която прелива и не се ‘побира’ в границите на тяхната дефиниция. Непосредствено след казаното от бащата, следват впечатленията на разказвача. През неговите очи даскалът е ‘съвсем обикновен’ човек, седнал сам на тревата без ‘бира’, ‘кебапчета’ или ‘лимонада’, който гледа към събора или, най-вероятно, в ‘нищото’ (Ефраимов, 162). Думите като ‘бира’ и ‘кебапчета’ са част от символичната поредица от думи в разказа (‘хляб’, ‘бира’, ‘салам’, ‘вафли’ и др.), които освен буквалния си смисъл, изразяват и различни степени на охолство. Липсата на тези продукти за консумация пред преподавателя и погледът му в ‘нищото’, разкриват пред читателя неговата незаинтересованост от материалния начин на живот и още повече подсилват думите на бащата за болката на този човек. Единствено “гордо [...] гордо килнат[ият] бял каскет” (Ефраимов, 162) на главата му е описан като ‘парадиращ’ някакво внимание⁴. Каскетът е бял – цветът на чистотата и мира; въпреки че е ‘килнат’ (тоест се намира в страни, не на точното място), той е ‘гордо’ разположен на главата му. Дори описанието на цвета и разположението на каскета, говорят за даскала преди той да проговори в разказа. Учителят по история, видян през очите на разказвача и неговия баща, е човек, който не е изневерил на принципите си и въпреки преживените страдания и дълбоката социална травма, е запазил своето достойнство.

В глава пета **Социалната травма и археологията на тоталитаризма в България**, Румен Петров разсъждава върху същността и последствията на травматичните събития и казва, че “[н]акратко, социално травматични са отречените, непризнатите, страдания на хора, причинени от други хора” (Петров, 239). Той също така твърди, че социалната е и психична травма и, че тя е “вътрешно присъща за тоталитарните социални системи [...] При тях съществува системна употреба на принуда, насилие или заплаха от насилие от страна на лидерството” (Петров, 235). Всеобщият образ на преподавателя отвън, неговата самота, неопишимо нещастие и погледа в ‘нищото’ създават представа за налична травма, чиито причини и същност стават по-ясни след като той започне да разказва за случилото се. Самият процес на споделяне е вид лечение и пречистване. В настоящата част ще се разгледат причините за социалната травма, такава, каквато я описва Р. Петров.

На въпроса на разказвача ‘къде живее’, учителят отговаря с “Не знам!” (Ефраимов, 167), което още веднъж подчертава травматичната обърканост на героя; след което той започва разказа си за това как е бил принуден да замине за Турция и защо е решил да се завърне в България. Споделеното от него разкрива всеобщата драма на турците:

Нахвърлиха се върху Делиормана като стадо чакали, като ято лешояди.
Изпомъкнаха каквото можаха... Гъските и патките изпомъкнаха даже и
ядоха на поразия. Една гъска вървеше за два лева. Овцете, дето

струваха по 150-180 лв., ги взимаха за по 20 лв. Не стига това, а и още се пазаряха. Беше време повратно. Нагъчкаха се със стока и после ядоха до пръсване. След това останаха гладни. Нямаше ги вече Делиорманските амуджи [...] Ама да си чувал някой да говори за това? Мълчат всички... Ни лук яли, ни лук мирисали... Намразих ги и се качих на влака. И тогава изведнъж нещо в мен се преобърна. Влакът тръгва... Ревове, крясъци... Кой се прощава с детето си, кой с майка или баща. Никой не знае, ще се срещнат ли отново? Напред – неизвестността в Турция, назад – пустия Делиорман. (Ефраимов 167-168)

Исторически факт е, че наред със смяната на имената и забраната върху употребата на турския език, турското население е нямало друг избор освен да продаде имота и имуществото си на безценица⁵. То, както го описва учителя, е било нападнато, ограбено. Много етнически българи по време на комунизма като хищни животни са плячкосали, това което по право не е тяхно. Въпреки че случилото се не е неизвестно на нападателите, мълчанието за престъплението, както Румен Петров твърди, задълбочава (е причина за) всеобщата травма. Непризнатото злодеяние блокира всяка възможност за лечение и прошка. Болката поражда омраза. Потеглилият с душа изпълнена с гняв към Турция преподавател, разкрива и другия травматичен момент белязал съдбите на стотици хиляди турци в България – раздялата. Огорчението от раздялата е силно емоционално описано и от друг писател, Ахмед Кадир, в краткото стихотворение **Раздяла**:

Когато заминаваше, сестро,
 [...]

 Тогава разбрах
 как се чувства човек,
 когато душата напуска тялото. (Прев. З. Зафер⁶)

Тук усещането е метафорично изразено и оприличено на смъртта – моментът, в който душата се сбогува с тялото. ‘Ревовете’ и ‘крясъците’, които учителят описва, дават гласност на ужаса от тази разделя на душа с тяло, на родител с рожба, на скъпи и близки хора, които дори не знаят дали ще имат възможността да бъдат заедно отново.

Болката не е ограничена в границите на България. Преподавателят разказва за едно друго ограбване, този път в пределите на Турция. И там се намират тези, които се възползват и хранят от чуждото страдание. “Нападнаха и те като лешояди. Нямаше никаква разлика между българи и турци” (Ефраимов, 172). Темата за разочарованието на дошлите да търсят спасение в Турция също не е чужда в литературата. В късия разказ **Тя е и нашата Родина** на Ахмед Тъмъш, например, разказвачът споделя как “нито там, нито пък тук [са] мо[гли] да намерят очакваното. [Как] [о]тишлите [са] стана[ли] пишман, но върналите се още по пишман... И повечето от тях тайно [са] замина[ли] отново”⁷. Причина за завръщането на даскала по история в България не е само разочарованието, което е най-силно описано с пролетите сълзи след като родният брат на учителя е

бездушен към неговото страдание и дори не го приема в дома си, а вместо това го оставя като улично куче да чака пред вратата (Ефраимов, 171). Той, също като тези, които отговарят на въпроса защо са се завърнали в разказа на Ахмед Тамъш, се завръща в Делиормана, за да умре не в “чуждите земи” (Ефраимов, 173), а в тази, която той само целува, “която [го] е родила”, “в която ще се превърн[е] (Ефраимов, 170), защото България “е и [негова] Родина!”⁸

Последиците от асимилаторската политика на комунизма са колосални. Единственият възможен мехлем на нанесената травматично психична рана е прошката, за която е нужно предхождащо извинение и осмисляне на преживяното. Извинението носи огромна сила и има внушително въздействие. Сълзите на милиционера Гошо, сърдечната му прегръдка и извинение, заличават омразата в душата на преподавателя:

Плача и мисля за извинението на този непознат за мене човек. Той ме промени. [...] Изведнъж осъзнах, че това, което може да направи един-единствен човек, може да е равнозначно на хиляди други... Понякога дори на милиони. Народите не са виновни... Отделните индивиди да, но народът не... Дълги години след това, като чуех за България, аз си спомнях за този човек. Другите бяха се заличили от съзнанието ми. (Ефраимов, 169)

Този служител на реда и на властта, милиционерът Гошо, и това, което той постига с любовта си към хората (без да ги различава на база етнос), с молбата си за прошка – носи стойността на ‘чудо’. Не защото е непосилно и нереално, а защото е огромно, колосално. Учителят прощава. Това, което той помни (силно иска да помни) за България е любовта и състраданието на съгражданина Гошо.

Самият разказ на учителя по история е изповед. Едно откровение пред разказвача – писател и лекар – с душа “болна като [неговата]” (Ефраимов, 163). Процесът на разказване за травматичното преживяване е нужен за освобождаването на травмирания от неговото пагубно въздействие. Това, което прави възможна тази изповед е Гошо и неговото извинение и писателят-лекар, който може да ‘разбере’ и ‘усети’ болката на страдащия. Подобно на Исус Христос, преподавателят години наред носи на главата си ‘короната от тръни’. Неговата е “короната от магарешки бодили”, бодилите на Делиормана, венец, присъщ на хората, вкусили от горчивия вкус на принудителната ‘чужбина’ (Ефраимов, 175). Символ на човешкото страдание и болка, подобно на Христос, героят носи тази корона в името на стотиците хиляди кървящи души. Споделянето с лекаря е пречистване, освобождаване от травматичния товар, момент на катарзис. Неговото страдание няма да бъде нечуту, не-осмислено, не-почувствано.

Универсалното в творбата на Хасан Ефраимов е неговото неделение въз основа на етнически различия. За неговия герой, учителя по история, няма лоши народи. Както причиненото зло, така и доброто не е ‘етническо’, не е ограничено и присъщо на определени нации. Ето защо, ‘лешоядите’ ги има както в България, така и в Турция. Както там/тук, така и тук/там има и такива като Гошо милиционера, като дядо Таско⁹ и ходжата, който приютява “половината България в къщата си” (Ефраимов 172).

Част втора: Как? От стилистична гледна точка разказът **Корона от магарешки бодили**

“[В]сяка синтактична конструкция, умело и оригинално използвана, може да бъде средство за художествена изобретателност.”

А. И. Ефимов¹⁰

От гледна точка на лексиката, разказът **Корона от магарешки бодили** е наситен с емоционално-експресивни нюанси. Ефраимовият подбор на думи е крайно експресивен и това определя въздействащия характер на творбата. Думите с емоционални окраски като умалително-гальовните ‘тати’ и ‘ракийка’ или такива с жаргонен оттенък като ‘темерут’ или експресивни функционално-тъждествени синоними като ‘даскал’ и ‘командори’ вместо ‘учител’ и ‘разпорежда се’ и много други са несъмнено един от начините, чрез които се постига експресията в това художественото произведение.

Разговорният стил в **Корона от магарешки бодили** е постигнат чрез ненормативната и некнижовна употреба на езика. Той е с ярко изразен битов характер и придава виталност и непринуденост на творбата. Характерни особености на разговорния стил в Ефраимовия разказ са спонтанността, прекъснатостта и експресивността в речта на героите. Един от начините, чрез които е осъществена тази живост и експресивност, е употребата на емоционално характеризирани лексика. Пример за подобна употреба са функционално тъждествените синоними като ‘жули ракийка’ вместо ‘пие ракия’(160), ‘тука хляб няма’ вместо ‘тук е невъзможно да се осигури прехрана’ (160), ‘запилявам се някъде’ вместо ‘заминавам за някъде’ (161) и много други. Всеки един от тези тъждествени синоними има положителен или отрицателен емоционален заряд. Употребата им не само дава информация за героите – техният начин на изказ сам по себе си разкрива социално-икономическия и образователния им статут, но също така има и оценъчен характер, който въздейства върху читателя. Например, изказът на учителя по история ‘успя да преобърне душата ми’ (170) вместо ‘успя да промени възгледите и чувствата ми’, има много по-силен емоционален и оценъчен ефект. С този лексикален избор, авторът успява да изгради интимност между учителя и двамата събеседници (лекаря и неговия баща) и между учителя и читателя. В сравнение с ‘променям’, действието ‘преобръщам’ не е неутрално, а крайно и изразява коренна промяна. Думата ‘душа’ също е силно емоционално заредена. Тя носи със себе си искреност, откровение и болка, които непринудено подтикват както участниците в разговора, така и читателя да изгради близост с героя и стане част от неговото преживяване.

Речевите характеристики на разказвача, бащата, учителя по история и племенника са различни. Хасан Ефраимов успешно рефлектира социалната среда, статуса на обучение и начина на живот на героите си чрез изказа и избора им на думи. Въпреки че всеки един от тях основно употребява разговорна лексика, която

придава спонтанност и искреност на творбата, изборът на думи на разказвача, който по професия е лекар, и на учителя по история – не е органичен в рамките на разговорната лексика. Независимо, че са употребени в устната реч, книжните думи от рода на ‘интелект’, ‘гравитация’, ‘факт’ (165) на разказвача или изборът на думи като ‘каторга’, ‘аромат’ (165) на учителя изразяват познание на научен изказ, който отразява наличието на високо образование, нужно за професионалната специализация в сферите на медицината и образователната система. По този начин, авторът съумява да съчетае очаквания разговорен стил при събитие каквото е селският събор и индивидуалните езикови характеристики на героите си спрямо тяхното социо-културно положение.

Сравнена с начина на изказ на разказвача и учителя, речта на възрастния баща и младия племенник е белязана с жаргонност. При младежа, както твърди Тодор Бояджиев, “в речта на представителите на тази социална група просторечните и жаргонните думи са значително повече” (162). Изреченията на племенника не са многобройни, но всяко от тях е белязано със спонтанност, простота и необмисленост, характерна за възрастта и нагласата му. Младото момче, чието занимание да заглежда девойки е прекъснато от вуйчото (разказвача), непосредствено споделя мислите си с възклицателни или въпросителни кратки изречения, с употребата на междуметия и жаргонни думи. “Ей ся, вуйчо! От опит говориш, нали?” (164), отговаря младежът на разказвача, който наставлява ергенът да бъде внимателен с Делиорманските хубавици. Както възклицателното и въпросителното изречение така и междуметието ‘ей’ и съкратената жаргонна форма на думата ‘сега’ със ‘ся’ са отражение на току-що казаното за изказа на тази възрастова група, за тяхната езикова разкрепостеност и просторечие.

Речта на бащата също е експресивно разговорна. Тя играе важна роля при формирането на бащата като личност със специфични черти на характера в разказа и отразява важен аспект от качествата му на герой. Бащата, за разлика от сина си и учителя по история, не е високо образован, но употребата му на разнообразни думи с емоционални нюанси от битов разговорен стил и изрази с преносни значения въздействат върху читателя и изграждат всеобща представа за неговия характер, мисли и чувства. Той е простоват човек, с дълбоко селско усещане за света около него. Размислите му върху ‘пълната душа’ на учителя (162) или за пушенето, храненето и смъртността (164) подсказват за селския философ в него. Наред с дълбоките размишления, езикът, с който си служи бащата, е крайно експресивен и жаргонен. “Не оставили неопикано място по света” (161) или “хвърлиха топа” (164) са два примера от разказа. Изборът на думи и лексикалните съчетания изразяват неодобрителната оценка на бащата към тези, които са заминали извън страната да търсят щастие или тези, които консумират храна в големи количества. Думите му са емоционално заредени и негативният им оценъчен характер е директно предаден на читателя. Тази директна обмяна на мисли, непринуденост и откровеност е постигната точно чрез лексикалната употреба на героя.

В разказа се срещат и много турцизми като ‘амуджи’, ‘фесове’, ‘къорав’, ‘гюме’, ‘хаджия’ и други. Ненапразно, авторът си служи с тези чуждици¹¹. Те придават колоритност на художествения текст и употребата им дава информация за героите. Разказвачът, учителят, бащата и племенникът са етнически турци и турцизмите в изказите им са очаквани. Наред с това, че употребата им не е изненада, тези думи

имат и често функционално-оценъчен характер. В изречението, “Тук-таме може да срещнеш някой къорав българин” (163), думата от турски произход ‘къорав’ е използвана в преносно значение. В този контекст тя означава ‘объркал пътя си’, ‘намиращ се на необичайно място’. ‘Къорав’ не е неутрална дума, и дори в тази си преносна употреба изразява авторова оценка. Думата произлиза от корена ‘къор’, който на български език означава ‘сляп’. Авторът иронично, с лека насмешка критикува разделения начин на живот на българи и турци дори на такъв селски празник какъвто е събора в Делиормана.

Стилистичното въздействие и емоционалната стойност на разказа са постигнати не само чрез подбора на думи от лексикално гледище, а и чрез разнообразната употреба на стилистични фигури и тропи. Силно емоционалната и смислова градация в **Корона от магарешки бодили** е постигната чрез климакси и повторения. Пример за степенуване в разказа, който несъмнено засилва експресията в творбата, е начинът, чрез който ‘душите’ на тези заминали зад граница за “салама и вафлите” (за по-богат и охолан начин на живот) изразяват тъгата си: “Накачулили се душите им по бодилите и чакат, бездомни. Прострени като прани гащи... Болят...И викат душите им, самотни и изоставени... Вият...Крещят по цяла нощ из пустия Делиорман, но няма кой да ги чуе.” (161-162). ‘Болят’, ‘викат’, ‘вият’, ‘крещят’ – тази група от думи с възходяща смислова и най-вече емоционална градация, повишават усещането за дълбоко страдание. Степенуването на думите е от най-слабо към най-силно въздействие. Същата група думи може да се разгледа и като индиректно образуван антиклимакс. Низходящата градация в този случай е изразена в посока хоминизация-анимализация. В сравнение с ‘вият’ и ‘крещят’ – глаголи, особено присъщи на представителите на животинския свят като вълци (‘вият’) и диви птици (‘крещят’), ‘болят’ и ‘викат’ са по-неутрални и по-характерни за хората. Друг пример за климакс е “[н]арод, навалица, блъсканица” (170). С този подбор от думи, учителят по история успява да пресъздаде както визуално така и емоционално случилото се по време на прогонването на български граждани от турски произход през 1989 година. Градацията в тази група от думи започва с ‘народ’ – дума, чието първо речниково значение е “общност от хора, предимно от една народност”¹². Втората дума ‘навалица’ е количествено и оценъчно характеризирана. Тя изразява както многобройността, така и отрицателното отношение на преподавателя към тези, които са причинили струпването на тази тълпа от хора. Третото съществително, освен че обръща внимание върху тълпата от хора, също така изтъква физически контакт между хората, сблъсък между тях. Този климакс упражнява въздействие върху сетивата на читателя. Желаният ефект е както визуализацията така и усещането на телесен контакт, което подсилва чувството на паника и ужас.

Повторенията са често срещани в разказа на добричкия писател. Както Стефан Брезински подчертава в *Синтаксис и Стилистика*, “повтарянето става с цел да се изрази по-емоционално отношение на автора, като при това се постига и народно-разговорен оттенък на изложението”(48). В **Корона от магарешки бодили**, чрез повторенията на думите ‘бири’, ‘сълзи’ и на фразата ‘салам и вафли’ (161), наред с подсилването на разговорността, Хасан Ефраимов успява да подсили също емоционалното въздействие и да обърне повече внимание върху преносния смисъл на изразената мисъл.

Ударят по една-две бири и сълзите тръгват. Сълзи за едно отминало време, което няма да се върне никога. Сълзите изпиват нови бири, бирите леят нови сълзи и така се получава един безкраен порочен кръг, от който няма излизане. Е, поне до края на седмицата. После идва и изтрезняването и с него нови сълзи. Качват се всички по колите си, прегръдки, отново сълзи и всеки поема към салама и вафлите. Да, саламът и вафлите така привличат. Привличат и никой не може да им устои. (Ефраимов 161)

Очевадният ефект, постигнат чрез повторението на думата ‘сълзи’, е подчертаването на скръбта, на която изселниците са обречени при всяка среща и раздяла с обични за тях близки и познати. Но, в този пример по-правилно е съществителните ‘сълзи’ и ‘бири’ да се разгледат заедно. В третото изречение, например, в по-горе дадения цитат, се откроява експресивен каламбур (“Сълзите изпиват нови бири, бирите леят нови сълзи и така се получава един безкраен порочен кръг, от който няма излизане.”). Чрез синтактичното разместване на думите ‘сълзи’ и ‘бири’ авторът успява да разчупи тъгата, която думата ‘сълзи’ създава и да придаде игривост на езика, без да намали драматичния ефект, както и да подсили усещането за цикличност на чувства и действия. В цитираните последни три кратки изречения се наблюдават две епанафори- комбинации при които повторените думи са в края на едното и началото на следващото изречение. Епанафорите ‘салама и вафлите’ и ‘привличат’ подсилват усещането за притегателната сила на идеята за материално добре устроен начин на живот.

Няколкократно употребените в преносни значения съществителни ‘хляб’, ‘салам’ и ‘вафли’ са добре познати в хумористичния свят на вицовете. Съществителното ‘хляб’ в разказа е символ на това, което България предлага като възможности. ‘Хлябът’ е също така общоприет символ на най-нужното и важното за прехрана и оцеляване. Нещо повече, Делиормана е известен и с житните си реколти. В този контекст, ‘хлябът’ има и друга конотация именно свързана с непреносната употреба на думата като плодородие на района, наличие на ‘хляб’. ‘Саламът’ е колбас, чийто основен състав е обработено месо. Липсата на ‘салам’ в България е израз на липсата на охолоен живот. ‘Саламът’ в сравнение с ‘хляба’ е по-скъп и по-сложно обработен продукт. Това го превръща в атрибут на богата трапеза и блаженство. ‘Вафлите’ са символ на сладостта в живота. Лишени от ‘вафлите’, хората ‘тук’ могат физически да продължат да съществуват само с ‘хляб’, но това съществуване без ‘вафли’ е еквивалентно на живот без радост и веселие.

Един от най-експресивните символи в разказа е несъмнено метафората ‘корона от магарешки бодили’. ‘Короната от магарешки бодили’ е скрито сравнена с ‘трънения венец’ на Исус Христос. Тръненият венец е библейски символ на страданието. Положена на главата на Исус Христос, тази корона от тръни, придобива преносно значение на разплата, изкупване на грехове, жертвеност в името на народа. Метафората също така образува асоциация и между библейския месия и учителя по история, на чиято глава се забива короната от бодили. Асоциацията отбелязва нравствената прилика, високия морал и болката между двамата и оказва силно въздействие върху читателя.

Разказът е изключително богат и на олицетворения и сравнения. Наред с предаването на човешки качества и действия на ‘душите’ в самото начало на

художественото произведение, анимализацията на ‘смъртта’ е един от силно въздействащите метафорични тропи в творбата. “Има само смърт. И тя дебне, дебне в зловеща засада, от която няма как да избягаш” (166). Смъртта е оприличена на хищник, който дебне да залови плячката си – човека. Изборът на този троп подсилва усещането за безизходица и обреченост. Смъртта е звяр в засада, който чака подходящия момент да улови и отнеме живота на своята жертва. Подобна анимализация, придружена със сравнения, е употребена в разказа на учителя по история за това как в тежките за турците в България времена през 89-та година имотите и поминакът им е бил закупен на много ниска стойност. Той оприличава случилото се на плякосване: “Нахвърлиха се върху Делиормана като стадо чакали, като ято лешояди” (167). Сравнението с двата представителя от хищния животински свят – чакали и лешояди – не е случайно. Тези зверове са известни с това, че се хранят предимно с мърша. Подобно на умъртвените животни, които те консумират, много са били тези, които са се възползвали от трагедията сполетяла хилядите хора и закупили бездушните им къщи (домове без радост и глъчка, обречени на разруха) за жълти стотинки.

Силното въздействие и експресия в художествения разказ са постигнати чрез разнообразна употреба на стилистични тропи и фигури и прецизен подбор на думи с емоционални и оценъчни нюанси. Несъмнено това е една от причините **Корона от магарешки бодили**, този изключителен Ефраимов разказ за Делиормана и всеобщата човешка драма на турци и българи в белязаната от комунистическия режим родина България, да притежава висока естетическа стойност.

Заклучение

В заключение, **Корона от магарешки бодили** на Хасан Ефраимов служи като пример за това как литературата рефлектира, лекува и предлага възможност за душевно помирение. Разказът не само документира социо-политическите рани от миналото, но и разгръща страниците на дълбокото разбиране и прошка. Тематичният анализ на творбата подчертава художествената и идейна стойност на разказа като разработва универсалните теми за човешката болка, страдание и доброта. Стилистичният анализ на разказа убедително показва как употребата на езика и литературните техники подсилват въздействието и емоционалната тежест на обсъжданите теми. Чрез избора си на диалектни изрази и разговорен тон, както и чрез употребата на стилистични средства като метафора, алегория и символизъм, авторът обогатява творбата и майсторски демонстрира силата на словото да изгражда и оформя разбиране за случилото се, разбиране към другия. **Корона от магарешки бодили** разказва как светлината в тъмните страници на историята се докосва до дълбочините на човешкото сърце, в което болката е преплетена с надежда за изцеление.

Бележки

¹ Oriġinal Bulgarca başlık **Корона от магарешки бодили**’den makale için tercümem./ My translation from the Bulgarian title, **Корона от магарешки бодили**.

² Oriġinal Bulgarca başlık **Събирачът на Болка**’dan makale için tercümem./ My translation from the Bulgarian title, **Събирачът на Болка**.

³ Цитат от разказа **Зов**, преведен от Зейнеп Зафер, **Когато ми отнеха името**, стр. 241.

⁴ Конотацията тук е нарочна. Тя става по-очевидна когато е разгледана в контекста на символиката и значението на короната от магарешки бодили на главата на учителя в края на разказа. Той видимо и преносно носи гордо белия цвят на главата си.

⁵ Зейнеп Зафер пише за буквалното ограбване на турското население в **Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi**, стр. 232.

⁶ **Когато ми отнеха името**, стр. 59.

⁷ Прев. З. Зафер, **Когато ми отнеха името**, стр. 214.

⁸ А. Тъмъш, **Тя е и наша Родина**, **Когато ми отнеха името**, стр. 215.

⁹ Дядо Таско е герой от Първо действие, Сцена 3 на **Из Възродителния процес като комедия дел арт**” на Азиз Азизоглу. Този българин се бори рамо до рамо със своите съселяни турци. На въпроса какво ще отговори на властите когато го арестуват, възрастният човек казва: “-Какво да им кажа?! Аз не съм с турците, аз съм с хората, с които съм живял мирно и тихо петдесет години! С тях съм бил в доброто, с тях ще бъда и в злото, когато това им дойде на главата!” (**Когато ми отнеха името**, стр. 327).

¹⁰ **Синтаксис и Стилистика**, стр. 27

¹¹ Повече за употребата на турцизми в творчеството на Хасан Ефраимов в статията на Садък Хаджъ и Зейнеп Зафер “Съвременна българска литература и турските заемки: За Караконджула на дервиша на Хасан Ефраимов”

¹² Онлайн речник на Института за български език **Любомир Андрейчин**, <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg>.

БИБЛИОГРАФИЯ

Бояджиев, Т. (1986) *Българска Лексикология*. София: Наука и изкуство.

Брезински, С. (1994) *Синтаксис и Стилистика*. София: Университетско изд. “Св. Климент Охридски”.

Ефраимов, Х. (2016). Корона от магарешки бодили. В *Събирачът на Болка* (с.160-177). Силистра: Ковачев.

Петров, Р. (2018). *Объркани в болката - социална травма и социална отговорност*. София: Парадокс.

Зафер, З. (2012). Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi. В N. Ersoy-Hacısalıhoğlu, & M. Hacısalıhoğlu (Ред.), *89 GÖÇÜ: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* (сс. 199-234). Истанбул: Университет Йълдъз Текник.

Зафер, З., & Чернокожев, В. (2015). *Когато ми отнеха името: Възродителният процес през 70-те – 80-те години на XX век в литературата на мюсюлманските общности. Антология*. София: Изток-Запад.

Саид, Е. (1999). *Ориентализмът*. София: Кралица Маб.

Хаджъ, С., & Зафер, З. (2021). Съвременна българска литература и турските заемки: За Караконджула на дервиша на Хасан Ефраимов. Балканистичен Форум, 30(2), 320-334.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.6](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.6)

Volume 8/2

2024 p. 84-98

AHLATŞÂH SEYFETTİN BEGTİMUR ve İSTİKLÂL TEŞEBBÜSÜ

AHLATŞÂH SEYFEDDİN BEGTİMUR AND THE INDEPENDENCE ATTEMPT

Elif KOCAKAPLAN*

Murat ZENGİN**

ÖZ

Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Sökmen el-Kutbî önderliğinde Ahlat'ta kurulan Ahlatşahlar Beyliği, Büyük Selçuklulara bağlı olarak Van Gölü ve çevresinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Siyasi hayatları boyunca Büyük Selçuklulara bağlı kalan bu beylik, Büyük Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra geleneği sürdürmek adına Muhammed Tapar'ın soyundan gelen Selçuklu melikleri tarafından kurulmuş Irak Selçukluları tabiiyetinde kalmışlardır. Ahlatşâhlar hükümdarı Seyfeddin Begtimur, Eyyübî sultanı Selâhaddin Eyyübî'ye karşı Ahlat'ı ve Selçukluların bölgedeki hukuki haklarını korumayı başardıktan hemen sonra bölgesel bir istiklâl teşebbüsünde bulunmuş; fakat bu teşebbüsü onun ölümüyle akim kalmıştır. Çalışmamızda, Ahlatşâh Seyfeddin Begtimur'un bu faaliyetlerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ahlat, Eyyübîler, Seyfeddin Begtimur.*

ABSTRACT

The Ahlatshah Principality, which was established in Ahlat under the leadership of Sökmen el-Kutbi after the Battle of Manzikert, carried out activities in Lake Van and its surroundings under the Great Seljuks. This principality, which remained loyal to the Great Seljuks throughout their political life, remained under the rule of the Iraq Seljuks, which was founded by the Seljuk meliks, descendants of Muhammad Tapar, in order to continue the tradition after the Great Seljuk State withdrew from the stage of history. Seyfeddin Begtimur, the ruler of the Ahlatshahs, attempted a regional independence immediately after succeeding in protecting Ahlat and the legal rights

* İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, E-mail: elif.kocakaplan@outlook.com, ORCID: 0000-0002-5244-9470, Malatya, Türkiye.

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: murat.zengin@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9977-6930, Malatya, Türkiye.

of the Seljuks in the region against the Ayyubid sultan Selahaddin Ayyubid; but this attempt was foiled by his death. In this paper, these activities of Ahlatşâh Seyfeddin Begtimur will be mentioned.

Keywords: *Ahlat, Ayyubid, Seyfeddin Begtimur.*

1. Ahlatşâhlar Beyliği'nin Kuruluşuna Kadar Ahlat

Van Gölü'nün kuzeybatısında bulunan Ahlat, tarihi süreçte farklı isimlerle anılmıştır. Ermeni kaynaklarında Hlat, Seleat, Khlat; Süryani kaynaklarında Kelath, Khalat, Khilat; Arapça kaynaklarda Hilat, Farsça kaynaklarda ise Ahlat olarak geçmektedir.¹ Şehirde yapılan kazılarda çeşitli medeniyetlere ait izlere rastlanmıştır.² Bu medeniyetlerden Urartuların, Med akınlarına son vermek amacıyla M.Ö. 7. yüzyılda Van Gölü ve çevresini yurt tuttukları bilinmektedir. Urartuların Ahlat hâkimiyeti kısa süreli olmuş ve Persler şehri ele geçirerek Ahlat'ı satraplıkları aracılığıyla yönetmeye başlamışlardır.³ Makedon İmparatoru Büyük İskender, Hindistan Seferi sırasında Ahlat'ı ele geçirse de onun M.Ö. 323'teki ölümüyle Ahlat, Romalılar ile Partlar arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Bu mücadeleler nedeniyle tahribata uğrayan şehir, M.S. 231'e kadar Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır.⁴ Roma İmparatorluğu döneminde Ahlat'ın da içerisinde yer aldığı Van Gölü çevresi Armenia/Ermeniye⁵ olarak adlandırılmıştır.⁶ 231'de Sasaniler, Ermeniye bölgesini ele geçirmeye yönelik politikaları neticesinde burada garnizon şehirleri kurmuş Romalılar ile mücadeleye başlayarak uzun süren savaşlar sonunda yapılan bir anlaşma ile Ahlat ve Diyarbakır bölgelerine hâkim olmuşlardır. Sasaniler ile Romalılar arasında yapılan anlaşma neticesinde Diyarbakır'ın batısında kalan bölgeler Romalılara bırakılmıştır.⁷ Romalılar döneminde mahalli Ermeni valiler aracılığıyla yönetilen Ahlat, Sasanilerle birlikte merkeze bağlı eyaletlerden biri haline dönüştürülmüştür. Şehirdeki Sasani hâkimiyeti uzun sürmemiş ve bölgedeki Ermeni halkın Bizans'a tabi olarak Hristiyanlığı kabul etmeleriyle Ahlat ve çevresi 380 tarihinden

¹ Ananias Sirak, *The Geography of Ananias of Sirak (Asxarhac"oyc")*, (İngilizceye Çev. Robert H. Hewsen), Wiesbaden 1992, s. 166; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1161)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 2000, s. 142,233; Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldan*, II, Beyrut 1977, s. 380; İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (thk. M.J. De Goeje), Leyden 1889, s. 229; Nasır Hüsrev, *Sefernâme*, (çev. Abdulvehap Tarzi), İstanbul 1967, s. 12; Ebu'l-Fida, *Takvimü'l-Büldan*, (thk. M. Reinaud), Paris 1850, s.387; Istahri, *Mesalikü'l-Memâlik*, Kahire 1961, s.194.

² Muhammet Beşir Aşan, "Van Yöresi Üzerine Yapılan Tarih Araştırmaları ve Bazı Düşünceler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1993, S. 87, s.150-151.

³ Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, İÜ Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990, s. 83.

⁴ Turhan Kaçar, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul 2009, s. 8

⁵ Batılı kaynaklarda Armenia olarak geçen bölge adı, İslam kaynaklarında ise İrminiye, Ermeniye olarak kaydedilmiştir. Bkz. Strabon, *Coğrafya Anadolu*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 1987, s. 28

⁶ Mesudî, *Mürücü'z-Zeheb*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2004, s. 102-104; Yakubî, *Kitabü'l-Büldân*, (thk. Muhammed Emin Dennai), Beyrut, s. 161; Ernst Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 145-146

⁷ M. Fatih Yavuz, "Antikçağda Armenia: Kısa Bir Tarih", *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014, s.1-12; Salim Cöhce, "Ermenilerin Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler I*, TTK, Ankara 2014, s. 1-14.

itibaren yeniden Roma hâkimiyetine girmiştir.⁸ Anadolu'nun doğusunda Doğu Roma/Bizans tarafından kurulan Garnizon şehirleri Sasanilerin bölgeye akınlar yapmasını durduramamıştır. 613'te Suriye topraklarından Kudüs'e kadar olan bölgeleri ele geçiren Sasaniler, 615'te Anadolu'ya akınlar düzenlemiştir. 622'de yeniden başlayan Bizans-Sasani mücadeleleri Ahlat'a Müslüman Arapların gelişine kadar devam etmiştir.⁹

İslam fetihleri ve Hz. Ömer'in hilâfeti dönemindeki İslâm topraklarını genişletme politikası çerçevesinde İyâz b. Gânem önderliğinde 638'de Suriye ve Irak seferleriyle İslâm Devleti'nin sınırları genişlemeye başlamıştır.¹⁰ Hz. Ömer döneminde başlayan el-Cezire bölgesi fetihleri, Habib b. Mesleme kumandanlığında devam etmiştir. Habib b. Mesleme, Ahlat'ı fethederek el-Cezire Valiliği'ne bağlamıştır.¹¹ Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde Ahlat şehri, merkezden tayin edilen el-Cezire valileri aracılığıyla yönetilirken Hz. Ali'nin vefatıyla birlikte hem Ahlat şehri hem de el-Cezire bölgesi mahalli beylerin yönetimine geçmiştir. Emevîler ve Abbasiler dönemlerinde uygulanan merkezleşme siyaseti gereği Ahlat, merkezden atanan Müslüman valiler aracılığıyla yönetilmiştir.¹²

Abbasiler döneminde Anadolu'nun doğusuna yönelik Doğu Roma/Bizans saldırıları hız kazanmıştır. IX. yüzyılda Abbasilerin zayıflamaya başlamasıyla Bizans orduları Ermeniye bölgesinde daha sık görülmüştür. Ermenilerin müstakil hareketleri, Bizans'ın bölgedeki hakimiyetini sekteye uğratmış ve Ahlat, Hamdânîler yönetimine girmiştir.¹³ Hamdânîlerden sonra Ahlat ve Van Gölü havzasında oluşan yönetim boşluğu, Baz adlı bir emir önderliğinde zemini kurulan Mervânîler tarafından doldurmuştur.¹⁴ Baz'ın ölümünden sonra yeğeni Ebû'l Ali Hasan b. Mervan, Ahlat'tan Meyyâfârikîn (Silvan) ve Amid'i içine alan Mervânîler Devleti'ni kurmuştur.¹⁵ Mervânîler her ne kadar müstakil hareket etse de Bizans gibi güçlü bir devletin saldırıları karşısında duramayıp onları metbu tanımak zorunda kalmışlardır. Ahlat, Mervânîler döneminde bir gelişme göstermemiş olsa da şehirde huzurlu ve istikrarlı bir dönemin yaşandığı bilinmektedir.¹⁶ XI. Yüzyıl, Anadolu'nun yapısının yeni göçlerle ve keşif hareketleriyle değişmeye başladığı bir dönem olmuştur. Van Gölü ve çevresini yurt tutma amaçlı keşif arayışlarını

⁸ Zosimus, *New History*, (İng. Çev. Ronald T. Ridley), Sydney, 1982, s. 38.

⁹ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 403; Engin Öntürk, "Bizans İmparatorluğu Devrinde Anadolu'da Ermeniler (330-641)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2017, s. 17.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi, Hikmet Neşriyat*, s. 495-501; Belâzurî, *Fütuhü'l-Büldan*, Beyrut 1992, s. 252; Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, s. 188; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi II*, Ensar Yayınları, İstanbul 2013, s. 156, 157.

¹¹ Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 259.

¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 64; Cesim Avcı, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik yayınları, İstanbul 2003, s. 66;

¹³ İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, (çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1975, s. 76-78.

¹⁴ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zaman*, XVIII, (thk. Muhammed Barakat, Kâmil el-Hazzût, Ammar Riâvî), Beyrut 2013, s. 67; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 519; Abdurrahim Tufantoz, *Ortaçağ'da Diyarbekir Mervanoğulları 990/1085*, Aça Yay., Ankara 2005, s.58-61.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 65; İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, s. 77-78; Faruk Sümer, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1990, s. 50; Ömer Tokuş, "Mervânîler (990-1085)", *Kürtler Tarihi*, (ed. Adnan Demircan), İstanbul 2015, s. 171.

¹⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 55-56; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 58-59

gerçekleştiren Selçuklu Türklerinden Çağrı Bey, bölge hâkimi Mervânoğlu Nasırüddeve'yi Selçuklu Türklerine tâbi kılmıştır.¹⁷ Büyük Selçuklu Devleti kurulduktan sonra Mervanoğlu Nasırüddeve, Sultan Tuğrul Bey'e bin dinar ve çeşitli hediyeler yollamak suretiyle tâbiyetini ikrar etmiştir.¹⁸ Mervânî emirleri, Ahlat ve çevresinde Selçuklulara tabi olarak Ermenilerle mücadele ediyorlardı. Tuğrul Bey'in 1054 Anadolu Seferi ile Bargiri (Muradiye) ve Erciş, Selçuklu hâkimiyetine alındıktan sonra Selçuklu kuvvetleri Ahlat'a yönelmişlerdir. Mervanoğlu Nasırüddeve, Selçuklulara yeniden tâbiyet bildirerek Ahlat'ın Selçuklular eline geçmesini önlemiştir.¹⁹ Ahlat, Tuğrul Bey'in ölümünün ardından Selçuklu tahtına geçen Sultan Alparslan'ın 1064'te Ani'yi fethinden iki yıl sonra -1066'da- Afşin komutasındaki Selçuklu kuvvetleri tarafından Selçuklu hakimiyetine alınmıştır.²⁰ Malazgirt Zaferinden sonra Ahlat'ın da içerisinde bulunduğu Van Gölü çevresi tamamen Selçuklu hakimiyetine girmiştir.²¹ Malazgirt Zaferiyle birlikte Anadolu'ya yönelik Türk akınları artmıştır. Sultan Melikşah döneminde Ahlat'a, Mervânî emirleri vali olarak atanmıştır.²² Sultan Melikşah'ın vefatından sonra iki oğlu Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında taht mücadelesi yaşanmıştı. Aralarında Sökmen el-Kutbî'nin de bulunduğu Ahlat, Erzurum ve Ani emirleri Muhammed Tapar'ın yanında yer alarak Berkyaruk'a karşı Muhammed Tapar'ı desteklediler.²³ Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında yapılan sulh gereği Azerbaycan ve Ahlat'a kadar olan bölgeler Muhammed Tapar'ın yönetimine devredilmiştir.²⁴

2. Ahlatşâhlar Beyliği'nin Kuruluşu ve Seyfeddin Begtimur'un İktidarına Kadar Yaşanan Gelişmeler

Malazgirt Zaferi, Anadolu'nun Türkleşmesi açısından bir dönüm noktasıdır. Türkmen emirlerinin Anadolu'ya gelip siyasi bir çatışma içinde olmaları birçok ayrı beyliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Selçuklu sultanları, fethi tamamlamak gayesiyle önemli emirlerine Anadolu topraklarını iktâ etmişlerdir. Bu emirlerden bazısı müstakil hareket ederken bazısı da Selçuklulara tabi kalmışlardır. Müstakil hareket eden emirlerden biri de Sökmen el-Kutbî'dir.

¹⁷ Abdurrahim Tufantoz, *Mervanoğulları 990/1085*, s. 86; M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, MEB Basım, İstanbul 1976, Tablo-I; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, Ankara 2018, s. 60.

¹⁸ Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Tablo: 11; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 60; Abdurrahim Tufantoz, *Mervanoğulları 990/1085*, s. 86.

¹⁹ M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, Tablo I; Abdurrahim Tufantoz, *Mervanoğulları 990/1085*, s. 86.

²⁰ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin-Atsız-Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990, s. 19-20; Georgy Ostrogosky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşiltan), İstanbul 2015, s. 316; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2011, s. 117-118.

²¹ el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, (çev. Necati Lugal), Ankara 1999, s. 54.

²² Şerefhan, *Şerefnâme*, s. 424.

²³ el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, s. 54-55; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 294; el-Bundarı, *Zübdetü'n-Nusra ve Nubhetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (çev. Kıvameddin Burslan), Ankara 1999, s. 237; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 230.

²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 180-181; ayn. mlf; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 105; Faruk Sümer, *Selçuklar Devrinde Doğu Anadolu*, s. 20-21; Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, VII, İstanbul 1992, s. 153-158; Bosworth, "Akhlât", *Encyclopedia Iranica*, I/7, p. 725-727, <http://www.iranicaonline.org/articles/aklat-or-greek-khliat-khleat-armenian-khlat-a-town-and-medieval-islamic-fortress-in-eastern-anatolia-in-the-former-pt1>, Erişim tarihi: 22.03.2024.

Çağrı Beyin torunu, Azerbaycan Meliki Kutbeddin İsmail İl Arslan'ın emirlerinden olan Sökmen el-Kutbî, Türk asıllı bir memlûk olup hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. İsmail'in Kutbeddin ismine atfen Kutbî nisbesiyle anılmaktadır. Sultan Melikşâh'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklular içerisinde başlayan taht mücadelelerine Terken Hatun'un davetiyle Kutbeddin İsmail de katılmıştı. İsmail, başkent İsfahan'a giderken Azerbaycan yönetimini oğlu Mevdûd'a bıraktı. Sökmen el-Kutbî, efendisi İsmail'in Büyük Selçuklu tahtı için giriştiği mücadelede hayatını kaybetmesi üzerine onun oğlu Mevdûd'un hizmetine girdi. Bu sırada Büyük Selçuklu sultanı Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelesi devam ediyordu. Sökmen el-Kutbî, hizmetinde bulunduğu Mevdûd'un 1102'deki ölümünün ardından Muhammed Tapar'a bağlılık bildirdi. Berkyaruk-Muhammed Tapar mücadelesi sulh ile sona erdikten kısa süre sonra Berkyaruk vefat etmiş ve yerine kardeşi Muhammed Tapar geçmişti. Muhammed Tapar, sadakati ve desteği nedeniyle Ahlat, Meyyâfârikin ve bazı çevre yerleri 1111'de Sökmen el-Kutbî'ye ikta etti.²⁵ Bu şekilde Ahlatşâhlar Beyliği kurulmuş oldu.

Sökmen el-Kutbî, zaman zaman müstakil hareket etse de Selçuklulara ve dolayısıyla Abbasi Hilafetine bağlı kaldı. Bu nedenle Abbasi halifesi hediyeler yollamak suretiyle Sökmen el-Kutbî'yi taltif etti.²⁶ Sökmen el-Kutbî, Urfa Haçlı Kontluğu ile giriştiği mücadeleler sırasında Halep'te rahatsızlanarak Fırat Nehri kıyısındaki Bâlis'te 1111 veya 1112'de vefat etti.²⁷ Vefat ettiğinde beyliğinin sınırları geniş alanlara yayılmış bulunmaktaydı.²⁸ Sökmen el-Kutbî'nin vefatından sonra yerine oğlu Zahirüddin İbrahim geçti. Zahirüddin İbrahim'in annesi İnanç Hatun ile beyliği idare etmişlerdir. Yönetime karşı çıkan valiler ve kadılar isyan ederken beyliğe tâbi Bitlis emiri Hüsamüddeve Togan Arslan da fırsattan yararlanarak bağımsızlığını kazanmıştır.²⁹ Zahirüddin İbrahim'in iktidardaki zaafiyeti, çevre devletlerin Ahlat'a ilgisini arttırdı. Mardin Artuklu emiri İlgazi'nin Bitlis'e yönelmesini kabul edemeyen Zahirüddin İbrahim, onun üzerine yürüyerek 1124'te Bitlis'i yeniden Ahlatşâhlara bağlamış, ertesi sene Gürcü Kralı ile mücadeleye girişse de başarısız olarak geri dönmüştür.³⁰ Zahirüddin İbrahim, annesi İnanç Hatun'un gölgesinde yaklaşık on dört yıl iktidar sürdürdükten sonra 1126'da vefat etti.

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 294; Bosworth, "Akhlat", s. 275; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 105; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 21; Kemal Taşçı, "Selçuklular Zamanında Van Gölü ve Havzası (1018-1243)", (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013, s. 342-348

²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 120; el-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fi Tarih-i es-Siyasî ve'l Hadârî (493-641/1100-1243)*, Erbil 2005, s. 116.

²⁷ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 105; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69.

²⁸ İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikîn ve Amîd (Artuklular Kısmı)*, s. 31; İbnü'l-Kalanisî, *Zeyl-u Tarih-i Dimaşk*, s. 176; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 389; İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, s. 12; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 107-108; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69.

²⁹ Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak Niğdeli Kadı Ahmed, el veledü's-Şefik*, I, (çev. Ali Ertuğrul), Ankara 2015, s. 551; Osman Turan, *Türk Devletleri Tarihi*, s. 106.

³⁰ Azîmî, *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, Ankara 2006, s. 48; Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 2003, s. 339; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 107; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2019, s. 239; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 86.

Ondan sonra yerine kardeşi Ahmed geçtiyse de o da yaklaşık on ay tahtta kalabildi. Onun ölümünden sonra ise Ahlatşâhlar Beyliği'nin başına Zahiraddin İbrahim'in oğlu II. Sökmen geçti. Dedesi Sökmen el-Kutbî'den ayırt edilebilmesi için kendisine Nasireddin lakabı verildi. II. Sökmen, beyliğin başına geçtiğinde henüz altı yaşında olduğundan babaannesi İnanç Hatun, yönetimde etkili oldu. İnanç Hatun'un devlet üzerindeki nüfuzundan rahatsız olan Ahlatşâhlı ileri gelenlerinin 1134'te İnanç Hatun'u öldürmeleriyle II. Sökmen rahat hareket etme imkânı bulabilmiştir.³¹

II. Sökmen döneminin en önemli hadiselerinden biri kuşkusuz Gürcülerin Ahlat saldırısıdır. 1154'te Gürcü Kralı Giorgi, Ahlat'a saldırmıştır.³² Birkaç sene sonra yeniden Anadolu'ya akınlar düzenleyen Gürcüler Ani'yi kuşattı. Gürcülerin Ani'yi ele geçirmeleri sonucunda II. Sökmen, Bitlis-Erzen hâkimi Fahreddin Devletşâh ve Artuklu Necmeddin Alpı ile birleşerek Gürcülerle mücadele etmek için harekete geçtiler. Müttelik Türk beyleriyle Gürcüler arasında 1164'te yaşanan savaşı Türk beyleri kazanarak Gürcüler, büyük bir hezimete uğratıldılar.³³ Gürcüler, ertesi sene bir kez daha Ani'ye yönelmişlerdir. II. Sökmen, kalabalık Gürcü orduları karşısında tutunamayarak şehrin Gürcüler tarafından ele geçirilmesine mâni olamamıştır.³⁴

Zengîler Atabeyliği hükümdarı Nureddin Mahmûd Zengî'nin 1174'te ölümünden kısa süre sonra Mısır Valisi Selahaddin Eyyübî, Eyyübîler Devleti'ni kurdu. Eyyübîler Devleti'nin kurulmasıyla Ahlat hâkimi II. Sökmen'in varlığı tehlikeye düştü. Selahaddin Eyyübî Nusaybin'e kadar olan bölgeleri hakimiyetine geçirdikten sonra II. Sökmen'e elçiler göndererek kendisine tabi olmasını istedi.³⁵ Eyyübîlerin yavaş yavaş Anadolu'ya ilerlemeleri ve Selahaddin Eyyübî'nin Sincar kuşatması için yola çıkması üzerine Musul emiri İzzeddin Mesud, Azerbaycan emiri Cihan Pehlivan ve Ahlat hâkimi II. Sökmen bir ittifak kurdular. İttifak çerçevesinde II. Sökmen'in ünlü komutanlarından Seyfeddin Begtimur, Sincar kuşatmasını kaldırması talebiyle o sırada Harran'da bulunan Selahaddin Eyyübî'ye elçi olarak yollandı. Seyfeddin Begtimur, Selahaddin Eyyübî'nin ret cevabı

³¹ Ebü'l-Fida, *Tarih-i Ebü'l-Fida*, II, s. 46; İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, Beyrut 1996, s. 21, 61; El-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fî Tarih-i es-Siyasî ve'l Hadârî (493-641/1100-1243)*, s. 99; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 150; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi-Selçuklular Dönemi*, Ankara 2020, s. 159-163.

³² Marie F. Brosset, *Gürcistan Tarihi* s. 343-344; Erhan Ateş, "Ahlatşâh (Ermensâh)-Gürcü Münasebetleri", *USAD*, Bahar-2019, s. 137.

³³ El-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, s. 112-114; İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikîn ve Amîd (Artuklular Kısmı)*, s. 140; Marie F. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 350-352; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I, s. 115; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 234; Müverrih Vardan, *Vardan Kroniği*, s. 206; İbnü'l-Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye* XII, s. 444; ez-Zehebi, *Tarih-i İslam*, XII, (thk. Hasan İsmail Merve), Beyrut 1999, s. 21; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 201; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 75; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 159-163; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 99; Erhan Ateş, "Ahlatşâh-Gürcü Münasebetleri", s. 143.

³⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 228; İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikîn ve Amîd (Artuklular Kısmı)*, s. 181.

³⁵ İsfehani, *Berkü'l-Şami*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, s. 28-29.

üzerine Ahlat'a dönerek II. Sökmen'e savaş için hazırlık yapmasını tavsiye etti.³⁶ Bunun üzerine Türk beyleri Selahaddin Eyyübî ile savaş için hazırlıklara başlamıştı. Fakat Selahaddin'in gözdağı vermek amacıyla Resulayn'a kadar ilerlemesi üzerine Türk beyleri tarafından oluşturulan ittifak dağıldı.³⁷ Bu hadiseden yaklaşık bir yıl sonra -1185'te- II. Sökmen vefat etti.³⁸

3. Seyfeddin Begtimur'un İktidarı ve İstiklâl Teşebbüsü

Ahlatşâh II. Sökmen, yerine geçecek bir erkek çocuğu olmadığından çok güvendiği memlûklerinden Meyyâfârikîn valisi Seyfeddin Begtimur'u veliaht tayin etmişti. Seyfeddin Begtimur, II. Sökmen'in vefatından kısa bir süre sonra Meyyâfârikîn'den Ahlat'a giderek tahta oturdu.³⁹ Daha önce Selahaddin Eyyübî'ye elçi olarak giden Begtimur, halk tarafından sevilen bir komutan olduğundan Ahlatşâhlar tahtına çıkışı sevinçle karşılanmıştı. Seyfeddin Begtimur'un tahta geçişiyle boşalan Meyyâfârikîn Valiliği'ne ise Esedüddin Batkuş atandı.⁴⁰

Seyfeddin Begtimur her ne kadar halk tarafından sevilen biri olsa da onun tahta çıkışını hazmedemeyen bir grup devlet erkanı, Eyyübî hükümdarı Selahaddin'e mektup ve elçiler yollayarak onu şehre davet ettiler. Dönemin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Ahlat'ı hakimiyetine alma fırsatını geri çevirmek istemeyen Selahaddin Eyyübî, hemen sefer hazırlıklarına başladı. Şayet Ahlat'ı ele geçirirse yönetimine kardeşi Melik el-Adil'i getirmeyi planlıyordu.⁴¹ Selahaddin Eyyübî, o sırada meşgul olduğu Sincar kuşatmasını kaldırarak Ahlat'a yöneldi. Bu sıralarda Azerbaycan Atabeyi İldeniz ve Cihan Pehlivan da Ahlat'ı ele geçirmek üzere şehir yakınlarında karargâh kurmuşlardı. Seyfeddin Begtimur zekice bir politika takip ederek iki lideri birbirine düşürmek amacıyla hem Sultan Selahaddin'e hem de Cihan Pehlivan'a ayrı ayrı elçiler gönderip şehri onlara teslim edeceğini bildirdi.⁴² Begtimur'un bu hamlesi sonuç verdi ve Selahaddin Eyyübî'nin gücünden çekinen Cihan Pehlivan onunla sadakat anlaşması yaparak Ahlat'tan çekildi.⁴³ Cihan Pehlivan'ın çekilmesiyle kuşatmanın şiddetini arttıran Selahaddin Eyyübî, şehrin direnmesini üzerine başarılı olamayarak geri çekildi. Her ne kadar Seyfeddin Beg Timur

³⁶ İsfahani, *Berkü'l-Şami*, s. 61; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 386; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 113-114; Abdülkerim Özaydın, "Ahlatşahlar", *DGBİT*, VIII, s. 199-200; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 10; Ahmet Demir, *Ahlat Eyyübîleri*, İstanbul 2019, s. 48.

³⁷ İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyübî*, s. 41; İsfahani, *Berkü'l-Şami*, s. 62-66; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih* XI, s. 388-389; M. Halil Yinanç, *Selçuklular Devri I*, s. 322; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 114.

³⁸ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 76.

³⁹ Ebu'l-Fida, *Tarih-i Ebü'l-Fida*, II, s. 150; Zehebi, *Tarih-i İslam* XII, s. 727; İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, s. 92; İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyübî*, s. 212; Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, s. 436; İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyâfârikîn ve Amîd (Artuklular Kısım)*, s. 37

⁴⁰ Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, 104.

⁴¹ Faruk Sümer, *Ahlatşahlar*, II, s. 27; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*, İstanbul 2018, s. 83.

⁴² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 308; Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 19 s. 436.

⁴³ İbn Hallikan, *Vefâyatü'l-A'yân ve Enbaü Ebnaü ez-Zaman V*, s. 206; el-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fi Tarih-i es-Siyasî ve'l-Hadârî (493-641/1100-1243)*, s. 123; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-Zaman fi Tarihü'l-A'yân'da Selçuklular*, s. 304.

iki yönlü siyaset uygulayarak şehri tehlikeye atsa da Selahaddin Eyyûbî'nin Ahlat'tan çekilmesi onun şöhretini arttırmıştı.⁴⁴

Seyfeddin Begtimur'un, Eyyûbî hükümdarına karşı Ahlat'ı başarılı bir şekilde savunması onun prestijini ve gücünü arttırdı. Bu başarısından aldığı güç ve cesaretle Sason eyaletini zapt ederek bölgedeki kiliseleri vergiye bağladı.⁴⁵

Selâhaddin Eyyûbî, 1185'teki başarısız Ahlat kuşatmasına rağmen bölge üzerindeki emellerinden vazgeçmeyerek bu defa Hama hâkimi Takıyüddin Ömer öncülüğündeki yaklaşık dört bin kişilik kuvveti 1191'de bölgeye yolladı. Hani'yi ele geçiren Hama hâkimi kısa süre sonra Ahlat'a yöneldi.⁴⁶ Eyyûbî ordusunu karşılamak üzere Muş tarafına yönelen Ahlatşâhı Seyfeddin Begtimur, burada Takıyüddin Ömer ile giriştiği mücadeleyi kaybederek Ahlat'a dönüp savunmaya çekildi. Ahlat'a ulaşan Eyyûbî kuvvetleri şehri kuşatmaya başladılar. Seyfeddin Begtimur'un başarılı savunması ve Eyyûbî ordusunun lojistik imkanlarının azalması nedenleriyle Takıyüddin Ömer, kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁷ Ahlat önlerinde bir kez daha başarısız olan Eyyûbî kuvvetleri dönüş yolunda Malazgirt'i kuşattıysalar da kuşatma sırasında Takıyüddin Ömer'in ölümü üzerine buradan da çekilmek zorunda kaldılar. Kuşatma sırasında hayatını kaybeden Hama hâkimi, Hama'ya götürülerek defnedildi.⁴⁸

Seyfeddin Begtimur, Selahaddin Eyyûbî'nin vefat etmesiyle önemli bir rakibinden kurtulmuş oluyordu. Bu nedenle onun ölümüne sevinmiş ve çağdaş müellif İbnü'l-Esir'in ifadesiyle sevinç gösterilerinde aşırıya kaçmıştır.⁴⁹ Bölgeyi Eyyûbîlere karşı korumayı başaran tek lider olduğunu vurgulamak amacıyla Selahaddin Eyyûbî'nin vefatından sonra onun ismi olan Selahaddin'i lakab olarak kullanmıştır. Ayrıca dinî ismi olan Seyfeddin'i terkedip Abdülaziz adını alarak "es-Sultanu'l-muazzam Selahaddin Abdülaziz Begtimur" adıyla saltanatını ilân etmiştir.⁵⁰ Ayrıca Saltanatının alameti olmak üzere 582/1186, 583/1187 ve 589/119 tarihli üç ayrı sikke bastırmıştır. Sikkelerden ilki H. 582/1186 tarihli olup 23 mm. çapında 9,25 gr. Ağırlığındaki bakır sikkedir (Görsel 1). Darp yeri bilinmeyen bu sikkenin ön yüzünün kenarında es-Sultanu'l-muazzam ibaresi, orta kısmında ayakta duran ve yavrusunu emziren kısrağın motifi ve kenar kısmında da "أمر

⁴⁴ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü 'z-Zaman fî Tarihü 'l-A'yan'da Selçuklular*, s. 304; Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, s. 436; El-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fî Tarih-i es-Siyasî ve'l Kadarî (493-641/1100-1243)*, s. 123

⁴⁵ Müverrih Vardan, *Vardan Kroniği*, s. 211; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, İstanbul 2011, s. 160.

⁴⁶ İbn Tağrıberdi, *en-Nücumü 'z-Zahire*, C. VI, (thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, Fehim Muhammed Şeltut), 1963, s. 113; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü 'z-Zeheb, fi Ahbâri Men Zeheb*, C. VI, (thk. Mahmud Arnavud), Beyrut 1988, s. 476.

⁴⁷ İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyûbî*, s. 139; İbn Hallikan, *Vefâyatü 'l-A'yân ve Enbaü Ebnaî ez-Zaman V*, s. 457; ez-Zehebî, *Tarih-i İslam*, XII, s. 837; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 117; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 78.

⁴⁸ İbn Hallikan, *Vefâyatü 'l-A'yân ve Enbaü Ebnaî ez-Zaman*, III, s. 457; ez-Zehebî, *Tarih-i İslam*, XII, s. 837.

⁴⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî 't-Tarih*, IX, s. 593.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî 't-Tarih*, IX, s. 593.

”بضربه العبد الفقير سنة اثنين ثمانين خمسمائة“ ibaresi bulunmaktadır.⁵¹ Bu ilk sikkenin arka yüzünde ise “أمير المؤمنين غياث والدين بدر الدنيا السلطان المعظم“ ibaresi yer almaktadır.⁵² İkinci sikke H. 583/1188 tarihli olup 23-24 mm. çapında ve 10,48 ağırlığındaki bakır sikkedir (Görsel 2). Bu sikkenin de ön yüzünde ortada yavrusunu emziren kısrağ motif ve kenarlarında Abdülaziz ismi yer almaktadır.⁵³ İkinci sikkenin arka yüzünde “السلطان المعظم” ibaresi yer almaktadır. Seyfeddin Beg Timur’a ait olup darp yeri belli olmayan bir diğer sikke, ölümünden kısa süre önce H. 589/1193’te basılan 20 mm. çapında ve 20 gr. Ağırlığındaki bakır sikkedir (Görsel 3). Diğer iki sikkede olduğu gibi bu sikkenin de orta kısımda yavrusunu emziren kısrağ ve kenar kısmında Sultan’ın adı yer almaktadır.⁵⁴

Kubbetü’l-İslam Ahlat şehri, ticari açıdan önemli bir güzergâh üzerinde yer almakta idi. Değerli ticaret emtialarının Ahlat üzerinden Tebriz-Ahlat-Trabzon hattından İstanbul’a taşındığı bilinmektedir.⁵⁵ Şehrin bu ticari ve ekonomik potansiyeline rağmen sikkelerde gümüş ve altın madenleri yerine niçin bakır madeninin kullanıldığı sorusu, şimdilik cevapsız kalmaktadır. Yukarıda adı geçen üç sikkenin orijinaleri Viyana Nüvizmatik Müzesinde, Rusya Ermitage Kabinesinde ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde yer almaktadır. Görsellerde yer alan sikkelerden ilk ikisi İskender Targaç koleksiyonunda yer alırken H. 589/1193 tarihli son sikke İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır.⁵⁶

Selçuklulardan itibaren Anadolu’da bastırılan paraların figürlerle bezendiği bilinmektedir. Diğer Anadolu beyliklerinde kullanılan burç, av sahneleri ve mitolojik figürlerin aksine Ahlatşahlar sikkelerinde ayakta duran ve yavrusunu emziren kısrağ motif kullanılmıştır. Bu yönüyle Ahlatşahlar sikkeleri diğer Anadolu Beylikleri sikkelerinden farklılaşmaktadır. Bu sikke figürlerinde genel olarak Pers/İran tesiri etkindir. Ayrıca Antik Grek sikkelerinde olduğu gibi sikkeler, güzel görünecek şekilde tasarlanmıştır.⁵⁷

Ahlatşahlar, Malazgirt Muharebesi’nden sonra Anadolu’da kurulan diğer beylikler gibi tam bir istiklâle sahip değillerdi. Bu dönemde kurulan Dânişmendli, Mengüçüklü, Saltuklu ve Artuklu gibi beylikler Büyük Selçuklu Devleti’ne bağlı olarak faaliyetlerde bulunuyorlardı. Büyük Selçuklu Devleti’nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından Türkiye Selçuklu Devleti ile Irak Selçukluları, Selçuklu geleneğinin ve mirasının temsilcisi olarak Anadolu beyliklerinin ve diğer emirlerin bağımsızlığına müsaade etmeyen bir politika takip ettiler. Ahlatşahlar, Muhammed Tapar’ın iktidarı döneminde kurulduklarından Türkiye Selçuklularından ziyade Muhammed Tapar’ın oğlu Mahmûd

⁵¹ İbrahim-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul 1971, s. 236.

⁵² İbrahim Artuk, “Ahlat Emiri Bektimur’un Sikkesi”, *Tarih Dergisi*, C. I, S. 1-2, İstanbul 1949-50, s. 386.

⁵³ İbrahim Artuk, “Ahlat Emiri Bektimur’un Sikkesi”, s. 385-388.

⁵⁴ İbrahim-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. I, s. 426-427.

⁵⁵ Recep Yaşa, “Ahlatşahlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara 2002, s. 839

⁵⁶ Gündegül Parlar, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, *IV.*

Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, (Edt. Oktay Belli), Van 2008, s. 148

⁵⁷ Erdoğan Atak, *Antik Grek Sikkeleri Kataloğu*, İstanbul 1980, s. 220

tarafından kurulan Irak Selçukluları geleneğine bağlı idiler. Ahlatşâhı Begtimur, özellikle Eyyûbîlere karşı elde ettiği göreceli başarılarından istifade ile saltanatını ilân etmiştir. “es-Sultanu’l-muazzam” lakabı hiyerarşik olarak “es-Sultanu’l-âzam” lakabından sonra gelmektedir. “es-Sultanu’l-âzam” büyük sultan; “es-Sultanu’l-muazzam” ise büyük sultana bağlı sultan demektir. Ahlatşâhı Begtimur gerek bir memlûk oluşunu gerekse Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul’a bağlı olduğunu vurgulamak amacıyla “es-Sultanu’l-muazzam” lakabını kullanmış olabilir.⁵⁸ Dolayısıyla onun lakap ve unvanlarını değiştirip resmi bir tören ile tahta çıkışını tam bir bağımsızlık hareketinden ziyade-özellikle Eyyûbîlere ve bölgedeki diğer beyliklere karşı-bölgesel bir bağımsızlık teşebbüsü olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Ahlatşâhı Begtimur’un, bölgesel de olsa kurmayı başardığı bu saltanatı, 6 Mayıs 1193’te damadı Hezar Dinarî lakaplı Bedreddin Aksungur tarafından azmettirilen bir Batınî fedaisi tarafından öldürülmesiyle kısa süreli oldu.⁵⁹

Dönemin kaynaklarında merhametli, dindar ve cesur bir bey olarak tarif edilen Ahlatşâh Seyfeddin Begtimur, politik zekâsı sayesinde Ermenilere ve Selahaddin Eyyûbî gibi bölge üzerinde hâkimiyet kurmayı hedefleyen bir lidere karşı Ahlatşâhlar Beyliği’ni koruyabilmiş; bundan aldığı güç ile istiklâl teşebbüsünde bulunmuştur. Âdil bir yönetim anlayışına sahip olduğundan döneminde Ahlat şehrinin refah seviyesi yükselmiştir.

Görseller

Görsel 1: H. 582/ 1186 Tarihli Sikke (Gündegül Parlar, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, s. 148.)

⁵⁸ Zahirüddin Nişâburî’nin de açık bir şekilde kaydettiği üzere Irak Selçuklu hükümdarı III. Tuğrul’un lakabı es-Sultanu’l-âzam’dır. Bkz. Ayşe Gül Fidan, *Zahîru’l-Dîn Nişâburî* Selçuknâme, İstanbul 2018, s. 111

⁵⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, IX, s. 593; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-Zeheb*, C. VI, s. 487; İbn Tağrıberdi, *en-Nücumü’z-Zahire*, C. VI, s. 132-133; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 109-110.

Görsel 2: H. 583/1187 Tarihli Sikke (Gündergöl Parlar, “Ahlat'ta Hüküm Süren Ermenşahlar'ın Sikkeleri'nin Sanatsal Yönleri”, s. 148.)

Görsel 3: H. 589/1193 Tarihli Sikke (Gündergöl Parlar, “Ahlat'ta Hüküm Süren Ermenşahlar'ın Sikkeleri'nin Sanatsal Yönleri”, s. 149.)

Sonuç

Ahlat, ticari ve askeri konumu nedeniyle tarih boyunca pek çok devletin hâkimiyet mücadelesine sahne olan bir kent olmuştur. Ahlatşâhlar, kendilerine ikta olarak verilen Ahlat'a ilk geldiklerinde Selçuklulara tâbi şekilde bölgesel bir güç haline geldi. Özellikle Gürcüler ve Ahlat çevresindeki Erzen, Meyyâfârikîn ve Amid beyleriyle yaptıkları mücadelelerle siyasi varlıklarını kabul ettirebildiler. Tâbi bir beyliğin müstakil hale gelmesi için etkin siyasete, bağımsız ekonomiye ve güçlü askeri yapıya ihtiyacı vardır. Ahlatşâhlar, Sökmen el-Kutbî'den Seyfeddin Begtimur'a kadarki süreçte beyliğin sınırlarını genişleterek Ahlat'ın refah seviyesini yükseltecek adımlar atmıştır. Bu adımların en mühimi ise Seyfeddin Begtimur tarafından girişilen istiklâl teşebbüsüdür. Selâhaddin Eyyübî'nin ölümünden sonra daha rahat hareket etme imkânı bulan Ahlatşâhı Seyfeddin Begtimur, adına sikke bastırıp saltanatını ilân ettiyse de bu kullandığı elkâbdan da anlaşılacağı üzere tam bir bağımsızlık elde edememiş, kısa süre sonra vefatıyla da ilân ettiği bölgesel saltanatı sona etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977.
- Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi* II, Ensar Yayınları, İstanbul 2013.
- Artuk, İbrahim, “Ahlat Emiri Bektimur’un Sikkesi”, *Tarih Dergisi*, C. I, S. 1-2, İstanbul 1949-50.
- Artuk, İbrahim-Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul 1971.
- Aşan, Muhammet Beşir, “Van Yöresi Üzerine Yapılan Tarih Araştırmaları ve Bazı Düşünceler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1993, S. 87.
- Atak, Erdoğan, *Antik Grek Sikkeleri Kataloğu*, İstanbul 1980.
- Ateş, Erhan, “Ahlatşah (Ermenşah)-Gürcü Münasebetleri”, *USAD*, Bahar-2019, s. 137.
- Avcı, Cesim, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik yayınları, İstanbul 2003.
- Azîmî, *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, Ankara 2006.
- Belâzurî, *Fütuhü'l-Büldan*, (thk. Abdullah Enis Et-Tabba'-Ömer Enis et-Tabba'), Beyrut 1987.
- Bosworth, “Akhlât”, *Encyclopedia Iranica*, I/7, p, 725-727, <http://www.iranicaonline.org/articles/akhlât-or-greek-khliat-khleat-armenian-khlat-a-town-and-medieval-islamic-fortress-in-eastern-anatolia-in-the-former-#pt1>, Erişim tarihi: 22.03.2024.
- Cöhce, Salim, “Ermenilerin Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler* I, TTK, Ankara 2014.
- Demir, Ahmet, *Ahlat Eyyübîleri*, İstanbul 2019.
- Ebu'l-Fida, *Takvimü'l-Büldan*, (Yay. J. T. Reinaud- M. G. De Slane), Paris 1850.
- Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1945.
- El-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fî Tarih-i es-Siyasî ve'l Kadarî (493-641/1100-1243)*, Erbil 2005.
- el-Bundarî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nubhetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (çev. Kıvameddin Burslan), Ankara 1999.
- el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, (çev. Necati Lugal), Ankara 1999.
- Erdoğan, Merçil, “Büyük Selçuklular”, *DGBİT*, VII, İstanbul 1992.
- ez-Zehebi, *Tarih-i İslam*, XII, (thk. Hasan İsmail Merve), Beyrut 1999.

- Fidan, Ayşegül, *Zahîru 'd-Dîn Nîşâbüri Selçuknâme*, İstanbul 2018.
- Honigman, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.
- Istahri, *Mesalikü'l-Memâlik*, Kahire 1961.
- İbn Hallikan, *Vefâyatü'l-A'yân ve Enbaü Ebnaî ez-Zaman V*, (İhsan Abbas), Beyrut 1977.
- İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (nşr. Michael Jan de Goeje), Leiden 1889.
- İbn Şihne, *Ravzü'l-Menâzir*, (thk. Seyyid Muhammed Mühenna), Beyrut 1997.
- İbn Tağrıberdi, *en-Nücumü'z-Zahire*, C. VI, Mısır Kültür ve Rehberlik Bakanlığı, Kahire.
- İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâr-i Benî-Eyyûb*, II, (thk. Cemaleddin Şeyyal-Haseneyn Muhammed Rebi'-Seyyid Abdulfettah Aşur), Mısır 1957.
- İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, II-X, Hikmet Neşriyat.
- İbnü'l-Ezrak, *Mervanî Kürtleri Tarihi*, (çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1975.
- İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyâfârikîn ve Amîd* (Artuklular Kısım), (çev. Ahmet Savran), Erzurum 1992.
- İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb, fî Ahbâri Men Zeheb*, C. VI, (thk. Mahmud Arnavud), Beyrut 1988.
- İbnü'l-Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XII, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 1994.
- İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, Beyrut 1996.
- İplikçioğlu, Bülent, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, İÜ Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.
- İsfehani, *Berkü'l-Şami*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979.
- Kaçar, Turhan, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul 2009.
- Köymen, M. Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, MEB Basım, İstanbul 1976.
- Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi* (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 2003.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2019.
- Mesudî, *Mürücü'z-Zeheb* (Altın Bozkırlar), (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2004.
- Müverrih Vardan, *Türk Fütuhât Tarihi*, (çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 2017.
- Nasır Hüsrev, *Sefernâme*, (çev. Abdulvehap Tarzi), MEB Yayınları, İstanbul 1994.

- Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak Niğdeli Kadı Ahmed, el veledü'ş-Şefik, I*, (çev. Ali Ertuğrul), Ankara 2015.
- Norwich, John Julius, *Bizans Yükseliş Dönemi (M.S. 803-1081)*, (çev. Selen Hırçın Riegel), İstanbul 2013.
- Ostrogosky, Georgy, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 2015.
- Öntürk, Engin, “Bizans İmparatorluğu Devrinde Anadolu’da Ermeniler (330-641)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir 2017.
- Özaydın, Abdülkerim, “Ahlatşahlar”, *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992.
- Parlar, Gündegül, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, (Edt. Oktay Belli), Van 2008.
- Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi-Selçuklular Dönemi*, Ankara 2020.
- Sevim, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin-Atsız-Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990.
- Sıbt İbnu’l-Cevzî, *Mir’atu’z-Zaman*, XVIII, (thk. Muhammed Barakat, Kamil el-Hazzût, Ammar Riâvî), Beyrut 2013.
- Sıbt İbnü’l-Cevzi, *el-Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l-Ayan’da Selçuklular*, (çev. Ali Sevim), Ankara 2011.
- Sirak, Ananias, *The Geography of Ananias of Sirak (Asxarhac “oyc”)*, (İngilizceye Çev. Robert H. Hewsen, Wiesbaden 1992).
- Strabon, *Coğrafya Anadolu*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 1987.
- Sümer, Faruk, *Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1990.
- Şeref Han, *Şerefnâme (Kürt Tarihi)*, (çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1971.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*, İstanbul 2018.
- Taberi, *Tarihü’l-Ümem ve’l-Mülük*, (thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim), Beyrut.
- Taşçı, Kemal, “Selçuklular Zamanında Van Gölü ve Havzası (1018-1243)”, (Basılmamış Doktora Tezi), *Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, Erzurum 2013.
- Tekin, Rahmi, *Türk Tarihinde Ahlat*, Ankara 2018.
- Tufantoz, Abdurrahim, *Ortaçağ’da Diyarbekir Mervanoğulları 990/1085*, Aça Yay., Ankara 2005.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2011.

_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2011.

_____, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, İstanbul 2011.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 2019.

Yakubî, *Kitabü'l-Büldân*, (thk. Muhammed Emin Dennaî), Beyrut.

Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldan*, II, Beyrut 1977.

Yaşa, Recep, "Ahlatşahlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara 2002.

Yavuz, M. Fatih, "Antikçağda Armenia: Kısa Bir Tarih", *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014.

Zosimus, *New History*, (İng. Çev. Ronald T. Ridley), Sydney, 1982.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.7](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.7)

Volume 8/2

2024 p. 99-127

SERBIAN AND TURKISH VOWEL SYSTEMS¹

SIRPÇA VE TÜRKÇE ÜNLÜ DİZGELERİ

Senka İVOSEVIC İPEK*

ABSTRACT

This contrastive study examines Serbian and Turkish vowel systems, the articulation properties of vowels in the two languages, and also provides a closer look at the difficulties native Serbian speakers face when pronouncing Turkish vowels. Analysis of sounds according to the articulation parameters adopted in the study represents important basis for the identification and classification of sounds and can also be very useful in foreign language teaching and learning. According to the contrastive analysis, it was assumed that vowels found in both Serbian and Turkish would not cause problems for Serbian speakers learning Turkish, while vowels that are different in some respects or not found in Serbian would be more difficult for them. Although an experimental research conducted with native Serbian subjects learning Turkish showed that the assumptions in the contrastive analysis were confirmed, the results also revealed that the subjects were often unfamiliar with vowel lengthening and some variants (allophones) in Turkish that appear in certain sound environments and that this lack of knowledge usually had a negative effect on the correct pronunciation of Turkish vowels. It is hoped that the findings obtained in this study will help native Serbian speakers learn the pronunciation of Turkish more easily by raising awareness about the differences in the sound systems of the two languages and the sound characteristics of their native language, and will also help instructors of Turkish prepare teaching materials.

Keywords: *Vowel Systems, Serbian, Turkish, Articulatory Phonetics, Contrastive Analyses.*

¹ This paper represents revised and updated version of a part of an unpublished master's dissertation entitled "*Sırpça ve Türkçe Ses Dizgelerinin Karşılaştırılması. Sırpçanın Türkçe Sesletiminde Karşılaştıkları Güçlükler*", completed at Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Linguistics.

* Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, E-mail: senkaivosevic@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-6005-6792, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Bu karşıtsal çalışma, Sırpça ve Türkçe ünlü dizgeleri ve iki dildeki ünlü seslerin söyleyiş özellikleri incelemekte, ana dili Sırpça olan kişilerin Türkçe ünlü seslerin sesletiminde karşılaştıkları güçlüklerle yakından bir bakış sağlamaktadır. Çalışmada benimsenen söyleyiş parametrelerine dayalı ses analizinin, seslerin tanımlanması ve sınıflandırılması için önemli bir temel oluşturup yabancı dil öğretimi ve öğreniminde de oldukça yararlı olmaktadır. Karşıtsal analizden yola çıkarak hem Sırpça hem de Türkçede bulunan ünlülerin, Türkçe öğrenen anadili Sırpça olan kişiler için sorun yaratmayacağı, bazı açılardan farklı olan veya Sırpçada bulunmayan ünlü seslerin ise daha zor olacağı varsayılmıştır. Türkçe öğrenen anadili Sırpça olan deneklerle yapılan deneysel çalışmanın, karşıtsal analizdeki varsayımların doğrulandığını göstermesine rağmen sonuçlar aynı zamanda deneklerin ünlülerin uzatılmasına ve belirli ses ortamlarında ortaya çıkan Türkçedeki kimi varyantlara aşına olmadıklarını ve bu bilgi eksikliğinin Türkçe ünlülerin doğru sesletimini genellikle olumsuz etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulguların, hem iki dilin ses dizgelerindeki farklılıklar ve anadillerinin ses özellikleri konusunda farkındalık yaratarak ana dili Sırpça olan kişilerin Türkçenin telaffuzunu daha kolay öğrenmelerine hem de Türkçe öğretmenlerinin öğretim materyallerini hazırlamalarına yardımcı olacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ünlü Dizgeleri, Sırpça, Türkçe, Söyleyiş Sesbilgisi, Karşıtsal Analiz.

Introduction

Due to the universal structure of the human speech apparatus, every human is able to produce a great number of sounds, and it can be stated that the sounds in the world's languages practically cannot be counted. Nevertheless, every single language uses a limited part of these countless possibilities. Every language has its own sound repertoire, and when we compare sounds in two languages, we can see that there are sounds in one language which do not exist in another, and vice versa. During the articulation of sounds in one language there are some specific articulation habits imposed by speakers of that language who show deep-rooted tendencies in moving their speech organs. The whole of that habits and tendencies is called an *articulation basis* (Janković, 1987:20-22). According to Kašić (2003:90), articulation basis is a system of articulation habits automatized by native speakers of one language. In traditional language framework articulation basis of a language is not investigated as genetic, inherent anatomic or physiologic property of a nation or people who speak that language, but as a result of acquisition of habits carried over from one generation to another (Janković, 1987:20). While, on the one hand, articulation basis provides fluent speech to the native speakers of one language, on the other, it represents restrictive factor in learning foreign languages (Kašić, 2003:93). The main problem of a person learning foreign language (and pronunciation of its sounds, naturally) is how to decrease the influence of the articulation basis of his/hers native language and achieve the articulation basis of target language.

It is natural to assume then that, in process of achieving an articulation basis of foreign language, learners actually compare articulation basis of their native language with the articulation basis of the target language. In connection with that, contrastive or comparative approach used in describing phonetic (articulation) phenomena, which aims to describe phonetic similarities and differences, or just to shed a light on phonetic properties of sounds and sound systems in given languages is proved to be very useful method in foreign language teaching and learning. According to Terzić (2003:5), this approach provides results which could be very helpful in finding and eliminating difficulties that arise in pronunciation of foreign language.

Keeping this in mind, a contrastive approach was also adopted in this study, as one of the main aims of this study is to help speakers of Serbian learn the pronunciation of Turkish vowels. In connection with this, this study attempts to answer the following questions regarding Serbian and Turkish vowel systems:

- What are articulation properties of vowels in isolation in the two languages?
- What properties do these sounds show when occurring in connected speech, namely, in words? What are their main variants (allophones) and to what environments are the variants restricted?
- What are distribution properties of vowels in Serbian and Turkish?
- What are the main similarities and differences between vowels in the two languages, according to articulation properties, variants of these sounds and their distribution?
- What are main difficulties that arise in pronunciation of vowels by native Serbian learners of Turkish?

In order to answer the above research questions, in the following sections we will briefly introduce some basic concepts related to articulatory phonetics and articulation, define the articulatory and distributional properties of vowels in two languages, compare them according to these properties (parameters), and present the results of an experimental study conducted with Serbian speaking subjects learning Turkish.

Some concepts related to articulatory phonetics and articulation of sounds

Phonetics is the science that studies where and how the sounds that form the system of a language are produced, and through which stages of evolution they pass, as well as classifying sounds according to pronunciation and acoustic features (Ergenç, 2002:61). In other words, this field of study deals with physical aspects of speech, namely, with its articulatory, acoustic and auditory aspects:

1. Articulatory aspect is concerned with realization of speech phenomena, production of sounds in vocal apparatus and sounds classification. The study related to articulation aspect is called *articulatory phonetics*.

2. Acoustic aspect deals with physical properties of sounds transmitted by sound waves. The study which investigates the sounds in this way is called *acoustic phonetics*.

3. Auditory aspect and related *auditory phonetics* describe the way listeners hear and perceive speech sounds.

More specifically, complete phonetic analyses of vowel [a] will include investigation of how this sound is produced in vocal tract, what are its acoustic characteristics, and how it is heard and perceived by listeners.

As stated in Janković (1987:33) articulation represents the most solid basis for the identification and classification of the sounds, and analysis based on articulation criteria has proven to be very useful method in teaching and learning foreign languages. We will adopt this perspective in this study, which aims to serve as a handbook for those interested in learning and teaching Turkish as a foreign language.

To better understand how vowels in Serbian and Turkish are articulated, it is important to start by explaining how the speech organs (*Figure 1.*) work when producing sounds:

As Bugarski (1991:76-78) points out, in most of world's languages speech sounds are produced by *egression*, that is, by expelling air from lungs. When the diaphragm (1) is raised, the previously inhaled air comes from the lungs (2), passes through the bronchi (3) and trachea (4) and reaches the larynx (5). After passing through the pharynx (6) it finally exits the oral (7) or nasal cavity (8). Larynx, consisting of vocal folds (9), is the first organ directly involved in the production of speech sounds. During normal breathing, a triangular-shaped space called the glottis (10) is formed between the vocal cords. During speaking, the glottis can be closed by bringing the vocal cords together. Due to air pressure, the glottis constantly opens and closes and naturally the vocal cords begin to vibrate. Sounds produced in this way are called *voiced sounds*. On the other hand, *voiceless sounds* are produced when the glottis narrows (tightens) and the vocal cords remain motionless. During the process of swallowing, the epiglottis (11) closes the larynx and prevents food from entering the trachea. The pharynx, oral and nasal cavities give the resonance of the sounds formed in larynx. The hard palate (12) and soft palate (13) separate the oral and nasal cavities.

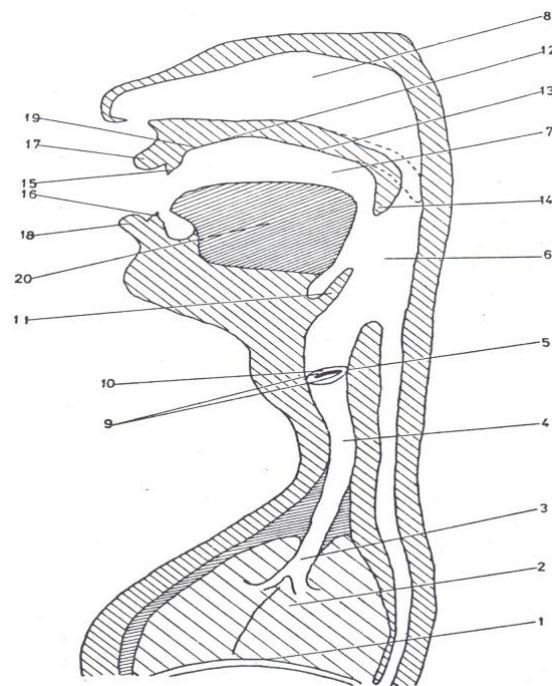

Figure 1. Speech organs (Bugarski, 1991: 77)

When the uvula (14) located at the end of soft palate rises, it closes the nasal cavity and air comes out of the oral cavity; the sounds produced in this way are called *oral sounds*. When the uvula lowers, the way to the nasal cavity opens and air comes out; sounds produced in this way are called *nasal sounds*.

In the oral cavity, in addition to the palate (hard and soft) there are also the lower and upper teeth (15, 16), the upper and lower lips (17, 18), the alveolar ridge (19) located between palate and teeth, and the tongue (20) which plays the main role in articulation.

In phonetic studies the tongue (Figure 2.) is usually subdivided into the following regions: the tip of tongue (apex), rim, blade (lamina), dorsum (the tongue body consisted of front and back parts of the tongue) and the root of the tongue (radix).

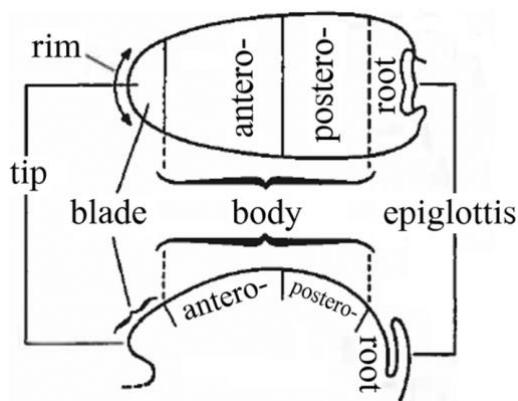

Figure 2. Parts of the tongue (Catford, 1988: 81)

Articulation of speech sounds in isolation involves three stages:

1. *Excursion* – an activity in which the speech organs move from the previous position to the position required for articulation of a given sound.
2. *Exposition* – speech organs take the necessary position for that sound.
3. *Recursion* – after the air is released, the speech organs leave the position of that sound and move to a position for next sound or remain motionless.

Although this three-stage articulation is valid for sounds in isolation, during speaking sounds are pronounced in coordination with other sounds, and in this case it is very difficult to distinguish between the third stage (recursion) of the first sound and the first stage (excursion) of the next sound. These stages actually overlap and that is why the sounds adapt to each other. An issue that must also be considered here is that the speech organs move continuously in closed coordination (Janković, 1987:32). Thus, one sound will be influenced by the other and will be articulated somewhat differentially than the one articulated in isolation. All sounds produced in continuous speech are more or less subject to this change.

In traditional phonetic studies, vowels are generally defined as sounds that appear to have no obstruction to the passage of air through the oral cavity. This definition is somewhat inaccurate, because there is a constriction that the tongue and lips impose on the flow of air through the oral cavity, but it is a constriction of a less radical degree than with consonants. As in Catford (1988:123), the articulation of a vowel (at least, namely [i]) can be perfectly well described according to the same principles we use in describing consonants: it is a dorso-palatal approximant.² However, differences in the class of vowels are created by the shape and size of the oral cavity, the special shape of lips and the precise position of the tongue. Therefore, definite classification of vowels is usually made according to:

² In approximant sounds articulators come close to one another, but they are not sufficiently close to induce turbulence, as it is case in fricative sounds.

1. the horizontal tongue position (front-central-back)
2. the vertical tongue position (high-mid-low)
3. lip position (rounded-unrounded³)

Also, as in Ergenç (2002), we can add the fourth parameter, namely the angle of the jaw or *the position of the jaws* (open-close), in the definition and classification of vowels. As noted in Underhill (1994:11), jaw position and tongue position are interlinked, so when the tongue is relatively high and close to the palate, the jaw is usually relatively closed, whereas when the tongue is low the jaw is usually relatively open. The open-close distinction plays an important role in distinguishing variants of Turkish vowels, as will be shown latter. In addition to the mentioned parameters, the phonetic analysis includes some other important parameters in the description of vowels, such as *length or duration of vowels*⁴, as well as additional modifications of vowels (nasalization⁵, retroflexion, rhotization).

Methodology

The description of the articulation of vowel sounds in this study is based on the articulation of vowels in isolation; as in Terzić (2003) we call these sounds *basic vowels*. According to Terzić (2003: 36), a typified sound representing a phoneme is determined from its variants and this sound is taken as the basic sound or basic variant of a phoneme. In terms of basic vocal, acoustic and pronunciation features, it is one of the most free variations from external factors. But, having in mind that the sounds in continuous speech are dependent on their environment and, therefore, show different characteristics when compared to the basic sounds, we will also show articulation and distribution properties of these sounds in order to make a clearer analysis. We call these sounds *variants (allophones)* of basic sounds. Apart from the basic sound, other variants belonging to the same phonemic field are more dependent on their sound environment and therefore their distribution is more limited. For example, Turkish vowel [a] which is generally a back, postdorsal vowel, sometimes, when pronounced with palatalized consonants such as [l,c,r,t,m,n] becomes predorsal, produced with the tongue placed forward in the oral cavity. We can also take as an example the Serbian nasalized [ã] which occurs before nasal consonants.

Descriptions of vowel sounds in the two languages served as a starting point for the contrastive analysis. In the contrastive analysis, the aforementioned articulatory phenomena such as the horizontal position of the tongue, the vertical position of the

³ In phonetic studies terms *rounded-neutral-spread* are also broadly used.

⁴ When we talk about duration in phonetics we are referring to the duration of the particular articulatory postures (Catford, 1988:185).

⁵ Nasalized sounds (e.g. nasalized [ã] in Serbian) involve lowering of the uvula that is not accompanied by complete occlusion in the oral cavity as in nasal consonants.

tongue, the position of the lips, and the position of the jaw were used as a comparison parameter. Following the comparative analysis, experimental research was also conducted to find out which sounds cause difficulty for speakers of Serbian learning Turkish. 30 subjects who completed their education at the Department of Turkish Language and Literature of the Faculty of Philology of the University of Belgrade or were continuing their education at the time of the research participated in the study. In the research, a word list consisting of 150 words was prepared. Vowels in the Turkish sound system were included in this list in all positions of words (initial, middle and final). The subjects were given a list and asked to read the words in order and their readings were recorded. Then, reading examples that did not comply with standard pronunciation were transcribed.⁶ The transcriptions of the words in the list were created based on the reading samples of the two native Turkish speakers.

Description of the Serbian vowel system

Serbian vowel system contains five monophthongal vowels: [a], [e], [i], [o] and [u]. All these vowels can be long or short. While long vowels ([a,e,i,u]) are more open than short ones, in the case of [o] its short variant is open. But these open and close variants are not so evident in Serbian, and Serbian phonetic literature mostly represents them with five symbols, as shown above. Although all of these vowels are produced in oral cavity, in some cases a nasalized [ã] can also occur.

In addition to these five basic vowels, there is a syllabic trill [ɾ] which is *sometimes pronounced with neutral vowel [ə] called schwa*, for example, *vrt* [vərt] “garden” (IPA, 1999:67). This vowel of the central type between half-close and half-open (Catford, 1988) also occurs in Serbian when pronouncing the letters of the alphabet, for example: “b” [bə], “c” [tɕə], “č” [tʃə] etc. Because *schwa* is sometimes pronounced with sonorant sounds ([m,n,ɲ,l,j,ʎ,r,v]) native speakers of Serbian have no problem with pronouncing foreign names, such as *Vltava*, *Crystl*, *Mboa*, *Mstislav* (Kašić, 2003:110). But, it is also worth noting that the most native Serbian speakers are not aware of the existence of this vowel in their speech.

As already mentioned, Serbian vowels are monophthongal. Despite this, there are cases where vowels stand next to each other and form diphthong, regardless of whether there is a morphological boundary between them or not, e.g. *pauk* “spider”, *poezija* “poetry”, *neuk* (ne-uk) “untrained”, *iako* (i-ako) “although”. Diphthongs with a morphological boundary appearing at the end of the word are pronounced as one vowel by many Serbian speakers (for example *čitao* [tʃita·o] ~ [tʃito:] “read” (3rd pers.sg.masc.perf.) or with glide [j] between [i] and [o]: *piao* (pi-o) [pî·o] ~ [pîjo] “drink” (3rd pers.sg.masc.perf.) (Kašić, 2003: 110).

⁶ For a complete list of words and transcriptions of misreadings see: “Ivošević, S. (2005). Sırpça ve Türkçenin ses dizgelerinin karşılaştırılması. Sırpların Türkçe sesletiminde karşılaştıkları güçlükler. Unpublished master's dissertation. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.”

To provide a more comprehensive picture of the Serbian vowel system, we present the vowel quadrilateral in *Figure 3*. below. This quadrilateral is formed according to IPA (1999: 67) and Miletić (1960) (in Janković, 1987: 38).

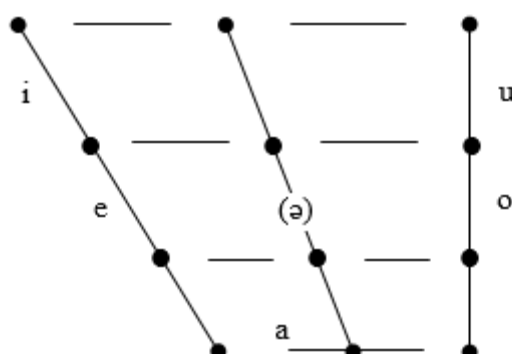

Figure 3. Vowel quadrilateral in Serbian

After examining some of the main features of the Serbian vowel system, we now consider each of the vowels in turn:

[a] – central, low, unrounded

In the articulation of the vowel [a] lower jaw is relaxed, the lips are in open position. The tongue is slightly retracted and spread in the oral cavity. The tip of the tongue moves forward towards to front lower teeth, but does not touch them.

According to Simić & Ostojić (1981:181), [a] is a very stable sound, it does not depend much on its environment. In some cases, however, it nasalizes in contact with nasal sounds, e.g. *pamtim* [pã:mti:m] ”I remember”. Nasalized [ã] also occurs in some expressions of surprise, for example: *a?!* (“I can’t believe!”), or in question expressions, for example: *a?* (“I didn’t hear”) (Kašić, 2003: 109).

Distribution: Sound [a], generally does not occur at the beginning of words of Serbian origin. However, there are very few exceptions to this rule. Words with vowel [a] in different positions:

word-initial	word-medial	word-final
<i>ali</i> [’âli] “but”	<i>pas</i> [’pâs] ”dog”	<i>jela</i> [’jě:la] ”fir tree”
<i>aždaja</i> [až’dă:ja] “dragon”	<i>salo</i> [’sâlo] ”fat”	<i>zora</i> [’zōra] ”dawn”
<i>abnormalan</i> [’âbnorma·lan] ”abnormal”	<i>pakao</i> [’păkao] ”hell”	<i>slika</i> [’slîka] ”picture”

[e] – front, mid, unrounded

The sound [e] is pronounced with half-opened lips, with the tip of the tongue touching the lower teeth. The front part of the tongue is raised, it approaches to upper back teeth from both rims and slightly touches them.

Serbian [e] is a stable sound. In standard language there is a little difference between the open and close variants, the former occurring in longer syllables and the later in short ones.

Distribution: [e] usually does not appear in initial position in words of Serbian origin. Words with the vowel [e] in different positions:

word-initial	word-medial	word-final
<i>energija</i> [e'něrgi·a] "energy"	<i>strela</i> ['strě:la] "arrow"	<i>dete</i> ['dě:te] "child"
<i>evo</i> ['êvo] "here is/are"	<i>mleko</i> ['mlě:ko] "milk"	<i>ždrebe</i> ['zdrê:be] "colt"
<i>emigrant</i> [e'mǐgrant] "emigrant"	<i>prevoz</i> ['prě:voz] "transport"	<i>pitanje</i> [pǐ:ta·nje] "question"

[i] – front, high, unrounded

During pronunciation of [i] lower jaw approaches the upper one, the lips are spread. The entire tongue moves forward with the front part raised towards the hard palate. The tip of the tongue presses against the lower front teeth, and both of its rims touch upper back teeth.

Serbian [i] is a stable sound that has no variants (Simić & Ostojić, 1981:183).

Distribution: [i] is found in every position in words:

word-initial	word-medial	word-final
<i>igla</i> [ǐgla] "needle"	<i>mir</i> ['mî:r] "peace"	<i>svi</i> ['suǐ] "everybody"
<i>ime</i> [ǐme] "name"	<i>mlin</i> ['mlîn] "mill"	<i>piti</i> ['pǐti] "to drink"
<i>iskra</i> [ǐskra] "spark"	<i>maslina</i> ['măslina] "olive"	<i>leti</i> ['lêti] "in the summer"

[o] – back, mid, rounded

Vowel [o] is pronounced with the lower jaw slightly lowered and the lips moving forward to round the lips. The tongue slides back in the mouth with the back part rising towards the soft palate. This gap between the tongue and the soft palate is very narrow.

[o] has two variants: In addition to the basic variant described above, there is a slightly more open variant in long syllables.

Distribution: [o] appears in every position in words:

word-initial	word-medial	word-final
<i>oko</i> ['ôko] "eye"	<i>polje</i> ['pôlje] "field"	<i>sto</i> ['stô:] "table"
<i>odmah</i> ['ôdma·x] "right now"	<i>moj</i> ['mô:i] ~ ['mô:j] "my"	<i>blato</i> ['blâto] "mud"
<i>osa</i> ['ôsa] "wasp"	<i>pod</i> ['pôd] ~ ['pô:d] "floor"	<i>pismo</i> ['pĩ:smo] "letter"

[u] back, high, rounded

In the articulation of [u] the lower jaw approaches the upper; the lips are pushed forward and rounded. The tongue moves back and up towards the soft palate. Tip of the tongue is behind the front lower teeth.

Serbian [u] is stable sound, it has no variants.

Distribution: [u] appears in every position. Serbian nouns do not end with [u] in nominative case.

word-initial	word-medial	word-final
<i>uho</i> ['ûxo] "ear"	<i>put</i> ['pû:t] "road"	<i>tabu</i> [ta'bû] ~ ['tâbu] "taboo"
<i>upaljač</i> [u'păla·tj] "lighter"	<i>dug</i> ['dûg] "long"	<i>slugu</i> ['slû:gu] "servant-acc"
<i>upis</i> ['ÿ:pis] "registration"	<i>supa</i> ['sûpa] "soup"	

Description of the Turkish vowel system

Turkish vowel system includes eight basic vowels: [a], [ø] <ö>, [e], [o], [i], [u], [y] <ü> ve [u] <ı>. All these vowels are monophthongal and short. As noted in Ergenç (2002:26), Turkish vowels lost their actual length and, in today's Turkish, long vowels appear only in foreign words or in some special cases as a result of a sound loss. Although all Turkish vowels are monophthongal, there are some cases where diphthongs appear (for both

vowel lengthening and vowel formation, see the subsection entitled “The Role of ‘soft g’ <ğ> in vowel lengthening and diphthong formation”).

Turkish has a very rich vowel system, and, as mentioned earlier, the terms open and close are used in a more refined sense. For example, Turkish vowels [i], [o], [u], [ø] and [y], have open and close variants. In speech, close and open variants of vowels [i], [o], [u], [ø] and [y] differ only in length (for example, close [i] is present in long syllables, and open [i] in short ones). In the case of [a]⁷, its variants in the Turkish phonetic literature (Selen,1979; Ergenç,1984) are usually determined in terms of the horizontal position of the tongue, so that we have back, postdorsal and front, predorsal variants. Among Turkish vowels only the vowel [u] has no variants. If we take into account vowel [u] and the variants of the other vowels, we get vowel quadrilateral as shown in *Figure 5*. below (IPA, 1999: 3-13, Ergenç, 2002:21):

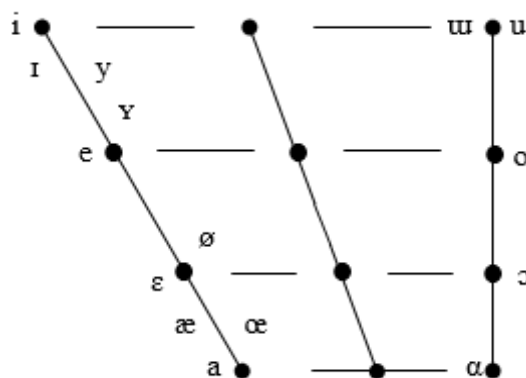

Figure 4. Vowel quadrilateral in Turkish

After reviewing some of the main features of the Turkish vowel system, we will consider the Turkish vowels one by one:

[a] – back, low, unrounded

In the articulation of the vowel [a] the lower jaw is relaxed, the lips are in an open position. The tongue is slightly retracted and spread in the oral cavity. The tip of the tongue moves forward towards the front lower teeth, but does not touch them.

There are two variants of this vowel, one is back, postdorsal [ɑ], and the other is frontal, predorsal [a] (Selen, 1979:22).

Although [a], like other Turkish vowels has lost its length, there are cases, such as those below, where a long [a] appears:

⁷ When distinction between postdorsal [ɑ] and predorsal [a] is not relevant [ɑ] will be transcribed as [a]; the similar model will be followed in descriptions of other Turkish vowels, so open [ε] will be transcribed as [e], [i] as [i], [o] as [o], [œ] as [ø], [u] as [u], [y] as [y].

- In loan words, for example: *saat* [ˈsɑ:t] “clock”, *alaka* [ɑla:'kɑ] “connection“.
- [a] before *soft g* (<ğ>) is lengthened because <ğ> is inaudible, e.g. *ağrı* [ɑ:ru] “pain”, *bağ* [bɑ:] ”string”. In the sequences a+ğ+C any consonant can appear in the position of C, while in the sequences a+ğ+V we find only vowels corresponding to vowel harmony⁸, such as [a,u] or [u] (Selen, 1979:23).
- Component words whose second morpheme is non-Turkish *hane* (meaning “house”). For example, if there is a vowel (usually [a]) in front of the *hane*, the [h] is not pronounced, the other two [a] vowels merge and as a result we get a long [a], e.g. *pasta+hane* > *pastane* [pɑstɑ:'nɛ] “pastry”. Also, in some cases where the *hane* is preceded by consonant, [h] is also inaudible, and the [a] in *hane* becomes long, even longer than in previous case (for example: *timarhane* [tumɑrɑ:'nɛ] ”insane asylum”) (Selen,1979:24).

Distribution: [a] is found in all positions in words. Predorsal [a] occurs only in foreign words and with consonants such as [l,c,ʃ,r,t,m,n] (Selen,1979:25; Ergenç,1984:73).

Postdorsal [ɑ]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>abla</i> [ɑb'la] “older sister”	<i>şal</i> [ʃɑ] “shawl”	<i>kova</i> [kɔ'vɑ] “bucket”
<i>adam</i> [ɑ'dɑm] “man”	<i>kapı</i> [kɑ'pu] “door”	<i>istifa</i> [ɪstɪ'fɑ] “resignation”
<i>anı</i> [ɑ'nu] “memory”	<i>tane</i> [tɑ:'nɛ] “peace”	<i>depolama</i> [depɔlɑ'mɑ] “storing”

Predorsal [a]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>alkolizm</i> [alkɔ'lɪzm] “alcoholism”	<i>şefkat</i> [ʃɛ'fkat] “tenderness”	<i>mana</i> [mɑ'na:] “sense”
<i>alşimi</i> [alʃi'mɪ] “alchemy”	<i>metal</i> [me'tal] “metal”	<i>cila</i> [dʒɪ'la:] “wax”
<i>alp</i> [alp] “hero”	<i>atomal</i> [ɑtɔ'mal] “atomic”	<i>meblağ</i> [meb'la:] “amount”

[e] – front, mid, unrounded

⁸ For a more detailed explanation of vowel harmony in Turkish, see Ergenç (2002).

In the pronunciation of [e] the lips are half-open, the tip of the tongue touches the front lower teeth, while its blade and front part approach the hard palate with both rims, slightly pressing the upper back teeth.

As stated in Selen (1979:37), there are close [e] and open [ɛ] variants that differ in the height of the tongue, i.e. close [e] is pronounced with the tongue a little closer to the palate⁹.

Distribution: Close [e] in the first syllable of a word with more than one syllable tends to open in the following syllables: *etkilemek* [etçilɛ'mɛç] "to influence", *dede* [de'dɛ] "grandfather". When some monosyllabic words with open [ɛ] get a suffix, the open [ɛ] changes to its close counterpart, e.g. *yer* ['jɛɪ] "place" > *yerinde* [jɛrɪn'dɛ], *zevk* ['zɛvc] "pleasure" > [zɛvc'lı] "pleasurable", *tek* ['tɛç] "only" > *teker* [te'çɛɪ] (in doublet *teker teker* "one at a time"). However, this is not always the case, e.g. *tek* ['tɛç] > *tekçi* [tɛç'tʃɪ] "monist". As stated in Ergenç (1984:78), long close [e] occurs in loanwords, e.g. *memur* [me:'mɔɪ] "government official", *temin* [te:'mɪn] "assurance", *tecil* [te:'dʒɪl], "postponement", *tesir* [te:'sɪɪ] "influence". According to Selen (1979: 38-39), in the sequences e+ğ+V only [e] and [ɪ] may appear in the place of V, e.g. *eğitim* [ɛ·ɪ'tim] "education", *değer* [dɛ·ɪɛɪ] "value". In the sequences e+ğ+C any consonant can appear.

Close [e]:

word-initial	word-medial
<i>et</i> [et] "meat"	<i>melek</i> [me'lɛç] "angel"
<i>elma</i> [el'mɑ] "apple"	<i>serin</i> [se'ɾɪn] "chilly"
<i>emekçi</i> [emɛç'tʃɪ] "laborer"	<i>geçen</i> [je'tʃɛn] "last"

Open [ɛ]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>eğer</i> [ɛ·ɪɛɪ] "if"	<i>değer</i> [dɛ·ɪɛɪ] "value"	<i>efsane</i> [ɛfsɑ:'nɛ] "legend"
<i>eğlence</i> [ɛ·ɪlɛn'dʒɛ] "entertainment"	<i>gerek</i> [je'rɛç] "need"	<i>deve</i> [de'vɛ] "camel"
<i>eylem</i> [ɛ·ɪ'lɛm] "action"	<i>pembe</i> [pɛm'bɛ] "pink"	<i>menekşe</i> [menɛç'ʃɛ] "violet"

⁹ There is also third, open [æ] variant of [e] which usually appears as a property of individual speech.

[o] – back, mid, rounded

As in Serbian, the vowel [o] is pronounced with the lower jaw slightly lowered and the lips moving forward to round the lips. The tongue slides back in the mouth with the back part rising towards the soft palate. The space between the tongue and the soft palate is very narrow.

Vowel [o] also has open [ɔ] (predorsal) and close [o] (postdorsal) variants. Unlike close [o], open [ɔ] is articulated with the tongue moved slightly forward (Selen, 1979: 30).

Distribution: According to Ergenç (1984: 74), in the o+ğ+C sequences close [o] is lengthened, e.g. *oğlak* [o:'lək] “goat; capricorn”, *doğmak* [do:'mæk] “to be born”. In o+ğ+V sequences, in diphthongs such as [o·ɔ] and [o·ɑ] close [o] is slightly shorter than in the previous examples, e.g. *doğum* ['do·om] “birth”, *soğan* ['so·ɑn] “onion”. In some cases when [o] precedes the semivowel [j], the diphthong [o·ɪ] appears (the place and manner of articulation of [j] is similar to that of [i]), e.g. *doymak* [do·ɪ'mæk] “be saturated”, *goygoycu* [go·ɪgo·ɪ'dʒɔ] “jangler”. Close [o] does not appear in word-final position.

Close [o]:

word-initial	word-medial
<i>oğul</i> [o·oɫ] “son”	<i>doğru</i> [do:'ro] “right”
<i>oğlan</i> [o:'lən] “boy”	<i>poğaça</i> ['po:ətʃɑ] “pastry”
<i>oymak</i> [o·ɪ'mæk] “to carve”	<i>toynak</i> [to·ɪ'næk] “hoof”

Open [ɔ]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>obur</i> [ɔ'buɪ] “gluttonous”	<i>yorum</i> [jɔ'rom] “comment”	<i>radio</i> [rɑdjɔ] “radio”
<i>olay</i> [ɔ'lɑ·ɪ] “accident”	<i>sol</i> ['sɔɫ] “left”	<i>kambiyo</i> ['kɑmbjɔ] “exchange”
<i>ozan</i> [ɔ'zɑn] “poet”	<i>toz</i> ['tɔz̥] “dust”	<i>palto</i> [pɑɫto] “coat”

[ø] (<ö>) – front, mid, rounded

In the articulation of [ø] the lips move forward for rounding as for [o]. The position of the tongue is the same as in [e]: the tip of the tongue touches the lower teeth, its front part is raised and its both rims touch the upper back teeth.

According to Selen (1979), this vowel has two variants: open [œ] and close [ø]. These two variants differ in tongue height, but in spoken language they differ in length – close [ø] appears in long syllables and open [œ] in short ones.

Distribution: In the sequences ö+ğ+V the place of V can only be occupied by [y] or [e]. In both cases a diphthong can appear (for example, *göğüs* [jø·ys] “chest”, *öge* [ʔø:ε] “element”)¹⁰. According to Selen (1979:47), in the sequence ö+ğ+C we usually find [l,r,m] at the C position, e.g. *çöğmek*, *öğle*, *öğrenci*.

Both of the variants of the vowel [ø] do not appear in word-final position.

Open [œ]:

word-initial	word-medial
<i>övünç</i> [œʋynʧ] “pride”	<i>köstebek</i> [cœstɛ'bɛc] “mole”
<i>ödeme</i> [œde'mɛ] “payment”	<i>kör</i> ['cœ.ɪ] “blind”
<i>ördek</i> [œr'dɛc] “duck”	<i>gölge</i> [jœl'jɛ] “shadow”

Close [ø]:

word-initial	word-medial
<i>öykü</i> [ø:r'cy] “story”	<i>köy</i> ['cø.ɪ] “village”
<i>öğüt</i> [ʔø:yt] “advice”	<i>söğüt</i> ['sø:yt] “willow”
<i>öğrenim</i> [ø:rɛ'nim] “learning”	<i>göğem</i> [jø·ɛm] “greenish violet”

[i] – front, high, unrounded

As in Serbian, in the articulation of Turkish [i] lower jaw approaches the upper one, the lips are spread. The entire tongue moves forward with the front part rising towards the hard palate. The tip of the tongue presses against the lower front teeth, and both of its rims touch the upper back teeth.

¹⁰ Word *öge* [ʔø:ε] can also be pronounced as [ʔø·ɪɛ] or [ʔøjɛ] (Selen, 1979:47).

Vowel [i] has two variants, the close [i] and open [ɪ].

Distribution: Close [i] occurs in foreign words, e.g. *idam* [i:'dɑm] “execution”, *lider* [li:'dɛɪ] “leader”. The vowel [i], like other Turkish vowels lengthens when standing next to <ğ>, for example: *iğrenç* [i:'rɛntʃ] “disgusting”, *çiğ* [tʃi:] “raw”. In e+ğ+V sequences only [i] and [e] appear, e.g. *siğil* [si:l] “wart”, *ciğer* [dʒi·ɛɪ] “liver”, *diğer* [di·ɛɪ] “other” (in the sequences i+ğ+e diphthong occurs).

Close [i]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>iğde</i> [i:'dɛ] “elaeanus”	<i>çiğdem</i> [tʃi:'dɛm] “autumn crocus”	<i>çiğ</i> [tʃi:] “raw”
<i>itibaren</i> [i:ti'ba:rɛn] “from”	<i>nisan</i> [ni:'sɑn] “April”	<i>ciddi</i> [dʒid'di:] “serious”
<i>ima</i> [i:'mɑ] “implying”	<i>lime</i> [li:'mɛ] (in doublet <i>lime lime</i> “in long strips”)	<i>ilmi</i> [ɪl'mi:] “scholarly”

Open [ɪ]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>ilgi</i> [ɪl'ɟɪ] “relevancy; interest”	<i>erik</i> [ɛ'ɾɪc] “plum”	<i>etki</i> [et'ci] “influence”
<i>iki</i> [ɪ'ci] “two”	<i>çift</i> [tʃift] “pair”	<i>belli</i> [bel'li] “evident”
<i>içten</i> [ɪtʃ'tɛn] “from inside”	<i>giyim</i> [ɟɪ'jɪm] “clothes”	<i>neşeli</i> [neʃɛ'li] “cheerful”

[u] - back, high, rounded

In the articulation of [u], the lower jaw approaches the upper jaw one, the lips are pushed forward and rounded. The tongue moves backward and up towards the soft palate. The tip of the tongue is behind the front lower teeth.

There are open [ʊ] and close [u] variants of this vowel. Unlike the close [u], the open [ʊ] is articulated with the tongue moved slightly forward in the mouth (Selen, 1979: 34).

Distribution: According to Selen (1979: 35), in the sequences u+ğ+V only vowel [u] can appear in the place of V, and in that case [u] becomes long, e.g. *kuğu* [ku:] “swan”, *uğultu* [u:ɫtu] “buzz”. The vowel [u] is also lengthened in u+ğ+C sequences, e.g. *buğday* [bu:'dɑ·ɪ] “wheat”, *tuğra* [tu:rɑ] “Sultan’s signature”, *uğramak* [u:rɑ'mɑk] “stop by”. Consonants that usually occur in these sequences are [l,r] and sometimes voiced plosives

[b,d,g], e.g. *muğlak* [mu:'lɔk] “ambiguous”, *muğber* [mu:'bɛɪ] “offended”, *buğday* [bu:'dɔ:ɪ] “wheat”, *tuğgeneral* ['tu:jɛnɛɾal] “brigadier general”. u+ğ+C sequences are very rare.

In some loanwords or in Turkish words where [j] follows [u], a diphthong occurs. In those cases [u] is close, but a little shorter than in the examples with <ğ>, e.g. *muaf* ['mu:ɔf] “exempt”, *kuyruk* [ku:'ɾɔk] “tail”.

Open [ɔ]:

word-initial	word-medial	word-final
usul [ɔ'sɔl] “method, way”	<i>lokum</i> [lɔ'kɔm] “Turkish delight”	<i>bu</i> [bɔ] “this”
<i>utanç</i> [ɔ'tɔntʃ] “shame”	<i>kuşluk</i> [kɔʃ'lɔk] “late morning”	<i>limonlu</i> [lɪmɔn'lɔ] “with lemon”
<i>uzam</i> [ɔ'zɔm] “extent”	<i>vuruş</i> [vɔ'rɔʃ] “stroke”	<i>kuyu</i> [kɔ'jɔ] “well”

Close [u]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>uğur</i> [u:ɪ] “good luck”	<i>tuğla</i> [tu:lɔ] “brick”	<i>huğ</i> [hu:] “hut”
<i>uydurma</i> [u:ɪdɔr'mɔ] “fabrication”	<i>huy</i> [hu:ɪ] “temperament”	<i>buğu</i> [bu:] “steam”
<i>uyku</i> [u:'ɾkɔ] “sleep”	<i>fuar</i> [fu:ɔɪ] “fair”	<i>sutavuğu</i> [sɔtɔvu:] “marsh hen”

[y] (<ü>) – front, high, rounded

As in vowel [u], the lips move forward and become rounded. The position of the tongue position is the same as for vowel [i] – the tongue moves forward and raises to the hard palate, the tip of the tongue touches the front lower teeth while the rims press the upper back teeth (Selen, 1979: 47).

This vowel also has two variants: an open one, which is represented by the symbol [ɻ], and a close variant, for which the symbol [y] is used.

Distribution: Open [ɻ] appears in all positions in words, while initial and final long [y] appears only in a few and not very frequent words, such as *üğrüm* [y:'ɾym] “share”, *küğü*

[ˈcy:] “fine wheat”. In the sequences ü+ğ+V, after <ğ> only [y] or [e] can appear; when <ğ> is followed by [y], [y] is lengthened, e.g. *düğün* [ˈdy:n] “wedding”, in the second case the diphthong occurs, e.g. *büğət* [ˈby·ɛt] “dam”.

Open [y]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>ülke</i> [yl'cɛ] “country”	<i>dün</i> [ˈdɯn] “yesterday”	<i>ünlü</i> [yn'ly] “famous”
<i>üst</i> [ˈyst] “top”	<i>dökünmek</i> [dœcyn'mɛc] “to spill”	<i>görgü</i> [ɟœr'ɟy] “good manners”
<i>ürkek</i> [yr'cɛc] “timid”	<i>pürüz</i> [py'rɯz] “roughness”	<i>sözlü</i> [sœz'ly] “verbal”

Close [y]:

word-initial	word-medial	word-final
<i>üğrüm</i> [y:'rɯm] “share”	<i>düğme</i> [dy:'mɛ] “button”	<i>düğü</i> [ˈdy:] “fine wheat”
	<i>büğlü</i> [by:'ly] “saxhorn”	
	<i>züğürt</i> [ˈzy:rt] “penniless”	

[u] (<ı>) – central, mid, unrounded

In the articulation of [u], the lips are half-close, the tip of the tongue slides back, and the rims touch the upper back teeth. The back the tongue rises to the soft palate. The posture of tongue is the same as for [u], with only difference that the lips are not placed forward, but in a neutral position (Selen, 1979: 51-52). In these cases the tongue slides from the initial position of [u] to [o] and finally to [u].

This vowel has no variants.

Distribution: [u] appears in all positions in words. According to Selen (1979: 52) in the sequences ı+ğ+V no other vowel than [u] can appear¹¹. In examples such as *yığılmak* “collapse” or *yığıl* the occurrence of triphthong is seized, e.g. *yığılı* [ˈju·o·u] “heaped” (Selen, 1979: 52).

Vowel [u]:

¹¹ There are also few cases where ı+ğ+a sequence occurs, e.g. *çığa* [ˈɟu·ɑ] (a kind of a sturgeon fish, *Acipenser ruthenus*).

word-initial	word-medial	word-final
<i>ısrıgan</i> [usur'gan] “nettle”	<i>kılıç</i> [ku'luɫʃ] “sword”	<i>sarı</i> [sɑ'ru] “yellow”
<i>ıslak</i> [us'lɑk] “wet”	<i>sıpa</i> [su'pɑ] “donkey-foal”	<i>ayı</i> [ɑ'ju] “bear”
<i>ırk</i> ['urk] “race”	<i>hırka</i> [hur'ka] “cardigan”	<i>bıyıklı</i> [bujuuk'lu] “with a mustache”

Role of “soft g” <ğ> in vowel lengthening and diphthong formation

As stands in Ergenç (2002: 43), the “soft g” <ğ> which appears in the Turkish alphabet not as a sound but as a grapheme, still has many functions in spoken language, as seen in spectrogram studies (Selen, 1979:25-30; Ergenç: 1984:186-200; 1989:91-92; 1991:51-55). <ğ> is a symbol for marking length and it helps forming diphthongs between the vowels with different characteristics.

The functions of <ğ> are represented below in more detail:

- a) In V+ğ+V sequences <ğ> is not pronounced, the other two vowels merge and as a result we get a long vowel, e.g. *ağa* [ɑ:] ”’agha“, *kuğu* [ku:] ”’swan“, *uğultu* [u:ɫto] “buzz”.
- b) If the vowels in V+ğ+V sequences are of different types, a diphthong occurs, e.g. *soğan* [so·ɑn] “onion”, *koğuş* [ko·uʃ] “ward”, *değil* [de·il] “not”.
- c) If ğ+V sequences are preceded by front vowels, <ğ> can turn into [j]. Since the place and manner of articulation of semi-vowel [j] is close to that of [i], a diphthong occurs, e.g. *diğer* [di·jɛɪ] ~ [di·ɛɪ] “other”, *eğer* [e·jɛɪ] ~ [e·ɛɪ] “if”, *geğirmek* [jɛjɪr'mɛc] ~ [jɛ·ɪr'mɛc] “to burp”.
- d) In a+ğ+ı sequences, the vowels [a] and [u] form a diphthong; however, [u] can disappear in these cases, which results in lengthening of [a], e.g. *yapacağım* [japɑ'dzɑ·um] ~ [japɑ'dzɑ:m] “I will do”, *ağız* [ɑ·uɫ] ~ [ɑ:ɫ] “mouth”, *ağır* [ɑ·uɪ] ~ [ɑ:ɪ] “hard” (Ergenç, 2002: 42). Similar case can occur in 'e+ğ+ı' sequences, e.g. *vereceğim* [veɾe'dzɛ·im] ~ [veɾɛ'dzɛ:m] “I will give”.
- e) In V+ğ+C sequences, the vowels preceding <ğ> are lengthened, e.g. *doğru* [do:'rʊ] “right”, *ağlamak* [ɑ:ɫɑ'mɑk] “to cry”, *yığmak* [ju:'mɑk] “pile up”.
- f) In e+ğ+C sequences, <ğ> can turn into [j] or [i], e.g. *seğmen* [sej'mɛn] ~ [sɛ·ɪ'mɛn] ”local security soldier“.
- g) In i+ğ+C sequences, <ğ> does not turn into [j], it only gets longer, e.g. *çiğnemek* [tʃi:nɛ'mɛc] “to chew”, *iğrenç* [i:'ɾɛntʃ], “disgusting”, *Niğde* ['ni:de] (a city in Turkey).

h) When the V+ǧ sequence stands at the end of the word, vowel preceding <ǧ> is lengthened, e.g. *yaǧ* [ˈjaː] “fat”, *tuǧ* [ˈtuː] “horsetail”, *çiǧ* [ˈtʃiː] “raw”.

Distribution: <ǧ> appears only in medial and final positions:

word-medial	word-final
<i>doğrultu</i> [do:roɫ'to] “direction”	<i>siǧ</i> [ˈsuː] “shallow”
<i>ağaç</i> [ˈɑ:tʃ] “tree”	<i>meblaǧ</i> [meb'laː] “amount”
<i>baǧlı</i> [baː'ɫu] “tied”	<i>daǧ</i> [ˈdɑː] “mountain”

Comparison of Serbian and Turkish vowel systems

In the previous two sections, the vowels of Serbian and Turkish were described in detail, taking into account articulatory and distributive properties of these sounds. The contrastive analysis in this section is based on these independent descriptions. In order to make a more systematic analysis of the vowel systems in the two languages, we will first present the material to be compared in its entirety, namely Serbian and Turkish vowel inventories:

SERBIAN VOWELS

a [a] – central, low, unrounded
e [e] – front, mid, unrounded
i [i] – front, high, unrounded
o [o] – back, mid, rounded
u [u] – back, high, rounded

TURKISH VOWELS

a [a] – back, low, unrounded
e [e] – front, mid, unrounded
i [i] – front, high, unrounded
o [o] – back, mid, rounded
u [u] – back, high, rounded
ö [ø] – front, mid, rounded
ü [y] – front, high, rounded
ı [ɯ] – central, mid, unrounded

Looking at the material presented above, it can be seen that the Turkish vowel system has three vowels that are not found in Serbian. Turkish vowel system consists of eight, while Serbian has five vowels. Turkish *central-mid-unrounded* [ɯ], *front-high,-rounded* [y], and *front-mid-rounded* [ø] are not found in Serbian.

Articulatory phenomena such as *horizontal tongue position* (front-central-back), *vertical tongue position* (high-mid-low), and *lip position* (rounded-unrounded) represent the main parameters on which the comparison is based, as clearly shown in *Table 1*:

COMPARATION PARAMETER	SERBIAN	TURKISH	
1. horizontal tongue position	front	[e] [i]	[e] [i] [ø] [y]
	central	[a]	[ʊ]
	back	[o] [u]	[a] [o] [u]
2. vertical tongue position	high	[i] [u]	[i] [u] [y]
	mid	[e] [o]	[e] [o] [ʊ] [ø]
	low	[a]	[a]
3. lip position	unrounded	[i] [a] [e]	[i] [a] [e] [ʊ]
	rounded	[o] [u]	[o] [u] [ø] [y]

Table 1. Tongue and lip positions

In order to conduct more detailed analysis, following Ergenç (2002), *the position of jaws*, and *the horizontal movement of the tongue* were considered as parameters that can be used to distinguish open from close, and predorsal from postdorsal variants in Turkish (Table 2.) Since, according to Serbian phonetic studies (Simić & Ostojić: 1981), open and close variants in Serbian are not that evident, we did not use these parameters in the presentation of Serbian vowels.

1. position of jaws	open	[ɛ][ɔ][ɔ̃][ɪ][œ][ɣ]
	close	[e][o][u][i][ø][y][ʊ]
2. horizontal moving of the tongue	predorsal	[a]
	postdorsal	[ɑ]

Table 2. Position of jaws and horizontal movement of the tongue

Based on the descriptions in previous sections, we can also compare Serbian and Turkish vowels according to their distributional characteristics. Considering the Turkish variants, the distribution features of Serbian and Turkish vowels can be listed as in Table 3 below:

*Serbian vowels:**Turkish vowels:*

	INIT.	MED.	FIN.		INIT.	MED.	FIN.
[a] vowel:	+ — ¹²	+	+	[a] vowels: [a] [ɑ]	+ — +	+ — +	+ — +
[e] vowel:	+ —	+	+	[e] vowels: [e] [ɛ]	+ +	+ +	— +
[i] vowel:	+	+	+	[i] vowels: [i] [ɪ]	+ — +	+ — +	+ — +
[o] vowel:	+	+	+	[o] vowels: [o] [ɔ]	+ +	+ +	— + —
[u] vowel:	+	+	+ —	[u] vowels: [u] [ʊ]	+ +	+ +	+ +
				[ø] vowels: [ø] [œ]	+ +	+ + —	—
				[y] vowels: [y] [ɻ]	+ +	+ +	+ +
				[ɯ] vowel:	+	+	+

Table 3. Distribution properties of vowels

The following section draws conclusions from previous descriptions and analysis of the vowel systems in the two languages, contrasting each of the vowels in turn:

Vowel [a]: The vowel [a] in both languages differs by the horizontal position of the tongue: In Serbian [a] is vowel of central type, while in Turkish this vowel is produced with the tongue slightly back in the oral cavity. Turkish also has a predorsal variant of this sound, which mostly occurs in loanwords. As can be seen from vowel quadrilaterals on the previous pages, [a] in Serbian is roughly between Turkish postdorsal and predorsal variants. But those differences are very small and almost inaudible in spoken language.

The vowel [a] in both Serbian and Turkish occurs in all positions in the word. The initial [a] in Serbian, apart from a few examples, appears only in loanwords.

Vowel [e]: In both Serbian and Turkish vowel [e] is unrounded-mid-front vowel. While Serbian has only one variant of this sound, in Turkish there are two, even three variants appear: close [e], open [ɛ] and more open [æ]. Serbian and Turkish [e] vowels differ in the height of the tongue, which is clearly seen from vowel quadrilaterals given above.

¹² Symbol “+ —” indicates that the given vowel mostly seen in loanwords.

Serbian [e] occurs in all word positions, with initial [e] mostly found in foreign words. On the other hand, Turkish close [e] does not appear in final position.

The vowels [i,o,u] are produced in the similar way in both languages. Although Turkish vowels [i,o,u] have open and close variants, in speech they differ only in length: close [i,o,u] are longer than open [ɪ, ɔ, ʊ] variants.

The vowels [ø], [y] and [w] do not exist in Serbian. Although the vowel <ɪ> [w] is not found in Serbian as a phoneme, articulation of [w] is very similar to that of Serbian schwa [ə], but the Turkish [w] is produced more prominently than its Serbian counterpart. While [y] and [w] are found in every position in Turkish words, [ø] doesn't occur in final position.

Results of the experimental study. Difficulties that arise in Serbians' pronunciation of Turkish vowels

As a result of the description and comparison of vowels in Serbian and Turkish, we assumed that similar vowels in both languages will not cause pronunciation problems for native Serbian speakers, while vowels that are different in some aspects or are found in Turkish but not in Serbian, will be points where students will have difficulties. An experimental study was conducted to test these theoretical assumptions, (see *Section 3* for more details). It was found that the results of the experimental study conducted with the subjects corresponded to the theoretical expectations. In this regard, difficulties in the pronunciation the Turkish vowels and related errors can be summarized as follows:

- Reading <u> [u/ʊ] instead of <ü> [y/y]: Vowel <ü> when pronounced as <u> changes the meaning of the word. This error is widespread among beginners of Turkish language. Although students with a better knowledge of Turkish know how to produce the sound in question, they can also make this type of error.

The reason for its appearance can be found in the similar way of production and writing of the two sounds, which leads to wrong lexical representations of the word, for example, the word *küsmek* [cys'mɛc] "to be angry" can often be pronounced as *kusmak* *[kos'mɑk] "to throw". A similar situation can arise in words that are not of Turkish origin, especially in Arabic loanwords which do not follow the vowel harmony rules in Turkish, so words like *vücut* [vy'dʒʊt] "body" can be pronounced as *[vʊdʒʊt] ~ *[vydʒyt] ~ *[vʊdʒyt] (with the accent on both the first and last syllable) or *mübarek* [my'ba:rek] "blessed" as *[mʊ'ba:rek]. In words that also exist in Serbian we find a similar tendency, for example, word *Müslüman* [mysly'mɑn] "Muslim" in Serbian is pronounced as *musliman* [mus'lima:n], and, in that way, as an influence of the native language, we can hear pronunciations like *[mʊsʎʊ'mɑn] ~ *[mʊsʎy'mɑn] or even *[mus'lima:n], as it is in Serbian.

- **Reading <o> [o/ɔ] instead of <ö> [ø/œ]:** The vowel <ö> when pronounced as <o> changes the meaning of the word. In our research, this error was made by two first-year students. Sometimes, because the lips are not rounded enough, we can hear vowels close to <e> [e]. As it is case with vowel <ü>, due to incorrect lexical representations, students with a better knowledge of Turkish may pronounce this sound as <o>, even though they know how to pronounce the vowel <ö>.

- **Reading <i> [ɪ/i] instead of <ı> [ɯ]:** This error, which led to a changes in meaning, was made by three first-graders. This error occurs because the pronunciation and spelling characteristics of the sound <ı> [ɯ], which does not exist in Serbian, have not yet been fully acquired at this level.

The results of the experimental study also revealed that the subjects were often not familiar with vowel lengthening, diphthongs and some variants of vowels in Turkish that appear in certain sound environments and that this lack of knowledge usually negatively affected the correct pronunciation of Turkish vowels. These errors that were not foreseen in contrastive analysis can be summarized as follows:

- **Errors concerning length of vowels:**

a) Long reading of short vowels: This error is closely related to the stress/accent error and a typical example of negative transfer. In other words, it was made because Serbian vowels can be short and long, depending on the accent tone. This error is most often encountered in words *çabuk* [tʃɑ'bʊk] “quick” (mispronounced as *[tʃɑ:bʊk]), *gaga* [gɑ'gɑ] “beak” (mispronounced as *[gɑ:gɑ]) and *karpuz* [kɑ:ɾpʊz] “watermelon” (mispronounced as *[kɑ:ɾpʊz]). As can be seen from these examples, subjects tend to stress the vowel in the initial syllable rather than the final syllable, and lengthen the vowel in the stressed vowel. Subjects who made this type of error used different tones. For example, one student read the word *gaga* with a rising tone ([gǎ:gɑ]), and another student read the same word with a falling tone ([gâ:gɑ]).

b) Short reading of long vowels:

- In words of foreign origin: native Serbian speakers who learn Turkish make this type of error because they do not know that vowels should be read long in some words of foreign origin in Turkish. For example, they read *alaka* *[ɑlɑ'kɑ] “relevance” instead of [ɑlɑ:'kɑ], *cahil* *[dʒɑ'hɪ] “ignorant” instead of [dʒɑ:'hɪ]. This error occurs in all subjects.

- in V+ğ+C sequences: 50% of subjects made an error reading the vowel short in these sequences, and this type of error was mainly observed in the words *iğne* [i:'nɛ] “needle” (mispronounced as *[i'nɛ]) and *yağmur* [jɑ:'mʊɪ] “rain” (mispronounced as *[jɑ'mʊɪ]).

- **Misreading diphthongs in some environments:** Diphthongs usually do not cause problems for Serbian students. However, 60% of subjects read a long [e] rather than a diphthong in the word *eğlence* [ɛ:ɪlɛn'dʒɛ] “entertainment” (which was mispronounced as *[ɛ:lɛn'dʒɛ] ~ *[e:lɛn'dʒɛ], *öğle* [ø'ɪlɛ] “noon” (mispronounced as *[ø'lɛ]. The reason for this error is that Serbian students do not know that the grapheme <ğ> forms diphthongs with preceding front vowels.

- **Reading close [e] instead of open [ɛ]:** This mispronunciation, which does not change the meaning of the word, is caused by the absence of the open [ɛ] variant in Serbian. One of the reasons for this widespread mispronunciation is the fact that the most subjects do not know that the Turkish vowel [e] opens with velarized sounds [l], [c], [ɟ] and [r] and [n].
- **Reading postdorsal [ɑ] instead of predorsal [a]:** Since the position of Serbian [a] is roughly between Turkish postdorsal and predorsal variants, Serbian speakers pronounce these sounds by not moving tongue enough forward or back in the oral cavity, but this differences are not much salient.

Conclusion

In this study, some basic definitions and concepts related to phonetics and articulatory phonetics are given. In addition, the main features of the Serbian and Turkish vowel systems are examined and the vowels in both languages are described one by one. Based on these descriptions, some similarities and differences between the two languages were determined through contrastive analysis. Accordingly, it is assumed that similar vowel sounds in Serbian and Turkish will not cause pronunciation problems for Serbian speakers, while sounds that are different in some aspects or found in Turkish but not in Serbian will be main source of difficulties. In order to verify these theoretical assumptions, an experimental study was conducted that deals with the ways in which native speakers of Serbian articulate Turkish sounds. The research was carried out with 30 graduated and ungraduated Serbian students of Turkish language. The main concern of this research was to determine and describe the phonetic mispronunciations made by Serbian students. It was found that the data obtained as a result of the experimental research conducted with the informants coincided with theoretical expectations. In this regard, the identified mispronunciations are evaluated and the results can be summarized as follows:

- The vowels [ø], [y], and [u], which do not exist in Serbian, are among the sounds that can cause problems, especially among students at the beginning level.
- Serbian speakers have no problem pronouncing the vowels [i,o,u] which are produced in a similar way in both languages.
- In addition to the aforementioned results that were expected in the contrastive analysis, experimental study also revealed some difficulties and mispronunciations regarding the postdorsal-predorsal variants of the vowel <a>, open-close variants of <e>, diphthongs occurring in V+ǧ+V sequences where front vowels precede <ǧ>, and errors related to vowel length. All these cases which depend on certain sound environments can be a problem for native speakers of Serbian.

In summarizing the results of experimental study we tried to explain some of the reasons for difficulties and errors. In this regard, we find that most errors are made mainly due to lack of knowledge of the articulation characteristics of certain vowels, and most importantly, the way in which the articulation of vowels is affected and changed by sound environment in continuous speech, that is, words. We hope that the descriptions and findings in this study will facilitate language teaching and enable Serbian speakers learning Turkish to learn the characteristics and pronunciation of the Turkish sounds more easily and quickly. In addition, it is expected that the findings obtained by comparing Serbian and Turkish languages will help future studies examining these two languages.

References

- Aksan, D. (2000). Her yönüyle dil. Ankara: TDK.
- Altunkaya, F. (1996). An introduction to Turkish- English contrastive grammar. 3rd edition. Ankara.
- Bugarski, R. (1991). Uvod u opštu lingvistiku. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Catford, J. C. (1988). A practical introduction to phonetics. Oxford: Oxford University Press.
- Čaušević, E. (1996). Gramatika suvremenoga turskog jezika. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Crystal, D. (1987). The Cambridge encyclopedia of language. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (1991). A dictionary of linguistics and phonetics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davenport, M. and Hannahs, S. J. (1998). Introducing phonetics and phonology. London.
- Demir, N. and Yılmaz E. (2003). Türk dili. El kitabı. Ankara: Grafiker.
- Demircan, Ö. (1979). Türkiye Türkçesinin ses düzeni. Türkiye Türkçesinde sesler. Ankara: TDK.
- Demirezen, M. (1990). "Sesbilimi ve uygulama alanları". Dilbilim araştırmaları, 1990. Ankara: Hitit Yayınevi.

- Ergenç, İ. (1984). Almanca ve Türkçenin ses yapılarının karşılaştırılması. Ankara: DTCF yay.
- Ergenç, İ. (1989). Türkiye Türkçesinin görevsel sesbilimi. Ankara.
- Ergenç, İ. (2002). Spoken language and dictionary of Turkish articulation. İstanbul: Multilingual.
- Gökmen, M. E. (1998). Korecede benzeşme türleri- benzeşme türlerinin Korece öğrenen Türklerdeki görünüşleri. Unpublished MA dissertation. Ankara: A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökmen, M. E. (2002). Türkçe ve Korecede ezgi örüntülerinin karşılaştırılması. Unpublished PhD dissertation Ankara: A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Handbook of the International Phonetic Association (1999). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ivić, P. (1998). "Vokalske grupe u srpskohrvatskom jeziku": Petrović (ed.) (1998), 505-511.
- Ivošević, S. (2005). Sırpça ve Türkçenin ses dizgelerinin karşılaştırılması. Sırpçanın Türkçe sesletiminde karşılaştıkları güçlükler. Unpublished master's dissertation. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Janković, S. (1987). Arapski izgovor s osnovama arapskog pisma. Sarajevo: Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kašić, Z. (2003). Fonetika. Beograd: Authorized manuSerbianript.
- Krajišnik, V. (1994). Kvantitativne i spektralne karakteristike sonanata. Beograd: Filološki fakultet.
- Olive, J. P. Greenwood, A. & Coleman, J. (1993). Acoustic of American English speech. A dynamic approach. New York: AT&T Bell Laboratories, Springer-Verlag.
- Paunović, T. (2003). Fonetika i/ili fonologija: kritički prikaz fonoloških teorija XX veka. Niš: Filozofski fakultet.
- Petrović, D. (ed.) (1998). Rasprave, studije, članci. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Roach, P. (1991). English phonetics and phonology. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Selen, N. (1979). Söyleyiş sesbilimi, akustik sesbilim ve Türkiye Türkçesi. Ankara: TDK.

Simić, R. and Ostojić, B. (1981). Osnovi fonologije srpskohrvatskoga književnog jezika. Pdgorica: NIO Pobjeda.

Stanojčić, Ž. and Popović, Lj. (1992). Gramatika srpskoga jezika za I-IV razred srednje škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva / Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.

Terzić, A. (2000). Fonetika ruskoga jezika u poređenju sa srpskim. Beograd: Slavističko društvo Srbije.

Toklu, O. (2003). Dilbilime giriş. Ankara: Akçağ A. Ş.

Vardar, B. (1998). Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. 2nd edition. Istanbul: ABC Kitabevi.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.8>

Volume 8/2

2024 p. 128-140

TEKNOLOJİ İLE SANATIN KESİŞİMİNDE ÇAĞDAŞ DÖNÜŞÜMLER VE YARATICI SÜREÇLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON CONTEMPORARY TRANSFORMATIONS AND CREATIVE PROCESSES AT THE INTERSECTION OF TECHNOLOGY AND ART

Mehmet Akif ÖZDAL*

ÖZ

Bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki etkisinin incelenmesi, teknoloji ve sanatın birleşim noktasında yer alan, derinlemesine multidisipliner bir araştırma alanını tanımlamaktadır. 1960'lı yıllardan günümüze, sanat eserlerinin üretimi, işlenmesi ve sunumu süreçlerinde bilgisayar teknolojilerinin entegrasyonu önemli ölçüde artmıştır. Bu entegrasyon, dijital sanat, bilgisayar grafikleri, sanal gerçeklik, interaktif kurulumlar ve algoritmik kompozisyonlar gibi yenilikçi disiplinlerin ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Bu süreçte, bilgisayar destekli tasarım (CAD), dijital görüntü işleme, yapay zeka uygulamaları ve yazılım tabanlı sanat eserleri, sanatın üretim ve algılanma biçimlerinde paradigmatik değişiklikler meydana getirmiştir. Bununla birlikte, bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki etkisinin incelenmesi, etik, telif hakkı ve orijinallik gibi konularda da yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırma, bilgisayar teknolojilerinin çağdaş sanat uygulamaları üzerindeki etkilerini ve bu etkileşimin sanatçıların yaratıcı süreçlerine katkılarını incelemeyi amaçlayarak Daniel Rozin, Rafael Lozano-Hemmer, Daniel Canogar ve Camille Utterback'ın eserleri üzerinden bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki yenilikçi kullanımları incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın problem cümlesi, "Bilgisayar teknolojilerinin sanatsal ifade biçimleri üzerindeki etkisi ve bu etkileşimin çağdaş sanat pratikleri ve sanatçıların yaratıcı süreçleri üzerindeki dönüşümleri nelerdir?" şeklinde belirlenerek, metodolojisi, literatür taraması, mantıksal akıl yürütme ve tarihsel perspektif analizi benimsenmiştir. Bulgular, bilgisayar teknolojilerinin 1960'lardan itibaren sanatsal ifade aracı olarak kullanımının arttığını ve çoklu ortam uygulamalarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunduğunu sonuçlar ise, bu teknolojilerin sanatın tanımını, sanatçıların rolünü ve izleyicilerin sanat eserleriyle etkileşim biçimlerini yeniden şekillendirdiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bilgisayar Teknolojileri, Çağdaş Sanat, Yaratıcı Süreçler, Multidisipliner Araştırma, İnteraktif Sanat.*

* Öğretmen, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-mail: mehmetakfozdl@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3148-8988, Sivas, Türkiye.

ABSTRACT

Examining the impact of computer technologies on art defines an in-depth multidisciplinary field of research that lies at the intersection of technology and art. Since the 1960s, the integration of computer technologies in the production, processing and presentation of works of art has increased significantly. This integration has allowed the emergence of innovative disciplines such as digital art, computer graphics, virtual reality, interactive installations and algorithmic compositions. In this process, computer-aided design (CAD), digital image processing, artificial intelligence applications and software-based artworks have brought about paradigmatic changes in the ways art is produced and perceived. However, examining the impact of computer technologies on art brings about new discussions on issues such as ethics, copyright and originality. In this context, the research aimed to examine the effects of computer technologies on contemporary art practices and the contributions of this interaction to the creative processes of artists, and the innovative uses of computer technologies on art were examined through the works of Daniel Rozin, Rafael Lozano-Hemmer, Daniel Canogar and Camille Utterback. In this context, the problem statement of the research is "What are the effects of computer technologies on artistic expression forms and the transformations of this interaction on contemporary art practices and the creative processes of artists?" The methodology, literature review, logical reasoning and historical perspective analysis were adopted. The findings show that the use of computer technologies as a means of artistic expression has increased since the 1960s and contributed to the realization of multimedia applications. The results have shown that these technologies have reshaped the definition of art, the role of artists and the way audiences interact with works of art.

Keywords: *Computer Technologies, Contemporary Art, Creative Processes, Multidisciplinary Research, Interactive Art.*

Giriş

Türkiye Bilgisayar teknolojilerinin sanat dünyasına entegrasyonu, 1960'lı yılların başlarından itibaren, sanatın üretim, sunum ve algılanma biçimlerinde devrim yaratan bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu dönüşüm, teknoloji ve sanatın birleştiği multidisipliner bir araştırma alanının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki etkilerini, özellikle çağdaş sanat uygulamaları ve sanatçıların yaratıcı süreçleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Daniel Rozin, Rafael Lozano-Hemmer, Daniel Canogar ve Camille Utterback gibi sanatçıların eser örnekleri, bu teknolojilerin sanat üzerindeki yenilikçi kullanımlarını gözler önüne sermektedir. Araştırmanın odaklandığı temel soru, bilgisayar teknolojilerinin sanatsal ifade biçimleri üzerindeki etkisi ve bu etkileşimin çağdaş sanat pratikleri ve sanatçıların yaratıcı süreçleri üzerindeki dönüşümleri nelerdir? şeklinde formüle edilmiştir.

Bu soru bağlamında, araştırma metodolojisi literatür taraması, mantıksal akıl yürütme ve tarihsel perspektif analizi yöntemlerine dayanmaktadır. Bulgular, bilgisayar

teknolojilerinin sanat alanındaki kullanımının arttığını ve çoklu ortam uygulamalarının gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Sonuçlar, bu teknolojik ilerlemelerin, sanatın tanımını, sanatçıların rolünü ve izleyicilerin sanat eserleriyle etkileşim biçimlerini yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Dijital Çağda Sanatın Yeniden Tanımlanışı

Bilgisayar destekli sanat üretimi, dijital sanatın geniş spektrumunu kapsar, örneğin, Andy Warhol'un 1980'lerde Commodore Amiga kullanarak yaptığı dijital eserler, dijital sanatın erken örneklerindedir. Bu süreçte, bilgisayar ve dijital teknolojiler, geleneksel fırça ve tuval gibi teknikleri desteklemenin yanı sıra, dijital illüstrasyon ve dijital boyama gibi yeni sanat türleri ve akımlarını da doğurmuştur. Özellikle, Scott McCloud'un dijital çizgi romanları, dijital teknolojinin anlatı sanatındaki rolünün güçlü bir örneğidir. Piksel sanatı, internet sanatı ve algoritma sanatı gibi akımlar, Cory Arcangel gibi sanatçıların yaratıcı eserleri ile dijital ve bilgisayar teknolojilerinin sanatsal potansiyelini ortaya koymuştur.

Bilgisayar teknolojilerinin sanat üretiminde kritik bir role sahip olmasına rağmen, Nam June Paik'in "TV Buddha" gibi eserlerde görüldüğü üzere, tüm dijital sanat çalışmaları doğrudan bu teknolojilere dayanmaz. Bu durumun temel nedeni, dijital sanatın kapsamının, bilgisayarların aktif kullanımını gerektirmeyen geniş bir teknoloji yelpazesini içermesidir. Örneğin, "TV Buddha" eseri, bir heykel ve kapalı devre video sistemini içerir; bu sistem, bir Buda heykelinin kendi televizyon görüntüsünü izlemesine olanak tanır. Bu eserde, bilgisayar teknolojisi kullanılmamakla birlikte, teknolojik cihazların sanat eserine entegrasyonu yoluyla dijital sanatın ruhu yakalanmıştır.

Nam June Paik'in yaklaşımı, dijital sanatın sadece bilgisayar teknolojisine değil, aynı zamanda elektronik ve mekanik teknolojilerin yaratıcı kullanımına da dayanabileceğini göstermektedir. Bu tür eserler, sanatçının teknolojiyi nasıl algıladığı, onunla nasıl etkileşime girdiği ve bu teknolojileri izleyicilerin deneyimini zenginleştirmek için nasıl kullandığı konusunda daha geniş bir yelpaze sunar. "TV Buddha" eseri, izleyici ile eser arasındaki etkileşimin sadece bilgisayarlar aracılığıyla değil, aynı zamanda diğer elektronik ve mekanik araçlarla da sağlanabileceğini vurgular, bu da dijital sanatın tanımının ve kapsamının daha geniş olduğunu gösterir. Bu geniş kapsam, sanatçıların ifade özgürlüğüne daha fazla alan sağlar ve teknolojinin sanatsal potansiyelini daha da genişletir.

Bir diğer açıdan, 1980'lerde, Adobe tarafından geliştirilen Photoshop ve Illustrator gibi programlar, dijital sanatın daha geniş kitleler tarafından erişilebilir hale gelmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde, Jeff Wall ve Andreas Gursky gibi sanatçıların dijital manipülasyon tekniklerini kullanmaları, dijital sanatın ifade gücünü genişletmiştir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, dijital sanatçılar, Olia Lialina ve JODI gibi, çalışmalarını daha geniş kitlelere sunma imkanı bulmuş ve sanatın ifade tarzları çeşitlenmiştir.

Günümüzde ise Instagram ve Twitter gibi sosyal medya platformlarının yükselişi, Ai Weiwei gibi sanatçıların yaratıcılıklarını geniş kitlelere ulaştırmalarına olanak tanımıştır. Bu, sanatın tanımının, sanatçının rolünün ve izleyicinin sanat eserleriyle etkileşim biçimlerinin sürekli olarak yeniden şekillendirilmesine yol açmaktadır. Dijital sanat, Zach Lieberman'ın interaktif enstalasyonları gibi, bilgisayar destekli sanat üretiminin ötesine geçerek, teknoloji ve yaratıcılığın sınırlarını zorlayan bir alana dönüşmüştür.

1. Bilgisayarın Sanat Uygulanış Biçimlerine Entegrasyonu

Bilgisayar teknolojilerinin sanat alanındaki uygulamaları, CAD (Bilgisayar Destekli Tasarımlar), CGD (Bilgisayar Üretimi Yaratımlar) ve Özgün Kodlamalar olmak üzere üç temel metodoloji altında incelenebilir.

İlk olarak, CAD, sanatçıların geleneksel yaratım süreçlerine bilgisayar teknolojilerini entegre etmelerini sağlar. Bu entegrasyon, sanatçılara eserlerini daha detaylı ve hassas bir şekilde düzenleme ve geleneksel tekniklerle zor veya imkansız olan efektleri yaratma imkanı tanır. Örneğin, Zaha Hadid'in mimari tasarımlarında CAD kullanımı, karmaşık geometrik formların ve yapıların gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır (Suyabatmaz & Sever, 2023).

İkinci olarak, CGD, sanatçıların tamamen dijital ortamlarda eserler yaratmalarını tanımlar. Bu yöntemle, sanatçılar bilgisayar algoritmaları kullanarak tamamen yeni ve dinamik görsel deneyimler sunabilirler. Örneğin, John Maeda'nın "React" serisi gibi çalışmalar bu kategoriye girer (İşbeceren & Okuyucu, 2023).

Son olarak, Özgün Kodlamalar, sanatçıların projeye özel yazılımlar geliştirerek eserlerini yaratmalarını kapsar. Bu yaklaşım, sanatçılara esneklik ve özgünlük sağlar. Örneğin, Casey Reas ve Ben Fry'in geliştirdiği Processing programlama dili, bu tür yaratıcı kodlamalar için popüler bir araçtır (Gülfidan & Fitöz, 2023).

Kapsamlı projelerde bu üç metodolojinin birleşimi gözlemlenebilir ve sanatın sınırlarını zorlayarak, izleyicilere çok katmanlı deneyimler sunabilir. James Turrell'in ışık enstalasyonları gibi projeler, yaratıcı kodlamalarla birleştirilerek sanatsal ifadenin yeni yollarını keşfetmektedir. Ayrıca, Random International'ın "Rain Room" gibi interaktif enstalasyonları, geleneksel malzemelerle (su, ışık) ve kodlama tabanlı sistemlerle oluşturulan kompleks yapıları içerir ve bu multidisipliner yaklaşım, sanatçıların teknolojiyi kullanarak ifade alanlarını genişletmelerine olanak tanır (Gülfidan & Fitöz, 2023).

2. Çağdaş Sanatta Bilgisayar Teknolojilerinin Rolü

Bilgisayar teknolojilerinin çağdaş sanata entegrasyonu, Manfred Mohr, Harold Cohen ve Jean-Pierre Hébert gibi sanatçıların 1960'lar ve 1970'lerdeki öncü çalışmaları ile başlamıştır (Ertmer, 1999). Bu dönemden itibaren, teknolojinin hızlı gelişimiyle paralel olarak, sanat dünyasında da önemli bir dönüşüm yaşanmıştır (Sadık, 2008). Günümüze dek uzanan bu yaklaşık altmış yıllık süreçte, John Maeda, Camille Utterback ve Refik Anadol gibi çağdaş sanatçılar, bilgisayar teknolojilerini farklı yollarla sanat üretim süreçlerine dahil etmişlerdir (Howard et al., 2015).

Bu araştırmada, sanatçı, sanat eseri ve izleyici arasındaki sınırların bulanıklaştığı, interaktif ve dinamik sanat eserlerini üreten sanatçıları ve onların eserlerini mercek altına almaktadır. Özellikle, Daniel Rozin, Rafael Lozano-Hemmer, Daniel Canogar ve Camille Utterback'in çalışmaları, teknoloji ile sanatın kesişim noktasında yarattıkları yenilikçi eserlerle, bu incelemenin odağını oluşturmaktadır

Bu çalışmalar, sanatın tanımını ve sanatçının rolünü yeniden şekillendirirken, izleyicinin eserle etkileşimine de yeni boyutlar kazandırmıştır (Wilson, 2003). Teknoloji aracılığıyla

sanat eserleri, izleyicinin katılımı ve tepkilerine duyarlı hale gelmiş, bu da eserlerin her seyredilişinde farklı bir deneyim sunmasını sağlamıştır (Ertmer & Ottenbreit-Leftwich, 2012). Bu dinamik etkileşim, sanatın algılanış biçimini temelden dönüştürmekte ve izleyicilerin eserlerle daha derin ve kişisel bir bağ kurmalarına olanak tanımaktadır (Labbo & Place, 2010).

2.1. Camille Utterback

Camille Utterback, 1970 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde dünyaya gelmiş ve interaktif enstalasyonları aracılığıyla sanat ile teknolojiyi bütünleştiren bir sanatçı olarak ün kazanmıştır (Seevinck, 2017). Williams Sanat Okulu'nda lisans eğitimini tamamlamasının ardından, Utterback kariyerine New York Üniversitesi'nin Interaktif Telekomünikasyon Programı'nda yüksek lisans derecesi ile devam etmiştir (Utterback, 2004). Sanatçının eserleri, Smithsonian Sanat Müzesi, Frist Görsel Sanatlar Müzesi ve Amerikan Hareketli İmajlar Müzesi başta olmak üzere, Tokyo Haberleşme Merkezi ve Seoul Başkent Sanat Müzesi gibi küresel ölçekte tanınan müze ve galerilerde yer almıştır. Bunun yanı sıra, eserleri çeşitli uluslararası kurumsal sanat koleksiyonlarında da kabul görmüştür (Giorgio, 2020).

Utterback'ın çalışmaları, bilgisayar teknolojilerini ve insan hareketlerini estetik ve deneysel bir şekilde bir araya getirme arayışı içindedir. Sanatçı, projelerini oluştururken çeşitli sensör ve görüntüleme teknolojilerini kendi geliştirdiği yazılımlarla entegre eder (Stern, 2016). Kamusal alanlar için ürettiği büyük ölçekli işlerin yanı sıra, galeri mekanları için de daha küçük ölçekte eserler üreten Utterback, izleyicileri eserler aracılığıyla kendi fizikselliğini yeniden keşfetmeye ve deneyimlemeye davet eder (Colangelo ve Davila, 2013).

2019 yılında yaratılan ve "Aurora Organ" adı verilen Camille Utterback'ın interaktif enstalasyonu, izleyicilerin etkileşimine açık bir yapıya sahiptir, bu özelliğiyle sanatçının diğer çalışmalarıyla uyum içindedir (Labbo & Place, 2010). Eserin adı ve renk paleti, Kuzey Işıkları'nı çağırıştırır, ancak sanatçı bu paralellik hakkında herhangi bir yorumda bulunmamıştır. "Aurora Organ"ın gerçekleşmesi, Utterback'ın yanı sıra Ian Smith-Heisters'in kodlama, Brett Bowman'ın mühendislik ve Genevieve Hoffman'ın tasarım ve üretim alanlarındaki katkıları sayesinde mümkün olmuştur (Spicer et al., 2011). Bu projede, tam renkli RGB LED'ler, dokunma sensörleri ve geleneksel heykel malzemeleri kullanılmış, eser özgü yazılımlar aracılığıyla şekillendirilmiştir. "Aurora Organ", Showplace Tiyatrosu'nun yüksek tavanlı iç avlusunun giriş kısmında konumlandırılarak, tiyatroyu ziyaret eden izleyiciler için benzersiz bir görsel deneyim sunmuştur (Ertmer, 1999).

"Aurora Organ", tavana asılı altı LED sütundan oluşmakta ve tiyatronun ikinci katındaki merdiven trabzanlarına yerleştirilmiş dokunma duyarlı sensörlü renkli LED'lerle etkileşime girer. Bu LED'lere dokunulduğunda, sütunlarda çeşitli renk değişimleri meydana gelir (Ertmer, 1999). Eser, dokunuşların yoğunluğuna ve niteliğine duyarlı bir şekilde tasarlanmış olup, bir ışık piyanosunu andıran etkileşimli bir yapı sunar. Bu sayede, geçen kişilerin anlık varlıkları, sütunlar tarafından kaydedilir ve izleyiciye renk değişimleri olarak geri yansıtılır.

Camille Utterback'ın "Aurora Organ" gibi erken dönem çalışmaları, sanatçının kariyerindeki gelişim yönüne ışık tutar ve yaratıcı kodlama, duyu sensörleri ve izleyicinin etkileşimiyle oluşturulan dinamik sanat yapılarının ilk örneklerinden biri olarak önem taşır. Bu eserler, sanatın algılanışı ve deneyimlenme biçimlerine yenilikçi katkılarda bulunarak çağdaş sanatın sınırlarını genişletir (Dorin, 2006).

2.2. Daniel Canogar

Daniel Canogar, 1964 yılında İspanya'da doğmuş multidisipliner bir sanatçı olarak, video, fotoğraf, heykel ve enstalasyon gibi çeşitli sanat formlarında üretimler gerçekleştirmektedir (García, 2017). Sanat pratiğinde sıklıkla atık elektronik malzemeleri kullanarak, bu malzemeleri yeniden değerlendirip sanatsal ürünlere dönüştürme süreci, Canogar'ın eserlerinin temelini oluşturmaktadır (López, 2019). Bu yaklaşım, hızlı tüketim toplumunun eleştirisini içerirken, dijital çağın insan üzerindeki etkilerine de ışık tutmaktadır (Martínez, 2021). Canogar'ın sanat anlayışında, hafıza ve zaman kavramları merkezi bir yer tutar; sanatçı, eserlerinde hafızanın kayboluşuna ve geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantıların sorgulanmasına odaklanır (Torres, 2020).

1990'larda fotoğrafçılıkla başladığı sanat yolculuğunda, Canogar kısa sürede projeksiyon yansıtmalara ve enstalasyonlara yönelmiş, bu alanda dünya genelinde çeşitli projeler gerçekleştirmiştir (Sánchez, 2018). Sanatçının hafıza ve zaman üzerine kurulu tematik yaklaşımı, dijital teknolojilerin ve projeksiyon yansıtmalarının kullanımıyla özgün bir ifade bulmuştur (Gómez, 2022). Eserlerinde sıklıkla projeksiyon yansıtmaları ve dijital panoları kullanarak, izleyicilere hareketli görsel deneyimler sunar (Navarro, 2019). Bu panolar, yağlıboya tablo büyüklüğünden kamusal alanlarda sergilenen devasa led panellere kadar değişen boyutlarda olabilir (Fernández, 2021).

Canogar'ın "Storming Times Square" adlı eseri, sanatçının en tanınmış projeksiyon yansıtmalarından biridir ve insanların yaşamındaki engelleri aşma tematik ögesini barındırır (Ruiz, 2017). Bu eserde, Times Square'de yer alan bir binanın üzerine yansıtılan silüetler ve soyut görüntüler, oradan geçen ve projeye katılmak isteyen kişilerden oluşturulmuştur (Pérez, 2020). Bu interaktif süreç, izleyicileri bir sanat malzemesi olarak kullanarak, onları eserin bir parçası haline getirir (Jiménez, 2022). Canogar, yeşil-perde teknolojisiyle elde edilen bu görüntüleri işleyerek, 47 adet LED ekranla kaplı binanın üzerine dinamik bir görsel şölen olarak yansıtmıştır (Vázquez, 2019).

Canogar'ın bu ve benzeri çalışmaları, izleyicilerin kendi çevrelerine ve tarihsel süreçlere aktif olarak dahil olmalarını teşvik eder. Sanatçının eserleri, izleyicileri sadece birer gözlemci olmaktan çıkarıp, eserin bir parçası haline getirerek, sanatın ve toplumun etkileşimine yeni bir boyut kazandırır (Lorenzo, 2023). Daniel Canogar'ın sanat pratiği, çağdaş sanatın sınırlarını zorlayan, teknolojiyi yaratıcı bir şekilde kullanarak izleyici etkileşimini merkeze alan ve hafızayla ilgili derin sorgulamalar içeren yenilikçi yaklaşımları ile önem taşımaktadır (Castillo, 2022).

2.3. Rafael Lozano-Hemmer

Rafael Lozano-Hemmer, 1967 yılında Meksika'da dünyaya gelmiş ve fiziksel kimya alanında aldığı eğitimin ardından multidisipliner bir sanatçı olarak kariyerine yön vermiştir. Büyük ölçekli interaktif enstalasyonlar, kinetik heykeller ve fotoğraflar yoluyla tanınan Lozano-Hemmer, sanatsal üretimlerinde robot teknolojisi, yazılım, projeksiyonlar,

internet, mobil cihazlar, sensörler, LED ekranlar, kameralar ve takip sistemleri gibi çeşitli çağdaş teknolojik araçlardan faydalanmaktadır. Sanatçı, bu teknolojileri kullanarak izleyicilerin etkileşimine açık, dinamik yapıtlar ortaya koymakta ve bu yapıtlar aracılığıyla izleyicinin etkileşimine dayalı, geleneksel “anıt” kavramına alternatif “anti-anıtlar” oluşturmaktadır (Arozqueta, 2014).

Lozano-Hemmer’in eserleri, izleyicilerin algılarını ve gözetleme pratiklerini sorgulayan temaları ele alır. 1990’lardan itibaren dijital medya, robotik, tıp ve performans sanatını birleştirerek kendine özgü bir sanat dili geliştirmiştir. Sanatçının eserlerinde bilim, edebiyat, zaman ve insan etkileşimi gibi çeşitli konuları işlerken, ana temalar genellikle insan deneyiminin teknolojik boyutları üzerine yoğunlaşmaktadır (Ravetto-Biagioli, 2010).

2015 yılında Krzysztof Wodiczko ile iş birliği içinde gerçekleştirilen “Zum Pavilyonu” (Zoom Pavillion), Lozano-Hemmer’in interaktif enstalasyonlarının çarpıcı bir örneğidir. Bu çalışmada, mekana giren izleyicilerin görüntüleri, mekanın üç duvarına yerleştirilen ve yüz tanıma teknolojileri kullanılarak izleyicileri takip eden kameralar aracılığıyla dinamik bir şekilde yansıtılır. İzleyicilerin mekandaki hareketleri, anlık olarak değişen görsel kompozisyonlar oluşturarak, her yeni ziyaretçiyi eserin bir parçası haline getirir. Bu eser, gözetleme ve kontrol teknolojilerinin toplumsal etkilerini ele alırken, aynı zamanda izleyicilerin sanat eserleriyle olan etkileşim biçimlerini de dönüştürmektedir (Papadaki, 2015).

Lozano-Hemmer’in çalışmaları, teknoloji ve interaktivitenin sanat üzerindeki dönüştürücü etkisini göstermektedir. Bu bağlamda, sanatçının eserleri, izleyicilerin etkileşimine dayalı ve teknoloji odaklı bir sanat anlayışının önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Sanatçının eserleri, teknolojinin sanatla bütünleşmesi ve bu sürecin izleyici deneyimine olan etkileri üzerine derinlemesine düşünmeyi teşvik eder.

2.4. Daniel Rozin

Daniel Rozin, 1961 yılında İsrail’de doğmuş bir sanatçı olup, eserlerinde bilgisayar teknolojileri ve günlük hayattan alınan materyalleri harmanlayarak imge yaratım süreçlerine odaklanır (Arriaga, 2024). Sanat pratiğinde, bir imgenin nasıl oluşturulduğu ve başka bir imgeye nasıl dönüştürülebileceği üzerine derinlemesine bir inceleme yürütür (Borchgrevink, 2024). Rozin’in “Wooden Mirrors” (Analog ve dijital, Ahşap Aynalar) serisi, teknolojilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan, hareketli ahşap parçalardan oluşan interaktif enstalasyonlardır (Sloan ve Turner, 2024). Bu serideki eserler, ahşabın doğal güzelliğini ve sıcaklığını bilgisayar teknolojisinin hassasiyetiyle birleştirerek, izleyicinin hareketlerini neredeyse eş zamanlı olarak yansıtan dinamik imgeler oluşturur (Rohrbaugh, 2024).

Rozin’in çalışmalarında her bir ahşap parça, küçük bir motor tarafından hareket ettirilir ve bu hareketler, esere motor seslerinin eşlik etmesine neden olur (McCormack ve Wilson, 2024). Bu şekilde, sanatçı yalnızca görsel bir deneyim sunmakla kalmaz, aynı zamanda etkileşimli seslerle zenginleştirilmiş çok katmanlı bir sanat eseri ortaya koyar (Tillett, 2024). Rozin, “Ayna” serisinde, yansıtma özelliği olan günlük malzemeleri bilgisayar teknolojisiyle bütünleştirerek, izleyicinin hareketlerine duyarlı panolar yaratır (Zhaoxuan, 2024). Bu panolar, etrafındaki hareketlere programlanmış bir şekilde tepki verir ve

izleyicinin kendisini, hareketlerini ve algısını yeniden keşfetmesine olanak tanır (Alfonso ve Tsafoulia, 2024).

Özellikle “Wooden Glass” adlı eseri, ahşap kare parçaları (INFO: Atıf eklendi.)nın yansıtıcı özelliklerini ve bilgisayar teknolojisinin dinamikliğini bir araya getirir. Ahşap kareler, harekete duyarlı bir yazılım aracılığıyla kontrol edilir ve izleyicinin önünde durduğu ve hareket ettiği her an, bir ayna gibi izleyicinin görüntüsünü yansıtır (Kwan, Lam ve Choi, 2024). Bu çalışma, izleyicinin varlığı olmadan hareketsiz kalan, ancak izleyicinin hareketleriyle canlanan ve onların varlığını, hareketlerini ve görüntülerini yansıtan etkileşimli bir sanat eseridir.

Daniel Rozin’in eserleri, teknolojinin sanatsal yaratım süreçlerine entegrasyonunun yanı sıra, izleyicinin sanat eseri ile etkileşiminin ve bu etkileşimin yarattığı algıların derinlemesine incelenmesini sağlar. Rozin’in yaklaşımı, sanatın sınırlarını zorlayarak, izleyicilerin kendilerini ve çevrelerini yeniden keşfetmelerine olanak tanıyan yenilikçi ve interaktif sanat eserleri yaratır (Kwan, Lam ve Choi, 2024).

3. Yöntem

Yapılan araştırmada, bilgisayar teknolojilerinin çağdaş sanat uygulamaları üzerindeki etkilerini ve bu etkileşimin sanatçıların yaratıcı süreçlerine katkılarını incelemeyi amaçlayarak Daniel Rozin, Rafael Lozano-Hemmer, Daniel Canogar ve Camille Utterback’in eserleri üzerinden bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki yenilikçi kullanımları incelenmiştir.

Çalışmada mantıksal akıl yürütme, literatür taraması yöntemi ve tarihsel perspektif analizi kullanılmıştır. Mantıksal akıl yürütme, mevcut bilgiler arasındaki ilişkileri analiz ederek mantıklı sonuçlara ulaşma sürecidir ve bu süreç, çıkarım yapma, hipotez oluşturma ve problem çözme gibi entelektüel faaliyetlerin temelini oluşturur (Paul & Elder, 2002). Literatür taraması, belirli bir konu hakkında mevcut olan yazılı malzemeleri (kitaplar, makaleler, tezler, raporlar, çevrimiçi kaynaklar vb.) inceleyerek ve analiz ederek bilgi toplama sürecidir (Sutton, 2020). Bu süreç, araştırmacıların konuyla ilgili mevcut teorileri, bulguları ve tartışmaları derinlemesine anlamalarını sağlar (Duggan, 2016). Tarihsel perspektif analizi, bir konunun veya olayın geçmişten günümüze kadar olan sürecini ve gelişimini inceleyen bir yöntemdir (Kürkçüoğlu, 2020, s. 461). Bu analiz, belirli bir konunun tarih boyunca nasıl şekillendiğini, değişim ve dönüşümlerini, geçmişte yaşanan önemli olayların bugünkü durum üzerindeki etkilerini ve tarihsel bağlamda nasıl anlamlandırılması gerektiğini anlamak için kullanılır (Xu & Zou, 2022).

4. Bulgular

Bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki entegrasyonu, 1960’lar itibarıyla sanatın üretim, sunum ve algılanma biçimlerinde köklü bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu dönüşüm, multidisipliner bir araştırma alanı olan teknoloji ve sanatın kesişimi ile tanımlanabilir. Bu çalışma, Daniel Rozin, Rafael Lozano-Hemmer, Daniel Canogar ve Camille Utterback gibi öncü sanatçıların eserleri üzerinden, bilgisayar teknolojilerinin çağdaş sanat uygulamaları üzerindeki yenilikçi etkilerini incelemekte ve bu etkileşimin sanatçıların yaratıcı süreçlerine olan katkılarını ele almaktadır. Bu incelemenin odak noktası, teknolojinin sanatsal ifade biçimleri üzerindeki etkisi ve bu etkileşimin çağdaş sanat pratikleri ile sanatçıların yaratıcı süreçlerinde meydana getirdiği dönüşümlerdir.

Araştırmanın bulguları, bilgisayar teknolojilerinin sanatsal ifade aracı olarak kullanılmasının, 1960'lardan itibaren artış gösterdiğini ve çoklu ortam uygulamalarının gerçekleştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir. Teknolojinin sanatın tanımını, sanatçıların rolünü ve izleyicilerin sanat eserleriyle etkileşim biçimlerini yeniden şekillendirdiği gözlemlenmiştir.

Dijital teknolojilerin ve bilgisayar destekli sanat üretiminin yaygınlaşması, Andy Warhol'un Commodore Amiga kullanarak yaptığı dijital eserler gibi dijital sanatın erken örneklerinden, Scott McCloud'un dijital çizgi romanları gibi anlatı sanatındaki yenilikçi uygulamalara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Piksel sanatı, internet sanatı ve algoritma sanatı gibi akımlar, sanatçıların yaratıcı eserleriyle dijital ve bilgisayar teknolojilerinin sanatsal potansiyelini açığa çıkarmıştır.

Bilgisayar teknolojileri, sanat uygulamalarında üç temel metodoloji altında incelenmektedir: Bilgisayar Destekli Tasarımlar (CAD), Bilgisayar Üretimi Yaratımlar (CGD) ve Özgün Kodlamalar. CAD, geleneksel sanat yaratım süreçlerine bilgisayar teknolojilerinin dahil edilmesini; CGD, tamamen dijital ortamlarda eserlerin yaratılmasını; Özgün Kodlamalar ise sanatçıların projeye özel yazılımlar geliştirerek eserlerini yaratmalarını ifade eder. Bu metodolojilerin birleşimi, sanatın sınırlarını zorlayarak izleyicilere çok katmanlı deneyimler sunan kapsamlı projelere imkan tanımaktadır.

Dolayısıyla, bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki etkisi, sanatın geleneksel tanımını ve uygulamalarını genişletmekte, sanatçıların yaratıcı süreçlerine yenilikçi katkılar sağlamakta ve izleyicilerin sanat eserleriyle etkileşim biçimlerini dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, sanatın daha demokratik ve erişilebilir olmasına katkıda bulunmakta, aynı zamanda izleyicilerin sanat eserleriyle daha derin ve kişisel bağlar kurmasına olanak tanımaktadır.

Sonuç

Araştırma, bilgisayar teknolojilerinin sanat alanına entegrasyonunun, Postmodern sanat akımlarıyla paralel bir gelişim gösterdiğini ve sanatçıların etkileşimli, erişilebilir ve dinamik eserler üretme eğilimlerini desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu dönem aynı zamanda, insan ve makine etkileşiminin sorgulanmaya başladığı, teknolojinin insanın günlük yaşamının hemen her alanını sarstığı bir sürece tekabül etmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda bu sorgulama, sanat yapıtlarına derinlemesine yansımış ve Postdijital sürecin başlangıcını işaret etmiştir.

Bilgisayar teknolojilerinin sanat disiplinine sunduğu önemli katkılardan biri, etkileşimli sanat uygulamalarının gerçekleştirilmesine olanak tanınmasıdır. Bu durum, sanatın tanımının genişlemesine ve izleyicinin eserle olan etkileşiminde önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Etkileşimli sanat, izleyicinin deneyimine odaklanarak, onun katılımı ve hareketlerine yanıt vererek değişebilen ve bazı durumlarda izleyici olmadan var olmayan eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Çağımızda, sanatçılar izleyicilere özgün deneyimler sunmak amacıyla, izleyici etkileşimine dayalı ve onların hareketlerine duyarlı çalışmalar yapmaktadırlar. Bu tür eserler, gelişmiş bilgisayar teknolojileri ve sistemlerinin sağladığı imkanlar sayesinde

hayata geçirilebilmektedir. Sanatçılar, kendi kavramsal yaklaşımları ve estetik vizyonları doğrultusunda teknolojiyi kullanarak, izleyicileri eserleriyle kişisel bir etkileşime davet etmekte ve bu süreçte kendilerine özgü ifade biçimlerini ortaya koymaktadırlar.

Bu süreç, sanatçı, sanat eseri ve izleyici kavramlarında önemli dönüşümlere neden olmuştur. Sanat eserinin maddi formu, zaman zaman dijital formlara ve izleyici etkileşimi olmaksızın aktifleşmeyen yapıtlara dönüşmüştür. Bu yapıtlarda, izleyicinin anlık ve özgün hareketlerine duyarlılık, kalıcılığın sınırlı olmasıyla birlikte, her izleyiciyle yeniden şekillenme ve anlamlandırma potansiyeline sahip eserlerin ortaya çıkmasına olanak tanımıştır.

Dolayısıyla, bilgisayar teknolojilerinin çağdaş sanata entegrasyonu, sanatın sınırlarını zorlayan, izleyici katılımını merkeze alan ve teknoloji ile insan etkileşimini sorgulayan yenilikçi sanat eserlerinin üretilmesine olanak sağlamıştır. Bu dönüşüm, sanatın daha demokratik, erişilebilir ve izleyici etkileşimine açık bir alan haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Bu çalışma, bilgisayar teknolojilerinin sanat üzerindeki etkilerini ve potansiyelini derinlemesine anlamak için bir temel teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Arozqueta, C. (2014). Connecting Realities: Rafael Lozano-Hemmer's Pulse-based Works. *Journal of Science and Technology of the Arts*, 6(2), 21.
- Arriaga, M. (2024). Sounds for the Soul.
- Borchgrevink, H. (2024). Finding objects, connecting dots: Exploring serendipity as interruptive artistic strategy for audience interaction in public spaces. *Nordic Journal of Art & Research*, 13(2).
- Castillo, N. (2022). Innovative Approaches in Contemporary Art: A Focus on Daniel Canogar. *Innovation in Art Journal*, 5(1), 26-38.
- Colangelo, D., & Davila, P. (2013). Public interface effects: re-embodiment and transversality in public projection.
- Dorin, L. (2006). Camille Utterback's Series EXTERNAL MEASURES. *Dichtung Digital. Journal für Kunst und Kultur digitaler Medien*, 8(1), 1-5.
- Duggan, T. J. (2016). MASTER ing the Art of Music Integration. In *Recontextualized* (pp. 51-64). Brill.
- Ertmer, P. A. (1999). Addressing first-and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational technology research and development*, 47(4), 47-61.
- Ertmer, P. A., Ottenbreit-Leftwich, A. T., Sadik, O., Sendurur, E., & Sendurur, P. (2012). Teacher beliefs and technology integration practices: A critical relationship. *Computers & education*, 59(2), 423-435.

- Fernández, H. (2021). The Scale of Art: From Paintings to Public Installations. *Scale in Art Review*, 7(3), 102-115.
- García, A. (2017). Digital Reinterpretations: The Art of Daniel Canogar. *Contemporary Art Review*, 12(2), 45-59.
- Giorgio, A. (2020). Show Of Hands.
- Gómez, F. (2022). Digital Technologies and Projection Mapping in Contemporary Art. *Digital Art International*, 3(4), 78-91.
- GÜLFİDAN, K., & FİTÖZ, İ. (2023). Simetri Kavramı ve Periyodik Yüzey Tasarımları Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Araştırma. *Mimarlık ve Yaşam*, 8(3), 625-653.
- Howard, S. K., Chan, A., Mozejko, A., & Caputi, P. (2015). Technology practices: Confirmatory factor analysis and exploration of teachers' technology integration in subject areas. *Computers & Education*, 90, 24-35.
- İŞBECEREN, M. Ü., & OKUYUCU, Ş. E. (2023). Parametrik Tasarım Yöntemiyle Modellenen Oturma Bankının Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. *Journal of Planning Architecture and Design*, 1(1), 1-18.
- Jiménez, K. (2022). The Role of Audience in Contemporary Art Installations. *Art Interaction Quarterly*, 8(1), 36-48.
- Kürkçüoğlu, S. S. (2020). Alevi-Bektaşî Kültürünün Deryası Kısas ve Yaşayan Bir Usta: Âşık Sefâî. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (96), 459-490.
- Labbo, L. D., & Place, K. (2010). Fresh perspectives on new literacies and technology integration. *Voices from the Middle*, 17(3), 9-18.
- López, B. (2019). Electronic Waste in Contemporary Art: A Study of Daniel Canogar's Work. *Journal of Environmental Art*, 5(2), 67-79.
- Lorenzo, M. (2023). The Intersection of Art and Society in the Works of Daniel Canogar. *Art and Community Journal*, 9(1), 15-28.
- Martínez, C. (2021). Critique of Consumption in Digital Age Art. *Art and Society Journal*, 6(3), 54-68.
- McCormack, J., & Wilson, E. (2024). Holon: a cybernetic interface for bio-semiotics. arXiv preprint arXiv:2404.03894.
- Navarro, G. (2019). Interactive Visual Experiences in Contemporary Art. *Visual Arts Journal*, 4(2), 32-45.

- Papadaki, E. (2015). Interactive Video Installations in Public Spaces: Rafael Lozano-Hemmer's Under Scan. In *Besides the Screen: Moving Images through Distribution, Promotion and Curation* (pp. 197-212). London: Palgrave Macmillan UK.
- Paul, R. W., & Elder, F. (2002). *Critical thinking: An introduction*.
- Pérez, J. (2020). Participatory Art in the Digital Era: A Case Study of Daniel Canogar's Works. *Interactive Art Review*, 2(1), 10-22.
- Ravetto-Biagioli, K. (2010). Shadowed by images: Rafael Lozano-Hemmer and the art of surveillance. *Representations*, 111(1), 121-143.
- Rohrbaugh, G. (2024). *When Rules Become Art*.
- Ruiz, I. (2017). Overcoming Life's Obstacles: An Analysis of "Storming Times Square". *Urban Art Studies*, 8(2), 77-89.
- Sadik, A. (2008). Digital storytelling: A meaningful technology-integrated approach for engaged student learning. *Educational technology research and development*, 56, 487-506.
- Sánchez, E. (2018). From Photography to Installations: The Evolution of Daniel Canogar. *Artistic Trajectories*, 11(4), 120-135.
- Seevinck, J., & Seevinck, J. (2017). Characterising Artworks for Emergence. *Emergence in Interactive Art*, 47-69.
- Sloan, A., & Turner, D. (2024, April). Adaptive Interactive Environments: Harnessing Audience Interaction for Immersive Multisensory Spaces. In *International Moving Image Cultures Conference (IMOVICCON 2023)* (pp. 4-16). Atlantis Press.
- Sutton, A. C. (2020). The composition of success: competition and the creative self in contemporary art music. *Qualitative Sociology*, 43(4), 489-513.
- Spicer, R., Danielescu, A., Kelliher, A., & Tinapple, D. (2011). Responsive Spaces: Motion, Activity and Interactive Art. In *proceedings of the ISEA 2011 Istanbul Conference*. Istanbul, Turkey.
- Stern, N. (2016). Interactive Art: Interventions in/to Process. *A Companion to Digital Art*, 310-329.
- SUYABATMAZ, E., & SEVER, İ. A. (2023). İç Mekanlarda Biyomorfik Yaklaşımlarla Parametrik Tasarım. *Yapı Bilgi Modelleme*, 5(1), 26-38.
- Torres, D. (2020). Memory and Time in Daniel Canogar's Art. *Time and Art Studies*, 6(1), 45-57.
- Utterback, C. (2004). Unusual positions—embodied interaction with symbolic spaces. *First person: New media as story, performance, and game*, 218-226.

- Vázquez, L. (2019). The Use of LED Screens in Modern Art Installations. *LED Art Review*, 3(3), 60-73.
- Wilson, S. (2003). *Information arts: intersections of art, science, and technology*. MIT press.
- Xu, Z., & Zou, D. (2022). Big data analysis research on the deep integration of intangible cultural heritage inheritance and art design education in colleges and universities. *Mobile Information Systems*, 2022, 1-12.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.9>

Volume 8/2

2024 p. 141-156

KOLEKTİF BELLEĞİN DİJİTAL ORTAMA AKTARILMASI SÜRECİNE BİR YAKLAŞIM

AN APPROACH TO THE PROCESS OF TRANSFERRING COLLECTIVE MEMORY TO DIGITAL MEDIA

Elif ATICI TEKTAŞ*

ÖZ

İnsanlar kentsel yaşama geçtiklerinden itibaren yaşamlarını toplum içerisinde sürdürmektedirler. Toplum içerisinde insanların bir arada paylaşımında bulunmalarına imkân veren yerler ise kentsel mekânlardır. İnsanla değiştiği sürece kendisini ve çevresini de değiştirecektir. Bu sebeple kentsel mekânın da değişmesi kaçınılmaz olmaktadır. Kente ait mekânlar zaman içerisinde değişerek ve dönüşerek varlıklarını, bireysel bellek ya da kolektif bellek sayesinde sürdürebilmektedir. Bellek kaydetmek, saklamak ve yeniden ortaya çıkarmakla ilgilidir. Bireysel bellek kişinin tek başına edindiği deneyimler sonucu kazanımlarıdır. Kolektif bellek ise toplumun ortak paylaşımları sonucu oluşmaktadır. Bu sebeple kentsel mekân ve kolektif bellek arasında dönüşümlü bir ilişki bulunmaktadır. Kent insanlar birlikte var olduğu için kentin de bir belleği bulunmaktadır. Kent belleğini temsil eden mekânlar, kentlinin kendisini kente ait hissetmesi açısından önemlidir. Bu sebeple bu mekânların korunması kent ve kentsel bellek için önem arz etmektedir. Ancak zaman içerisinde meydana gelen doğal afet ve insan etkileri sebebiyle bu yapıların fiziksel olarak varlığını sürdürmesi imkânsız olmaktadır. Bu sebeple kentlerin geçmiş verilerinin geleceğe aktarılmasında ve korunmasında dijital teknolojiler önem kazanmaktadır. Dijital teknolojiler çağın getirdiği yenilikler sayesinde hızlı bir değişim ve gelişim içerisinde. Bu sebeple, yapılan çalışma kapsamında geçmiş dönemin dijital teknolojilerle yeniden inşa edilebilmesi için bir yöntem geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntem birçok kent için uygulanabilir ve dönüştürülebilir biçimdedir. Yapılan bu çalışma doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Kentsel Bellek, Kolektif Bellek, Kentsel Mekân, Dijital Teknoloji.

* Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, E-mail: elifatici.026@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7163-2660, Eskişehir, Türkiye.

ABSTRACT

Since people move to urban life, they continue their lives in society. Urban spaces are places that allow people to share together in society. As long as it changes with people, it will also change itself and its environment. For this reason, it is inevitable that the urban space will change. Urban spaces change and transform over time and maintain their existence thanks to individual memory or collective memory. Memory is about recording, storing and retrieving. Individual memory is a person's acquisitions as a result of experiences he/she acquires alone. Collective memory is formed as a result of the common shares of the society. For this reason, there is a transformational relationship between urban space and collective memory. Since city people exist together, the city also has a memory. Places that represent the city memory are important for the citizens to feel like they belong to the city. For this reason, the protection of these places is important for the city and urban memory. However, due to natural disasters and human impacts that occur over time, it is impossible for these structures to continue their physical existence. For this reason, digital technologies are gaining importance in transferring and preserving the historical data of cities to the future. Digital technologies are in rapid change and development thanks to the innovations brought by the age. For this reason, within the scope of the study, a method has been developed to reconstruct the past period with digital technologies. The developed method is applicable and transformable for many cities. This study was produced from a doctoral thesis.

Keywords: *Memory, Urban Memory, Collective Memory, Urban Space, Digital Technology.*

Giriş

İnsanlık var olduğu günden beri koruma duygusunu da beraberinde getirmiştir. Kendisini ve çevresini şekillendiren insan çeşitli sebeplerle geleceğe yönelik izler bırakmak istemişlerdir. Toplumlarda kendilerine ait değerleri farklı sebeplerle sürdürmeye ve korumaya devam etmiştir (Levent, 2023).

Kente ait değerleri koruyabilmek için önce kendi belleğimizde devamında ise kentin belleğinde korunması gerekmektedir. Kentsel mekânlar insanların ortak paylaşımlarda bulunmasına fırsat tanıyan kentsel bellek mekânlarıdır. Bellek mekânları kent içerisinde varlığını sürdürerek hem toplum hem de gelecek kuşaklar için kent belleğinin aktarılması yönünde somut birer örnek niteliği taşımaktadır. Bu sebeple bellek mekânları taşıyan kentsel mekânların korunması hem kent hem de kentli için önemlidir.

Özellikle tarihi değeri olan yapılar, bir kentin tarihinin, kültürünün, belleğinin ve sosyal yaşamının önemli bir göstergesidir. Bu sebeple kent belleğine ait yapıların korunması ve sürdürülebilir olması kültürel miras değerlerinin geleceğe aktarılması açısından önemlidir.

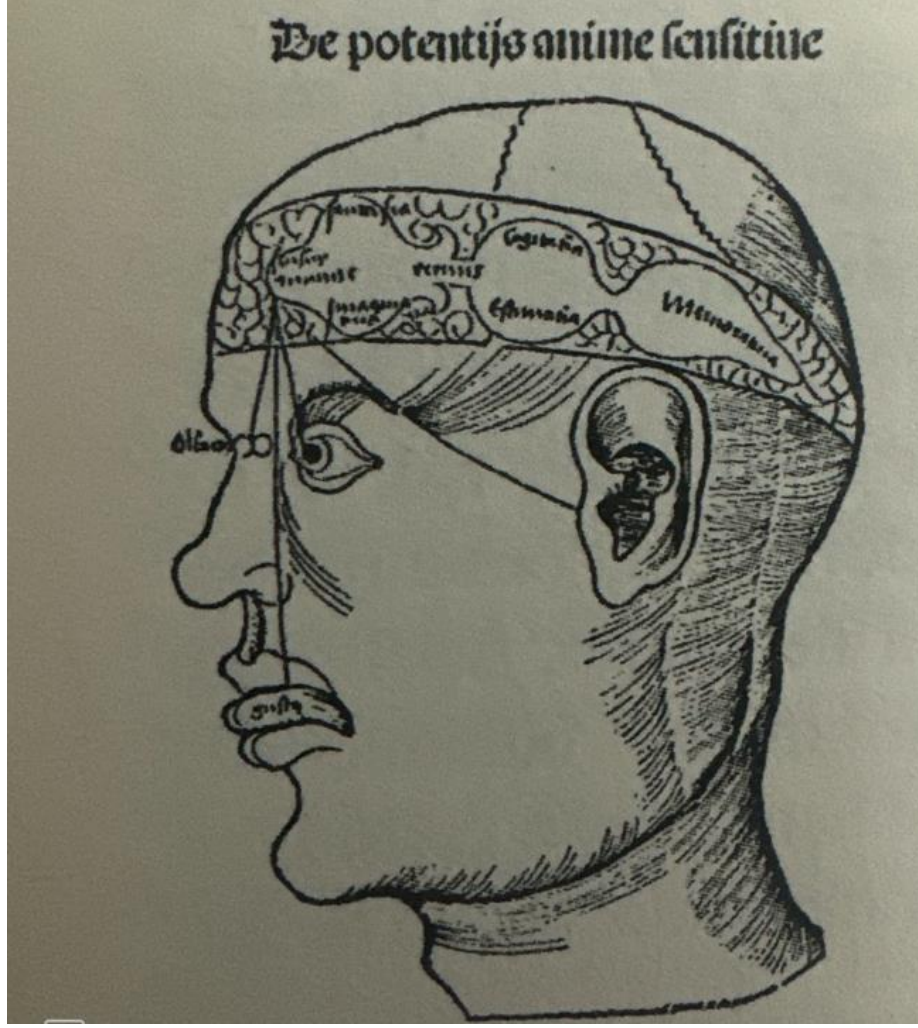
İnsanlar ve toplumlar için önemli bir gelişme olan sanayi devrimi 18. Yüzyılda ortaya çıkan ve günümüzde de devam eden bir süreçtir. Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte

sanayi alanında gerçekleşen yenilikler de hız kazanmıştır. Günümüzde devam eden sanayi devrimi dördüncü dönem olup Endüstri 4.0 olarak ifade edilmektedir. (Tonta & Doğan, 2016). Bu dönemde, bilgi iletişim teknolojileri, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, bulut medya gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır.

Son dönemlerde teknolojinin hızlı bir şekilde değişmesi ve gelişmesi birçok alanı etkilemiştir. Kentlerde teknolojinin etkilerinden geri kalmamıştır. Kent ve kente ait değerlerden bu değişimle birlikte dönüşmektedir. Kente ait toplumun ortak paylaşımları sonucunda oluşan kentsel bellek öğeleri de bu değişimin etkisi altındadır. Kent ve kentsel bellek için önem arz eden bellek mekânlarının bazıları zaman içerisinde varlığını korurken bazıları da tamamen yok olmaktadır. Kentlinin, kente kendisini ait hissetmesi ve tanıdık yapıları görmesi önemlidir. Bu sebeple bu yapıların korunması gerekmektedir. Ancak fiziksel yapıları değişen ya da kaybolan bellek mekânlarının dijital ortamda korunması mümkündür. Bu sebeple dijital teknolojiler bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Bellek

Bellek, Latince memoria sözcüğünden gelmektedir. İngilizcedeki memorial sözcüğü ise yazılı kayıt ve bellek anlamlarına gelmektedir. Orta Çağ'da bellek kavramı dini kitaplarda var olan çizimlere kendisini göstermektedir (Drassisma, 2007). Bu çizimlere bir örnek Şekil 1.'de gösterilmektedir.

Şekil 1 Orta Çağ'a ait belleği ifade eden bir çizim (Drassisma, 2007, s. 50)

Döneme ait manastırın baş rahibi olan Gregor Reisch'in, Margarita Philosophia adlı kitabındaki bu çizimde beyin üç parçaya ayrılmıştır. Arka kısımda bulunan bölüm bellek ile ilişkilendirilmektedir. Bilim Çağında ise Hermann Ebbinghaus belleği izlerin kaydı olarak tariflemektedir. Tekrara dayalı öğrenme ile derin izler oluştuğunu ileri sürmektedir. Aynı düşüncede olan Bergson da belleği ders öğrenmeye benzetir ve tekrarlar kazanılacağından bahsetmektedir (Bergson, 1970).

Bellek onu oluşturanlarla bir arada olup duygulara karşı duyarlıdır (Nora, 2006). Pallasmaa ise bedenini salt bir fiziksel varlık değil aynı zamanda bellek, geçmiş ve gelecek olduğunu dile getirmiştir. Dünyanın bedene yansması gibi beden de dünyaya yansımaktadır (Pallasmaa, 2020, s. 55). Bu ifadeden yola çıkarak beden ve çevresi arasındaki etkileşimin yapıları çevreye yön verdiği söylenebilir. Bu sebeple mimarlığın da salt bir fiziksel bir şey olmadığı desteklenmiştir (Pallasmaa, 2020, s. 56). Bedenin mimariyle olan ilişkisi, Avrupa kültür tarihinde her zaman ayrıcalıklı bir yere sahip

olmuştur. Bu ayrıcalığın, insan vücudunu doğrudan bir binanın gövdesiyle karşılaştıran ve bu benzetme için ihtiyacı fazlasıyla aşan mimaride oran, simetri ve uyum anlamını açıklamak için birçok iddiada bulunan Vitruvius için geçerli olduğu söylenmektedir. Beden sadece bir kavram olmayıp maddi gerçekliği ifade etmek içinde kullanılır. Platon ve sonrasında Aristoteles, bedensellik anlayışına kararlı bir yaklaşım sergilemiştir. Bu bağlamda Platon beden için, izole edilebilecek ya da tanımlanacak bir varlık değil bunun aksine bir alan içindeki düzen sürecinin zorunlu parçasıdır demiştir (Vesely, 2005, s. 29).

Belleğe sahip insan günümüzde kentsel yaşamda toplum içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Toplumunu oluşturan insan değişikçe çevresi de değişecektir. Kentte meydana gelişen değişim zaman içerisinde meydana gelmektedir (Halbwachs, 2017). Bireylerden oluşan kent bireylerin kente yansımadır. Bir kimliğe ve belleğe sahip olan bireyin yaşanmışlıkları kent içerisinde ve mekânlarında görülebilmektedir. Bu sebeple kentinde bir belleği vardır (Sam, 2018). Dolayısıyla toplumun sahip olduğu bellek kolektif belleği ortaya koymaktadır (Connerton, 1999). Bireysel bellek ve kolektif bellek kavramı Batı düşüncesinde hatırlama biçiminden geliştirilmiştir. Birey ve toplum odaklı zaman içerisinde gerçekleşen ve geçmiş düşüncesinin ortaya koyduklarıdır (İlhan, 2015, s. 1399)

Kolektif bellek, aynı kente ait olma hissini güçlendirecek bir olgusudur. Hatırlamayı ve unutmayı içerisinde barındıran bu olgu, geçmiş sayesinde ve geçmiş etrafında toplanarak geleceği inşa edeceğini öne sürmektedir (Olgun, 2009). Diğer bir ifadede de ise kolektif bellek, insanların var oluş sebepleri ile bu var oluşlar üzerinden kente, yaşama ve topluma nasıl dahil oldukları bağlantısıyla bir ilişkisi olduğunu yer almaktadır. Dolayısıyla kolektif bellek ile tarihi süreçte insanların bir şekilde ortak bir geçmişe sahip oldukları veya bahsedilen geçmiş yaşamın bir parçası oldukları belirtilmektedir (Dijck, 2010).

Kent, insan aklının ilerlemesini temsil eden kusursuz bir insan yaratısıdır. Kentin ve kentsel artifaktın doğası gereği kolektif olduğu vurgulandığında bu ifade anlam kazanmaktadır. Kent, kolektif hafızanın locus'udur (Rossi, 2006). Kolektiflik hem kente anlam yükler hem de kentte anlam bulur, bu sebeple ikisi de birbirini oluşturur. Ancak, teknolojinin hızla ilerlemesiyle kentler gözden kaybolmaya başlamıştır. Kendi kimliğimizin bireysel ve kolektif olarak yansıtıldığını görmek olan kent olan kente ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple kent görünümünün deneyim ve anlam odağı olarak görünür olmasına olan ihtiyacımızın karşılanması için kentle yaşanan görsel ilişki sürdürülmelidir (Robins, 1999, s. 220). Kentsel mekânların insanların ortak paylaşımlarda bulunmasına dolayısıyla kolektif olanın doğmasına olanak sağlamaktadır. Ortak paylaşımların ve anıların bulunduğu kente ve topluma ait mekânlar olan bellek mekânları geçmiş ve gelecek arasında ilişki kurulmasını sağlayan önemli değerlerdir.

Belleği Dijital Araçlarla Geleceğe Aktarma

Ortak paylaşımında bulunmaya imkân veren kentsel mekânlar bellek mekânlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu mekânlar tarihi süreç içerisinde bir değişim ve dönüşüm içerisindedir. Bazı mekânlar varlığını sürdürebilirken bazı mekânlar çeşitli nedenlerle yok olmaktadır. Bellek mekânlarının bu bağlamda sürdürülebilir olması dijital yöntemlerle mümkün olmaktadır. Bu sebeple karşımıza dijitalleştirme kavramı çıkmaktadır. Dijitalleştirme, var olan materyalin dijital ortama aktarılma sürecidir. McKenna ve Loof bu süreci üç aşamada tanımlamaktadır. Bu aşamalar yeniden üretim, ürün ve süreç olarak ifade edilmektedir (McKenna & Loof, , 2019):

Yeniden üretim: Var olan materyalin dijital ortamda yeniden üretilmesini ele almaktadır. Bu üretimde görsel ve işitsel veriler yer almaktadır.

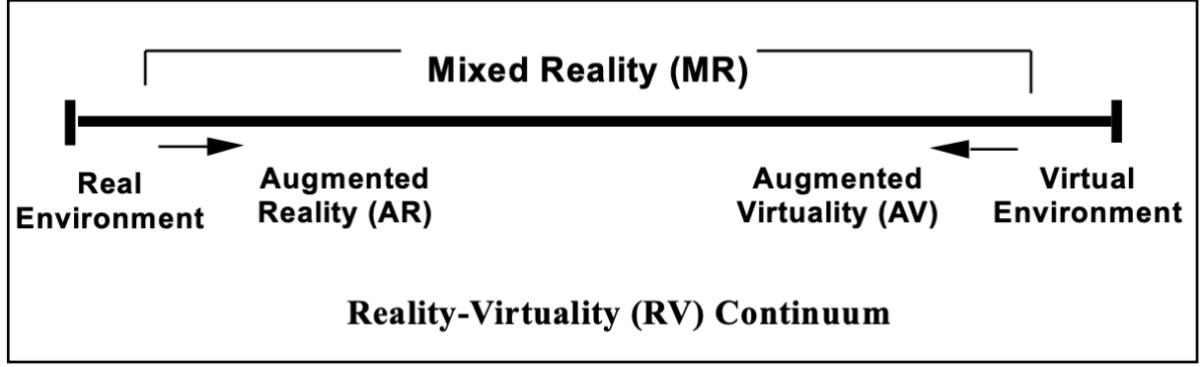
Ürün: Materyal hakkında gerekli verileri bularak dijital hale getirilmesini ifade etmektedir.

Süreç: Oluşturulan ürünle ilgili verilere ulaşabilmek için gerekli dijitalleştirme aşamalarını içermektedir.

Dijital teknolojiler sürekli ve hızlı bir şekilde gelişerek değişmektedir. Kentsel belleğin geleceğe aktarımında da dijital teknolojiler önem kazanmaya başlamıştır. Dijital teknolojiler sadece bir uygulama değildir aynı zamanda toplumun uyum içerisinde birlikteliğin sağlanması için bir araç görevi görmektedir (Paladini, ve diğerleri, 2019).

Bu bağlamda sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik başta olmak üzere genişletilmiş gerçeklik ve Metaverse evreni son zamanlarda dijital teknolojinin sıklıkla gündeme geldiği bir açılmıdır.

Mimarlık özelinde ele alındığında sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik; harap olmuş yapıların yeniden inşa edilmesinde, arkeolojik çalışma alanlarında eksik parçaların giderilmesinde ve simülasyon oluşturulmasında kendisini göstermiştir (Prieto, Castaño-Perea, ve Arroyo, 2017). Bununla ilgili yapılan var ola çalışmalar mevcuttur. Sanal müzeler, arkeolojik alan ve gezintilerinde kullanılan sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamaları, bu amaçla tasarlanan oyunlar vb. birçok örnek mevcuttur. Bu bağlamda sanal mekân kavramı karşımıza çıkmaktadır. Sanal mekân gerçekte var olan ya da gerçekte var olmayan mekânın dijital ortama taşınması olarak ifade edilebilir. Günümüzde sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, genişletilmiş gerçeklik ve Metaverse uygulamaları bulunmaktadır. Gerçeklik ve sanallık ilişkisi Milgram'ın diyagramıyla ifade edilmektedir. Bu ifade Şekil 2.'de ifade edilmiştir.

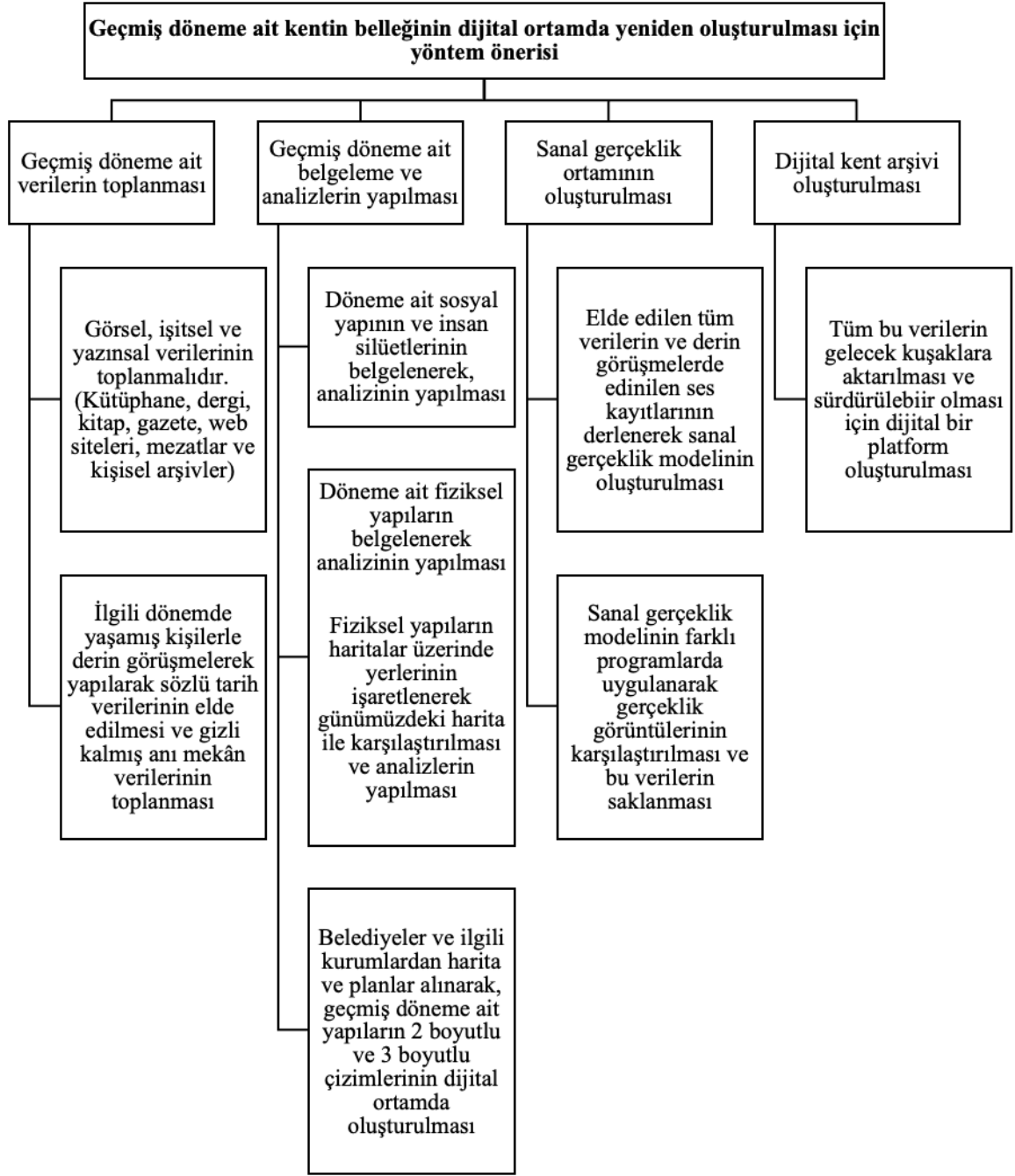
Şekil 2. Milgram'ın gerçek ve sanal süreklilik ilişkisi (Milgram ve diğerleri, 1994)

Şekil 2'ye göre gerçek çevreden ne kadar uzaklaşırsa sanal çevreye o kadar yaklaşmaktadır. Tam tersi olarak da sanal çevreden ne kadar uzaklaşırsa gerçek olana o kadar yaklaşmaktadır.

Sanal mekânın oluşturulmasında birçok yöntem bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmada geçmiş döneme ait kentin belleğinin dijital ortamda yeniden oluşturulması için bir yöntem önerisinden bahsedilmiştir. Bu önerinin uygulama aşamaları şu şekildedir:

- Kentin belirlenen geçmiş dönemine ait görsel, işitsel ve yazınsal verilerinin toplanmalıdır.
- Geçmiş dönemin sosyal yapısının ve insan silüetlerinin analizi yapılmalıdır.
- Alanın mevcut fiziksel halinin fotoğraflanması, belgelenmesi ve analiz edilmesi,
- Alana ait geçmiş dönem fotoğraflarına ulaşarak günümüzde hangi konuma denk geldiğini tespit ederek haritalar üzerinden analizler yapılmalıdır.
- Geçmiş dönemi yaşayan kişilerle görüşmelerle yapılarak sözlü tarih verilerinin toplanması, kente ve kent belleğine ait gizli kalmış verilerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Çünkü her veri literatür bilgilerinde yer almamaktadır. Gizli kalmış saklı anı-mekân bilgilerinin tespit edilmesi ve edinilen bilgilerin modele entegre edilmelidir.
- İki boyutlu ve üç boyutlu çizimleri yapılmalıdır. Bunun için belediyeler ve ilgili kurumlardan geçmiş dönem ve günümüze ait iki boyutlu harita ve diğer veriler toplanmalıdır.
- Tüm elde edilen verilerin sentezlenerek sanal gerçeklik ortamına aktarılacak modelin tasarlanması gerekmektedir. İki boyutlu çizimin üç boyuta aktarılması için sanal gerçeklik sahnesine aktarırken doğru çalışacak programların seçilmesi önemlidir. Şekil 4.'te bunun için bir tablo hazırlanmıştır.
- Web tabanlı dijital bir kent arşivi oluşturularak verilerin bu platforma aktarılması ve sürdürülebilir olması sağlanmalıdır. Bu şekilde gelecek kuşaklara kültürel miras verilerinin aktarılması sağlanacaktır.

Geçmiş döneme ait kentin belleğinin dijital ortamda yeniden oluşturulması için maddeler halinde ifade edilen yöntemin şematik olarak ifadesi Şekil 3.'te ifade edilmiştir.

Şekil 3. Kentin belleğinin dijital ortamda yeniden oluşturulması için yöntem önerisi

Sanal mekânın tasarlanmasında başlangıçta iki boyutlu ve üç boyutlu çizimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için planlardan ve haritalardan yararlanılmaktadır. Bu bağlamda kullanılan programlar bulunmaktadır. Programların seçilmesi, üç boyutlu modelleme ve sanal gerçeklik ortamının oluşturulmasında hassas bir noktadır. Mimari görselleştirme de kullanılan bazı programlar ve çıktıları Aranda-Mena, 2021'nin çalışmasından edinilen bilgilerle Şekil 4.'te ifade edilmiştir

Değerlendirme	Rhino	Formit	Revit	Archicad	Sketchup
<p>Parametrik tasarım için eklenti. Tam Grasshopper veya Dinamo entegrasyonu ***</p> <p>Archicad ve SketchUp Pro, bağımsız uygulamalarda yerleşik olarak belirli düzeyde parametrik tasarım seçeneğine sahiptir.</p>	***	***	***	*	*
<p>Sanal Gerçeklik için eklenti.</p> <p>3D dosya dışa aktarma (*) Datasmith dışa aktarma aracı (**)</p> <p>Tam veri alışverişi entegrasyonu ve senkronizasyonu (***)</p>	***	*	**	**	*
<p>Enerji analizleri için eklenti:</p> <p>Sefaira, Insight (Yeşil Bina Stüdyosu) veya Grasshopper (Bal Arısı ve Uğur Böceği) gibi enerji analiz araçlarıyla etkinlik.</p> <p>Hepsi. epw dosyalarındaki (Energy Plus Hava Durumu Formatı) verilerle çalışır.</p>	***	**	***	**	**
<p>Geometrik modelleme için esneklik:</p> <p>Sert veya daha kısıtlı tasarım (*)</p> <p>Oldukça esnek olan serbest biçimli tasarım. (***)</p>	***	***	*	*	***
<p>Nesne ve bina verilerinin yakalanması:</p> <p>Bina bileşenlerinin zengin verilerin yakalanması (***)</p> <p>Yalnızca geometrik ve mekânsal bilgi (*).</p>	*	*	***	***	**
<p>BIM dosya alışverişi:</p> <p>Geniş ve güvenilir içe/dışa aktarma aralığı (***)</p> <p>Sınırlı ve hatalı içe/dışa aktarma aralığı (*).</p>	***	**	*	**	***
<p>Pazara nüfuz etme (Avustralya bağlamı).</p> <p>Baskın ürün (***)</p> <p>Yerleşik ürün (**)</p> <p>Yeni ortaya çıkan ürün (*).</p>	***	*	***	**	**

Şekil 4 Mimari görselleştirmede sık kullanılan programlar (Aranda-Mena, 2021)'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

İki boyutlu ve üç boyutlu çizimlerin tamamlanmasından sonra kentin belirlenen geçmiş döneminin sanal gerçeklik ortamına aktarılması gerekmektedir. Bu bağlamda Twinmotion ve Unreal Engine sıklıkla kullanılan oyun motorlarıdır. Her iki programda Epic Games'in ürünleridir. Twinmotion, Unreal Engine'in basit bir uzantısı olarak kabul görmektedir. Twinmotion daha basit bir ara yüze sahiptir. Unreal Engine'in ise daha kapsamlı bir çalışma kütüphanesi bulunmaktadır. Twinmotion, Unreal Engine'e göre daha basit ölçekli bir sunum imkânı sağlamaktadır. İki programa ait görselleştirme Şekil 5'te bir örnekle gösterilmiştir.

Şekil 5 Sol: TwinMotion projesi. Sağda: Unreal Engine sahnesi. Unreal Engine dokusu ve aydınlatması, daha karikatürize olan TwinMotion sahnesinden daha gerçekçidir (Belaroussi, Dai, González, & Gutiérrez, 2023, s. 20).

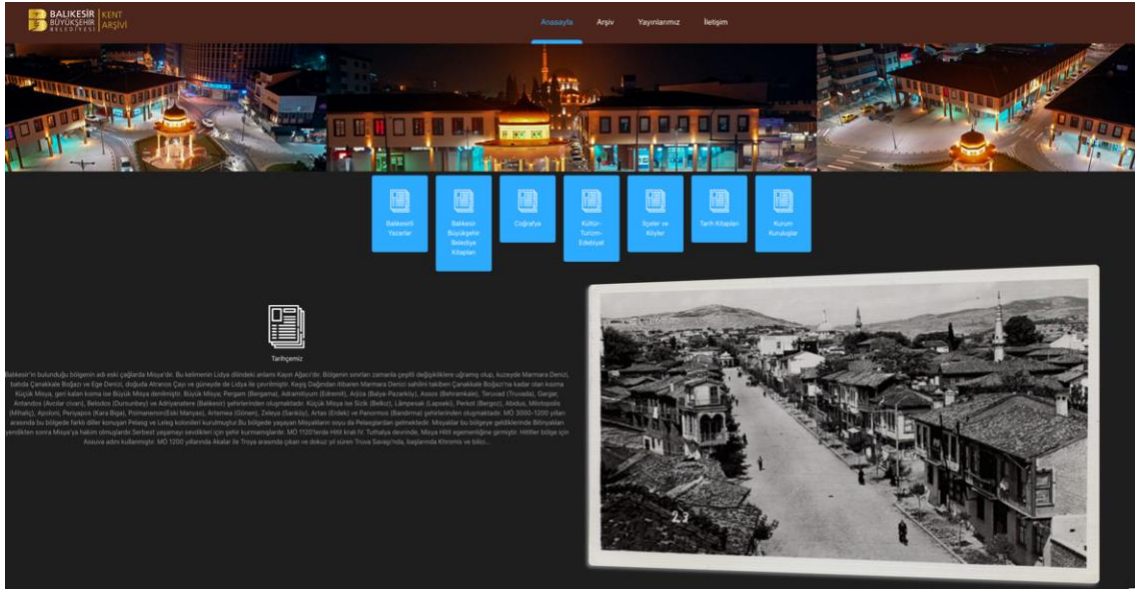
Twinmotion tasarlanan karakterlerin ve kaydedilen işitsel verilerin modele aktarılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple daha etkili bir sümülasyon oluşturmak için Unreal başarılı bir seçenek olmaktadır.

Sanal gerçeklik modelinin oluşturulmasında, geçmiş dönem verilerinin fiziki özellikleri işlenmelidir. Var olan yapıların modellenmesi ve döneme ait peyzaj unsurları ile topoğrafyanın işlenmesi gerekmektedir. Ayrıca döneme ait kentsel mobilyalarında tespit edilerek modele entegre edilmesi gerekmektedir. Çevrenin tasarlanmasından sonraki aşamada, döneme ait sosyal yapı ve insan silüetleri analizleri doğrultusunda karakter

tasarımlarının yapılması gerekmektedir. Karakter tasarımlarında; Character Creator, Metahuman, Mixamo gibi programlar kullanılmaktadır.

Kent verilerinde kente ait her türlü veri yer almaktadır. Bu sebeple ilgili dönemi görmüş kişilerle yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler oldukça önemlidir. Kente ait saklı kalmış verilerin görüşmelerden elde edilmesiyle sanal gerçeklik ortamına aktarılma kent belleğinin sürdürülebilir olması açısından önemlidir. Bu sebeple döneme dair anlatılan verilerin modele işlenmesi gerekmektedir. Ayrıca görüşmelerden izinler dahilinde alınan ses kayıtları oluşturulan modele entegre edilmelidir. Böylece sanal gerçeklik simülasyonunu deneyimleyen bir kişi kente ait verileri, o dönemden yaşayarak öğrenilebilir.

Kent belleğine yönelik elde edilen veriler web tabanlı dijital arşivlere aktarılarak erişilebilir bir hale getirilmelidir. Kent arşivleri yalnızca araştırmacılara ait bir alan değil aynı zamanda kentli tarafından da kullanılabilir bir potansiyel oluşturmaktadır. Kente ait kimlik verilerini, tarihini ve değerlerini içeren dijital arşivlerin oluşturulması oldukça önemli bir husustur. Bu sebeple kentin geçmişten gelen her türlü verilerin, somut ve somut olmayan kültürel miras değerleriyle birlikte bu arşivde yer alması gerekmektedir (Şeşen, 2016). Türkiye’de birçok kente ait kent arşivi siteleri yer almaktadır. Bu arşivlerden Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi örnek olarak gösterilebilir. Bu arşivin bir görseli Şekil 6’te ifade edilmiştir. Diğer bir ulusal örnek ise Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi’dir. Bu arşivin bir görseli Şekil 7.’de ifade edilmiştir.

Şekil 6. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi sitesine ait görsel¹

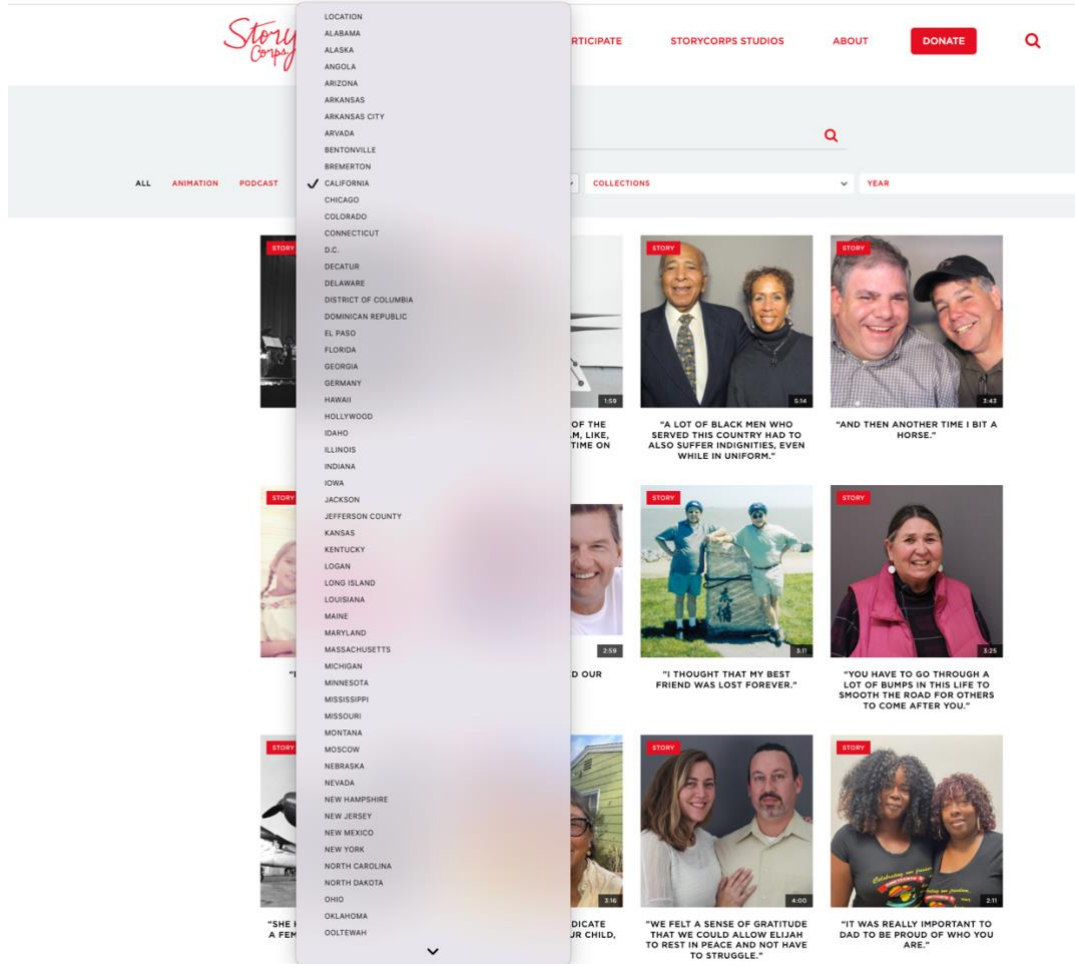
¹ <https://kentarsivi.balikesir.bel.tr/> , Erişim tarihi:22.04.2024

Şekil 7. Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi'ne ait bir görsel²

Uluslararası bir örnek ise Amerika'da yapılan StoryCorps örneğidir. Dijital kent arşivlerinden farklı olarak, kente ait kişilerin kentle ilgili ve kişisel anılarını toplamaktadır. Elde edilen veriler ise <https://storycorps.org/> sitesinde paylaşımaktadır. Bu platformda birçok ülkeye ve bölgeye ait veriler yer almaktadır. Kişisel hikayelerin toplandığı bir paylaşım sitesidir. Siteye ait bir görsel Şekil 8.'de ifade edilmektedir. Kent belleğine ait veriler sadece kente ait fiziki yapıların belgelenmesi olarak değil aynı zamanda o kente ait insanların yaşamışlarını ifade eden hikayeler olarak da kendisini göstermektedir. Bu sebeple StoryCorps örneği kişisel hikayelerin toplandığı uluslararası bir çalışma olması açısından değerlidir.

² <https://bbkentarsivi.bursa.bel.tr/?wsName=GAMOS&Tab=DLV> , Erişim tarihi:16.06.2024

Şekil 8. StoryCorps platformuna ait bir görsel

Sonuç

Kentsel yaşamın getirisi olarak insanlar yaşamlarını toplum içerisinde sürdürmektedir. Toplum içerisinde ortak paylaşıma imkân veren kentsel mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânlar insanlar kente aidiyet duygusunu oluşturmasını sağlamaktadır. Bu sebeple bu yapıların varlığını sürdürmesi, kent ve kent belleği için önem arz etmektedir. Ancak zaman içerisinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerin bu yapıların değişmesine ya da yok olmasına neden olmaktadır. Fiziksel ortamda bu verilerin korunmasının dolayısıyla imkânsız hale geldiği durumlar olmaktadır. Dijital teknolojiler buradaki boşluğu doldurmak için avantajlar sağlamaktadır. Çünkü dijital teknolojilerin sunduğu imkanlar ve toplanan arşivsel bilgiler sayesinde, geçmiş döneme ait veriler, iki boyutlu, üç boyutlu çizimleriyle belgelenilmekte ve sanal ortamda yeniden inşa edilebilme fırsatı sunmaktadır.

Günümüzde Endüstri 4.0 Çağı ve diğer adıyla anılan Dördüncü Sanayi Devrimi dijital teknolojilerin hızla gelişmesine ve değişmesine ön ayak olmaktadır. Bu teknolojilerden yararlanılması gerekmektedir. İki boyutlu, üç boyutlu modelleme teknikleriyle var olan fiziksel yapının korunması ve dijital ortamda belgelenmesi avantajları ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklikte bu oluşturulan modellerin simülasyon haline getirilerek deneyimlenme fırsatının oluşturulması, geçmiş döneme ait kentsel yaşamın anlaşılmasını sağlayacak bir yöntemdir. Geçmiş dönemi görmüş kişilerden kente ait saklı bellek anılarının ses kayıtlarıyla toplanarak modele ve sanal gerçeklik simülasyonu aktarılması da bu yöntem önerisi için önemli bir aşamadır. Çünkü genç kuşakların bu sanal gerçeklik simülasyonunda mekânları deneyimlerken, simülasyonda var olan karakterlerden de toplanan bu ses kayıtlarını dinlemesi etkili olacaktır. Bu şekilde kente ait anıların ve verilerin gelecek kuşaklara da aktarılması sağlanmış olacaktır. Bu simülasyon deneyimleri için belediyelerle ve kent müzeleriyle iş birliği içinde çalışılması avantajlar sağlayacaktır.

Kentsel belleklerin dijital ortama aktarılması ve bu belleklerin sürdürülebilir olması için web tabanlı kent belleklerinin oluşturulması gerekmektedir. Günümüzde yer alan kent belleklerine ait web sitelerinde kısıtlı veriler yer almaktadır. Çünkü bu veriler yapının fiziksel görünümüne ve toplumun sosyal yapısına işaret eden kaynaklar olmaktadır. Ancak gizli kalmış saklı bellek anıları ile dönemin yaşanmışlığı ortaya çıkarılarak, detaylı bir geçmiş veri bankası oluşturulmaktadır. Bu bağlamda kentlinin de bu araştırmaların içerisine katılması gerekmektedir. Çünkü geçmiş dönem verilerine ve geçmiş bellek mekân verilerine ait sözlü tarih verilerinin öğrenilmesi ve anılarla aktarılması o yere aidiyet duygusunun güçlenmesi için değerli verilerdir.

Yapılan bu çalışma kent belleğinin dijital teknolojilerle geleceğe aktarılması için bir yöntem önerisi sunmaktadır. Bu yöntem birçok kent için uygulanabilir ve geliştirilebilir şekildedir. Yönteme ait detaylar doktora tez çalışmasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aranda-Mena, G. (2021). VR Live in Architecture: Broadcasting Realtime Virtual Reality. (s. 129-139, https://www.researchgate.net/profile/Guillermo-Aranda-Mena/publication/358629427_VR_Live_in_Architecture_Broadcasting_Realtime_Virtual_Reality/links/620c4dd887866404a16e0644/VR-Live-in-Architecture-Broadcasting-Realtime-Virtual-Reality.pdf). Milano, Italy: Proceedings of the CIB International Conference on Smart Built Environment, ICSBE.
- Belaroussi, R., Dai, H., González, E. D., & Gutiérrez, J. M. (2023). Designing a Large-Scale Immersive Visit in Architecture, Engineering, and Construction. *Applied Sciences*, 13(5, 3044), s. 1-27, DOI:10.3390/app13053044.
- Bergson, H. (1970). *Matter and Memory*. (N. M. Paul, & W. Palmer, Dü) London: New York: Humanities Press, Inc.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar* (Cilt 1. Baskı). (Ç. A. Şenel, Dü.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Dijck, J. v. (2010). Flickr and the culture of connectivity: Sharing views, experiences, memories. *Memory Studies*, DOI: 10.1177/1750698010385215, 4(4), 401–415, DOI: 10.1177/1750698010385215.
- Drassisma, D. (2007). *Bellek Metaforları*. Çev.: Gürol Koca, İstanbul: Metis Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (ç. Barış, Dü.) Ankara: Heretik Yayınları.
- İlhan, M. E. (2015). Gelenek Ve Hatırlama: Belleğin Kültürel Olarak Yeniden İnşası Üzerine Bir Tartışma. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 1395-1408.
- Levent, Y. S. (2023). Hatırlama Ve Unutma Aracı Olarak Bellek Mekânları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(85), 328-339.
- McKenna, G., & Loof, , C. (2019). Report on existing standards applied by European museums. https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Projects/Project_list/ATHE_NA/Deliverables/D3.1%20Report%20on%20existing%20standards%20applied%20by%20European%20museums.pdf, (s. 1-126). Athena.
- Milgram, P., Takemura, H., Utsumi, A., & Kishino, F. (1994). Augmented Reality: A class of displays on the reality-virtuality continuum. *Telemanipulator and Telepresence Technologies*(2351), 282-292.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Yayınevi, çev. Mehmet Emin Özcan.
- Olgun, İ. (2009). *Kentsel değişim sürecinde kentsel okuma ve bellek ilişkisi*. İstanbul, Yayınlanmamış doktora tezi: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Paladini, A., Dhanda, A., Ortiz, M., Weigert, A., Nofal , E., Min, A., Quintero, M. (2019). Impact Of Virtual Reality Experience On Accessibility Of Cultural Heritage. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, GEORES 2019 – 2nd International Conference of Geomatics and Restoration, XLII-2/W11*, s. 929-936. Milan, Italy.
- Pallasmaa, J. (2020). *Tenin Gözleri* (7. b.). (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Yem Yayın.
- Robins, k. (1999). *İmaj: görmenin kültür ve politikası* (1. b.). (N. Türkoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi* (1. b.). (N. Gürbilek, Çev.) İstanbul: Kanat Kitap, Pusula Yayıncılık.
- Sam, N. (2018). *Kent, Toplum, Kültür*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şeşen, Y. (2016). Kent Arşivi Kültürü İhtiyacımız. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(1), 108-113.

Tonta, Y., & Doğan, G. (2016). Industry 4.0: Mapping the Structure and Evolution of an Emerging Field. *Engineering, Business, Computer Science*, 1-8. hacettepe.edu.tr: <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/akademik/guledadogan/industry4.pdf> adresinden alındı.

Vesely, D. (2005). The Architectonic of Embodiment. G. Dodds, & R. Tavernor (Dü) içinde, *Body and Building* (s. 28-43). London: MIT Press.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.10>

Volume 8/2

2024 p. 157-191

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE MÜZİK POLİTİKALARI EKSENİNDE MEB 2018 ORTAÖĞRETİM MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ TÜRK MÜZİĞİ KONU VE KAZANIM SAYILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ¹

ASSESSMENT OF TURKISH MUSIC TOPIC AND ACHIEVEMENT NUMBERS IN THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION 2018 SECONDARY EDUCATION MUSIC TEACHING PROGRAMS IN THE CONTEXT OF MUSIC POLICIES FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE PRESENT DAY

Ferhat ŞİMŞEK*

Aslıhan ERUZUN ÖZEL**

ÖZ

Bu araştırmada 2018 yılında MEB TTK tarafından hazırlanan 2018 OMDÖP'de (Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programı) yer alan Türk müziği konu ve kazanım sayılarının müzik politikaları ekseninde değerlendirilmesi yapılmıştır. Müzik politikaları ekseninde yapılan bir değerlendirme olduğu için Türk müziği öğretimi ile ilgili yapılan "Osmanlıdan günümüze" geçmiş çalışmaların da genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Türk müziği öğretim uygulamalarının Osmanlıdan itibaren her iktidar döneminde alınan siyâsi kararlarla olumlu ve olumsuz yönlerde etkilendiği ve dönem dönem eğitim-öğretiminin sekteye uğradığı sonucuna ulaşılmıştır. Siyâsi görüşlerin, ideolojilerin müzik eğitim politikalarını yönlendirdiği ve her siyâsi partinin kendi görüşüne daha yakın olan müzik türlerini ön plana çıkardığı gözlemlenmiştir. Osmanlı kültürüne ve geleneğine sık sık vurgu yapan AKP'nin Osmanlı sanatında ayrı bir öneme sahip olan Türk müziği ile ilgili yapılan çalışmaları önemseydiği ve MEB TTK tarafından 2018 yılında hazırlanan OMDÖP'de geçmiş yıllara göre Türk müziği konu ve kazanım sayılarına daha fazla yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Türk müziği konu ve kazanım sayılarının bu denli artış göstermesi müziğin farklı türlerinde çalışan bazı akademisyen, eğitimci ve icracılar tarafından eleştirilmiş ve müziğin politize edilmeye çalışıldığına dair görüşler sunduğu tespit edilmiştir. Türk müziği eğitimi ve öğretimi ile ilgili atılan

¹ Bu makale yazılmakta olan "2000-2023 Yılları Arası Türk Müziği Eğitim Politikaları" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları Doktora Programı, E-mail: ferhatsimsek1981@gmail.com, ORCID: 0009-0009-0637-0612, İstanbul, Türkiye.

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Müzik Toplulukları Programı, E-mail: aslioze173@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2909-172X, İstanbul, Türkiye.

olumlu adımların sağ düşünce ekseninde politika yapan siyâsi partiler döneminde olduğu, sol düşünce yapısına sahip siyâsi partilerin Türk müziği eğitimi ve öğretimi hakkında mesafeli davrandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. MEB TTK tarafından hazırlanan 2018 OMDÖP'DE yüzdeler oran olarak da Türk müziği ile ilgili konu ve kazanım sayılarının diğer müzik türlerine göre artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Müzik, Türk Müziği, Müzik Eğitimi, Öğretim Programları, MEB, Talim Terbiye Kurulu, MÖDP, Makam, OMDÖP.*

ABSTRACT

In this study, an evaluation of the number of topics and learning outcomes related to Turkish music in the 2018 Secondary Education Music Curriculum (OMDÖP) prepared by the Ministry of National Education Board of Education (MEB TTK) in 2018 was conducted in the context of music policies. Since this is an evaluation in the context of music policies, a general evaluation of past studies related to Turkish music education "from the Ottoman period to the present" was also conducted. It was concluded that Turkish music education activities have been influenced positively and negatively by political decisions taken during each ruling period since the Ottoman period, and that educational activities have been interrupted from time to time. It was observed that political views and ideologies guide music education policies and that each political party highlights music genres closer to its own views. It was concluded that the AKP, which frequently emphasizes Ottoman culture and tradition, values studies related to Turkish music, which holds a special place in Ottoman art, and that the 2018 OMDÖP prepared by MEB TTK allocated more topics and learning outcomes to Turkish music compared to previous years. The significant increase in the number of topics and learning outcomes related to Turkish music was criticized by some academics, educators, and performers working in different genres of music, who argued that music was being politicized. It was concluded that positive steps taken regarding Turkish music education and teaching occurred during the periods of political parties with a right-wing perspective, while political parties with a left-wing perspective maintained a distance from Turkish music education and teaching. It was also determined that the percentage of topics and learning outcomes related to Turkish music increased compared to other music genres in the 2018 OMDÖP prepared by MEB TTK.

Keywords: *Music, Turkish Music, Music Education, Teaching Program, MEB, MÖDP, Maqam, OMDÖP.*

KISALTMALAR:

AKP:	ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
DP:	DEMOKRAT PARTİ
EBA:	EĞİTİM BİLİŞİM AĞI
MEB:	MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
İTÜ:	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
OMDÖP:	ORTAÖĞRETİM MÜZİK DERS ÖĞRETİM PROGRAMI
OMÖP:	ORTAÖĞRETİM MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMI
TRT:	TÜRKİYE RADYO TELEVİZYON
TTK:	TALİM TERBİYE KURULU

TOBİDER

1. GİRİŞ

Yapılan bu araştırmada MEB'e bağlı Ortaöğretim kademesinde (9.10.11.12.sınıflar) müzik eğitimi veren okulların TTK tarafından hazırlanan 2018 OMDÖP ünite sayıları, konu ve kazanım sayıları, ders saati süreleri, öğrenme alanları ve eğitim-öğretim yılsonu çıktıları incelenmiştir. 2018 OMDÖP özelinde MEB'e bağlı kurumlarda verilen Türk müziği öğretimi, eğitim politikaları ekseninde incelenerek sürecin siyâsi ve politik analizi yapılmıştır. 21.yüzyıl Türkiye'sinde alınan siyâsi kararların eğitim politikalarını etkilediği ve müzik eğitiminde de benzer sonuçları doğurduğu gözlemlenmiştir.

Müzik eğitim politikaları genel politikalarından ayrı düşünülmemeyeceği için siyâsi partilerin eğitim politikaları adına aldıkları kararların müzik eğitimi üzerine geliştirilecek eğitim politikalarını da etkilediği görülmüştür. Bu nedenle gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerde yapılan müzik politikaları her siyâsi iktidarın eğitim ve genel siyâsi politikalarıyla ilişkilidir. Araştırma, Michel Foucault²nun Özne ve İktidar bağlamında bilgi üretim koşulunun iktidar rejiminin baskı ve tahakküm mekanizmaları olduğunu savunan görüşünden yola çıkılarak ilerlemiştir. *“Foucault'nun öznesi geleneksel toplumdaki modern topluma geçen, toplumsal yapı içindeki insandır: Yani öznedir. O, insanı, bedeni ve kimliği ile inşâ edilen bir varlık olarak görür. İnşâ eden ise, bireyi tahakkümü altında tutan iktidardır. Özne ve İktidar bağlamında bilgi ve bilgiye ulaşılacak her türlü yol iktidarın egemenliğindedir.”* Mansfield; 2021: 81. Bu minvâlde geçmişten günümüze kadar değişen siyâsi atmosferler neticesinde farklı yerlere savrulan Türk müziği icrâ, üretim ve eğitim-öğretim uygulamaları Foucaultcu bir bakış açısıyla yazılmasını da elzem bir duruma getirmiştir.

21. yüzyılda dünya devletlerinin uyguladığı eğitim politikalarında önemli bir yere sahip olan dijital eğitim, müzik eğitiminde de kendisini göstermiş ve yeni dünya düzeninde müzik, internet ve bilgisayar ortamında üretilen bir metâ hâline gelmiştir. Makale yazım sürecinde yapılan araştırma esnasında müzik eğitiminin diğer ülkelerde olduğu gibi geleneksel eğitim sürecinden farklı bir yola evrildiği ve 21. yüzyıl politikalarının bir göstergesi olarak müzik eğitiminde yeni öğretim yöntemlerinin uygulandığı görülmüştür. İçinde yaşadığımız 21. yüzyılda insanlar üzerinde müziğin rolü ve etkileri değişmiş ve teknolojinin gelişimiyle birlikte müzik eğitim politikaları da farklı boyutlara ulaşmıştır. 21. yüzyıl müzik eğitimi politikalarının bir diğer önemli göstergelerinden biri de elektronik ve bilgisayar destekli müzik eğitim programlarının yoğun bir şekilde var olmasıdır. Devletler eğitim politikalarına yön verirken küreselleşen dünyanın değişim süreçlerini de takip etmekte ve değişime ayak uydurmak için dijital eğitim atılımlarını yapmaktadır. 21. yüzyılın müzik eğitim politikalarında önemli bir etkiye sahip olan dijital dünya tüm devletlerin gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin birincil kaynağı olarak görülmektedir. Küreselleşmenin müzik alanına getirdiği ve yeni dünya müziği olarak

² Michel Foucault: 20. yüzyıl Fransız düşüncesinin birbirini izleyen iki dalgasının (1960'ların *yapısalcı dalgası* ve ardından *postyapısalcı dalga*) en önde gelen isimlerinden biridir. <https://plato.stanford.edu/entries/foucault/> Erişim Tarihi:10.05.2024

adlandırdığı müzik ve müziğin eğitimi geleneksel müzik eğitimi anlayışını da değiştirmiştir. 21. yüzyılda bütün devletler yeni çağın gereksinimlerine uygun politikalar üretmeye başlamışlar ve çağın gerektirdiği yaşam biçimleri üzerinde durmuşlardır. Eğitim politikalarını da çağa uygun bir şekilde inşa etmeye başlamaları müzik eğitiminde de kendisini göstermiştir. Diğer devletlerin uyguladığı eğitim politikaları Türkiye’de de benzer şekilde ilerlemiştir. 2000 yılı sonrası Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin genel müzik eğitim politikalarına bakıldığında müzik eğitiminde farklı yöntem ve tekniklerin uygulandığı görülmektedir. MEB’e bağlı kurumlarda verilen müzik eğitimi derslerinin geleneksel öğretim yöntemlerine ek olarak EBA adı verilen bilişim ağı üzerinden verildiği ve müzik dersi kazanımlarının da bu ağ üzerinden öğrencilere kazandırıldığı görülmektedir. Bu yöntemle, gelişen teknolojinin müzik dersinin içinde yer alması amaçlanmıştır. Bu sayede öğrencilerin müzik teknolojilerinden yararlanan bireyler olması beklenmektedir. Makamsal öğelerin EBA üzerinden öğretildiği ve Türk müziği marşlarının hikayelerle anlatıldığı bu yeni sistem sayesinde öğrencilere işitsel olduğu kadar görsel öğrenme alanları da kazandırılmıştır.

Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk dönemlerden itibaren günümüze kadar müzikle olan ilişkilerini ele alan Türk müziği eğitimi tarihi, bugüne kadar detaylarıyla ele alınabilmiş bir bilim alanı değildir. Dolayısıyla yazılmış birincil kaynaklara ulaşabilmek ve bilginin teyîdinin yapılabilmesi açısından Meşkhâne³ler ve Enderûn⁴ döneminden itibaren yapılan Türk müziği öğretimi çalışmalarının neler olduğunun araştırılması araştırmanın ana konusunun anlaşılması ve Türk müziği eğitimindeki dönemseller politikaların eğitim-öğretim uygulamalarına nasıl yön verdiğinin tespit edilmesi açısından önemlidir. Geçmişten günümüze bakılarak yapılan bu çalışmada Osmanlı dönemindeki Türk müziği icrâ ve eğitim-öğretim faaliyetleri incelendiğinde müziğin her pâdişah döneminde gerek icrâ, beste; gerekse eğitim-öğretim açısından önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir. Pâdişah olacak çocukların daha şehzâdelik dönemlerinde başlayan ilk eğitim-öğretim dönemlerinde Matematik, Tabîî Bilimler, Askerî Disiplin, Coğrafya, Siyaset gibi derslerin dışında mûsikî ve edebiyat alanlarında da iyi yetişmiş bir pâdişah ya da yönetici olmaları beklenmekteydi. Derin ve kapsamlı bir eğitim müfredatından geçerek pâdişahlık koltuğuna oturan iyi eğitilmiş bu genç pâdişah adayları müziği ve diğer sanat dallarını siyasetin bir parçası hâline getirmişlerdir. Osmanlı Pâdişahları entelektüel bir birikimle bu koltuğa oturdukları andan itibaren hem devlet yönetimi hem de sosyo-kültürel anlamda devletin ilerlemesi ve batı uygarlığına erişmesi için özel çabalar sarfetmişlerdir. Türk müziğinin oluşum ve gelişim süreçlerinde Osmanlı Pâdişahlarının Türk müziğine olan bireysel yaklaşımları da önemli etkenlerden biridir. Türk müziği, bilhassa saray ve sarayın çevresinde bulunduğu destekle yeşermiş ve bu destek sayesinde kendisine eğitim-

³ Meşkhâne: Musiki meşki yapılan yer anlamına gelmektedir. Meşkhâne yapılan eğitimin bir ders saati yoktur. Meşkhâne sabahtan akşama kadar açık olur ve sürekli müzik yapılır. (Demirgen, Emel ve Nilgün Sazak. "III. Selim Dönemi'nde Enderun-i Hümayun Mekteplerinde Okutulan Müzik Risalesinin Meşk Yöntemi Açısından İncelenmesi" İdil 3.11 (2014): 29.

⁴ Enderun: Saray müstahdimi yetiştirmek için kurulan eğitim kurumu Devellioğlu, 223, 1993.

öğretim alanları bulmuş, eserler üretilmiş ve böylelikle gelişme imkânını yakalayabilmiştir. 1299-1922 yılları arasında hükümdârlık süren ve 600 yılı aşan bir süre zarfında devlet yönetimini elinde bulunduran Osmanlı döneminde, Türk müziği yeniden doğmuş, yeşermiş, olgunlaşmış ve günümüzde de gelişim sürecini devam ettirmiştir. Bugün Türk müziği konserlerinde seslendirilen eserlerdeki icrâ anlayışında, Türk müziği formlarının ve makamsal analizlerinin yapılmasındaki tekniklerde ve Türk müziği eğitim-öğretim uygulamalarında meşk usûlü öğretim tekniğinin devam ettirilmesinde Osmanlı'nın izleri bulunmaktadır. Hâlen gelişim ve değişim sürecinde olan Türk müziğindeki bu gelişmelerde şüphesiz 600 yılı aşkın bir süre dünyaya hükmeden ve bir cihan imparatorluğunu yöneten pâdişahların, müziğe verdikleri önemin, besteledikleri eserlerin, terkip ettikleri makamların, her ne kadar öncelikle saray ve çevresinde icrâ edilen bir müzik türü olsa da imparatorluğun ilerleyen dönemlerinde Türk müziğini halka indirmelerinin rolü oldukça önemli olmuştur. Osmanlı Pâdişahları Türk müziğinin günümüze aktarımının sağlanmasında da büyük katkılar sağlamıştır. Özellikle Meşkhâne adı verilen sürekli açık olan ve içinde mûsikî eğitimlerinin verildiği eğitim kurumlarındaki Türk müziği eğitim-öğretim uygulamaları Osmanlı Pâdişahları döneminde faaliyet göstermiştir. Meşkhâneler her ne kadar kurumsal olmasa da günümüzdeki mûsikî derneklerine benzer bir işlev görmesi açısından önemlidir. Meşk usûlü öğretim tekniğinin önemini Cem Behar şu şekilde ifade etmektedir: “Meşk iyi icrâ, icrâ edilecek eserin üslûp özelliklerine riâyet eden, o özellikleri ve onlarla birlikte eserin bütün inceliklerini, gizli güzelliklerini ortaya koymaya çalışan, eserin muhtevâsını ve bu muhtevâda yatan gizli manâyı dinleyiciye en iyi şekilde ulaştırmayı amaçlayan bir icrâdır.” Behar; 1998: 24. Türk müziğindeki eğitim-öğretim uygulamaları, uzunca bir süre meşk sistemiyle yapılmıştır. Meşk sistemindeki temel amaç, müzik repertuarını gelecek kuşaklara aktarmaktır. Ve bu sistemde notaya dayalı bir öğretim yöntemi bulunmamaktadır. Günümüzde Türk müziği öğretiminde notaya dayalı bir sistem üzerinden eğitim verilse de hâlen usta-çırak usûlünce de bu öğretim yöntemi kullanılmaktadır. Özellikle Ney üfleme ve şarkı öğretiminde geleneği devam ettirmek adına kullanılmaktadır. “Meşkhâne bir talim odası idi akşama kadar açık olan bu odada mehter müziği de olmak üzere üstatlar tarafından meşk yolu ile müzik öğretilirdi. Meşkhânedeki en az on dört yıllık eğitimi aldıktan sonra üstatlar gelip meşkhânedeki oturlar buradaki öğrencilerde gelip üstatların karşısında otururlardı. Eller dizlere vurularak saz eşliğinde veya sazsız müzik eserleri öğretilirdi. Çok sayıda ses ve saz sanatçısından oluşan bu odayı sâzende başı denilen şef yönetirdi” Öztürk; 2005: 7. Osmanlılar döneminde Meşkhâneler ve Enderûn Mektebi'nde yapılan Türk müziği öğretimi dönemin siyâsi anlayışlarına göre şekillenerek Cumhuriyetin kurulduğu ve Osmanlı'nın son dönemlerine kadar olan dönemlerde de açılan yeni eğitim-öğretim kurumları ile devam etmiştir. Osmanlı'nın yeniliğe en çok rağbet eden ve yaptığı reformlarla gerek askerî ve siyâsi; gerekse mûsikîdeki istidadıyla bilinen 3.Selîm döneminde başlayan notaya dayalı Türk müziği öğretimi 19.yüzyılın yenilikçi ve reformist politikalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Meşk usûlü öğretimin yerini alan notaya dayalı öğretim sistemi ile Türk müziği repertuarının eksiksiz bir

şekilde gelecek kuşaklara aktarımının şart olduğunu düşünen 3.Selîm devlet yönetimindeki reformist yaklaşımlarını Türk müziği öğretiminde de sürdürmüştür. 1789 Fransız İhtilâli sonrasında Avrupa’da başlayan değişim rüzgarlarına kayıtsız kalmayan 3. Selîm Barok Dönem sonrası yeni bir gelişim sürecine giren Batı müziği çalışmalarından da haberdar olmuştur. Avrupa’nın Aydınlanma düşüncesiyle başladığı ve dönemin yenilikçi bestecileri Mozart ve Haydn gibi dönemin siyâsi ve politik çatışmalarını ustalıklı kavramış ve Türk müziğinde de birçok yeniliğe imza atmıştır. Özellikle Türk müziğinde yeni makamlar terkip etmesi ve bu makamların birleşiminden daha başka makamları ortaya çıkarması, beste, ağır semâî, yürük semâî gibi formlarda eserler bestelemesi dinî ve uhrevî bir müzik anlayışından, dünyevî müzik anlayışına yönelmesinde de etkili olmuştur. Dönemin politik anlayışı Avrupa ile paralel gelişmiş ve Batıdaki aydınlanma çağı 3.Selîm’in Türk müziğindeki yenilikçi çalışmaları ile sürmüştür. “Osmanlı’da Meşkhâneler ve Enderûn Mektebi ile başlayan Türk müziği öğretimi dönemsel gelişmelerden etkilenerak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı’nın son dönemlerine denk gelen bir yılda 1908 yılında açılan ve Osmanlı’nın ilk resmî müzik kurumu olan Darü’l Mûsikî-î Osmanî Mektebi ve bu kurumda hocalık yapan Muallîm İsmail Hakkı Bey’in kendi çabalarıyla 1910 yılında kurduğu Osmanlı’nın ilk özel müzik kurumu Mûsikî-î Osmanî Mektebi ile de eğitim-öğretim faaliyetlerinin devam ettiği Türk müziği, dönemin siyâsi anlayışları ve devlet yöneticilerinin ilgisi ya da ilgisizliği neticesinde varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. “1908 yılında mûsikî alanında açılan Darü’l Mûsikî-î Osmanî Cemiyeti; Osmanlı Devleti’nde ilk kurulan mûsikî cemiyetidir. Türk mûsikî üstatları ve mûsikî sevenler ilk kez Darü’l Mûsikî-i Osmani Cemiyeti çatısı altında toplanmıştır. Kısa bir süre sonra 1909 yılının mart ayında İsmail Hakkı Bey bu cemiyetten ayrılarak Mûsikî-î Osmanî Cemiyeti’ni kurmuştur. Böylece II. Meşrutiyet Dönemi’nde mûsikî faaliyetleri bu iki cemiyet aracılığıyla sürmüştür. 1910 yılında Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti, 1912 yılında da Darü’l Mûsikî-i Osmanî Cemiyeti faaliyetlerine son vererek okul hâline gelmişlerdir. Bu yıllar içinde bu cemiyetler; ücretli mûsikî dersi vermişler, İstanbul’da konser, eğlence ve müsamere düzenlemişlerdir. Ayrıca bu dönemin önemli veya zengin kişilerinin maddî desteği ile faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmışlardır.” Güçtekin; 2014, 8-10. Osmanlı’nın çöküş sürecine girdiği 19. yüzyıl başlarından itibaren ekonomik ve siyâsi anlamdaki buhranları Türk müziğine de yansımış 1. Dünya Savaşının çıkması Osmanlı’nın ekonomik ve siyâsi çöküşüne girmesi sonrasında her iki kurumda maddî imkânsızlıklardan dolayı kapanmıştır.

Osmanlı’nın çöküş sürecine girmesi ve sonrasında dağılmasıyla sonuçlanan 600 yıllık Osmanlı devleti, yerini Cumhuriyet rejimine bırakmıştır. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte yeni bir devlet ve ülke anlayışıyla yeni bir sayfa açan Türkiye Cumhuriyeti Devleti yönetim ve idare şekline, eğitim politikalarına; sağlık, kültür-sanat alanından, askerî, idâri, sosyal yapılanma alanlarına kadar birçok alanda köklü değişikliğe gitmiştir. Yeni rejimle birlikte başlayan modernite kavramının içselleştirilmesi ve halka tanıtılması adına yoğun bir çalışma içine girilmiştir. Türkiye’nin yeni çehresini bir an evvel hem halka hem de diğer dünya ülkelerine göstermek adına

birçok yeni adım atılmış ve yapılan çalışmalar uygulanmaya başlanmıştır. Kökten Batıcılık düşüncesinin egemen olduğu bu yeni süreçte Ziya Gökalp'ın Türkçülük düşünce akımının etkisiyle de güzel sanatlar ve sahne sanatlarının yanında müzikte de Batıya açılma gayretleri baş göstermeye başlamıştır. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren her pâdişah döneminde el üstünde tutulan Türk müziği bu yeni süreçte dönemin politik ve siyâsi vesâyatlerinin almış oldukları kararlar neticesinde derin bir yara almıştır. Enderûn ve Meşkhânelerde uzun yıllar boyunca verilen Türk müziği öğretimi ve icrâ faaliyetleri maalesef bu dönemde yasaklanmış ve gericiliğin simgesi olarak lanse edilmiş ve yeni devletin siyâsi düşüncesinde yer alamadığı için devlet desteğinden de mahrum kalmıştır. 1926 yılında Türk müziğinin yasaklanmasıyla Maarif Vekaleti'nin hazırladığı müzik öğretim programlarından çıkarılması, 1934-1936 yılları arasında radyolarda Türk müziği icrâsının kaldırılması ile yasaklar silsilesinin devamı gelmiştir. Yasak olan her şeyin çekici bir cazibesi olduğu düşüncesi bu dönemde de kendisini göstermiş, devletin yasakladığı ve kurumlarda icrâ edilmesini, eğitiminin verilmesini engellediği Türk müziğini halk bir şekilde bağrına basmış, kişisel ve sosyal ortamlarda Türk müziğinin icrâ ve eğitim-öğretim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Toplumun, Batılılaşma-modernite politikalarına karşı göstermiş olduğu direnç sayesinde bir nebze olsun kendisine yer bulan Türk müziği daha sonra devletin yeni siyâsi düzeninin politikalarına uyum sağlamaya çalışmak zorunda bırakılmıştır. Osmanlı'dan miras kalan ve modal müzik kurallarına göre inşa edilen Türk müziği, tonal müzik olarak yazılır ve icrâ edilirse Batı düşüncesinin daha kendisini gösterir bir hâl alacağına inanan dönem müzikçileri ve aydınları sayesinde farklı bir yola evrilmiştir. Türk müziğinin çok seslendirilmesi neticesinde yeni devleti, Batıya Batının gözünden ve işittiği seslerden yararlanarak tanıtma macerası Türk toplumu üzerinde kabul görmemiştir. Siyâsi erk ve dönemin politik argümanları neticesinde uygulanmaya çalışılan bu yeni müzik, halk tarafından benimsenmemiş ve deneysel çalışmalar olarak tarihteki yerini almıştır. Bir ezgiyi ya da üç mezûrluk bir melodiyi kendi coğrafyasındaki tınılardan ve makamsal öğelerden işitmeye alışkın olan halk, çoksesli olarak revize edilmiş Türk müziği eserlerine rağbet etmemiş ve kendi içlerindeki kurdukları örgütlenmelerle gerek ev toplantılarında, gerek kahvehanelerde; gerekse dinî vecibelerin yerine getirildiği Mevlevîhâne ve camilerde dinî ve la-dinî Türk müziği eserlerini icrâ ederek Türk müziği geleneğini devam ettirmişlerdir. 1923 sonrasındaki politik yapılanma ve devlet yönetimindeki siyâsi düşüncenin kökten Batıcılık olarak belirlenmesi Türk müziği eğitim-öğretim uygulamalarını ve icrâ faaliyetlerini de sekteye uğratmıştır. Müziğin bir ülkenin temel taşlarından olduğunu ve bir ülkenin müziğinin değiştirilmesi sonrasında "Müziği değiştirirseniz sitenin duvarları yıkılır"⁵ sözünü söyleyen Platon'un haklı çıktığı bu dönemde toplum ve topluma dayatılan yeni Türk müziği türü devlet ve halk arasında da derin boşlukların oluşmasına sebep olmuştur. Yeni bir yönetim anlayışını benimseyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti modernizm ve kökten

⁵ Platon: M.Ö. 427 - M.Ö. 347 tarihleri arasında yaşayan, İslâm dünyasında Eflatun olarak bilinen, Antik klâsik Yunan filozofu, matematikçi ve Batı dünyasındaki ilk yüksek öğretim kurumu olan Atina Akademisi'nin kurucusudur. Sokrates'in öğrencilerindedir. Platon, akıl hocası Sokrates ve öğrencisi Aristoteles ile bilim ve Batı felsefesinin temellerini atmıştır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eflatun> Erişim Tarihi:10.05.2024

Batıcılık düşünce akımının da etkisiyle Avrupa ülkelerinin sosyo-kültürel yaşam biçimini örnek alarak yola koyulmuştur. Batılı işgalci devletlere karşı verdiği savaşların sonunda kazandığı zaferler sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, siyâsal ve sosyo-kültürel alanda da Batıyı tercih etmiştir. Aslında bu tercih bir nevi zorunlu bir tercih olmuştur. Bu tercihteki asıl amaç Batıya karşı devletin varlığını güvence altına almaktır. Çok uluslu, çok dinli, çok dilli bir devlet anlayışıyla varlığını 600 küsur sene boyunca sürdürmeyi başaran Osmanlı İmparatorluğu aslında yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne de çok kültürlü bir miras bırakmıştı. Bu kültür, içinde birbirine taban tabana zıt öğeler içermesine rağmen bir şekilde bir noktada birleşiyor herkesin ve her kesimin beğendiği desteklediği bir sentezi yakalayabiliyordu. Ancak her ne hikmetse yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı'dan gelen bu çok kültürlülüğü görmezden gelerek sadece belli bir ideoloji ile yeni devletin temellerini atmaya çabalıyordu. Atılan bu adımları, araştırmamızın konusu gereği müzik ve diğer sanat dalları üzerinden ele alacak olursak konuyu daha iyi özetlemiş oluruz. “Cumhuriyetin ilk yıllarında Batıcı politika, Batıya benzemekten ziyade Batının meydan okuması karşısında devletin bekasını sağlamanın bir yolu olarak tercih edilmiştir.” Ayas; 2013: 22. Şerif Mardin'in de ifade ettiği biçimde aslında “Batılılaşma Batı sorununa bir çözüm olarak düşünülmüştür.” Mardin; 1991: 238. Ziya Gökalp Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muâsırlaşmak adlı kitabında Türklük, Müslümanlık ve modernlik üçgeninde bir sentez oluşturmuştur. Kökten Batıcı bir düşünceyi benimseyen Gökalp, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin var olabilmesi ve geleceği yakalayabilmesi için her yönüyle Batının örnek alınması gerektiğini savunmuştur. Bu minvâlde Osmanlı Müziği'nin yeni devlet anlayışında yer almaması gerektiğini de açıkça ifade etmiştir. Millî kültürün oluşturulabilmesi için Millî bir müziğe ihtiyaç olduğunu düşünen Gökalp, bir ülkeyi yeniden kurabilmek ve köklerinden bağımsız yeni bir devlet yaratabilmek için neler yapılmalı? Ve bir ülkenin, bir devletin varoluşunu simgeleyen müziği nasıl inşa edilmeli? gibi... soruların cevabını ise yine Batı düşüncesi ekseninde vermiştir. Gökalp, bu konu hakkında görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: “Avrupa mûsikîsi girmeden evvel memleketimizde iki mûsikî vardı: Bunlardan biri Farabi tarafından Bizans'tan alınan şark mûsikîsi, diğeri eski Türk mûsikîsinin devamı olan halk mehdilerinden ibaretti. Şark mûsikîsi de garp mûsikîsi gibi eski Yunan mûsikîsinden doğmuştur. Binaenaleyh, Yunan mûsikîsi gayri tabii seslere istinat eden bir suni mûsikî idi... Avrupada teşekkül eden opera müessesesi, Yunan mûsikîsindeki iki nakisayı (eksikliği) izale etti...İşte bu iki yemlik mütekamil garp mûsikîsinin doğmasına sebep oldu... Şark mûsikîsine gelince, bu tamamıyla eski hâlinde kaldı. Bugün işte bu üç mûsikînin karşısındayız: Şark mûsikîsi, Garp mûsikîsi, Halk mûsikîsi” Gökalp; 2017:105. Osmanlı müziği ve yöresel müziklerin Batı müziği armonisine göre düzenlenmesinin ve halka bu şekilde sunulmasının hem Batının hem de yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilerlemesi için atılması gereken en gerekli adımlardan olduğunu vurgulamıştır. Sürekli değişen siyâsi iktidarlar ve yeni yönetim anlayışları sonrasında farklı bir yere evrilen Türk müziği bu dönemde de farklı deneme girişimlerine maruz bırakılmıştır. Ziya Gökalp yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sözü geçen aydınları arasında yer almaktaydı. Dönemin siyâsileri ve Batı

düşüncesini benimsemiş diğer mûsikîşinaslarla olan yakınlığı sebebiyle, Mûsikî İnkılâbı olarak bilinen değişim sürecinde önemli rol oynamıştır. Gökalp Doğu-Batı arasında kalan tercihini Batı medeniyetinden yana kullanmış ve halk müziğinin folklorik öğelerinin ön plana çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Mûsikî hakkındaki görüşlerini de Şark, Garp ve Halk Mûsikîsi olmak üzere üçe ayırmıştır. Türkçüğün Esasları adlı eserinde de bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “Acaba bunlardan hangisi bizim için Millî dir? Şark mûsikîsinin hem hasta hem de gayri Millî olduğunu gördük. Halk mûsikîsi harsımızın, garp mûsikîsi de yeni medeniyetimizin mûsikîleri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir. O hâlde Millî mûsikîmiz, memleketimizdeki hâlk mûsikîsiyle garp mûsikîsinin imtizacından doğacaktır. Halk mûsikîmiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve garp mûsikîsi usulünce armonize edersek hem Millî hem de Avrupalı bir mûsikîye malik oluruz” Gökalp; 2017:107. Bu düşünceler ekseninde yeni bir mûsikî arayışına giren ve Batıya Batının gözünden seslenmek gerektiğini benimseyen dönem müzikhçileri ve aydınlarının attığı ilk adım bu işi ancak Avrupa görmüş, Batıyı kendi topraklarında yaşamış, Batı medeniyetini ve müzik kültürünü yerinde öğrenmiş kişilerin çözebileceğini düşünmüşlerdir. Dönem siyâsi anlayışı eğitim politikalarına da yansımış yeni devletin eğitim politikalarında Türk müziği eğitimi de Batı eksenli olarak yenilenmiştir. Makamsal öğelerin, Batı müziğinin temelini oluşturan ve komalı seslerin kullanılmadığı tampere sistemine göre seslendirilmesi gerektiği görüşünden yola çıkılarak müzik eğitimlerini Osmanlı döneminde Batı müziği temelli olarak almış yetenekli gençler Avrupa’ya gönderilmişlerdir. “Türk Beşleri” olarak adlandırılan ve seçilerek Avrupa’nın çeşitli ülkelerine gönderilen bu yetenekli gençlerin ortak özellikleri 1900’lü yılların başlarında doğmuş ve Osmanlı’nın son dönemlerinde varlığını sürdürmüş varlıklı ve eğitilmiş ailelerin çocukları olmalarıdır. Hükümet tarafından Batı müziği eğitimi almaları için Türk Beşleri⁶ olarak bilinen bu yetenekli gençleri (Hasan Ferit Alnar, Ulvi Cemal Erkin, Cemal Reşit Rey, Ahmet Adnan Saygun, Necil Kazım Akses) yurtdışına gönderilmiştir. Cumhuriyet’in ilanı, tekkelerin medreselerin kapatılması sonrasında yasaklarla var olmaya çalışan makamsal Türk müziği yerine yeni bir Türk müziği yaratılmak istendi. Avrupa’nın farklı ülkelerinde ve farklı kültürlerinde yetişen bu beş genç ülkeye döndüklerinde halk türkülerini yeniden yorumladılar. Ziya Gökalp’ın Millî Mûsikî hakkındaki görüşleri de birer birer uygulamaya geçmeye başladı. Dönemin siyâsi görüşleri müzik eğitimini de etkiliyor ve Türk müziğinin makam temelli eğitimi yerine tamamen Batı müziği ekseninde verilmesi gerektiği görüşü de yaygınlaşmaya başlıyordu. Nitekim yurtdışında aldıkları eğitimleri sonrasında ülkeye dönen bu beş yetenekli genç de yeni kurulan müzik eğitim kurumlarında Batı müziği temelli Türk müziği eğitimi vermeye başladılar. “Cumhuriyet’in ilk yıllarında Avrupa’ya müzik eğitimi için gönderilmiş olan öğrenciler, yurda dönerek Mûsikî Muâllim Mektebi’nde göreve atanmışlardır. Bu gençler öğrenim gördükleri okullardakine benzer yani Avrupa

⁶ Beş Türk gencinden oluşan bu gruba, "Rus Beşleri"nden esinlenilerek böyle bir önad oluşturulmuştur. Müziksel tutumları itibariyle farklı oldukları vurgulanmak istenilmiştir. Hepsinin ortak özelliği Cumhuriyet dönemi batı müziği bestecileri olmaları ve hükümet tarafından müzik eğitimi için Avrupa’nın çeşitli kentlerine gönderilmeleridir. Yurtseven, Gürsel, Türkiye Cumhuriyeti’nde Müzik Kurumlaşması ve Kültürel Kimlik Değişimi, YTÜ SBE, 2018: 169.

konservatuvarlarındaki eğitim ilkelerini burada uygulamaya başlamışlardır. Müzik kurumlaşmasının bu yönde şekillenmesi konusunda ilgili idâri kanalları da yönlendirmişlerdir. Bu gençler muhtemelen Mûsikî Muâllîm Mektebi dışında yeni bir kurumlaşma ve müzik eğitim politikaları için de devletin ilgili yönetim kademelerine bu konularda yönlendirmelerde bulunuyorlardı.” Yurtseven; 2018: 33. Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde Gürsel Yurtseven’in yazmış olduğu “Türkiye Cumhuriyeti’nde Müzik Kurumlaşması ve Kültürel Kimlik Değişimi” adlı tezde de belirtildiği gibi müzik eğitim politikaları dönem aydınları ve müzikçileri ile belirlenmiş ve daha sonra atılacak adımlar da bu görüşlere göre şekillenmiştir. Yeni devletin müzik anlayışında Türk müziğine olan ilginin devlet katında azalması ve modernite düşüncesinin baskın bir hâl alması sonucunda Türk müziğinin öğretimi ve gelecek kuşaklara aktarımı sekteye uğratmıştır. Ülkenin dört bir tarafına müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Mûsikî Muâllîm Mektebi’nin açılması ve bu kurumun eğitim müfredatlarının Batı müziği temelli olması da kültürel kimlik görüşünü destekler niteliktedir.

Çok partili hayata geçiş denemelerinin yapıldığı, her kesimden ve her görüşten yurttaşın beklentilerinin karşılanması amacıyla yapılan 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde DP’nin iktidar olmasıyla birlikte Türk müziği öğretim ve icrâ anlayışları da farklı bir yöne evrilmiştir. Sağ ve sol düşünce yapısı 1923-1950 ve 1950-1960 yılları arasındaki dönemlerde açık bir şekilde görülmektedir. Sol düşünceye daha yakın olan Gökâlçî Doktrinler Türk müziğinin gerilemesine neden olurken, sağ düşünceyi benimseyen AP döneminde Türk müziği bir nebze olsun nefes alabilmiş yasaklanan dönemlerden sıyrılıp kendisini göstereceği farklı alanlar bulabilmiştir. Foucault’un Özne ve İktidar söyleminde de belirttiği gibi aslında her şey iktidarla başlayıp, iktidar eliyle son bulmaktadır. Bu durum Türk müziği için de bu şekilde ilerlemiştir. Sağ düşünce sistemine daha yakın olduğu düşünülen Türk müziğinin 20.yüzyılda geçtiği engebeli yollar, 21.yüzyılda daha olumlu bir gelişim safhasına doğru ilerlemiştir. Araştırmanın ana konusunu oluşturan müzik eğitim politikaları ve bu süreçte Türk müziği üzerine yapılan eğitim politikaları 21. yüzyılda kendisini belirgin bir şekilde göstermektedir. DP’nin iktidara gelmesiyle başlayan değişim ve gelenekselliğe dönüş politikaları Türk müziği açısından da kendisini göstermiş ve modernite düşüncesi neticesinde faaliyetleri ve öğretimi sekteye uğrayan Türk müziği bir nevi gelişim sürecine de girmiştir. “Müzik alanına ve özellikle Türk makam müziği alanına bakıldığında, DP döneminde davetler ve özel toplantılar gibi etkinliklerde Türk müziğinin tercih edildiği görülmektedir. Parti’nin ileri gelenleri ve dönemin önemli sanatçıları arasındaki ilişkileri de kapsayan detaylı örnekler incelendiğinde bu görüş daha da pekişmektedir. Örneğin, Safiye Ayla’nın 1953 yılında DP Edirne Teşkilâtı ve 1959 yılında DP Tarsus Teşkilatı’nın etkinliklerinde sahne alması, DP’nin Parti etkinliklerinde Türk müziğini tercih ettiğini göstermektedir. Ayrıca DP’nin iktidara geldiği sene Kartal Teşkilâtı, düzenleyeceği balo için de Safiye Ayla’ya teklif götürmüştür.” Büyükduman, 2020: 39. 1923’te kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk kurulduğu yıllardan itibaren benimsediği modernite düşüncesi ve Batı müziği temel alınarak ülkede yeni bir müzik kültürü oluşturma çabaları yıllar sonra Türk müziği lehine

ilerlemiş ve ilerleyen yıllarda da Türk müziğinin gelişim aşamalarını hızlandırmıştır. DP döneminde geleneksele duyulan özlem aslında sadece partinin kültür-sanat politikalarının bir sonucu değildir. Erken Cumhuriyet döneminde bir anda jakoben bir düşünceyle yurttaşlara sunulan Batı düşüncesinin toplumda kabul görmediğinin de bir göstergesidir. Savaştan yeni çıkmış, acısını kendi dilinde ve kendi müziğinde dindirmek isteyen, ya da eğlencesini, hüznünü, sevincini kendi müzik kültüründe yaşamak isteyen halk aslında DP aracılığıyla da ses vermiştir. DP döneminde geleneksele dönüş çalışmaları Türk müziği adına olumlu çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Uygulanan kültür-sanat politikaları neticesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nun kurulması Türk müziğinin devlet kurumlarında kurumsallaşması açısından büyük önem taşımaktadır. DP döneminin Türk müziğine olan ılımlı yaklaşımları neticesinde kurulan bu koro ile gelişim aşamasına giren Türk müziği elbette diğer alanlarda da kendisine yer bulmaya başlamıştır. Türkiye'nin Türk müziği eğitimi veren ilk konservatuarı olan İTÜ TMDK'nın 1976 yılında kurulmasıyla birlikte Türk müziği devletin gözetiminde ve kanunla belirtilen şartlarda resmîleşmiş ve Türk müziği eğitimi verecek diğer konservatuar ve güzel sanatlar liselerinin açılmasına da vesile olmuştur. 1976'dan günümüze gelene dek gelen ve hâlen Türk müziği eğitimi veren bu kurum sayesinde Türk müziğinin eğitim-öğretim ve icrâ faaliyetleri 20.yüzyılda başlayan eksikliği gidermiş ve 21. yüzyıl Türkiye'sinin Türk müziği eğitim-öğretim politikalarına ve faaliyetlerine de yön vermiştir. Siyâsal iktidarların kendi siyâsi ideolojileri ve fikirleri ile şekillendirdiği toplumlar her zaman iktidarın arzuladığı bir kültürü benimsemek istemeyebilirler. Bunun en belirgin örneğini de erken Cumhuriyet döneminde Türk müziği yerine çok sesli Türk müziği olarak yapılan deneysel çalışmalardan anlayabiliriz. Devlete ait bir kurumda devletin anayasası esas alınarak kurulan bir kurum olan Devlet Klasik Türk Müziği Korosu ve akabinde eğitim hayatına başlayan İTÜ TMDK Cumhuriyetin 50. Yılında kazandığı bu kazanımları 1980 ve 1990 yıllarında da devam ettirmiştir. 12 Eylül 1980'de yapılan askerî darbe döneminde uygulanan eğitim politikaları Türk müziğine olumlu yönde etki etmiş. Her ne kadar askerî vesâyet altında olsa bile bu dönemde de Türk müziği devlet konservatuarları açılmış ve TRT'nin radyolarında ve televizyon kanallarında kendisine yer bulabilmiştir. 1980 askerî darbe sonrası ve Turgut Özal hükümeti döneminde kanun hükmüyle 1989'da kurulan Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri her ne kadar Batı müziği temel alınarak kurulsun da 2000'li yıllar itibarıyla Türk müziğini de müfredatlarına almışlardır. 1976'da kurulan Cumhuriyetin ilk Türk müziği devlet konservatuarı olan İTÜ TMDK 2000'li yıllara gelindiğinde sayıca fazla ve ülkenin dört bir tarafında Türk müziği öğretimi veren başka kurumların açılmasına olanak sağlamıştır.

20.yüzyılın bitişi ve yeni binyılın başladığı bu tarihte birlikte uygulanan politikalar Türk müziği açısından 2002 yılı sonrasında gerçekleşen siyâsal iktidar değişikliği ile AP dönemine benzer bir paralellik göstermiştir. 2000 yılı sonrası uygulanan müzik eğitimi politikalarında AKP'nin Türk müziği adına almış olduğu kararlarda olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir. 2002 yılı öncesinde farklı siyâsi partiler, ideolojiler ve muhâlefet hükümetleriyle siyasetin yönlendirildiği ve farklı görüşlerin aldıkları siyâsi kararla

yönetilen Türkiye, eğitim politikalarının uygulanmasında da farklılıkların olduğu bir süreci yaşamıştır. Dolayısıyla bu süreçte üretilen eğitim politikalarında Türk müziği kendisine yeterince yer bulamamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere müzik siyasetten ayrı düşünülmemektedir. Çünkü her siyâsi oluşumun bağlı olduğu bir görüş ve bu görüşe daha yakın olan bir müzik türü vardır. Dolayısıyla 2000 sonrası yapılan müzik eğitim politikalarına bakıldığında 2002 sonrasında alınan MEB müzik eğitimi şura kararlarının Türk müziği öğretimi ve icrâsının lehine olduğu gözlenmektedir. Bu gelişmelerin olumlu olması da AKP'nin siyâsi ideolojisinin göstergelerindedir. Siyâsi ideolojisini *Muhafazakâr Demokrasi, Millî Muhafazakâr, Sosyal Muhafazakâr ve Yeni Osmanlılık*⁷ olarak belirleyen parti meclisi, Osmanlı kültürüne sık sık vurgu yapmıştır. Özellikle partiye ait belediyelerde mehter topluluklarının gittikçe çoğalıyor olması ve büyükşehirlerde yer alan kültür-sanat merkezlerinde Türk müziği ağırlıklı konserlerin verilmesi, yine belediyelerin işlettiği İsmek, Kültür Meclisleri gibi kurumlarda verilen Türk müziği eğitimleri, siyâsal iktidarın kültür-sanat politikalarında Türk müziğinin Osmanlı kültürü ile özdeşleştiğinin bir parçası olarak görülmektedir.

2002 yılı sonrası uygulanan eğitim politikalarında AKP'nin kültür politikaları ile özdeşleşen Türk müziği, icrâ ve eğitim-öğretim uygulamalarında 2000 öncesine göre ivme kazanmıştır. Partinin siyâsi ideolojisinin sembollerinden olan Türk müziği gerek yüksek öğretim kurumlarında gerekse MEB' e bağlı kurumlarda eğitim alanlarının genişletilmesi, ders ve kazanım sayılarının artırılması olarak kendini göstermektedir. Osmanlı kültürünün halka daha iyi tanıtılması için erken yaşta verilecek müzik eğitimleri önemsenmiştir. Bazı çevreler tarafından eleştirilen bu tutum MEB TTK tarafından hazırlanan müzik dersi öğretim programlarında kendisini göstermiştir. Müzik dersi müfredatları ve öğretim programları İlköğretim ve Ortaöğretim kademelerinde 2000 yılı sonrası bazı değişikliklere uğramıştır. 2006,2009 ve 2018 yıllarında yapılan MDÖP'ları ve Ders Müfredatları yeniden hazırlanmıştır. 2018 yılında hazırlanan OMDÖP 2000 sonrası AKP'nin eğitim politikaları özelinde incelenmiştir. 2018 Yılı OMDÖP diğer programlar içerisinde Türk müziği konu-kazanım ve öğelerine en çok yer veren program olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aşağıda MEB TTK tarafından 2018 Ortaöğretim Müzik Dersi (9.10.11.12. sınıflar) Öğretim Programında yer alan Türk müziği konu ve kazanım sayıları verilmiştir. Geçmiş yıllarda hazırlanan müzik öğretim programları ile karşılaştırılınca bu müzik öğretim programında Türk müziği konu ve kazanım sayılarında büyük bir artışın olduğu tespit edilmiştir. Ünite bazlı hazırlanan öğretim programları kazanım alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır. Daha evvel hazırlanan programlarda Türk müziği konu ve kazanım sayılarına sınırlı bir şekilde yer verilirken bu öğretim programında ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

⁷ <https://www.akparti.org.tr/parti/kurumsal-kimlik/> Erişim Tarihi:11.05.2024

2018 Ortaöğretim (Lise) Müzik Öğretim Programında Yer Alan Türk Müziği Konu ve Kazanım Sayıları

MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nün 03.11.2009 Tarih 9653 Sayılı kararı ile TTK tarafından kabul edilen OMDÖP uygulamadan kaldırılmıştır. 08.06.2018 Tarih 11286013 Sayılı TTK tarafından alınan kararla Ortaöğretim için yeni MDÖP 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.⁸ 2018 yılı itibariyle kullanılmaya başlanan OMDÖP'nda öğrencilerin öğrenme seviyeleri gözetilmiştir. Konu kısımları üniteler hâlinde yer almıştır. 9.10.11.12.sınıflardan oluşan OMDÖP "Dinleme Söyleme, Müzik Kültürü, Müziksel Algı ve Bilgilenme, Müziksel Yaratıcılık" adlı 4 öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır. Üniteler içinde yer alan konu kısımlarında daha etkin öğrenmenin gerçekleşmesi için konular görsel ve işitsel öğelerle desteklenmiştir. Öğrencilerin yaş gurupları dikkate alınmış, dersin sevilmesi ve öğrenci tarafından benimsenmesi için gerekli koşulların okullar tarafından oluşturulması gerektiği amaçlanmıştır. MEB'e bağlı resmî ve özel eğitim kurumlarında Ortaöğretim kademesi için müzik dersine haftada 2 ders saati süresi verilmiştir. Müzik dersliği ya da koşulları uygun olan bazı okullarda da seçmeli olarak 2 ders saati daha müzik dersi verilebileceğine dair bakanlığın konuyla ilgili yayınladığı bir genelge bulunmaktadır. 2018 OMDÖP'nın bakanlığın 1924 yılından itibaren belirli periyodlarla hazırladığı müzik öğretim programları içerisinde Türk müziği konularına en fazla yer veren program olduğu tespit edilmiştir. Hemen hemen her üniteye Türk müziği konularına yer verilmiş ve ayrıntılı bir şekilde konular anlatılmıştır. Bazı müzik eğitimcileri tarafından Türk müziği konularına ayrılan konu ve ünite sayılarının fazlalığı nedeniyle eleştirilen program hâlen kullanılmaktadır.

Ünite: Kazanım ve konuyu kapsayan kısım

Kazanım-Konu: Öğrenme süreci sonunda öğrencide görülmesi gereken bilgi beceri, tutum ve değerleri gösterir.

1 Ders Saati Süresi: 40 dakika

Öğrenme Alanı: Kazanım alanının hangi öğrenme yöntemiyle yapılacağını belirten alan⁹

08.06.2018 Tarih 11286013 Sayılı TTK Kararı ile Kabul Edilen 9.Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programı Ünite, Kazanım, Ders Saati ve Öğrenme Alanı Sayıları

*Toplam Ünite Sayısı	*Toplam Kazanım Sayısı	*Toplam Ders Saati	*Toplam Öğrenme Alanı
6	25	72	4

Öğrenme Alanı

Kazanım Sayısı

Dinleme Söyleme Çalma	▶	7
Müziksel Algı ve Bilgilenme	▶	6

⁸ <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=359> Erişim Tarihi:21.05.2024

⁹ <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=359> Erişim Tarihi:21.05.2024

Müzik Kültürü	►	4
Müziksel Yaratıcılık	►	9 ¹⁰

“Temel Müzik Bilgileri” adlı 2. Üniteye 20 ders saati süresi ayrılmıştır.

*2. Ünite “Müziksel Algı ve Bilgilenme, Dinleme Söyleme, Müzik Kültürü” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*2.Ünite 7 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanımlardan 6. ve 7. kazanımlar Türk müziği konularına ayrılmıştır. 6. ve 7. kazanım kısımları için 6 ders saati süresi verilmiştir.

*2.Ünite 6.Kazanım kısmında “Türk Halk ve Türk Sanat Müziğinin Genel Özelliklerini Açıklar” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında sözlü ve sözsüz Türk müziği eserlerine yer verilmiştir. Açıklamalar kısmında Türk müziğindeki sözlü ve sözsüz müzik türleri dinî ve dindışı müzikler olarak guruplara ayrılmıştır. “Kürdi-Fikrimin İnce Gülü” adlı eser şarkı formuna örnek eser olarak notalarıyla birlikte verilmiştir. Aynı kazanım kısmında Türk müziği çalgılarına da yer verilmiştir. Türk müziği çalgıları kitap içinde hazırlanan bir etkinlikle görseller kullanılarak tanıtılmıştır.

2.Ünite 6. Kazanım kısmında;

- 1 adet Türk müziği makam ismine
- 1 Adet Türk müziği eserine
- 1 adet Türk müziği besteci ismine
- 15 adet Dinî ve Dindışı Türk müziği form ismine
- 8 adet Türk müziği çalgı ismine yer verilmiştir.
- Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

*2.Ünite 7.Kazanım kısmında “Türk Müziği Usûllerinin Vuruşlarını Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır. Bu kazanım kısmında Nim Sofyan, Semâî, Sofyan, Türk Aksağı, Yürük Semâî, Devr-î Turan, Devr-î Hindî, Düyek, Müsemmen, Aksak, Raks Aksağı, Oynak usûlleri darp vuruşları gösterilerek usûl kalıplarıyla birlikte öğretilmiştir. Öğretilen her bir usûle örnek olması açısından ilgili usûllerde bestelenmiş eserlere yer verilmiştir.

2. Ünite 7. Kazanım kısmında;

- 8 adet Türk müziği makam ismine

¹⁰ Tablo ve sayısal veriler MEB 2018 Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programına göre hazırlanıp 2022 yılında basılmış 9.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabında yer alan bilgilere göre hazırlanmıştır.

- ▶ 12 adet Türk müziği eserine
- ▶ 12 adet Türk müziği besteci ismine
- ▶ 12 adet Türk müziği usûlüne yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzikte Dizi, Ton ve Makam adlı 3. Üniteye 10 ders saati süresi ayrılmıştır.

*3.Ünite “Müzik Kültürü, Müziksel Algı ve Bilgilenme, Dinleme Söyleme” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*3.Ünitede 3 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 2. ve 3.kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır. 2. ve 3. kazanım kısımları için 8 ders saati süresi verilmiştir.

*3.Ünite 2.Kazanım kısmında “Türk Müziğinin Makamsal Yapısını Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Türk müziği ses sistemi tanıtılmış ve iki ses arasındaki aralıklar görsel bir şekilde verilmiştir. Koma kavramının açıklaması yapılmıştır. Türk müziğindeki ses değiştirici işaretler adı, rumuzu, koma değeri, diyezi ve bemolünün gösterildiği bir tabloyla anlatılmıştır. Makam kavramı açıklanmış ve makam dizilerindeki Durak, Güçlü, Seyir, Yeden Sesleri anlatılmıştır. Türk müziğindeki ara perdeler porte üzerinde gösterilmiştir. Basit, Şed, Mürekkep makamların tanımları yapılmıştır. Basit makamların 4’lü ve 5’li dizileri gösterilmiş, Hicaz ve Uşşak makamlarında seyir yapma örneğine yer verilmiştir. Uşşak makamına örnek eser olarak “Mendili Oyaladım” adlı esere notalarıyla birlikte yer verilmiştir.

3.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- ▶ 8 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 1 adet Türk müziği eserine
- ▶ 1 adet Türk müziği besteci ismine
- ▶ 6 adet 4’lü ve 5’li makam dizisine
- ▶ 13 adet Türk müziği perde ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konularına 2 ders saati süresi verilmiştir.

3.Ünite 3.Kazanım kısmında “Türk Müziğine Ait Makamsal Eserleri Seslendirir” konusu “Dinleme ve Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Hicaz ve Uşşak makamlarında bestelenmiş şarkılar ve makamsal türküler notalarıyla birlikte verilmiştir.

3.Ünite 3.Kazanım kısmında;

- ▶ 2 adet Türk müziği makam ismine

► 8 adet Türk müziği eserine

► 3 adet Türk müziği besteci ismine yer verilmiştir.

► Türk müziği konularına 6 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzik Tarihi adlı 4. Üniteye 6 ders saati süresi ayrılmıştır.

*4.Ünite “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*4. Ünite 3 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 1. kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır. 1. kazanım kısmına 2 ders saati süresi verilmiştir.

*4.Ünite 1.Kazanım kısmında “17. yüzyıla Kadar Türk Müziği Tarihini Açıklar” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Türk müziği tarihi dönemler hâlinde incelenmiştir. Sadettin Arel, Onur Akdoğu ve Ercüment Berker’in yapmış oldukları sınıflandırmalara yer verilmiştir. Aynı kazanım alanında Türk müziğinde besteci ve müzikolog olarak hizmet etmiş 4 mûsıkîşinasın ayrıntılı biyografisine yer verilmiştir.

4.Ünite 1.Kazanım kısmında;

► 4 adet Türk müziği bestecisi biyografisine

► 24 adet Türk müziği icracı, müzikolog, araştırmacı, besteci ismine

► 3 adet Türk müziği eserine yer verilmiştir.

► Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzik Kültürü” adlı 5.Üniteye 16 ders saati süresi ayrılmıştır.

*5.Ünite” Müzik Kültürü, Dinleme Söyleme” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*5.Ünite 6 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 1.ve 2. kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır. 1. ve 2. kazanım kısımlarına 6 ders saati süresi verilmiştir.

*5.Ünite 1.Kazanım kısmında “Ülkemizdeki Müzikleri Türlerine Göre Sınıflandırır” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Ülkemizdeki müzik türleri hakkında bilgi verilmiştir. Türk müziği, mehter müziği ve dinî müziğin tanımı yapılmış bu müzik türlerine örnek olması açısından ilgili türde bestelenmiş eserlere yer verilmiştir.

5.Ünite 1.Kazanım kısmında;

► 2 adet Türk müziği form ismine

- ▶ 4 adet Türk müziği besteci ismine
- ▶ 4 adet Türk müziği eserine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

5.Ünite 2.Kazanım kısmında “Türk Müziğinden Örnek Eserler Seslendirir” konusu “Dinleme Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Türk müziğinde bestelenmiş şarkı ve marşlara yer verilmiştir. Eserler notalarıyla birlikte yer almıştır. Dinî müzik hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

5.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- ▶ 4 adet Türk müziği eserine
- ▶ 4 adet Türk müziği besteci ismine
- ▶ 1 adet Mehter müziği eserine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

08.06.2018 Tarih 11286013 Sayılı TTK Kararı ile Kabul Edilen 10.Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programı Ünite, Kazanım, Ders Saati ve Öğrenme Alanı Sayıları

*Toplam Ünite Sayısı	*Toplam Kazanım Sayısı	*Toplam Ders Saati	*Toplam Öğrenme Alanı
6	23	72	4

Öğrenme Alanı

Kazanım Sayısı

Dinleme Söyleme Çalma	▶	8
Müziksel Algı ve Bilgilenme	▶	5
Müzik Kültürü	▶	3
Müziksel Yaratıcılık	▶	7 ¹¹

“Temel Müzik Bilgileri” adlı 2.Üniteye 12 ders saati süresi ayrılmıştır.

*2.Ünite “Müziksel Algı ve Bilgilenme, Dinleme Söyleme” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

¹¹ Tablo ve sayısal veriler MEB 2018 Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programına göre hazırlanıp 2022 yılında basılmış 10.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabında yer alan bilgilere göre hazırlanmıştır.

*2.Ünitede 4 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 2. kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır. 2. kazanım kısmına 2 ders saati süresi verilmiştir.

*2. Ünite 2.Kazanım kısmında “Türk Müziği Usûllerinin Vuruşlarını Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında Türk müziğinde kullanılan 8 ve 9 zamanlı usûller darp vuruşları ve usûl kalıplarıyla birlikte öğretilmiştir. Usûllerin darp vuruşlarının uygulanması için örnek eserler notalarıyla birlikte yer almıştır.

2.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- ▶ 2 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 2 adet Türk müziği bestecisine
- ▶ 2 adet Türk müziği eserine
- ▶ 9 adet Türk müziği usûlüne yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzikte Ton ve Makam” adlı 3.Üniteye 8 ders saati süresi ayrılmıştır.

*3.Ünite” Müziksel Algı ve Bilgilenme, Dinleme Söyleme” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*3.Ünitede 3 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 2. ve 3. kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır. 2. ve 3. kazanım kısımları için 6 ders saati süresi verilmiştir.

*3. Ünite 2.Kazanım kısmında “Türk Müziğinin Makamsal Yapısını Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Türk müziği ses değiştirici işaretler adı-koma değeri-diyez-bemol işaretleri tablo hâlinde gösterilmiştir. Rast ve Saba makamları 4’lü ve 5’li dizi hâlinde gösterilmiştir.

3.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- ▶ 2 Adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 1 adet Anonim Türk müziği eserine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği ses sistemi ses değiştirici işaretler hakkında bilgi verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

*3. Ünite 3.Kazanım kısmında “Türk Müziğine Ait Makamsal Eserleri Seslendirir” konusu “Dinleme Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında kulaktan şarkı öğretimi tekniği kullanılarak 4 adet Türk müziği eserinin notalarına yer verilmiştir.

3.Ünite 3.Kazanım kısmında;

- ▶ 2 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 4 adet Türk müziği eserine
- ▶ 1 adet Türk müziği bestecisine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzik Tarihi” adlı 4.Üniteye 4 ders saati süresi ayrılmıştır.

*4.Ünite” Müziksel Algı ve Bilgilenme, Müzik Kültürü” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*4.Ünite 2 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 1.kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır. 1. kazanım kısmı için 2 ders saati süresi verilmiştir.

*4. Ünite 1.Kazanım kısmında “17. ve 18. yüzyıl Türk Müziğinin Genel Özelliklerini Açıklar” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Türk müziği tarihinde meydana gelen önemli gelişmelere yer verilmiştir. Bu dönemde Türk müziği eğitiminin verildiği Enderûn Mektebi, Mızıka-î Humâyun ve mehterhaneler hakkında bilgi verilmiştir. IV.Murat, I.Mahmut, III.Selîm gibi Türk müziğine hizmet etmiş mûsikîşinas Pâdişahlara yer verilmiştir. Türk müziğinde nota yazım çalışmaları yapan teorisyen ve bestecilerin isimleri verilmiş Türk müziği formlarının açıklaması yapılmıştır.

4.Ünite 1.Kazanım kısmında;

- ▶ 5 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 3 adet mûsikîşinas Osmanlı Pâdişahı ismine
- ▶ 3 adet Türk müziği formuna
- ▶ 5 adet Türk müziği bestecisinin kısa biyografisine
- ▶ 5 adet Türk müziği eserine
- ▶ 4 adet Türk müziği nota çalışması yapan teorisyen ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzik Kültürü” adlı 5.Üniteye 12 ders saati süresi ayrılmıştır.

*5.Ünite” Müzik Kültürü, Dinleme Söyleme” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*5.Ünite de 7 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 3. ve 4. kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır. 3. ve 4. kazanım kısımları için 6 ders saati süresi verilmiştir.

*5. Ünite 3.Kazanım kısmında “Türk Sanat Müziği ve Dinî Müzik Eserlerini Dinler” konusu “Dinleme Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Farklı makamlarda bestelenmiş dinî ve din dışı eserler notalarıyla birlikte yer almıştır.

5.Ünite 3.Kazanım kısmında;

- ▶ 2 Adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 1 adet Dinî 1 adet Dindışı Türk müziği eserine
- ▶ 1 adet Türk müziği besteci ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

5. Ünite 4.Kazanım kısmında “Türk Müziği Çalgılarını Tanır” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Çalgılar guruplara ayrılarak anlatılmıştır. Türk müziği çalgılarının tanıtımı çalgıların görselleriyle birlikte yapılmıştır.

5.Ünite 4. Kazanım kısmında;

- ▶ 16 adet Türk müziği çalgısının tanıtımına yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

08.06.2018 Tarih 11286013 Sayılı TTK Kararı ile Kabul Edilen 11.Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programı Ünite, Kazanım, Ders Saati ve Öğrenme Alanı Sayıları

*Toplam Ünite Sayısı	*Toplam Kazanım Sayısı	*Toplam Ders Saati	*Toplam Öğrenme Alanı
7	24	72	4

Öğrenme Alanı

Kazanım Sayısı

Dinleme Söyleme Çalma	▶	7
Müziksel Algı ve Bilgilenme	▶	5
Müzik Kültürü	▶	4

“Atatürk ve Müzik” adlı 2.Üniteye 4 ders saati ayrılmıştır.

*2. Ünite “Dinleme-Söyleme” öğrenme” alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*2. Ünite 2 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 2. kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır. 2. kazanım kısmı için 6 ders saati süresi verilmiştir.

*2. Ünite 2.Kazanım kısmında “Atatürk’ün Sevdiği Şarkı ve Türküleri Tanır” konusu “Dinleme Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir.

*Atatürk’ün sevdiği eserlerden “Kürdi- Bülbülüm Altın Kafeste ve Hicaz- Pencere Açıldı Bilal Oğlan” adlı 2 adet anonim Türk müziği eserine notalarıyla yer verilmiştir.

2.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- ▶ 2 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 12 adet Türk müziği eserine yer verilmiştir
- ▶ Türk müziği konuları için 6 ders saati verilmiştir

“Temel Müzik Bilgileri” adlı 3.Üniteye 6 ders saati ayrılmıştır.

*3. Ünite “Müziksel Algı ve Bilgilenme, Müzik Kültürü” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*3. Ünite 3 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanımlardan 1. ve 3. kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır. 1. ve 3.kazanım için 4 ders saati süresi verilmiştir.

*3. Ünite 1.Kazanım kısmında “Aksak Ölçüleri Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir.

*Bu kazanım kısmında 5 ve 7 zamanlı Türk müziği usullerine yer verilmiştir. Türk Aksağı, Devrihindi ve Devri turan usulleri darp vuruşları gösterilerek usul kalıplarıyla birlikte öğretilmiştir. İlgili usûllerin vuruşlarının daha iyi öğretilmesi için öğretilen her bir usûl için o usûl kalıbında bestelenmiş bir esere yer verilmiştir.

¹² Tablo ve sayısal veriler MEB 2018 Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programına göre hazırlanıp 2022 yılında basılmış 11.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabında yer alan bilgilere göre hazırlanmıştır.

3.Ünite 1. Kazanım kısmında;

- ▶ 3 adet Türk müziği usûlüne
- ▶ 3 adet Türk müziği eserine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

*3. Ünite 3. Kazanım kısmında “Türk ve Batı Müziği Biçimlerini (form) Tanır” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir.

*Bu kazanım kısmında Türk Müziği Biçimleri (formları) hakkında bilgi verilmiş ve ders kitabında bu formlarda bestelenmiş sözlü ve sözsüz eserlerin dinletilmesi şeklinde yer almıştır. Sözlü ve sözsüz biçimlerde anlatılan ilgili formun açıklaması yapılmış daha sonra o formla ilgili örnek eserlerin dinletilmesi şeklinde kitapta yer almıştır.

3.Ünite 3. Kazanım kısmında;

- ▶ 5 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 3 adet Türk müziği usûlüne
- ▶ 8 adet Türk müziği form ismine
- ▶ 7 adet Türk müziği bestecisi ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati verilmiştir.

“Müzikte Ton ve Makam” adlı 4.Üniteye 10 ders saati ayrılmıştır.

4. Ünite “Müziksel Algı ve Bilgilenme, Dinleme Söyleme” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*4. Ünite 5 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 1. ve 2. kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır. 1. ve 2. kazanım kısımları için 8 ders saati süresi verilmiştir.

*4. Ünite 1.Kazanım kısmında “Türk Müziğinde Makamsal Yapıyı Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında koma kavramının tanımı yapılmış ve Türk müziğindeki 1 tam ses aralığının 9’a bölünmesi ile elde edilen ses aralıkları görsel olarak gösterilerek metinle desteklenmiştir. Türk müziğindeki ses değiştirici işaretler adı, rumuz, koma değeri, diyezi, bemolünün gösterildiği bir tabloyla anlatılmıştır. Aynı kazanım içerisinde Segâh ve Hüzâm makamları 4’lü ve 5’lilerinin gösterilmesi şeklinde dizi hâlinde anlatılmıştır. Kazanımın son kısmında Hüzâm makamında yazılan “İndim Havuz Başına” adlı anonim bir esere yer verilmiştir.

4.Ünite 1. Kazanım kısmında;

- ▶ 2 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 1 adet Türk müziği eserine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

*4. Ünite 2.Kazanım kısmında “Türk Müziğine Ait Makamsal Eserleri Seslendirir” konusu “Dinleme Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir.

*Segâh ve Hüzzâm makamlarına ait 4 örnek eser notalarıyla birlikte verilmiştir. Dinleme ve Söyleme etkinliği yapılarak öğrencilerin bu makamların kulakta bıraktığı makamsal etkiyi tanımları amaçlanmıştır.

4.Ünite 2. Kazanım kısmında;

- ▶ 2 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 4 adet Türk müziği eserine
- ▶ 3 adet Türk müziği bestecisine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 6 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzik Tarihi” adlı 5.Üniteye 6 ders saati ayrılmıştır.

*5. Ünite “Müzik Kültürü” öğrenme” alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*5. Ünite 3 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 1. kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır. 1. kazanım kısmında yer alan Türk müziği konuları için 2 saatlik ders saati süresi verilmiştir.

*5. Ünite 1.Kazanım kısmında “19. yüzyıl Türk Müziğinin Genel Özelliklerini Açıklar” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında 19. yüzyıl Türk müziğinin genel özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve dönemin bestecilerinin kısa biyografilerine yer verilmiştir. Türk müziğine vermiş oldukları desteklerden dolayı dönemin musikişinas Pâdişahları olan Sultan Abdülmecid, II. Mahmut, Sultan Abdülaziz Han, Sultan IV. Murat ve dönem mûsikîşinaslarından Haşim Bey, Kemeñçeçi Nikolaki, Dellalzade İsmail Dede Efendi'nin isimlerine yer verilmiştir. Besteledikleri eserlerin dinletilmesi yoluyla dönem bestecilerinin müzisyen kimlikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

5.Ünite 1. Kazanım kısmında;

- ▶ 5 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 5 adet Türk müziği eserine
- ▶ 12 adet Türk müziği bestecisi, mûsikîşinas kişi ve pâdişah ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzik Kültürü” adlı 6.Üniteye 12 ders saati ayrılmıştır.

*6. Ünite “Müzik Kültürü, Dinleme Söyleme” öğrenme” alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*6. Ünite 4 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 4 adet kazanım Türk müziği konularına ayrılmıştır. 1. 2.3. ve 4. kazanım kısımlarında yer alan Türk müziği konuları için 12 saatlik ders saati süresi verilmiştir.

6. Ünite 1.Kazanım kısmında “Ozanların ve Aşıkların Türk Halk Müziğine Katkılarını Açıklar” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanımda Yunus Emre’ye ait “Ben Yürürüm Yane Yane” adlı Segâh İlahi’ye yer verilmiştir.

6.Ünite 1. Kazanım kısmında;

- ▶ 1 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 1 adet Türk müziği eserine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

6. Ünite 2.Kazanım kısmında “Türk Halk Müziği Ozanlarının ve Aşıkların Eserlerini Tanır” konusu “Dinleme Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Ozanların ve Aşıkların besteledikleri eserler makam ve usul bilgilerine göre belirtilmiştir.

6.Ünite 2. Kazanım kısmında;

- ▶ 2 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 4 adet Türk müziği usûlüne yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

6. Ünite 3.Kazanım kısmında “Dinlediği Değişik Türdeki Müziklerden Arşiv Oluşturur” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında farklı makamlarda bestelenmiş Türk müziği eserlerine yer verilmiştir.

6.Ünite 3. Kazanım kısmında;

- ▶ 3 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 4 adet Türk müziği bestecisine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

6. Ünite 4.Kazanım kısmında “Çalgı Türlerini Tanır” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında Türk müziğine ait çalgılar Vurmalı Çalgılar, Telli Çalgılar, Üfleli Çalgılar olarak gruplara ayrılmış bir şekilde her bir çalgı görselleri ile tanıtılmıştır.

6.Ünite 4. Kazanım kısmında;

- ▶ 15 adet Türk müziği çalgısının fotoğrafı ve destekleyici metinlerle tanıtımına yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

“Müziksel Yaratıcılık” adlı 7.Üniteye 14 ders saati ayrılmıştır.

*7. Ünite “Müziksel Yaratıcılık” öğrenme” alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*7. Ünite 5 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 4.kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır. 4. kazanım kısmında yer alan Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

7. Ünite 4.Kazanım kısmında “Müziği Diğer Sanat Dallarında Kullanır” konusu “Müziksel Yaratıcılık” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında etkinliklerde çalınması ve seslendirilmesi için “Ömer Faruk Tekbilek-I Love You, İncesaz- Muhâllebicinin Oğlu, Hüsnü Şenlendirici- Gözüm” adlı Türk müziği eserlerine yer verilmiştir.

7.Ünite 4. Kazanım kısmında;

- ▶ 3 adet Türk müziği makam ismine
- ▶ 3 adet Türk müziği bestecisine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

**08.06.2018 Tarih 11286013 Sayılı TTK Kararı ile Kabul Edilen 12.Sınıf Müzik Dersi
Öğretim Programı Ünite, Kazanım, Ders Saati ve Öğrenme Alanı Sayıları**

*Toplam Ünite Sayısı	*Toplam Kazanım Sayısı	*Toplam Ders Saati	*Toplam Öğrenme Alanı
6	21	72	4

Öğrenme Alanı

Kazanım Sayısı

Dinleme Söyleme Çalma	►	5
Müziksel Algı ve Bilgilenme	►	3
Müzik Kültürü	►	3
Müziksel Yaratıcılık	►	10 ¹³

“Temel Müzik Bilgileri” adlı 2.Üniteye 4 ders saati ayrılmıştır.

*2. Ünite “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme” alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*2. Ünite 2 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 2. kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır. 2. kazanım kısmı için 4 ders saati süresi verilmiştir.

*2. Ünite 2.Kazanım kısmında “Aksak Usûlleri, Ölçüleri Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında Aksak usûlünün tanımı yapılmış 5/8, 7/8, 9/8, 10/8, 12/8’lik türleri olduğu bilgisine yer verilmiştir. 9/8 ve 10/8’lik Türk müziği usûlleri darp vuruşları ve usûl kalıplarıyla birlikte yer almıştır.

2.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- 3 adet Anonim Türk müziği eserine
- 7 adet Türk müziği usûlüne yer verilmiştir.
- Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

¹³ Tablo ve sayısal veriler MEB 2018 Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programına göre hazırlanıp 2022 yılında basılmış 12.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabında yer alan bilgilere göre hazırlanmıştır.

“Müzikte Makam ve Çok Sesli Türk Müziği” adlı 3.Üniteye 28 ders saati ayrılmıştır.

*3. Ünite “Müziksel Algı ve Bilgilenme. Dinleme Söyleme” öğrenme” alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*3. Ünite 6 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 1.2.3. ve 4. kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır.1.2.3.4. kazanım kısımları için 18 ders saati süresi verilmiştir.

*3. Ünite 1.Kazanım kısmında “Türk Müziğinin Makamsal Yapısını Tanır” konusu “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında Türk müziği ses sisteminin açıklaması yapılmıştır. Koma kavramının tanımı yapılmış ve Türk müziğindeki 1 tam ses aralığının 9’a bölünmesi ile elde edilen ses aralıkları görsel olarak gösterilerek metinle desteklenmiştir. Türk müziğindeki ses değiştirici işaretler adı, rumuz, koma değeri, diyezi, bemolünün gösterildiği bir tabloyla anlatılmıştır. 3 adet makamın dizileri ve seyir sesleri örnekler verilerek anlatılmıştır.

3.Ünite 1.Kazanım kısmında;

- ▶ 3 adet makam ismine
- ▶ 3 adet makam dizisi ve perde isimlerine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

*3. Ünite 2.Kazanım kısmında “Türk Müziğine Ait Makamsal Eserleri Seslendirir” konusu “Dinleme Söyleme” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında Türk müziğindeki meşk sisteminden bahsedilmiş, Türk müziği ses icracılığında usûl-meşk öğelerinin önemi ele alınmıştır. Farklı makamlarda bestelenmiş şarkı formunda yazılmış eserler notalarıyla birlikte yer almıştır. Aynı kazanım içerisinde dinî müzik formlarında ezan formuna yer verilmiştir. Ezanların makamsal okunuşu ve her ezan vaktinin hangi makamda okunması gerektiği ile ilgili bilgilere verilmiştir. 5 vakit okunan ezanlarda her bir vaktin okunduğu ezan, ilgili makam ismi verilerek ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

3.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- ▶ 41 adet Türk müziği eserine
- ▶ 1 adet Dinî müzik formuna
- ▶ 30 adet Türk müziği besteci ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 8 ders saati süresi verilmiştir.

*3.Ünite 3.Kazanım kısmında “Türk Müziği Eserlerini Dinleyerek Dağarcık Oluşturur” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Türkiye’nin her bölgesinden Türk müziğine katkı sunan besteci ve icracı isimlerine yer verilmiştir.

3.Ünite 3.Kazanım kısmında;

- ▶ 17 adet Türk müziği besteci ve icracı ismine
- ▶ 7 adet Türk müziği makam ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

*3.Ünite 4.Kazanım kısmında “20.yüzyıldan günümüze Türk Müziğinin Genel Özelliklerini Açıklar” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu dönem içinde açılan müzik kurumlarına ve 20. yüzyılda iz bırakmış Türk müziği besteci ve icracı isimlerine yer verilmiştir.

3.Ünite 4.Kazanım kısmında;

- ▶ 7 adet Türk müziği besteci ismine
- ▶ 8 adet Türk müziği eğitimi veren eğitim kurumu ismine
- ▶ 3 adet Türk müziği makam ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzik Kültürü” adlı 5.Üniteye 20 ders saati ayrılmıştır.

*5. Ünite “Müzik Kültürü, Dinleme Söyleme” öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*5. Ünite 5 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 1.2.3. ve 5. kazanım kısımları Türk müziği konularına ayrılmıştır.1. 2.3.5. kazanım kısımları için 18 ders saati süresi verilmiştir.

*5.Ünite 1.Kazanım kısmında “20.yüzyıldan günümüze Türk Müziği Besteci ve Yorumcularını Tanır” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Türk müziğinin 20.yüzyıl besteci ve icracılarının biyografilerine yer verilmiş ve müzikâl çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

5.Ünite 1.Kazanım kısmında;

- ▶ 11 adet Türk müziği besteci ve icracının kısa biyografilerine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 4 ders saati süresi verilmiştir.

*5.Ünite 2.Kazanım kısmında “Dünyanın Değişik Bölgelerindeki Yöresel Çalgıları Türk Müziği ile ilişkilendirir” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında dünyanın farklı ülkelerindeki yerel çalgılara yer verilmiş ve bu çalgıların Türk müziği çalgılarıyla benzerlik ve farkları üzerinde durulmuştur.

5.Ünite 2.Kazanım kısmında;

- ▶ 4 adet Türk müziği çalgısına yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 6 ders saati süresi verilmiştir.

*5.Ünite 3.Kazanım kısmında “Önde Gelen Orkestra ve Koro Şeflerini Tanır” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında Türk müziğinde isimleri öne çıkmış şeflerin isimlerine ve çalışma alanlarına yer verilmiştir.

5.Ünite 3.Kazanım kısmında;

- ▶ 4 adet Türk müziği şef ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

*5.Ünite 5.Kazanım kısmında “Dinlediği Müzikleri Türlerine Göre Ayırır” konusu “Müzik Kültürü” öğrenme alanıyla ilişkilendirilerek işlenmiştir. Bu kazanım kısmında Türk Halk ve Sanat müziği eserleri dinletilerek müziğin tür olarak ayırt edilmesi amaçlanmıştır.

5.Ünite 5.Kazanım kısmında;

- ▶ 3 adet Türk müziği besteci-icracı ismine
- ▶ 3 adet Türk müziği çalgı ismine yer verilmiştir.
- ▶ Türk müziği konuları için 6 ders saati süresi verilmiştir.

“Müzikte Yaratıcılık” adlı 6.Üniteye 8 ders saati ayrılmıştır.

*6. Ünite “Müzikte Yaratıcılık” öğrenme” alanıyla ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

*6. Ünite 4 adet kazanım kısmı bulunmaktadır. Bu kazanım kısımlarından 4. kazanım kısmı Türk müziği konularına ayrılmıştır.4. kazanım kısmı için 2 ders saati süresi verilmiştir. Bu kazanım kısmında müzik etkinlikleri yaparken kullanılacak müziklerde Türk müziği eserlerine yer verilmiştir.

6. Ünite 4. Kazanım kısmında;

- 9 adet Türk müziği eserine yer verilmiştir.
- Türk müziği konuları için 2 ders saati süresi verilmiştir.

Türk müziği konu ve kazanım sayılarının bu denli artış göstermesi müziğin farklı türlerinde çalışan bazı akademisyen, eğitimci ve icracılar tarafından eleştirilmiş ve müziğin politize edilmeye çalışıldığına dair görüşler sunmasına da sebep olmuştur. 2002 yılı sonrası MEB'in müzik eğitimi ile ilgili aldığı kararları tasvip etmeyen ve MEB müzik derslerindeki müfredat ve öğretim programları değişikliklerinin Cumhuriyet rejimine bir darbe olduğunu düşünen yazar ve akademisyenlerin yazdıkları yazılara da rastlanılmıştır. 2018 yılında Önder Çelik tarafından kaleme alınan "AKP'nin Müzik Eğitiminde Osmanlı Modeli" başlıklı yazısında Çelik, görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"15 yıllık AKP iktidarında gerek gericiliğin gerekse milliyetçiliğin yükseldiği farklı dönemler yaşandı. Geçen bu süreçte atılan siyasi adımların yanı sıra sürekli olarak devam eden "halkı belirli bir kalıpta tutma gayreti" sürekli olarak beraberinde devam etti. Müzik dersi için hazırlanan yeni müfredatta Batı müziği tamamen çıkartılacak. Yerine ise ilahiler ve salavatlar getirilecek. Yeni müfredatta konu olan birkaç başlık ise Osmanlı müziği, Türk marşları, Mevlevi öğretisinin müzik anlayışı, kahramanlık türküleri ve dini eserler ağırlıklı olarak öğretilecek. Bunun yanında tarikatlar içinde yapılan müzikler ve Osmanlı ile devam eden süreçte ve sonrasında süre gelen Türk Sanat Müziği'ni de ayrı bir kulvar olarak önümüze koyarsak, bu tarafın eser sahiplerinin daha belirgin olduğu görülür. Bunun altında yatan neden ise sarayın kendine bir müzik türü seçmesi ile ilgilidir. AKP'nin saray sevdasını ve halen devam eden "Yeni Osmanlıcılık" tutkusunu anlatarak devam edeyim. Bu meselenin yani müzik ders müfredatının içinin boşaltılması konusunda canımı en çok yakan durum milliyetçi yani Türkçü duyguların vurgulu bir biçimde anlatılacağı içeriklerin gericilik ile harmanlanarak pompalanacağı bir düzleme gelmiş olmasıdır ve "Batı müziği" artık müfredatta yer almayacak. Bunu tahmin etmek çok da zor değil, nasıl bu denli kendinden emin konuşuyorsun diye soracak olunursa, Müzik öğretmenliği lisansında okutulan müzik tarihi dersleri bu aklın ürünüyle doludur." ¹⁴

"21. yüzyıl eğitim politikalarının müzik eğitimi üzerine üretilen eğitim politikaları neticesinde yapılan araştırmalar ve kaynak taramaları sonrasında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Aşağıda MEB TTK tarafından 2018 yılında hazırlanan OMDÖP'nin 9.10.11.12. sınıf öğretim programlarının incelenmesi sonrasında ortaya çıkan veriler sunulmuştur. Verilerin analiz edilmesi esnasında bütün üniteler ve ünite içinde yer alan kazanım-konu ve etkinlik kısımları incelenmiş ve içinde Türk müziği ile ilgili konu ve kazanım sayıları tespit edilmiştir. Veriler analiz edilmiş ve 2018 OMDÖP'ndeki Türk

[14https://yurtsever.org.tr/2017/akpnin-muzik-egitiminde-osmanli-modeli-117438/](https://yurtsever.org.tr/2017/akpnin-muzik-egitiminde-osmanli-modeli-117438/)Erişim Tarihi:23.05.2024

müziği ile ilgili konu ve kazanım sayıları elde edilmiştir. Sayıların elde edilmesi sonucu veriler oransal olarak yüzdeler halinde sunulmuştur.” Şimşek; 2024.

VERİLER:

2018 MEB 9. SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMI

TOPLAM ÜNİTE SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU ÜNİTE SAYISI	TOPLAM DERS SAATİ SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU DERS SAATİ SAYISI	TOPLAM KONU KAZANIM SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ OLDUĞU KAZANIM SAYISI
6	4	72	22	25	7

2018 MEB 10. SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMI

TOPLAM ÜNİTE SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU ÜNİTE SAYISI	TOPLAM DERS SAATİ SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU DERS SAATİ SAYISI	TOPLAM KONU KAZANIM SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ OLDUĞU KAZANIM SAYISI
6	4	72	16	23	6

2018 MEB 11. SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMI

TOPLAM ÜNİTE SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU ÜNİTE SAYISI	TOPLAM DERS SAATİ SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU DERS SAATİ SAYISI	TOPLAM KONU KAZANIM SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ OLDUĞU KAZANIM SAYISI
7	6	72	34	24	11

2018 MEB 12. SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMI

TOPLAM ÜNİTE SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU ÜNİTE SAYISI	TOPLAM DERS SAATİ SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KAZANIMLARININ OLDUĞU DERS SAATİ SAYISI	TOPLAM KONU KAZANIM SAYISI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ OLDUĞU KAZANIM SAYISI
6	4	72	42	21	11

2018 MEB 9.SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TÜRK MÜZİĞİ ÖGELERİNİN VE KONULARININ ÜNİTE-DERS SAATİ VE KAZANIMLARDA YER ALMA ORANI

TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ ÜNİTELERDE YER ALMA ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONU-KAZANIMLARINA AYRILAN DERS SAATİ ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ KAZANIM KISIMLARINDA YER ALMA ORANI
% 67	% 31	% 28

2018 MEB 10.SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TÜRK MÜZİĞİ ÖGELERİNİN VE KONULARININ ÜNİTE-DERS SAATİ VE KAZANIMLARDA YER ALMA ORANI

TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ ÜNİTELERDE YER ALMA ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONU-KAZANIMLARINA AYRILAN DERS SAATİ ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ KAZANIM KISIMLARINDA YER ALMA ORANI
% 67	% 22	% 26

2018 MEB 11.SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TÜRK MÜZİĞİ ÖGELERİNİN VE KONULARININ ÜNİTE-DERS SAATİ VE KAZANIMLARDA YER ALMA ORANI

TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ ÜNİTELERDE YER ALMA ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONU-KAZANIMLARINA AYRILAN DERS SAATİ ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ KAZANIM KISIMLARINDA YER ALMA ORANI
% 86	% 47	% 46

2018 MEB 12.SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TÜRK MÜZİĞİ ÖGELERİNİN VE KONULARININ ÜNİTE-DERS SAATİ VE KAZANIMLARDA YER ALMA ORANI

TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ ÜNİTELERDE YER ALMA ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONU-KAZANIMLARINA AYRILAN DERS SAATİ ORANI	TÜRK MÜZİĞİ KONULARININ KAZANIM KISIMLARINDA YER ALMA ORANI
% 67	% 58	% 52

SONUÇ:

“Foucault'nun öznesi geleneksel toplumdaki modern topluma geçen, toplumsal yapı içindeki insandır. Yani öznedir. O, insanı, bedeni ve kimliği ile inşa edilen bir varlık olarak görür. İnşa eden ise, bireyi tahakkümü altında tutan iktidardır. Özne ve İktidar bağlamında bilgi ve bilgiye ulaşılacak her türlü yol iktidarın egemenliğindedir” görüşünden yola çıkılarak yapılan bu araştırma, müziğin siyasetten ve devlet yönetiminden ayrı düşünülmemeyeceğini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren müzik eğitimi özelinde Türk müziği eğitimi ile ilgili yapılan çalışmaların genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı bu çalışmada gerek günümüzde gerekse geçmişte atılan siyasi adımların Türk müziği ve genel müzik eğitimiyle ilgili olumlu ya da olumsuz sonuçları doğrduğunu göstermektedir. Osmanlı döneminde Meşkhâneler ve Enderûn Mektebi ile başlayan yarı resmî Türk müziği öğretimi dönem pâdişahlarının siyasi görüşlerine göre şekillenmiştir. Batı uygarlığını benimseyen 3 Selim'in Barok Dönem sonrası Batılılaşma faaliyetlerini müzik üzerinde de devam ettirmesi müzik icrâsının ve eğitiminin siyasetten ayrı düşünülmemeyeceğinin göstergelerindedir. Selim sonrası tahta

çıkan pâdişahlar döneminde de müzik ve müzik eğitimi aslında benzer süreçleri yaşamıştır. Osmanlının son dönemlerinde Darülelhân ve benzeri kurumların açılmasıyla kurumsal müzik eğitiminin başladığı dönemler de müzik eğitiminin siyaset gözetiminde yapıldığının göstergelerindedir. Foucault'ın iktidar ve özne kavramları ile iktidar ne isterse o olur görüşü burada da kendisini göstermiştir. Tarih tekerrür etmiş ve Osmanlı sonrası kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti de 3. Selim dönemi gibi batılılaşma faaliyetlerini başlatmış müzik ve sanat eğitiminde de bu durumlar kendisini göstermiştir. Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında Türk müziği kendisine yer bulamamış ve özellikle MEB'e bağlı eğitim verilen kurumlarda müfredatlardan çıkarılmıştır. Müzik eğitimi ile ilgili alınan siyâsi kararlarda müzik türleri etkili olmuştur. Sol düşünce ekseninde siyaset yapan partilerin siyâsi çalışmalarında batı uygarlığını temsil eden müzik ve müzik türleri yer alırken, sağ düşünce ekseninde siyaset yapan partilerin siyâsi çalışmalarında ise daha çok Osmanlı kültürünü ifade eden Türk müziği ile ilgili çalışmalar yer almıştır. Gerek DP gerekse AKP döneminde yapılan eğitim ve kültür-sanat çalışmalarında da bu durum kendisini belli etmektedir. Makale yazımı sürecinde yapılan araştırmalar neticesinde: *Osmanlı Pâdişahları döneminde başlayan Türk müziği eğitimi ile ilgili yapılan çalışmaların Cumhuriyet sonrasında sağ düşünce ekseninde politika yapan siyâsi partiler döneminde desteklendiği, sol düşünce yapısına sahip siyâsi partilerin Türk müziği eğitimi ve öğretimi hakkında mesafeli davrandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.* 2000 sonrası iktidar koltuğuna oturan AKP'nin müzik eğitim politikalarında Türk müziğine daha fazla yer verdiği müzik eğitimi adına aldığı kararlardan belli olmaktadır. Özellikle 2018 yılında MEB TTK tarafından hazırlanan MDÖP'lerinde Türk müziği ile ilgili konu ve kazanım sayılarının önceki yıllara göre büyük oranda artış göstermesi Türk müziği eğitimi adına olumlu olarak değerlendirilebilir. Uzun yıllar boyunca görmezden gelinen Türk müziği, Osmanlı müziği adıyla anıldığı Osmanlı döneminde ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında bir takım olumsuzluklar yaşamış olsa da 21. yüzyıl müzik eğitim politikalarının sonucu olarak MEB'e bağlı kurumlarda verilen müzik eğitiminde konu ve kazanım sayılarının artışı bakımından büyük bir ivme kat ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Elde edilen verilerin incelenmesi ile 2000 yılı sonrası yapılan MDÖP'lerinde Türk müziği konu ve kazanım sayılarının kademeli olarak arttığı sonucuna ulaşılmıştır. MDÖP'lerinin hazırlanmasında siyâsi kararlardan etkilenildiği ve 2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetinin 2018 yılında MEB TTK tarafından hazırlanmış olan 2018 OMDÖP'nda Türk müziği konu ve kazanım sayılarına geçmiş yıllarda yapılan öğretim programlarına göre daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Osmanlı kültürüne sık sık vurgu yapan AKP hükümetinin *Muhafazakâr Demokrasi, Millî Muhafazakâr, Sosyal Muhafazakâr ve Yeni Osmanlılık* olarak belirlediği siyâsi ideolojisi müzik politikaları ekseninde değerlendirildiğinde Osmanlı kültürünün içinde önemli bir yere sahip olan Türk müziğine önem verdiği ve bu müzik türünün Osmanlı kültürünün devamı niteliğinde olduğunu ve bu yüzden Türk müziği ile ilgili konu ve kazanım sayılarına MEB MDÖP'lerinde daha fazla yer verdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Yayımlanmış Tez

Ayas, Onur Güneş, Erken Cumhuriyet Dönemi Müzikte Batılılaşma Politikalarına Karşı Uyum ve Direnç Örüntüleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sos.Bil.Enst., 2013.

Büyükduman, Bedirhan, Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Kültür Politikalarının Türk Makam Müziğine Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Sos.Bil.Enst., 2021.

Yurtseven, Gürsel, Türkiye Cumhuriyeti'nde Müzik Kurumlaşması ve Kültürel Kimlik Değişimi, Doktora Tezi, YTÜ Sos, Bil. Enst., 2018.

Yayımlanmamış Tez

Şimşek, Ferhat, 2000-2023 Yılları Arası Türk Müziği Eğitim Politikaları” Doktora Tezi, YTÜ Sos.Bil.Enst., 2024.

Yayımlanmamış Bildiri

Öztürk, Ozan. “Geleneksel Müziklerin Westernizasyonu”, Van: Genel Müzik Eğitiminde Geleneksel Müziklerimiz Sempozyumu, (Yayımlanmamış Bildiri). 2005.

Web Kaynakları

<https://plato.stanford.edu/entries/foucault> Erişim Tarihi: 10.05.2024.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/eflatun> Erişim Tarihi: 10.05.2024.

<https://www.akparti.org.tr/parti/kurumsal-kimlik/> Erişim Tarihi: 11.05.2024.

<https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=359> Erişim Tarihi: 21.05.2024.

<https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=359> Erişim Tarihi: 21.05.2024.

Blog

<https://yurtsever.org.tr/2017/akpnin-muzik-egitiminde-osmanli-modeli-117438/>Erişim Tarihi: 23.05.2024.

Dergi Makaleleri

Demirgen, Emel ve Nilgün Sazak, "III. Selim Dönemi'nde Enderun-i Hümayun Mekteplerinde Okutulan Müzik Risalesinin Meşk Yöntemi Açısından İncelenmesi" İdil Cilt 3 Sayı 11 DOI: 10.7816/idil-03-11-02

Güçtekin, Nuri, "İsmail Hakkı Bey ve Osmanlı Devletinde İlk Özel Musiki Okulu: Musiki-i Osmani Mektebi" Rast Müzikoloji Dergisi Cilt II, Sayı 2, 2014 DOI: doi.org/10.12975/rastmd.2014.02.01.00028

Kitap

Behar, Cem, Aşk Olmayınca Meşk Olmaz, YKY, İstanbul, 1998.

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Adın Kitabevi, Ankara, 1993.

Gökalp, Ziya, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak, Ötüken Neşriyat, 2017.

Mansfield, Nick, Öznellik, İstanbul, Babil Kitap, 2021.

Mardin, Şerif, Türk Modernleşmesi Makaleler IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Milli Eğitim Bakanlığı, 9. Sınıf Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı, 2022.

Milli Eğitim Bakanlığı, 10. Sınıf Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı, 2022.

Milli Eğitim Bakanlığı, 11. Sınıf Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı, 2022.

Milli Eğitim Bakanlığı, 12. Sınıf Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı, 2022.

Milli Eğitim Bakanlığı 2018 Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programı, 2018.

Mutlu Şamil, Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 1999.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.11>

Volume 8/2

2024 p. 192-222

KADINLARIN SPORA KATILIMINDA ÖNCÜ BİR ŞAHSİYET: TÜRK ESKRİM TARİHİNDE HALET ÇAMBEL

A PIONEER FIGURE IN WOMEN'S PARTICIPATION IN SPORTS: HALET ÇAMBEL IN THE HISTORY OF TURKISH FENCING

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ*

“herkes okuma yazma biliyor, bütün bilgi kitaplarda vardır; benim görevim size bilgiyi aktarmak değil, bilgiyi nasıl öğreneceğinizi, nasıl kullanacağınızı aktarmaktır”

Halet Çambel¹

ÖZ

Bu çalışmada öncelikle Türkiye'de eskrim sporunun tarihsel gelişimine dair bilgiler verilecektir. Bu kapsamda günümüzde Epe, Flöre ve Kılıç dallarında profesyonel olarak oynanan bu sporun Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki tarihsel arka planı üzerinde durulacaktır. Daha sonra Cumhuriyet döneminde kadın hakları ve eğitim alanındaki çalışmaların, kadınların spora yönelmelerinde ne tür bir etkisi olduğu değerlendirilecektir.

Çalışmada ayrıca Cumhuriyet döneminde kadınların hangi politikalar çerçevesinde spora yönlendirildikleri ele alınacaktır. Bu çerçevede üniversitelerde, okullarda ve öğrenci yurtlarında gerçekleştirilen spor aktiviteleri ve bu aktivitelerde kadınların yeri üzerinde de durulacaktır. Spor branşlarında genel itibarıyla kadınların hangi alanlarda daha fazla görünür oldukları, bu spor dalları arasında eskrimin yeri ve Türkiye'deki tarihsel gelişimine de değinilecektir.

Daha sonra, kadın sporcuların Cumhuriyet döneminde ulusal ve uluslararası düzeyde spor alanında elde ettikleri başarılarından hareketle Halet Çambel'in Türk eskrim tarihindeki yeri ve önemi değerlendirilecektir. Çambel'in hayatı ve eğitiminin yanı sıra Türk eskrim tarihindeki rolü üzerinde de durulacaktır. Bu çerçevede günümüzde Türk kadın sporcularının eskrim Olimpiyat Oyunları'nda ve diğer uluslararası

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: yildizdeveci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4634-463X, Ankara, Türkiye.

¹ Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, “İş'i Görev, Arkeoloji'yi Bilgi, Bilim'i Değer Olarak Gören bir İnsan: Halet Çambel”, www.academia.edu, s.34.

etkinliklerde ülkemizi nasıl temsil ettikleri ve eskrimin günümüzde Türk sporundaki yeri de değerlendirilecektir.

Cumhuriyet döneminde ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok alanda başarılar elde eden Halet Çambel'in ailesi, eğitimi ve spor alanındaki başarılarının ele alınacağı bu çalışma ile aynı zamanda Türk kadın sporcularının eskrim alanında günümüzde nerede olduklarına dair genel bir tabloyu da ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Halet Çambel, Eskrim, Kadın Sporcular, Cumhuriyet Dönemi, Türk Sporu.*

ABSTRACT

This study will first provide information on the historical development of fencing sport in Turkey. In this context, the historical background of this sport, which is professionally played in the disciplines of Epee, Foil, and Sabre today, will be emphasized during the Ottoman and Republican periods. Subsequently, the impact of women's rights and educational efforts during the Republican era on women's inclination towards sports will be evaluated.

The study will also address the policies under which women were directed towards sports during the Republican era. Within this framework, sports activities conducted at universities, schools, and student dormitories, as well as the participation of women in these activities, will be discussed. It will also touch upon the historical development of fencing in Turkey, including the visibility of women in various fields within sports disciplines.

Furthermore, by starting from the achievements of female athletes in the Republican era at national and international levels, the role and significance of Halet Çambel in Turkish fencing history will be evaluated. Alongside Çambel's life and education, her role in Turkish fencing history will be examined. Within this context, the representation of Turkish female fencers in Olympic Games and other international events, and the position of fencing in contemporary Turkish sports will also be assessed.

Through this study, which will delve into the family, education, and sports achievements of Halet Çambel, who achieved success in many fields nationally and internationally during the Republican era, it aims to provide a general overview of where Turkish female fencers stand in the present day fencing scene.

Keywords: *Halet Çambel, Fencing, Female Athletes, Republican Era, Turkish Sport.*

Giriş

Eskrim kelimesi, kökenini Germen dillerinde "korumak" veya "savunmak" anlamına gelen "skerman" veya "sebermen" kelimelerinden alır. Eskrim sporu, kesme ve delme gibi özelliklere sahip olmayan kılıçlarla oynanır ve belirli ilkeler ve kurallarla yönetilen, temelde saldırı ve savunmaya dayalı bir spor dalıdır. Bu sporun kökleri, araştırmacılara göre çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. İlk olarak M.Ö. 1190 yılında Ramses'in yönetimi sırasında Medinet-About tapınağında ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Antik Yunan

Olimpiyat Oyunları'ndan dört asır önce, Firavun'un Libya'ya karşı kazandığı savaşı kutlamak amacıyla düzenlenen yarışmalarda da bu spor dalına rastlanmıştır.²

Eskrim sporunun ilk izleri Yunanistan'da görülmüş ve araştırmacılara göre bu spor, 1896'daki ilk modern Olimpiyat Oyunları'nda resmen yer almıştır. Ancak İ.Ö. 776'da gerçekleşen antik Olimpiyat Oyunları'nda da eskrim sporunun izlerine rastlanmıştır. İ.Ö. 648'de, Roma'daki askeri kamplarda, cesaretin sanata ve sanatın da cesarete katılması amacıyla Konsül Rutilius tarafından eskrim eğitimi tanıtılmıştır. O dönemlerde eskrim sporu, iki elin kullanımını gerektiriyordu. Bir el, darbelere karşı kalkan kullanırken, diğer el ise iki kenarı keskin kılıç tutmak için kullanılıyordu. Daha sonra, şövalyeler için eskrim sporu, iyi bir kılıç eğitiminin vazgeçilmez bir parçası haline gelmeden önce kutsanması gereken bir disiplin haline geldi. Silah becerisi, genç soylular için uzun ve zorlu bir sürece dönüştü. Şövalyelerin, zayıf ve savunmasız olanları korumak için tekli savaşlarına izin verildi ve aynı zamanda turnuvalar gelir kaynağı olarak düzenlenmeye başlandı. Orta Çağ'da kılıç, şövalyeler için savaşta kullanılan bir silah haline geldi ve 1066'da Fransız şövalyeler arasında kılıçlarla düzenlenen ilk turnuvalar gerçekleşti. XIV. yüzyıla gelindiğinde, eskrimde epe silahı kullanılmaya başlandı. Bu silah, şövalyelerin zırhlarını parçalamak ve rakiplerini keserek yenmek için kullanıldı.³

Yeni ve Yakınçağ'da, eskrim teknik açıdan İspanya'da önemli bir gelişme göstermeye başlamıştır. İspanya'da eskrim öğretimi için okullar açılmış olsa da, bu dönemde İtalya'nın gelişimde öncü bir rol üstlendiği fark edilmiştir. Bu dönemde, düellolar sırasında eskrim sporu yaygınlaşmış ve sonrasında İtalyan eskrim ustalarının kuralları belirlemesiyle İtalyanlar, eskrimde önde gelen isimler haline gelmişlerdir. XVII. yüzyıla gelindiğinde, Fabri adlı bir ustabaşı, eskrimi ileri düzeye taşıyan yeni teknikler geliştirmiştir. Fabri'nin ileri hamle, boşaltma, karşı boşaltma, siper alma ve karşılık verebilme gibi teknikleri, eskrim sporunun ilerlemesinde kritik bir rol oynamıştır. Bu süreçte, Fransa'da çok sayıda soylunun eskrim düellolarında hayatını kaybetmesi üzerine, daha güvenli bir silah kullanımı geliştirilmiştir. Bu silah, keskin uca sahip olmayan, dört köşesi bulunan ve hafif bir yapıya sahip olan bir silahtır. 1653'te eskrim ustası Besnard tarafından bu silahın nasıl kullanılacağı hakkında bir kılavuz yayınlanmış ve rakibe zarar vermemesi için kılıcın ucuna bir düğme takılmıştır. Bu silaha "Flöre" adı verilmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde, bu kez eskrim ustası La Bossiere tarafından metal tellerden yapılmış maskeler kullanılmaya başlanmıştır. Bu maskeler sayesinde sporcular, baş bölgelerini rakiplerinin saldırılarına karşı korumuş ve böylece eskrim, Fransa'da teknik ve bilimsel temellere dayalı bir spor haline gelmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde, eskrim sporu teknik ve felsefi açıdan en üst seviyelere ulaşmıştır.⁴

Kılıç ustası Doutreval 1952 yılında öğrencisi Andre Moreau'ya "Kılıç bir kuşa benzer. Eğer çok sıkı tutarsan, boğarsın; çok gevşek tutarsan, uçar gider" diyerek eskrim

² İbrahim Bacak, Eskrim Sporunu Yapan Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Karakter Yapıları ile Zihinsel Dayanıklılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2022, s.8-9.

³ Bacak, *age.*, s.9-10.

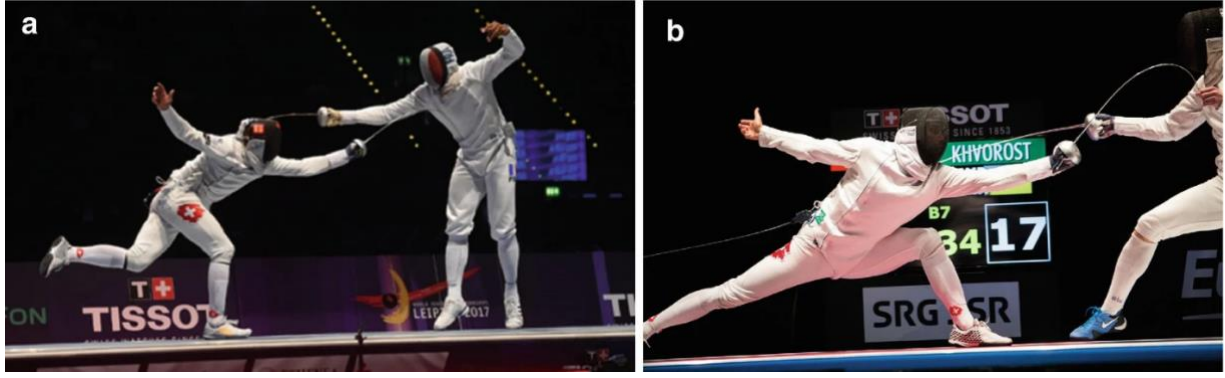
⁴ Bacak, *age.*, s.10-11.

sporunun temelinde dikkat, konsantrasyon ve stratejinin önemine işaret etmiştir. Zira bilindiği üzere eskrim sporu temelde rakibe karşı yapılan savunma ve saldırı hareketlerini içeren teknik ve stratejik beceriler topluluğudur. Eskrim sporunda rakibi yenmek için kullanılan silah kılıçtır. Eskrim aynı zamanda flöre veya epe gibi silahlarla yapılan bir dövüş sanatı ve spor dalı olarak da bilinmektedir. Bu spor, hız, çeviklik, denge, refleksler, konsantrasyon ve zekâ gibi pek çok beceriyi geliştirmeyi gerektirir. Eskrim sporunda aynı zamanda ahlaki ve sportmenlik değerleri de son derece önemlidir. Bu nedenle sporcuların rakiplerine saygı göstermeleri ve etik kurallara uygun davranmaları beklenir. Eskrim, fiziksel ve zihinsel yeteneklerin bir kombinasyonunu gerektiren dinamik ve bir o kadar da heyecan verici bir spordur. Eskrimde günümüzde sıkça kullanılan dört tür sap vardır: Bunlar Fransız, İtalyan (genellikle klasik eskrimde görülür), bu ikisinin birleşimi olarak bilinen İspanyol sapı (yarışmalarda nadiren görülür) ve tabanca sapıdır. Tabanca sapı, aynı zamanda anatomik veya ortopedik sap olarak da bilinir ve XIX. yüzyılda tasarlanmıştır.⁵

Modern çağın Olimpiyat Oyunları'nın dokuz kurucu sporundan biri olan eskrim sporu Atina'da 1896 yılından beri bir Olimpiyat sporu olarak oynanmaktadır. Eskrim aynı zamanda bir dövüş ve temas sporu olarak da bilinmektedir. Eskrim üç farklı silahla ve üç farklı disiplinde epe, flöre ve sabre (kılıç) olmak üzere düzenlenir. Eskrim sporunda yarışmalar bireysel veya takım etkinlikleri olarak da düzenlenir. Son dönemlerde ciddi oranda rağbet görmeye başlayan eskrim sporunda performans faktörleri hız, reaksiyon süresi, koordinasyon, aerobik dayanıklılık kapasitesi, taktikler, konsantrasyon gücü ve zihinsel gücün önemli bir yeri vardır. Eskrimde deneyim de son derece önemlidir. Eskrimde antrenmanlar, antrenörlerden alınan tekniklerin, ayak hareketlerinin, dövüş eğitiminin ve ek antrenmanların örneğin, temel kuvvet ve dayanıklılık antrenmanları, reaksiyon ve hız antrenmanları gibi faaliyetlerin önemli bir yeri vardır. Eskrimde yaygın bir eylem olarak karşı atak öne çıkar. Ön bacak ve silah kolunun asimetrik pozisyonundan dolayı, üst ve alt ekstremitelerin yanı sıra omurga ve pelvisin aşırı kullanım yaralanmaları sık görülür. Akut travma yaralanmaları, rakip teması, düşme veya burkulma nedeniyle meydana gelir.⁶

⁵ George Kokochashvili and Shalva Kokochashvili, "Fencing sport weapon handles (grips), the short chronology and history", www.academia.edu, 2016, ET. 09.02.2024.

⁶ Marcel Fischer, "Fencing Sport", In: Krutsch, W., Mayr, H.O., Musahl, V., Della Villa, F., Tscholl, P.M., Jones, H. (eds) **Injury and Health Risk Management in Sports**, Springer, Berlin, Heidelberg, 2020.

Resim 1: Eskrimde Atak⁷

Türkiye'de eskrimle ilgili ilk çalışmaların temeli, 1839'daki Tanzimat Fermanı'nın ardından Sultan Abdülmecit tarafından askeri akademilere kılıç kullanımı derslerinin eklenmesiyle atılmıştır. Türkiye'deki ilk eskrim öğretmenin Fransız Piçini olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılda "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile askeri rüştiyelerde eskrim derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. 1901 yılında Muallim Hüsnü Bey'in, Harbiye Mektebi'nde eskrim sporunu öğretmeye başladığı görülmektedir. 1903 yılında ise İtalyan elçiliğiyle bağlantı kurulmuş ve Sultan Abdülhamid'in de izniyle padişahın önünde İtalyan askerleriyle ilk müsabakalar yapılmış ve başarılı sonuçların ardından Sultan Abdülhamid tarafından "İrade-i Seniye" ile eskrim sporunun harp okullarındaki yerini almaya başladığı görülür. Modern Türkiye'de ise Türkiye Eskrim Federasyonu'nun, 1923'te Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulmasıyla birlikte harekete geçtiği söylenebilir. 1923 yılında Türkiye Eskrim Federasyonu Uluslararası Eskrim Federasyonu'na kabul edilmiş ve Türk Eskrim Milli Takımı ilk olarak 1924 yılında Paris'te düzenlenen olimpiyatlara katılmıştır. 1940-50 yılları arasında eskrim sporunun halkevlerinin de önem vermesiyle daha fazla yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde "Tenis-Eskrim-Dağcılık Kulübü"nü de harekete geçmesiyle Türkiye'de eskrim sporu gelişmeye ve iyi sporcular kazanmaya başlamıştır.⁸ Türkiye'de son yıllarda giderek popülerlik kazanan ve her yaş grubundan sporunun ilgisini çeken eskrim, ülkemizde çok eski tarihlerden beri var olan bir spor dalıdır ve günümüzde oldukça ilgi gören bir hale gelmiştir. Ülkemizde eskrim, epe, flöre ve kılıç olmak üzere üç kategoride yapılmaktadır.

Türkiye'de eskrim sporundaki kadınların rolüne baktığımızda, temellerinin Cumhuriyet döneminde atıldığını görmek mümkündür. Cumhuriyet tarihi boyunca kadınların toplum içindeki görünürlüğü arttırılmış, bu durum spor alanında da kadın sporcuların etkin bir şekilde yer almasını sağlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte kadın hakları, sosyal reformların merkezinde yer almıştır. Atatürk, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın haklarına verdiği önemi, "Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet

⁷ Fischer, *age.*, s.586.

⁸ Bacak, *age.*, s.11-12.

demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken, diğer bir organ işlemezse o sosyal toplum felçlidir" şeklinde net bir ifadeyle ortaya koymuştur.⁹

Bu amaçla, Atatürk döneminde 1926'da İsviçre'den alınan Yurттаşlar Yasası'nın yürürlüğe girmesi önemlidir. Ayrıca, 1924'te Tevhid-i Tedrisat kanunu ile Öğretim Birliği sağlanmış olması, dinsel eğitimin yerini laik eğitim alması ve daha sonra 1927'de tüm Türkiye'de karma eğitime geçilmesi de kadınlar açısından önemli kazanımlar sağlamıştır. 1930 yılında kadınların oy kullanma ve belediye seçimlerinde aday olma hakkını elde etmeleri, Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik birçok alanda reformlar hayata geçirilirken, kadınlar spor alanında da önemli kazanımlar elde etmiştir. Atatürk'ün spor anlayışında dil, din, ırk, cinsiyet ve yaş sınırlaması olmaması, Türkiye'de kadınlar için önemli bir fırsat sunmuştur. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından 1924'te, tüm mali kısıtlamalara rağmen Paris Olimpiyatları'na katılması bu hususa verdiği önemi göstermesi açısından anlamlıdır. Bu süreçte, kadınlar da bu gelişmelerden olumlu etkilenmiş ve farklı spor dallarında kendilerini göstermeye başlamışlardır. Örneğin, beden eğitimi öğretmeni yetiştirecek okulların hizmete girmesi için 1926 yılında İstanbul Çapa Kız Öğretmen Okulu'nda bir spor kursu açıldığı bilinmektedir. Bu kurs için İsveç'ten biri bayan iki öğretmenin getirilmesi ve dokuz ay süren bu kursta başarı gösterenlerin yurtdışına gönderilmesi kadınlara önemli fırsatlar sunmuştur.¹⁰

Bu bağlamda, bu çalışmanın odak noktası olan Halet Çambel'in sadece bir sporcu değil, aynı zamanda bir bilim insanı olarak dünya çapında ün kazandığını belirtmek gerekir. Ancak bu çalışma, Çambel'in sporcu kimliğiyle sınırlı olduğundan, özellikle eskrim alanındaki çalışmalarına odaklanacaktır. Bu nedenle, bu bölüme geçmeden önce kısaca Çambel'in yaşamıyla ilgili birkaç noktaya değinmek faydalı olacaktır.

Bu çalışmada, Çambel'in bilimden sanata, kültürel mirasın korunmasından müziğe kadar geniş bir yelpazede önemli izler bıraktığı portresi çizilmeye çalışılacaktır. Anadolu'daki köy okullarında yetişen kız çocuklarından başlayarak, mimariden edebiyata kadar birçok alanda derin etkiler bırakan Çambel'in, yıllar içinde yetiştirdiği binlerce insanla toplumda etkili bir şekilde yer aldığı entelektüel kimliği de göz önüne alınacaktır.

Halet Çambel'in Hayatı

Osmanlı Devleti döneminde Berlin Büyükelçisi olan Çambel'in anne tarafından dedesi olan İbrahim Hakkı Paşa'nın (1862-1918) Darülfünun Devletler Hukuku müderrisi, sadrazam ve eski Roma Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuş bir münevver olduğu bilinmektedir. Çambel Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa'nın kızı Ayşe Remziye Hanım ve Berlin askeri ataşesi Hasan Cemil Bey'in (1879-1967) kızı olarak 27 Ağustos 1916 yılında Berlin'de dünyaya gelmiştir. Çambel'in Babası Hasan Cemil Bey, Atatürk

⁹Ayşe Atalay, "Türkiye'de Osmanlı Döneminde ve Uluslaşma Sürecinde Kadın ve Spor", **Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri**, 2.2 (2007): 24-29.

¹⁰ Atalay, **agm.**, s.26-27.

dönemi Bolu milletvekilliği ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Halet Çambel çocukluk döneminin önemli bir kısmını yurtdışında geçirmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir süre İsviçre ve Avusturya'da yaşamış ve daha sonra 1924 yılında Çambel ailesi Türkiye'ye dönmüştür. İlk öğrenimini Almanya'da, orta öğrenimini ise 1927-1935 yılları arasında İstanbul Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde yapmıştır. Türkiye'de dönemin en önemli kurumları arasında yer alan İstanbul Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde eğitim alan Çambel 1935 yılında buradan mezun olmuştur. Devlet Olgunluk Sınavını 1935 yılında Galatasaray Lisesi'nde vermiştir.¹¹

Anne dedesi İbrahim Hakkı Paşa sadrazamlığı sırasında.

Resim 2: Halet Çambel'in dedesi Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa¹²

Halet Çambel 1935-1939 yılları arasında Fransız Hükümeti'nin bursu ile Paris'te, Sorbonne'da eğitim almıştır. Diplomasını 1938 yılında alan Çambel, bu dönemde alanlarında dünyanın ünlü hocalarından pek çok ders almıştır. Paris Sorbonne Üniversitesi'ne arkeoloji eğitimi almak üzere giden Çambel buradaki eğitimi sırasında yolu eskrim ile kesişmeye başlamıştır. Arkeoloji eğitiminin yanı sıra eskrim ve binicilik ile de yakından ilgilenen Çambel, 1936 yılında Atatürk'ün isteği üzerine Suat Fetgeri Aşeni ile eskrim dalında Berlin Yaz Olimpiyatları'na katılmıştır. Böylece Aşeni ile olimpiyatlara katılan ilk Türk kadın sporcu olma unvanını kazanan Çambel 1938 yılında

¹¹ Özdoğan, *agm.*, s.6-7.

¹² Özdoğan, *agm.*, s.6.

aynı üniversitede doktora çalışmalarına başlamıştır. Çambel 1938 yılında Nail Çakırhan ile evlenmiştir. Çakırhan'ın 1963'te Ankara'da, tasarımı ve projesi Turgut Cansever'e ait Türk Tarih Kurumu binasının inşaatını gerçekleştirdiği bilinmektedir. Ayrıca Alman Lisesi'nin yapımını üstlendiği ve Halet Çambel'in kazı çalışmalarına katıldığı Ergani'de de bir kazı evi yaptığı bilinmektedir. Çakırhan'ın beton yerine ahşap evler inşa ederek çevre dostu mimariye öncülük etmesi kendisine 1983'te dünyanın en saygın mimarlık ödülllerinden Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü kazandırmıştır.¹³

Küçük Halet amcası Cevad Ezine'nin kucağında: 1- Annesi Remziye Hanım, 2- Ablası Perihan Çambel, 3-Kuzeni Celaleddin Ezine, 4- Babası Hasan Cemil Çambel, 5- Amcası Cevad Ezine, 6- Halet Çambel, 7- Ablası Leyla Çambel.

Resim 3: Halet Çambel'in Ailesi ¹⁴

Çambel spor ve akademik kariyerini bir arada yürütmüş bir kadın sporcudur. 1939 yılında Yazılıkaya-Midas şehrindeki kazılara katılmış ve II. Dünya Savaşı nedeniyle Fransa'ya dönemediği bilinmektedir. Çambel daha sonra 1944 yılında İstanbul Üniversitesi'nden doktora derecesini almış ve Anadolu'da yapılan pek çok arkeolojik çalışma ve araştırmada yer almıştır. Halet Çambel 1947 yılından itibaren Karatepe-Aslantaş kazılarına katılmış ve kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından ortaya çıkan eserlerin korunması, restorasyonu ve sergilenmesi için çok önemli bir mücadele vermiştir. Özellikle Türkiye'nin ilk açık hava müzesi olan Karatepe-Aslantaş Milli Parkı'nın kurulmasında büyük bir emek sarfetmiştir. Çambel daha sonra 1960 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Prehistorya Anabilim Dalı'nı kurmuş ve uzun yıllar kürsü başkanı olarak bu görevi sürdürmüştür. Türkiye'de askeri darbenin ardından bir süre Almanya'da ders veren Çambel, 1963 yılında tekrar Prehistorya Kürsüsü Başkanlığı'nı

¹³ <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/halet-cambel.php> E.T.04.02.2024, Özdoğan, *agm.*, s.6-7.

¹⁴ Özdoğan, *agm.*, s.5.

üstlenmiştir. Emekli olduğu 1984 yılına kadar bu görevi yürüten Çambel aldığı pek çok ödülün yanı sıra aynı zamanda 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi Fahri Doktora Unvanını da almıştır. Çambel 12 Ocak 2014 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁵

Çambel sadece arkeoloji ve sporda değil Karatepeli fıkraları, âşık şiiriyle ilgili ve Karatepe çevresindeki dokumaların yeniden hayat bulması için yaptığı çalışmalarla bir folklorcu kimliği de olan bir bilim insanıdır. Özellikle de Karatepe'de yaptıklarıyla sıradan bir bilim insanı statüsünü aşan Çambel, halk için yaptıklarıyla Türk kültür tarihinin köklerinde gördüğümüz Bacıyan-ı Rum taifesinin adeta modern bir tipi olarak halkın “Halet Ablası / Bacısı” unvanını kazanır.¹⁶

Çambel ve eşi Nail Çakırhan adına Boğaziçi Üniversitesi'nde “Halet Çambel ve Nail Çakırhan Arkeoloji, Geleneksel Mimarlık ve Tarih Uygar Merkezi Arşivi” bulunmaktadır. Bu merkez bünyesindeki arşivde yaklaşık 150.000 belge, 40.000 fotoğraf, 10.000 resmi yazışma, 20.000 sayfa mektup, 8.000 kitap, 3.000 dergi ve 3.000 ayrı basım eserden oluşuyor. Arşivde Çambel ve eşi Nail Çakırhan'ın kişisel belgeleri ile arkeolojik kazı arşivleri, mimarlık çalışmaları, Karatepe kazılarında kalan malzemeler, planlar, çizimler, fotoğraflar ve Halet Hanım'ın ablası Leyla Hanım'ın kütüphanesi de bulunmaktadır. Bu belgelerin yanı sıra, 1900'lerin başında Osmanlı hükûmetlerinde, Maarif, Dahiliye, Hariciye vekaletlerinde bulunmuş ve Nafia nazırlığı yapmış, Roma ve Berlin büyükelçiliklerinde görev yapmış Halet Çambel'in dedesi İbrahim Hakkı Paşa ile 1928'den 1950'ye milletvekilliği yapmış ve Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyelerinden Yusuf Akçura'nın ölümünden sonra bu kurumun başkanlığını üstlenmiş babası Hasan Cemil Çambel ile ilgili belgeler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra burada Türkçe, Osmanlı, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Rusça ve Bulgarca dillerinde de çok sayıda belge bulunmaktadır.¹⁷

¹⁵ <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/halet-cambel.php> E.T.04.02.2024, Halet Çambel, **Corpus of hieroglyphic Luwian inscriptions**, Volume 2, Karatepe-Aslantas: The Inscriptions: Facsimile Edition. de Gruyter Pub., 1999.

¹⁶ Cengiz Gökşen, “Halet Çambel'in Osmaniye halk bilimi çalışmalarına sağladığı katkılar”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, 6(2), (2012), s.1001.

¹⁷ <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/halet-cambel.php> E.T.04.02.2024.

Atatürk ve Halet Hanım'ın babası Hasan Cemil Çambel.

Resim 4: Atatürk ve Halet Çambel'in babası Hasan Cemil Çambel¹⁸

Halet Çambel'in Akademik Çalışmaları

“Çalışmak, çalışmak, çalışmak”¹⁹

Sporcu kimliğinin yanı sıra Halet Çambel aynı zamanda entelektüel bir bilim insanıdır. Türkiye'deki Arkeoloji çalışmalarının öncü kuşağından olan Prof. Dr. Nimet Özgüç ile birlikte Prof. Dr. Halet Çambel Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2010 Yılı Kültür-Sanat Büyük Ödülü almıştır. Aynı zamanda TÜBA Şeref Üyesi olan Çambel'e son olarak “İstanbul Üniversitesi 2012 Yılı Onur Ödülü” verilmiştir. Arkeoloji dünyasının en önemli isimlerinden olan Prof. Dr. Çambel, Türkiye'nin birçok bölgesinde arkeolojik kazı çalışmaları yürütmüş ve birçok değerli eseri bilim dünyasına kazandırmış bir isimdir. Aynı zamanda çok sayıda öğrenci ve bilim insanı da yetiştirmiş olan Çambel, Atatürk'ün emri ile başlatılan Hitit tarihi araştırmalarında Çorum Hattuşaş'ta binlerce tabletin ortaya çıkmasında da aktif görev almıştır. Çambel'in 1946 yılında Osmaniye'nin Kadirli İlçesi sınırlarındaki Karatepe Höyüğü kazısını başlattığı da bilinmektedir. Çambel'in Hitit

¹⁸ Özdoğan, Mehmet, Nezih Başgelen, “İş'i Görev, Arkeoloji'yi Bilgi, Bilim'i Değer Olarak Gören bir İnsan: Halet Çambel”, www.academia.edu E.T.04.02.2024.

¹⁹ Halet Çambel vefatından iki yıl önce böylesine dolu ve başarılı bir yaşamın sırrını “çalışmak, çalışmak, çalışmak” olarak açıklamıştır. “Olimpiyatların Öncü Türk Kadınları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, <https://olimpiyatkomitesi.org.tr/Haber-Detay/Olimpiyatlarin-Oncu-Turk-Kadinlaricolon;-Halet-Cambel-ve-Suat-Fetgeri-Aseni/9054> E.T.04.02.2024.

hiyerogliflerinin çözüldüğü yer olarak bilinen Karatepe-Aslantaş bölgesindeki kazı ve araştırmaları, çalışmaları arasında son derece önemli bir yere sahiptir.²⁰

Halet Çambel trenle Paris yolunda.

Resim 5: Paris treninde Halet Çambel²¹

Türkiye’de tarih öncesi arkeolojisinin uluslararası standartlar çerçevesinde kurulup gelişmesi ve eğitimde bilimsel metodolojinin uygulanmasında adeta bir çığır açmıştır. Kazılarda modern tekniklerin uygulanmasında, prehistorya laboratuvarının kurulup gelişmesinde ve TÜBİTAK’a bağlı Arkeometri Ünitesi’nin kurulmasında, özellikle de tarihöncesi alanında genç kuşakların en iyi şekilde yetişmesinde çok önemli bir katkısı olduğu bilinmektedir.²²

Çambel’in akademisyen olarak verdiği eğitimin esasında, öğrencinin bilgiyi kendisinin araştırıp bularak düzenlemesi ve uygulayarak etkin duruma dönüştürmesi öne çıkar. Çambel çok sayıda proje geliştirmiş, uygulamış ve çağın ilerisinde, yenilikçi ve topluma uzun vadede yarar sağlayacak önemli çalışmalar gerçekleştirmiş bir bilim insanıdır. Özellikle Karatepe Aslantaş²³, Güneydoğu Anadolu Tarih öncesi Araştırmaları Karma Projesi (Çayönü Kazıları), Çukurova ve Adana planlama, Keban Bölgesi Tarihi Eserleri

²⁰ Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, “Kuşakları Etkileyen Bir Öncü, Yaşadığı Döneme Damgasını Vuran Bir Bilim İnsanı: Halet Çambel Yaşamı, Bilimsel Çalışmaları, Projeleri ve Etkileri”, **Halet Çambel ile Buluşma** (2012): s.13-57, Halet Çambel, “The Southeast Anatolian Prehistoric Project and its Significance for Culture History”, **Belleten**, 38(151), (1974), s.361-378, “TÜBA Şeref Üyesi Prof. Dr. Halet Çambel Vefat Etti”, <https://www.tuba.gov.tr/tr/haberler/uyelerden-haberler/> E.T. 09.02.2024.

²¹ Özdoğan, Mehmet, Nezih Başgelen, “İş’i Görev, Arkeoloji’yi Bilgi, Bilim’i Değer Olarak Gören bir İnsan: Halet Çambel”, www.academia.edu E.T.04.02.2024.

²² Özdoğan, agm., s.5-34.

²³ Halet Çambel and Aslı Özyar, **Karatepe-Aslantaş: Azatiwataya: Die Bildwerke**, von Zabern, Mainz, 2003, xx -164.

Kurtarma ve Değerlendirme Projesi, Aşağı Fırat Kurtarma Kazıları Projesi ile Arkeometri projeleri öne çıkan çalışmaları olarak bilinmektedir.²⁴ Çambel'in çalışmaları arasında koruma, restorasyon, anıtların doğal ve kültürel ortamında bir bütün olarak sergilenmesi anlayışı ön plana çıkar. Ayrıca çok yönlü projelerde mimari korumaya büyük bir önem göstererek bilimsel yöntemlerle korumanın sağlanmasına dikkat çeker.²⁵

Çambel ayrıca Mezopotamya'da Yukarı Dicle-Fırat havzasında yaptığı arkeolojik araştırmalarla, çok erken dönemlerdeki tarım köyü ve yakınında gelişmiş bir dönem tarım köyünü de ortaya çıkarmıştır. Bu tür çalışmalarıyla Çambel bölgedeki Geç Tarihöncesi gelişmeleri, ticaretin ve metalürjinin başlangıcının anlaşılmasına dair kritik verileri ortaya çıkarmıştır.²⁶

Çambel'in uluslararası alanda yabancı dilde yayınladığı çok sayıda kitap, makale, bildiri ve yayınları bulunmaktadır. Türkiye'de saygın dergilerde çalışmaları bulunan Çambel 1974 yılında Belleten'de yayınladığı bir çalışmada kültür tarihinin önemine dikkat çeker. Arkeologlar için insanın insan olma sürecinin başlangıç sürecinin genellikle alet yapımı ile ilişkili olduğunu belirtir. Avcı-toplayıcı insanın, Alt ve Orta Paleolitik dönem olarak adlandırılan erken aşamalarda, başlangıçta sadece doğrudan kullanım için araçlar ürettiğini kaydeder. Ancak yüz binlerce yılın sonunda, giderek daha organize ve yoğun avcılık ve toplama dönemine ulaşıldığında, Üst Paleolitik dönem olarak adlandırılan dönemde, teknolojik olarak büyük öneme sahip olan "alet yapma araçlarını" üretebilecek duruma geldiğini belirtir. İnsanlık tarihinin verimsiz bir ekonomiden verimli bir ekonomiye geçiş değişiminin mekanizmasını araştırmadan dünümüzün, bugünümüzün ve yarınımızın sorunları açıkça anlaşılabilir veya uygun şekilde değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Bu hareketin ne zaman ve nerede başladığını anlatmaya çalışır. Bu değişimin başladığı en eski merkezin Yakın Doğu olduğunu kaydeder.²⁷

Çambel hem akademik kariyerinde hem de spor alanında öncü bir kadın karakter olarak Türk tarihinde yer almıştır. Özellikle arkeoloji alanında ilerleyen ve ülkemizin önde gelen arkeologlarından olan Çambel, 1940'lı yıllarda Alman arkeolog Helmuth Bossert ile Karatepe'deki Hitit yerleşiminde arkeoloji çalışmaları yürütmüş ve Hitit hiyerogliflerinin çözülmesini sağlamış bir isim olarak da tarihe damgasını vurmuştur. Uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde Arkeoloji Profesörü olarak görev yapan Çambel, Üniversitenin Tarih Öncesi Arkeoloji Bilim Dalı Başkanlığını 1985 yılına kadar sürdürmüştür. Daha sonra emekli olan Çambel, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına çok sayıda arkeolojik kazılarda da görev almıştır.²⁸

²⁴ Mehmet Özdoğan, "Öncü Kimliği ile Halet Çambel", **Madde, Diyalektik ve Toplum**, Cilt 4, Sayı 2, s.143.

²⁵ Halet Çambel, "Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi Çok Yönlü Bir Proje", **TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, 8 (2010): 131, Özdoğan, agm., ss.5-6.

²⁶ Robert J. Braidwood, Halet Çambel, and Patty Jo Watson, "Prehistoric investigations in southeastern Turkey", **Science**, 164.3885 (1969): 1275-1276.

²⁷ Halet Çambel, "The Southeast Anatolian Prehistoric Project and its Significance for Culture History", **Belleten** 38.151 (1974): 361-378.

²⁸"Olimpiyatların Öncü Türk Kadınları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni", **agm.**, s.1.

Çambel'in akademik kariyerine bakıldığında, adeta Atatürk döneminde her alanda atılan reformların pozitif sonuçları görülür. Bu anlamda, Atatürk'ün Türk toplumunda tedrici değil, bütüncül değişim fikriyle yola çıkması önemlidir. Zira Atatürk, toplumda gerçekleştireceği değişimlere bütüncül bakarak, kadın-erkek ayrımı yapmadan bir toplumun kalkınması gerektiğine inanmış ve bu yönde önemli adımlar atmıştır. Atatürk'ün toplumda kadının yerinin çağdaşlık ve bilimsellik doğrultusunda ele alınması gerekliliğine işaret etmesi, kadının bir toplumun gelişiminde ne kadar önemli bir varlık olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Ayrıca, Atatürk'ün kadın-erkek ayrımı yapmadan bedenleri özgür kılmak için spora kadınların katılımını desteklemesi de dikkat çekicidir. Atatürk, sporu öjenik bir araç olarak değil, kadın-erkek özgür ve eşit yurttaşların oluşturacağı ulus bilincinin temel taşlarından biri olarak görmüştür.²⁹

Halet Çambel'in Eskrim Hayatı

Çambel'in küçük yaşlardan itibaren yurtdışında yaşamış olması kendisine yabancı dilin yanı sıra akademik kariyeri ve spor hayatında da önemli kazanımlar sağlamıştır. Özellikle spor alanına bakıldığında Çambel'in ilk olarak Robert-Kolejinde, 1930 yılında eskrim antrenmanlarına başladığı görülür. Çambel'in özellikle eskrim sporuna yönelik ilk adımlarının atılmasında Sorbone'daki eğitim hayatının da önemli bir payı vardır. Daha sonra Çambel'in ilk Türk bayan sporcu olarak 1936 yılı Berlin Olimpiyatlarına eskrimci olarak katılması hayatında adeta bir dönüm noktası olur ve Çambel hayatının Türkiye'deki ilk kadın eskrimci olduğu dönemi şöyle anlatır:

*“Fransa'dayken başladı. Ben aslında İstanbul'a dönmeliydim fakat Berlin oyunlarına katılmak üzere Budapeşte'ye çağrıldım. Koçumuz bir Alman kızdı, kendisi yüzücü. O bize: 'Sizi Hitler'le tanıştırayım' dedi. Biz ise onu reddettik”.*³⁰

Bir eskrim karşılaşması öncesinde zamanın Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nde (X).

Resim 6: İstanbul Beşiktaş Jimnastik Kulübünde Halet Çambel³¹

²⁹ Atalay, **agm.**, s.28-29.

³⁰ “Halet Çambel”, <http://www.akyaka.org/> E.T.09.02.2024.

Çambel daha sonra olimpiyatlarda Türkiye'yi temsil eden ilk kadın sporcular olarak hemcinslerine önemli bir ilham kaynağı olmuştur. 1935 yılında liseden mezun olduktan sonra Fransa Hükümeti'nden aldığı bursla Sorbonne Üniversitesi'nde arkeoloji eğitimine başlayan Çambel, Paris'te bulunduğu süre zarfında eskrim ve binicilik derslerine devam etmiş ve bu iki spor dalında kendini geliştirmiştir. 1936 yılında eskrimde Berlin Olimpiyatları'na katılan Çambel bu yönüyle Türk kadınına spor alanında öncülük etmiştir. Çambel ile Aşeni, kadınların hayatın her alanında olduğu gibi sporda da başarıyla Türkiye'ye temsil edebileceklerini göstermiştir. Çambel'in bu tutumu daha sonra birçok kız çocuğunun da olimpiyatlara katılmasını ve eskrim sporuna yönelmesinde etkili olmuş ve adeta Çambel bu alanda bir çığır açmıştır. Çambel'in aslında sadece eskrim değil çok küçük yaşlardan itibaren yüzme, okçuluk, kürek, bisiklet, judo, binicilik gibi sporun pek çok farklı dalıyla da ilgilendiği bilinmektedir. Örneğin İstanbul Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ndeki eğitimi sırasında Beşiktaş Jimnastik Kulübünde (BJK) antrenörlük yapan Rus Alexander Nadolski'den eskrim dersleri almıştır. Nadolski'nin öğrencileri olan Halet Çambel ile Suat Fetgeri Aşen söz konusu dönemde Türkiye'de eskrimle ilgilenen başka kadın sporcu olmadığı için hem rakip hem de arkadaş olmalarına vesile olmuştur. 1935 yılında ilk uluslararası yarışma fırsatını elde eden iki arkadaş Çambel ve Aşeni Sovyetler Birliği'ne karşı sembolik bir eskrim yarışmasına katılmışlardır. Çambel Paris'te okurken, 1936 yılı Berlin Olimpiyatları'na eskrim takımında yer almak üzere seçilmiştir. 1936 yılında iki kadın sporcu, Almanya'nın Berlin kentindeki 11. Olimpiyatlarda yarışacak eskrim milli takımında yer almıştır. Böylece Berlin'de 1936 yılında basketbol, binicilik, bisiklet, eskrim, judo, futbol, güreş ve yelken branşlarında katılan milli takımdaki tek kadın sporcular olarak tarihe geçmiştir. Çambel ile Aşeni turnuva öncesi Macaristan'ın Budapeşte şehrinde bir ay süreyle kamp yapmıştır. Daha sonrasında Çambel, 2010 yılında söz konusu dönemdeki Budapeşte yaşadığı kamp sürecinde yaşadığı sıkıntıları şöyle ifade etmiştir:³²

“...Oyunlara katıldığımda 20 yaşındaydım. Teklifi aldığımda Paris'teydim. Budapeşte'ye çağırdılar. Orada bir ay kampa soktular. Bizi yetiştiren antrenörümüz, çok esnek bir tekniği olan Nadolski'yi getireceklerine, bizi çok sert bir tekniği olan bir Macar hocaya teslim ettiler. Eski tekniğimizi kaybettik, yenisini kazanamadık. Sonuçta hiçbir şey yapamadık.”³³

Kampta yaşanan talihsizlikler nedeniyle Çambel ve Aşeni söz konusu dönemde yarışmalarda kayda değer bir başarı gösterememiş olsa da böylece olimpiyatlara katılan ilk Türk kadın sporcular olarak tarihe geçmişlerdir. Çambel'in sonraki dönemlerde yurt içindeki birkaç yarışmaya ve Cumhuriyet'in onuncu yılında Ankara'da yapılan gösterilere de eskrimci olarak katıldığı bilinmektedir.³⁴

³¹ Özdoğan, Mehmet, Nezih Başgelen, “İş'i Görev, Arkeoloji'yi Bilgi, Bilim'i Değer Olarak Gören bir İnan: Halet Çambel”, www.academia.edu E.T.04.02.2024.

³² “Türkiye'deki kadın sporcuların ilham kaynakları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, **TRT Haber**, 04.02.2024, Özdoğan, **agm.**, s.7.

³³ “Türkiye'deki kadın sporcuların ilham kaynakları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, **TRT Haber**.

³⁴ “Türkiye'deki kadın sporcuların ilham kaynakları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, **TRT Haber**.

Resim 7: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni³⁵

Çambel'in eskrimle ilgili duymasında kuşkusuz ailesi, aldığı eğitim ve ülkenin koşullarının önemli bir payı bulunmaktadır. Ancak sonraki yıllarda Çambel eskrimle ilgi duymaya başlamasında şövalyelerden etkilendiğini de şöyle ifade eder:

*"... "Okuduğum Alman kitapları, şövalyeler hakkında hikayeler içerirdi. Onlardan çok etkilenirdim. Bu hikayeler, eskrimi seçmemi sağlayan sebeplerdi..."*³⁶

Çambel 20 yaşında eskrim dalında katıldığı Berlin Yaz Olimpiyatları'nda Hitler ile tanışmayı ve elini sıkmayı reddeden erdemli bir duruşu ile de bilinen bir sporcudur. Çambel'in bu duruşu çok uzun yıllar sonra kültürel mirasın korunması ve toplum adına yürüttüğü eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de devam etmiştir. Çambel 1936 yılında Berlin'de Hitler ile gerçekleşen iletişimini şöyle ifade etmiştir:

*"...Berlin'deki mihmandarımız, bizden Hitler'le tanışmamızı istediğinde ona, 'Eğer buraya gelmemizi hükümetimiz istemeseydi burada olmazdık' dedim ve bu isteklerini reddettim..."*³⁷

Söz konusu dönemde 1936 olimpiyatlarından Türk eskrimciler madalyasız olarak geri dönmüş olsalar da ülkelerinin ne kadar değiştiğini katılımlarıyla tüm dünyaya göstermeleri açısından bu durum onlara eşsiz bir fırsat da sunmuştur.³⁸

Sonuç olarak Halet Çambel, dünya çapında bilinen bir bilim insanı olduğu kadar aynı zamanda çok iyi bir kadın sporcudur. Spor yapmaya çok erken yaşlardan itibaren

³⁵"Türkiye'deki kadın sporcuların ilham kaynakları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni", **TRT Haber**, <https://www.trthaber.com/haber/spor/turkiyedeki-kadin-sporcularin-ilham-kaynaklari-halet-cambel-ve-suat-fetgeri-aseni-805448.html>, 04.02.2024.

³⁶"Olimpiyatların Öncü Türk Kadınları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni", **agm.**, s.1.

³⁷ Erman Ertuğrul, "Halet Çambel: "Halkın içinde bir büyü", <https://arkeofili.com/>, **agm.**, s.1.

³⁸ "Halet Çambel", <http://www.akyaka.org/>, **agm.**, s.1.

başlamış ve tek bir sporla da yetinmemiştir. Uzun bir dönem Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nde judo da dahil olmak üzere çeşitli spor dallarıyla ilgilenen Çambel, yurtdışındaki eğitim sırasında da farklı spor dallarıyla yakından ilgilenmiştir. Fransa'daki öğrencilik döneminde bisikletle boydan boya Fransa'yı dolaştığını belirten kaynaklara göre burada ata binmeyi, eskrim sporuyla detaylı bir biçimde ilgilenme fırsatı da yakalamıştır. Böylece bu spor dalında Türk olimpiyat takımına seçildiği ve olimpiyatlara katılan ilk kadın sporcular arasında yer almayı başarmış bir isimdir.³⁹

Çambel'in sporcu kimliği hayatının her alanında devam etmiş ve hayatının her alanını pozitif yönde etkilemiştir. Çambel'in ileri yaşlarında dahi kazılar sırasında ağır yükleri kaldırdığı, çamura saplanan cipleri tek başına çamurdan çıkardığı, engebeli arazilerde herkesi geride bırakan bir performans sergilediği kaydedilir.⁴⁰ Çambel'in bu sportif yönünün öğrencilerini ve etrafındaki genç kuşakları etkilediğini de söylemek mümkündür. Bu noktada sporun aslında Çambel için adeta bir yaşam biçimi olduğunu da söylemek mümkündür.

Çambel'in sportif kimliğinin aynı zamanda karakterini de şekillendirdiği görülmektedir. Çambel, her zaman başladığı işleri uzun erimli bir bakış açısıyla ele almış ve günlük olaylar, kısa erimli çıkarlar ya da engellerin kendisini durdurmasına izin vermemiştir. Bu yönüyle işlerini adeta bir satranç oyuncusu gibi planlı ve en ince ayrıntısına kadar hesaplamış ve fikri takiple başarıya ulaştırmıştır. Çambel'in akademik ve spor hayatındaki başarılarının temelinde disiplinin önemli bir payı olmakla birlikte aldığı eğitim ve yetiştigi çevrenin de önemli bir payı bulunmaktadır. Çambel akademik hayatındaki çok yönlü ve disiplinler arası bakış açısının spor hayatında da görmek mümkün. Bu yönüyle Çambel'in bütüncül, kapsamlı, akademik kaygılar kadar toplumun gelişimine de katkı sağlayacak projelere imza attığı anlaşılmaktadır.⁴¹

Çambel emekli olduktan bir süre sonra uzun yıllar yaşadığı Arnavutköy'de "Kırmızı Yalı" olarak bilinen evini 2004 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ne bağışlamıştır.⁴² Vefatının ardından İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen cenaze töreninde yapılan konuşmalardan birinde Çambel için "O sizler için bilim insanıydı, arkeologtu, eğitmedi ancak O bizim Karatepelilerin, Toroslar'ın Anasıydı" ifadelerinin kullanılmış ve Çambel'in bilime adanmış bir ömür yaşadığı bir kez daha burada da vurgulanmıştır.⁴³

Sonuç

Atatürk döneminde, kadınlarla ilgili birçok alanda atılan temeller arasında sporun önemi büyüktür. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren, sadece bilimsel alanda değil, spor alanında da kadının görünürlüğü için önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar, Cumhuriyet'e olan inancın farklı kesimler üzerindeki etkilerini de göstermiştir. Kadın akademisyenler

³⁹ Özdoğan, **agm.**, s.17.

⁴⁰ Özdoğan, **agm.**, s.17.

⁴¹ Özdoğan, **agm.**, s.18.

⁴² Ertuğrul, **agm.**, s.1.

⁴³ Ertuğrul, **agm.**, s.1.

de bu kesimlerden biridir. Halet Çambel, söz konusu dönemde yurtdışında aldığı eğitim ve ülkesine döndükten sonra gerçekleştirdiği çığır açıcı çalışmalarıyla Türk kadınının dünya çapında diğer kadınlardan hiçbir şekilde geri kalmadığını kanıtlamıştır. Çambel'in eserleri, projeleri, yayınları, yöntemleri ve uygulamaları, Türk kadını için sembolik bir isim haline gelmiştir. Ayrıca, tüm dünyada siyasi ve askeri kaosun yaşandığı bir dönemde Çambel'in bilim insanı ve sporcu kimliğiyle Türkiye'yi uluslararası arenada temsil etmesi de önemlidir. Bu durum, Cumhuriyet'in kadınlara sağladığı kazanımların dünya standartlarına göre oldukça erken dönemlerde elde edildiğini göstermektedir.

Çambel'in sporcu kimliğinin bize gösterdiği bir diğer önemli nokta, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadınların rolünün ne denli belirleyici olduğudur. Atatürk dönemi, Türk kadınlarının toplumsal ve kültürel alanda önemli adımlar attığı bir süreçtir. Bu dönemde, kadınlar eğitim, iş ve spor gibi alanlarda daha fazla yer almaya başlamışlardır. Halet Çambel ve diğer Türk kadın sporcular, bu dönemde Türkiye'nin yükselen modern kimliğinin sembolü haline gelmişlerdir. Onların spor alanındaki cesareti ve başarısı, Türkiye'nin dünya sahnesindeki yerini hem güçlendirmiş hem de kadınların toplumdaki konumunu güçlendirmeye yardımcı olmuştur.

Çambel'in 1936 yılında Berlin Olimpiyatları'na katılması, Türk kadınlarının uluslararası alandaki varlığını ve yeteneklerini sergileme fırsatı da sağlamıştır. Bu husus sadece sporla ilgili değildir; aynı zamanda Türkiye'nin modern bir ulus olarak nasıl algılandığına dair bir mesajda içermektedir. Türk kadınlarının gücü ve başarısı, dünya çapında dikkat çekmiş ve Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadınların rolünün vurgulanmasına da katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, Çambel ve diğer Türk kadın sporcular, sadece spor tarihinde değil, aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihinde de önemli bir noktada yer almışlardır.

Ekler

Aile fotoğrafında Halet Çambel (solda) yanında hukukçu ve gazeteci Leyla Çambel, sağda ünlü bir kanser araşırmacısı olan büyük ablası Perihan Çambel ile. Ailenin en küçük üyesi Bülent Çambel ise bugün mühendis olarak ABD'de yaşıyor. Çambel'in, ailesiyle 1924'e kadar Avrupa'da geçirdikleri süre içinde, kardeşleri ve komşu çocuklarıyla bir temsile dönüştürdükleri Kurtuluş Savaşı oyunu, o yıllardan hatırladıkları arasında.

72

Bilim ve Teknik

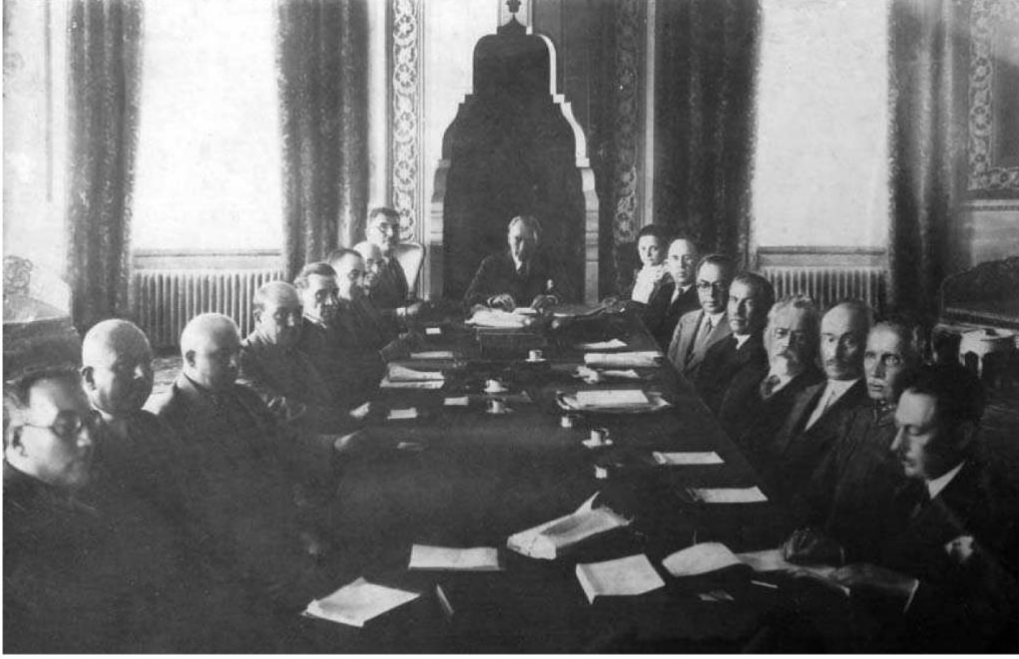
Resim 8: Halet Çambel'in Aile Fotoğrafi⁴⁴

1. Annesi Ayşe Remziye Çambel.

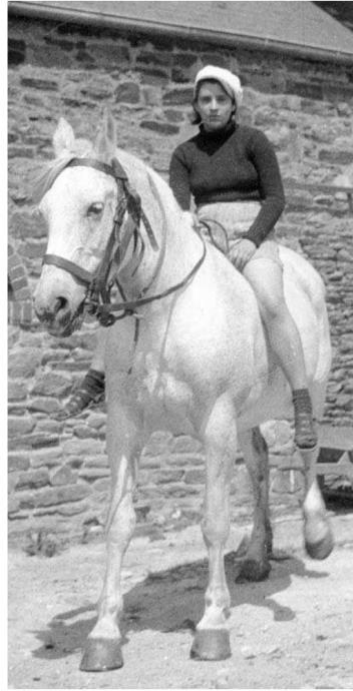
Resim 9: Halet Çambel'in annesi Remziye Çambel⁴⁵

⁴⁴ Dirican, agm., s.75.

*Türk Tarih Kurumu'nun kurulduğu dönemde Atatürk'ün başkanlığında üyeler toplantı halinde:
(Yusuf Akcura, Reşit Galip, Reşit Saffet Atabinen, Afet İnan, Hasan Cemil Çambel).*

**Resim 10: TTK'nın kuruluş yıllarında Atatürk başkanlığında Halet Çambel'in babası
Hasan Cemil Çambel'in de yer aldığı üyelerle toplantı⁴⁶**

İyi bir binici olarak yetişen Halet Çambel.

Resim 11: Halet Çambel ve binicilik⁴⁷

⁴⁵ Özdoğan, *agm.*, s.6.

⁴⁶ Özdoğan, *agm.*, s.15.

Resim 12: Türkiye'deki Kadınların İlham Kaynakları⁴⁸,

Resim 13: Halet Çambel⁴⁹

⁴⁷ Özdoğan, **agm.**, s.17.

⁴⁸ "Türkiye'deki kadın sporcuların ilham kaynakları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni", <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/36364> , Anadolu Ajansı, 2024.

**HALET ÇAMBEL ve
NAIL ÇAKIRHAN**
ARKEOLOJİ, GELENEKSEL
MİMARLIK ve TARİH UYGAR
MERKEZİ ARŞİVİ

Resim 14: Boğaziçi Üniversitesinde yer alan Halet Çambel ve Nail Çakırhan Arkeoloji, Geleneksel Mimarlık ve Tarih Uygur Merkezi Arşivi⁵⁰

Eşi Nail Çakırhan ile birlikte.

Resim 15: Halet Çambel ve eşi Nail Çakırhan⁵¹

⁴⁹ Boğaziçi Üniversitesi, Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/halet-cambel.php>, E.T.04.02.2024.

⁵⁰ Boğaziçi Üniversitesi, Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/halet-cambel.php> E.T.04.02.2024

⁵¹ Özdoğan, **agm.**, s.13.

Resim 16: Halet Çambel'in 2009 yılında Karatepe'de çekilmiş bir fotoğrafı⁵²

Resim 17: Prof. Dr. Halet Çambel ile yaşamını geçirdiği
Arnavutköy'deki evi⁵³

⁵² Mehmet Özdoğan, "Öncü Kimliği ile Halet Çambel"b, Madde, **Diyalektik ve Toplum**, Cilt 4, Sayı 2, s.146.

⁵³ Özdoğan, **agm.a**, s.32.

Karatepe Kazıevi önüne dikilen büstü.

Resim 18: Halet Çambel'in Karatepe Kazıevi önüne dikilen büstü⁵⁴

Resim 19: XI.Olympiade Berlin, 1936⁵⁵

⁵⁴ Özdoğan, **agm.a**, s.13.

⁵⁵“Olimpiyatların Öncü Türk Kadınları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, <https://olimpiyatkomitesi.org.tr/Haber-Detay/Olimpiyatlarin-Oncu-Turk-Kadinlaricolon;-Halet-Cambel-ve-Suat-Fetgeri-Aseni/9054> , E.T.04.02.2024.

Resim 20: Bilim ve Teknik Dergisinde Çambel'le ilgili Murat Dirican'ın kaleme aldığı yazı⁵⁶

Kolejde başladığı eskrim sporuna üniversite yıllarında da devam eden Çambel, 1936 Berlin Olimpiyatları'nda ülkemizi temsil eder. Bu da ona Suat Fetgeri Aşeni (soldan ikinci) ile beraber (sol başta) Olimpiyatlar katılan ilk Türk Kadın Sporcu ünvanını kazandırır (Sağdaki fotoğraf).

Ekim 1997

75

Resim 21: 1936 Berlin Olimpiyatlarında Halet Çambel⁵⁷

⁵⁶ Murat Dirican, "Yaşamını Arkeolojiye ve Anadolu'ya Adanmış Bir Bilim Kadını, Halet Çambel", **Bilim ve Teknik**, ss.72.

⁵⁷ Dirican, **agm.**, s.75.

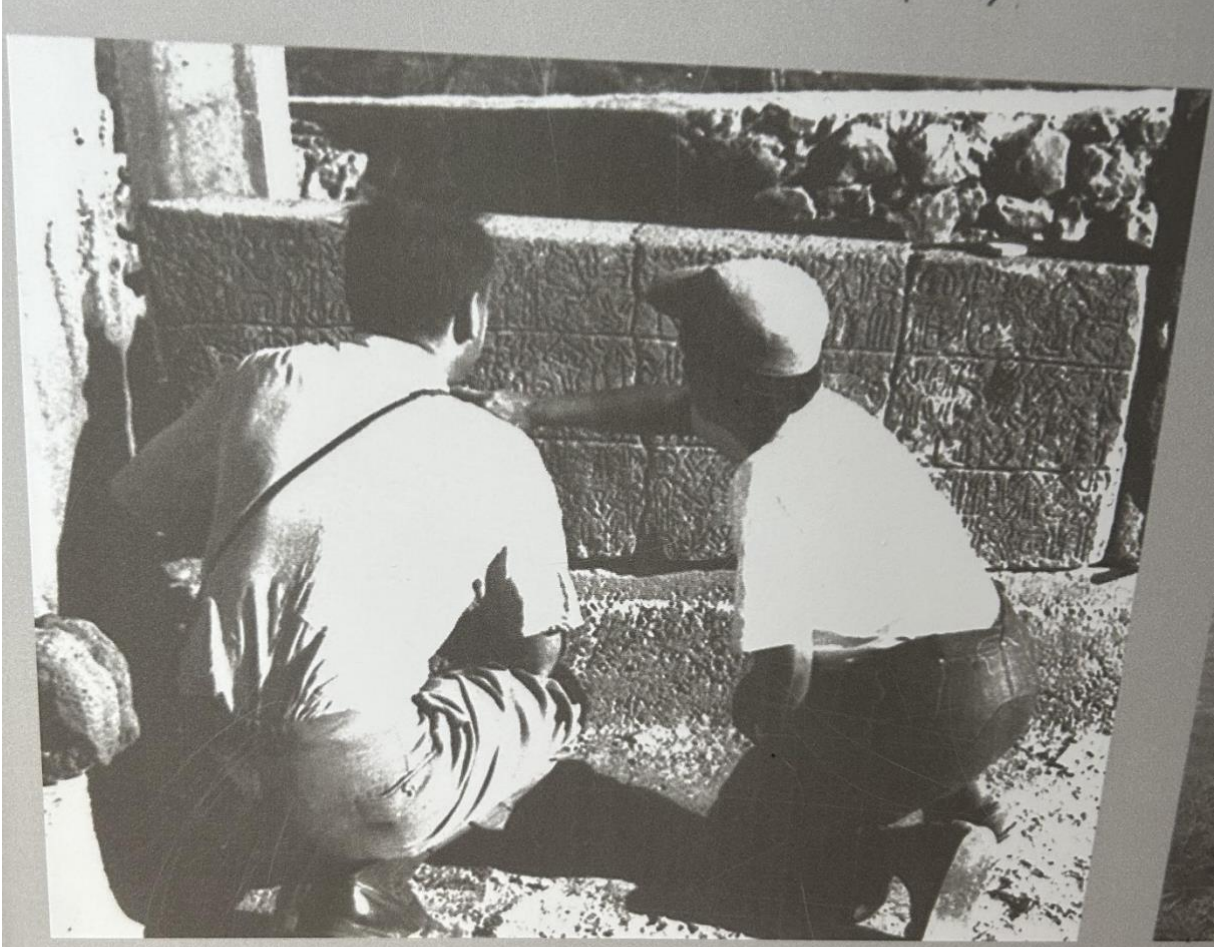
Resim 22: Prof. Dr. Halet Çambel'in Osmaniye Karatepe'deki büstü.⁵⁸

⁵⁸ Bu fotoğraf, Yıldız Deveci Bozkuş'un Halet Çambel ile ilgili araştırması için 3-4 Mayıs 2024 tarihlerinde Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi ziyareti sırasında çekilmiştir.

Resim 23: Karatepe'deki kazının birinci gününde Hürmüz Aslıvar, Franz Steinherr, H. Th. Bossert, Muhibbe Darga ve Halet Çambel⁵⁹

⁵⁹ Bu fotoğraf, Yıldız Deveci Bozkuş'un Halet Çambel ile ilgili araştırması için 3-4 Mayıs 2024 tarihlerinde Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi ziyareti sırasında çekilmiştir.

Halet Çambel ve Kurt W. Marek (C.W. Ceram) hiyeroglif yazıtını incelerken (1951) / Halet Çambel and Kurt W. Marek (C.W. Ceram) inspecting a Hieroglyphic text (1951)

Resim 24: Prof. Dr. Halet Çambel ve Kurt W. Marek (Karatepe’de Prof. Dr. Halet Çambel ile Kurt W. Marek hiyeroglif yazıtını incelerken görülüyor.)⁶⁰

⁶⁰ Bu fotoğraf, Yıldız Deveci Bozkuş’un Halet Çambel ile ilgili araştırması için 3-4 Mayıs 2024 tarihlerinde Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi ziyareti sırasında çekilmiştir.

Resim 25: Karatepe’de Halet Çambel ile ekibi kazı yerine Ceyhan’dan at arabası ile erzak taşırken görülüyor.⁶¹

⁶¹ Bu fotoğraf, Yıldız Deveci Bozkuş’un Halet Çambel ile ilgili araştırması için 3-4 Mayıs 2024 tarihlerinde Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi ziyareti sırasında çekilmiştir.

Resim 26: 1947 yılında ilk ekibin “gemiyle” Ceyhan’ı kamyonla geçişi,

Franz Steinherr, Halet Çambel, H. Th. Bossert, Heinz Anstock, kamyon şöförü ⁶²

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar

Atalay, Ayşe, “Türkiye’de Osmanlı Döneminde ve Uluslaşma Sürecinde Kadın ve Spor”,
Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri, 2.2 (2007): 24-29.

İbrahim Bacak, Eskrim Sporu Yapan Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Karakter Yapıları
ile Zihinsel Dayanıklılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, **Necmettin Erbakan
Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
2022.

⁶² Bu fotoğraf, Yıldız Deveci Bozkuş’un Halet Çambel ile ilgili araştırması için 3-4 Mayıs 2024 tarihlerinde
Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi ziyareti sırasında çekilmiştir.

- Braidwood, Robert J., Halet Çambel, and Patty Jo Watson, "Prehistoric investigations in southeastern Turkey", **Science**, 164.3885 (1969): 1275-1276.
- Çambel, Halet, and Aslı Özyar, **Karatepe-Aslantaş: Azatiwataya: Die Bildwerke**, von Zabern, Mainz, 2003.
- Çambel, Halet, "The Southeast Anatolian Prehistoric Project and its Significance for Culture History", **Bellekten**, 38(151), (1974), s.361-378.
- Çambel, Halet, "The Southeast Anatolian Prehistoric Project and its Significance for Culture History", **Bellekten** 38.151 (1974): 361-378.
- Çambel, Halet, **Corpus of hieroglyphic Luwian inscriptions**, Volume 2, Karatepe-Aslantaş: The Inscriptions: Facsimile Edition. de Gruyter Pub., 1999.
- Çambel, Halet, "Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi Çok Yönlü Bir Proje", **TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, 8 (2010): 131-136.
- Dirican, Murat, "Yaşamını Arkeolojiye ve Anadolu'ya Adanmış Bir Bilim Kadını, Halet Çambel", **TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı:359, Ekim 1997. ss.72-80.
- Gökşen, Cengiz, "Halet Çambel'in Osmaniye halk bilimi çalışmalarına sağladığı katkılar", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, 6(2), (2012), 989-1005.
- Karpınar, Türkan, "Bir Cumhuriyet Kadını; Prof. Dr. Halet Çambel", **Asia Minor Studies**, 2 (2019): 259-264.
- Kokochashvili, George and Shalva Kokochashvili, "Fencing sport weapon handles (grips), the short chronology and history", **www.academia.edu**, 2016.
- Özdoğan, Mehmet, "Öncü Kimliği ile Halet Çambel", **Madde, Diyalektik ve Toplum**, Cilt 4, Sayı 2, s.146.
- Özdoğan, Mehmet, and Nezih Başgelen, "Kuşakları Etkileyen Bir Öncü, Yaşadığı Döneme Damgasını Vuran Bir Bilim İnsanı: Halet Çambel Yaşamı, Bilimsel Çalışmaları, Projeleri ve Etkileri", **Halet Çambel ile Buluşma**, (2012), s.13-57.

Elektronik Kaynaklar

- Boğaziçi Üniversitesi, Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, <https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/collections/halet-cambel.php> E.T.04.02.2024
- Ertuğrul, Erman, "Halet Çambel: "Halkın içinde bir büyü", <https://arkeofili.com/halet-cambel-halkin-icinde-bir-buyu/>, 8 Mart 2019.

Fischer, Marcel, “Fencing Sport”, In: Krutsch, W., Mayr, H.O., Musahl, V., Della Villa, F., Tscholl, P.M., Jones, H. (eds) **Injury and Health Risk Management in Sports**, Springer, Berlin, Heidelberg, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-662-60752-7_89

“Halet Çambel”,

http://www.akyaka.org/cakirhan/halet_cambel/halet_cambel_hakkinda.htm

E.T.09.02.2024.

Özdoğan, Mehmet, Neziha Başgelen, “İş’i Görev, Arkeoloji’yi Bilgi, Bilim’i Değer Olarak Gören bir İnsan: Halet Çambel”, **www.academia.edu**, (2024) :5-36, https://www.academia.edu/9962317/İ_s_i_Görev_Arkeolojiyi_Bilgi_Bilimi_Deger_Olarak_Gören_Bir_I_nsan_Halet_C_ambel E.T.04.02.2024

“Türkiye'deki kadın sporcuların ilham kaynakları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/spor/turkiyedeki-kadin-sporcularin-ilham-kaynaklari-halet-cambel-ve-suat-fetgeri-aseni-805448.html> , 04.02.2024.

“Olimpiyatların Öncü Türk Kadınları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, <https://olimpiyatkomitesi.org.tr/Haber-Detay/Olimpiyatlarin-Oncu-Turk-Kadinlaricolon;-Halet-Cambel-ve-Suat-Fetgeri-Aseni/9054> E.T.04.02.2024.

“TÜBA Şeref Üyesi Prof. Dr. Halet Çambel Vefat Etti”, <https://www.tuba.gov.tr/tr/haberler/> E.t.09.02.2024.

“Türkiye'deki kadın sporcuların ilham kaynakları: Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni”, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/36364> , **Anadolu Ajansı**, 2024.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.12>

Volume 8/2

2024 p. 223-226

KİTAP İNCELEME:
KORHAN KAYA'NIN İNDRA: TANRI VE KRAL KİTABI

BOOK REVIEW:
KORHAN KAYA'S BOOK "INDRA: GOD AND KING"

Ayşe İLDEN*

ÖZ

Bu çalışma, Korhan Kaya'nın "İndra: Tanrı ve Kral" adlı kitabını değerlendirerek, eserin Hindoloji alanında ve daha geniş bir okuyucu kitlesi için önemini ele almaktadır. Hint-Avrupa külliyyatının en eski tanrılarında biri olan İndra'nın, yalnızca kendi dönemi için değil, aynı zamanda dünya tarihine ve özellikle Nazi Almanyası dönemine ışık tutan bir figür olduğu vurgulanmaktadır. Kaya'nın çalışması, İndra'nın etimolojik kökeninden başlayarak, Vedik, Brahmana, Upanishad ve Epik dönemlerdeki dönüşümlerini detaylandırmaktadır. Kitabın yalın ve akıcı dili, okuyucu ile İndra arasındaki mesafeyi kapatmayı hedeflerken, titiz arşivcilik anlayışı ve kronolojik bölümlendirmelerle İndra'nın tarihsel yolculuğunu açıkça ortaya koymaktadır. Eser, Avrupa'da ari ırk tartışmaları ve İndra'nın bu bağlamdaki rolü gibi konuları da ele alarak hem akademik hem de genel okuyucu kitlesi için değerli bir kaynak sunmaktadır. Kaya'nın Hindoloji alanındaki derin bilgisi ve bilimsel titizliği, eserin alanyazın içinde öne çıkmasını sağlamaktadır. Bu değerlendirme, kitabın bilimsel ve popüler anlamda neden önemli bir başvuru kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İndra, Kitap İncelemesi, Hindoloji.*

ABSTRACT

This study evaluates Korhan Kaya's book "Indra: God and King," highlighting its significance in the field of Indology and for a broader readership. Indra, one of the oldest gods in the Indo-European corpus, is emphasized not only for his relevance in his own time but also for his role in world history, particularly during the Nazi Germany period. Kaya's work details Indra's etymological origins and his transformations through the Vedic, Brahmana, Upanishad, and Epic periods. The

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, E-mail: ilden.ayse@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3440-6733, Ankara, Türkiye.

book's clear and fluid language aims to bridge the gap between the reader and Indra, while its meticulous archival approach and chronological structure clearly present Indra's historical journey. The work addresses topics such as the Aryan race debates in Europe and Indra's role in this context, making it a valuable resource for both academic and general audiences. Kaya's profound knowledge and scholarly rigor in Indology ensure the book's prominence in the literature. This evaluation demonstrates why the book is an important reference in both scientific and popular contexts.

Keywords: *Indra, Book Review, Indology.*

Korhan Kaya. İndra Tanrı ve Kral. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2023. 214 sayfa, ISBN: 9786258123494

Arkaik araştırmaların yalnızca geçmişi anlayabilme gayesiyle yapılmadığı aynı zamanda her dönem için yol gösterici ve ufuk açıcı nitelikte çalışmalar olduğu açıktır. Hint-Avrupa külliyatının en eski tanrısı İndra yalnızca kendi dönemini anlamlandırma ilgisiyle araştırılmamış bütün dünya tarihine yön veren ikinci dünya savaşı dönemi Avrupa'sını, daha özelden Nazi Almanyasını da karakterize eden biçimde belki de insanlık tarihinin en can alıcı tanrısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuiper, 1991). Günümüzün sosyal bilimleri farklı disiplinler çerçevesinde tanrıları araştırırken, meraklısına önemli bir ikincil metin olarak hazırlanmış olan İndra kitabı Türkiye okurunun huzuruna çıkarılmış en temel kaynak olmuştur. Bu incelemede, söz konusu ikincil metni literatüre kazandıran Korhan Kaya'nın çalışmasının bir yandan, literatür için öneminden bahsedilecek ve Hindoloji alanyazın dışındaki okura ulaşmadaki önemine değinilecek, öte yandan da çalışmanın açık olarak sunduklarından ziyade örtük olarak içerdiklerini kavrayabilmeye dair bir girişimde bulunulacaktır.

Öncelikle kitabın içeriğinde kısaltmalar ve sunuştan sonra İndra sözcüğü ele alınmış ve mitolojik yaklaşımdan ziyade etimolojik açıdan sözcüğün kökeni incelenmiştir. Etimolojik inceleme ile okuyucuya farklı bir perspektif sunularak İndra tanrısı ya da onun kişileştirilmış antropomorfik hali efsaneler üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Daha sonra hem Hint edebiyatı kronolojisi içerisinde hem de Hindistan tarihi yapısına da uygun olarak Vedik Dönem, Brahmana Dönemi, Upanishad Dönemi ve Destan ve Purana (Epik) Dönemleri olmak üzere başlıklandırmalar yapılarak İndra'nın değişimleri ve dönüşümleri incelenmiştir. Bu değişim ve dönüşümler Hint toplumunu sosyo-dini ve sosyo-kültürel açıdan anlamaya yardım sağlayacak en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Kitap sonsöz ile bitirilirken İndra hakkında en çok bilgi edindiğimiz ve Hinduların en önemli kutsal kitabı olan Rigveda'da bahsi geçen ilahiler de yer alır.

Metnin dilinin yalın ve akıcı yapısı ise ilk bakışta dikkat çekmektedir. Yazar, okuyucu ile İndra arasındaki mesafeyi kısaltmayı hedeflerken bunu etkili bir yazı dili ile gerçekleştirmektedir. Kitabın bölmlendirmeleri titiz bir arşivcilik anlayışı ile kronolojik

biçimde huzura sunulmuş ve İndra'nın tarihsel yolculuğu içinde geçirdiği kültürel değişimler çok açık gösterilmiştir. Bu tavır, yazarın, araştırılması gereken konunun bir çeşit tanrı olarak yalnızca ilahi boyutta anlaşılabilceği fikrine tepki olarak akademik bir yöntemle bir sosyal bilim perspektifinden temellendirilebilme imkanını göz önüne sermektedir. Nitekim Avrupa'da uzun yıllar cereyan eden ari ırk tartışmalarının bir çeşit üst insan sanrısına kapılmaya varmasının kökenlerinin, Tanrı ve Kral İndra'ya dayandığını kitabın "Çatışma" bölümünde takip edebilmekteyiz (Palihawadana & Mumm, 2017). Yazar İndra'nın etkilerini genel karakteristik özellikleri çerçevesinde toplam yedi ana başlık altında verirken aynı zamanda sunuş ve sonsöz bölümlerinde çizdiği perspektif ile de İndra'nın yalnız Hint toplumu için değil bütün dünya tarihi, siyaseti, bilimi açısından hayati önemini vurgulamaktadır. Kitabın sonunda doğrudan Rigveda'da geçen seçme İndra ilahilerine yer verilmesi de günümüz insanının ezbere okuma alışkanlıklarına bir çeşit tepki olarak görünmektedir.

Öte taraftan, yazarın lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini Hindoloji alanında tamamlayarak adeta bütün ömrünü Hindoloji'ye adanmış bir aydın olduğunu belirtmekte de fayda vardır. Nitekim Postmodern çağın krizlerinden biri olan "ne olsa gider" düsturuyla titiz, bilimsel çalışmaların dayanaklarının konunun uzmanı olmayan pek çok ilgilisiyle de ele alınabilmesi realitesi, yazarın İndra kitabının bütün alanyazın içinde bir baş yapıt olarak parlamasını sağlamaktadır. Tüm bu arka plan göz önünde bulundurulduğunda yazarın eserinde kaleme aldıklarından ziyade almadıklarını da hesaba katmaya dair bir vizyonun ortaya çıkmasının imkanı bütün kitap boyunca belirginleşmektedir.

Kuşkusuz İndra, farklı kaynaklardan da takip edilebilir ancak bu eserin değeri, İndra'nın, bilimsel bir biçimde ele alınırken aynı zamanda akademik bir kavrayışla öğrenme gayesi bulunmayan okuyucu ile de buluşma başarısında yatmaktadır. Nitekim, Kaya, eserlerine pek çok yayınevi tarafından büyük ilgi gösterilen ve yayımlanmış onlarca kitabıyla bu başarısını çoktan kanıtlamış bir yazar konumundadır.

KAYNAKÇA

- Feyerabend, Paul K. (1991) Yönteme Hayır. Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları, (çev. Ahmet İnam), Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Kuiper, F. B. J. (1991). Aryans in the Rigveda (Vol. 1). Rodopi.
- Liotard, J. F., & Brügger, N. (2001). What about the Postmodern? The Concept of the Postmodern in the Work of Lyotard. Yale French Studies, (99), 77-92.
- Palihawadana, M., & Mumm, P. A. (2017). The Indra Cult as Ideology: A Clue to Power Struggle in an Ancient Society (including a discussion of the semantics of R̥gvedic

ari and its socio-political background): Second, slightly revised Edition with Indices, 2018. Electronic journal of Vedic studies, 24(2), 19-166.

